

sh:»1009

ÂL-ÎMRÂN

﴿ ٣ ﴾ سُورَةُ آلِ عِمْرَانَ

İşbu Ali İmran suresi medenî olduğuna bütün müfessirînin ittifâkı vardır. Medinede nâzil olmuştur. Ve iki yüz âyettir. Eman, Kenz, Ma'niyye, Mücadele, Surei istiğfar ve Tayyibe dahi denilir. Surei Bakare ile buna «Zehraveyn» tesmiye edildiği de geçmiş idi.

Âyetleri iki yüz, kelimatı üç bin dört yüz seksendir.

« وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ », « الْأَنْجِيلَ », (ikinci) « الْم », Muhtelefünfih âyetler - « إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ ، مِمَّا تُحِبُّونَ ، مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ » ve bazılarının kavlinde (birinci) « الْأَنْجِيلَ »

«ق»، «لقد اظن بمر» mecmuu: «ل.ق.د.ا.ط.ن.ب.م.ر» - FASILASI

ancak bir fasıla «حريق» «د» üç fasiladadır.

Âli Imran, lisanımız tabirince Imran familyesi, Imran ailesi demektir, görüleceği üzere bu surei celilenin en mühim makasından biri, dini hakkı takrir ve onun hakkı hâkimiyetini te'yid ve ilân edib Nasârânın ülûhiyyet iddiasıyla ifrat, bil'akis Yehudîlerin de bir takım kadh-ü isnadat ile tefrit ettikleri Hazreti İsa mes'elesinin halli ve bu suretle asılları bir olduğu halde ruhi diyaneti gaybettirmiş ve hırs-u taassub ile tarafeyni tahrifi hakaika sevkeylemiş olan bu münazaa ve mücadele yüzünden ikisi bir yere gelmek ihtimali kalmamış bulunan bu iki din mensubları arasında te'mini sulh-ü müsalemet için hakem olmak üzere yetiştirilmiş olan ümmeti vasata her hususta hakk-u batılı tefrik eden bir ferman bahşetmek olduğundan bu sure müşarünileyhin nesebini gösteren Âli

sh:»1010

imran ismile tevsim olunmuştur. Ve sebebi nüzulünü Yehudîlerden ziyade Nasârâ teşkil etmiştir.

İsimlerinden dahi anlaşılacağı üzere surei Bakare ehli kitabdan evvelâ Yahudîlere, bu surede evvelâ

Nasârâya tevcihi da'vet etmiş, binaenaleyh surei Bakare birinci cüz'ünde görüldüğü üzere iptida ruh-u

lisanı Tevrat ile, bu sure de bidayeten ondan doğmuş olan ruh-u lisanı İncil ile alâkadar olarak tahrifatı

vakiayı izale ve akaidi nası tashih için âyâtı hakedaki temsilâtı tahkikata, müteşabihâtı muhkemata irca'

esasını öğretmiştir. Ve Allahü a'lem bu iki surenin müteşabihattan olan birer « الم » ile başlamış

olmalarında bu hikmete de bir telmih vardır. Bu suretle bu iki sure beynindeki münasebet ve fark, Tevrat ile

İncil arasındaki fark ve münasebet gibidir. Biri mukaddem biri tâli, biri asıl diğeri onun fer'i demektir. Biri

mukaddem biri tâli, biri asıl diğeri onun fer'i demektir. Surei Bakaredeki icmallerin çoğu burada şerh-ü izah

edilmiştir ki bunlara «Zehraveyn» tesmiyesinde de buna işaret vardır. Surei Bakare «

فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» duasıyla hitam bulmuştu. Bu sure ise o duaya bir

icabet olarak başlamıştı. Ve galebei diniyye ve ilmiyyenin galabei maddiyyeden ehem ve onun bir şartı

mütেকaddimi olduğunu tefhim için evvel emirde nusreti ilmiyyeyi te'min etmiştir. Bu sevk-u münasebet iki

sureyi birbirine öyle raptetmiştir ki birinin ahırıyle diğerin evveli surei Bakarede «

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ. اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

» diye Âyetelkürsînin makabline irtibatı şeklini ahzetmiş ve bu « الم » o « الم » in bu noktasında

toplanan bütün hakaik ve vazaiif ihtar ederek başlamıştır. Binaenaleyh zehrayı ulâ ile zehrayı saniye

birbirlerine büyük ve küçük iki hemşire denecek kadar mütekarib bir ana ile bir kız vaz'iyetindedirler. Hasılı

bu iki surenin alelumum mündericatları itibariyle aralarında bir çok cihetten telâzüm ve tenazur vardır ki

bunlardan kıssai Âdem ile kıssai İsanın temasülünü zikretmek kâfidir.

SEBEBİ NÜZULÜ - Mukatil ibni Süleyman bu surenin

sh:»1011

evvelinde ba'zı âyetlerin nüzulü yine Yehudîler olduğuna, Muhammed ibni İshak da surenin ibtidasından

mübahele âyetinin nihayetine ya'ni « **إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ** » âyetinin başına

kadar sebebi nüzulü Nasârâ olduğuna kail olmuşlardır ki cumhuri müfessirîn bunun üzerindedirler. Çünkü

surenin tevhid ve tenzihi ilâhî ile başlaması evvel emirde da'vayı Nasârâ aleyhindedir. Bu iki rivayetten bazı

âyetlerin bilhassa Yehudîler veya her ikisi dolayısıyla nâzil olmuş bulunması neticesini almak da

mümkündür. Filvaki « **قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ** الخ » iki âyetin Yehudîler

hakkında olduğu daha kuvvetle mervidir. Yehudîlerin Hazreti İsayı buğuzları ve validesine kazifleri

nübüvvetini ve İncili inkarları diğer âyetlerin nüzulüne de sebebiyet verebilires de daha ziyade buna

Nasârânın Resulullah ile olan bir münazarası sebep olmuştur ki bu suretle rivayet edilmektedir:

Resulullah'a Necrandan murahhas olarak bir hey'eti Nasârâ gelmişlerdi ki buna «vefdi necran» denilir, bunlar altmış süvari olub içlerinden on dördü büyükleri ve bu on dördün içinde üçü de en büyükleri idiler. Bunların birisi El'âkîb dedikleri emîrleri ve sahib reyleri «Abdülmesih» ikincisi seyyid ta'bir ettikleri vezir ve müşirleri « » üçüncüsü de âlimleri ve üskuf ya'ni piskosposları ve reisi tedrisleri idi ki ismi Ebu Harise ibni Alkame ve kendisi beni Bekr ibni vâilden birisi idi. Dini Nasraniyyette tedrisatı, hizmeti, sa'y-ü ictihadı ve ilmi ile şöhretyab olduğundan Rum mülûkü tarafından mazharı i'zaz ve ikram olmuş bir çok mallar verilmiş, tahti idaresinde hayli kilisalar yaptırılmış idi. Bu altmış miyanında biraderi Kürz ibni Alkame dahi yanında bulunuyordu. Bunlar gelmişler, bir gün ikinci namazından sonra Mescidi saadette huzuru risalete girmişlerdi, üzerlerinde süslü cübbeler, fahır ridalerle Papas elbiseleri vardı. Bunları gören bazı Eshabı kiram biz böyle bir vak'a görmedik demişlerdi. O sırada onların da namaz vakitleri gelmiş olduğundan Mescidi saadet içinde namaza

sh:»1012

kalkmışlar, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem de «bırakınız kılınlar» buyurmuş, Meşrika müteveccihen

kılmışlar. Piskopos Ebü harise, Âkîb Abdülmesih, Eleyhem Seyyid, üçü Hazreti Resulallah ile mükâleme

etmişler ve bir kaç gün Medinede kalmışlardı. Esnayı mükâlemede Hazreti İsayâ gâh Allahdır diyorlar, gâh ibnullahdır diyorlar, gâh da salisü selâse diyorlardı. Allahdır demelerine «çünkü ölüleri diriltirdi, hastaları eyi ederdi, gayıbları haber verir, çamurdan kuş sureti gibi bir halk yapar, ona üfler, o da uçardı» diye ihticac ederler, Allahın veledi iddiasına «çünkü ma'lûm bir babası yoktu» diye istidlâl eylerler, salisü selâse, üçün üçüncüsü sözüne de «çünkü Allah «yaptık, kıldık» diyor, eğer bir olsa idi «yapdım» derdi diye istidlâl ediyorlardı, bunun üzerine Resulullah bunlara « **اسلموا** » islâma giriniz» buyurdu «biz senden evvel islâma girmişiz» dediler, aleyhissalâtü vesselâm «yalan söylediniz, siz Allah tealâyâ veled isnad edib dururken islâmınız nasıl sahih olur» buyurdu «Allahın veledi değilse o halde bunun babası kim» dediler, ba'dehu Fahrî risalet onlarla şöyle bir münazaraya şüru' buyurdu:

Resulullah - Bilmiyor musunuz, Allah hayyü lâyemuttur, İsayâ ise fena ârız olur?

Onlar - Evet.

Resulullah - Bilmiyor musunuz, babasına müşâbeheti olmıyan hiç bir veled yoktur?

Onlar - Evet.

Resulullah - Bilmiyor musunuz, rabbımız her şey üzerine kayyumdur, onu hıfzeder, merzuk eder, halbuki

İsa bundan hiç bir şeye malik midir?

Onlar - Hayır.

Resulullah - Bilmiyor musunuz, Allah tealâya yerde ve gökte hiç bir şeyi hafi değildir, İsa ise Allahın

bildirdiğinden başka bunlardan bir şey bilir mi?

Onlar - Hayır.

sh:»1013

Resulullah - Rabbımız İsayı rahimde dilediği gibi tasvir etti bunu biliyor musunuz?

Onlar - Evet.

Resulullah - Rabbımız, yemez, içmez, hadesten münezzehtir, bunu da biliyor musunuz?

Onlar - Evet.

Resulullah - O halde İsa zu'mettiğiniz gibi nasıl olur? Buyurdu, onlar da sükût ettiler.

Maamafih sonra yine inad ettiler de «ya Muhammed! Sen onun «

كَلِمَةُ اللَّهِ وَرُوحٌ مِنْهُ = Allahın kelimesi ve ondan bir ruh» olduğu zu'munda değil misin?

dediler «evet» buyuruldu, «eyh, işte bu bize yeter» diye cehudluğa gittiler. Allah da bu surenin evvelinden

seksen küsur âyet inzal buyurdu ki: «

فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ

أَلَّاكَادِرٍ. اللَّهُ نِهَآيَةً «فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ» âyeti ile onları

mübaheleye, ya'ni açıktan mülâaneyeye da'vet etmesini hazreti Peygambere emr etti, Rasulullah da bu

daveti yapınca «ya Ebel Kasım bizi bırak, işimizi görelim de sonra gelir, dediğini yaparız» dediler kittiler,

beyinlerinde konuştukları zaman o üçten birisi: «Anladınız ya Muhammed hakikaten nebiyyi Mürsel, sahibiniz hakkındaki niza'ı ne güzel hall'ü fasl etti. Bilirsiniz ki her hangi bir kavim bir Peygamber ile mülâaneye kalkışrsa büyüğü küçüğü mahv olur, Eğer bunu yaparsanız kökünüz kazınır, madam ki olduğunuz dininizde kalmak isteyorsunuz, bu zatla müvadea ve müsaleha akd ediniz, memleketinize gidiniz» demiş, bunun üzerine geldiler «ya Ebel Kasım! biz seninle mülâane etmemeğe ve seni dininde bırakıb biz de kendi dinimizde kalmaya karar

sh:»1014

verdik, binaenaleyh ashabından bize bir zat gönder de mallarımızda ihtilâfımız olan şeylerde bize hâkim olsun, zira biz senden razıyız» dediler, Aleyhissalatü vesselâm «öğle sonu bana geliniz de sizinle beraber kaviy, emin bir hakem göndereyim» buyurdu. Hazreti Ömer der imiş ki «ben hiç bir zaman imareti hoşlanmadım, fakat o gün benim ta'yin olunmamı ümid etmişdim, Öğle namazını kıldık, Rasullullah sağ ve solun atfi nazar ediyordu, ben de beni görsün diye uzanıyordum. O mütemadiyen göz gezdiriyordu. Nihayet Ebu Ubeydutibnilcerrahı gördü, çağırdı, «Onlarla git, aralarında vakı' olan ihtilâflarında bir vechi hal hükmet» buyurdu. Bir kerre arzu ettiğim bu me'muriyeti de Ebu Ubeyde alıb gitti» ilah...

Hasılı Necranlılar dini İslâma girmemiş iseler de akdı müsaleha ile tabi'iyeti İslâmı kabul etmişler ve bir hâkim alıb gitmişlerdi. Ancak bu hey'et içinde piskopus Ebu harise ibni Alkamenin biraderi Kürz ibni Alkame kabul islâm etmiş ve bu babda ma'lûmat da vermiştir. Ezcümle «Necrandan hareket ettikleri sırada biraderi piskapos Ebu Harisenin yanında imiş, beraber gelirken Ebu Harisenin bindiği katır bir hayvanlık etmiş, Kürz « تَعَسًا لِلْأَبْعَدِ = o ebede kahren» demiş ve bununla Rasulullahı kasdediyormuş, biraderi Ebu hârise «Hayır anan kahrolsun» diye mukabele edince «niçin birader» diye sormuş, cevaben «vallah o bizim intizar etmekte olduğumuz Peygamber» demiş, Kürz «O halde bunu biliyorsun da ondan seni men' eden ne?» diye sual eylemiş, o da «çünkü, şu kırallah bize bir çok servetler verdiler, ikramlar ettiler, şimdi buna iman etsek hepsini elimizden alırlar» diye cevap olduğunu ve bu cevap Kürzün kalbine bir ukde olmuş, nihayet vak'anın cereyanını ta'kib ettikten sonra kabuli islâm eylemiş olduğunu kendisi hikâye etmiştir. «

«وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ

muktezasınca hubbi Dünya bir çokları işte böyle kabuli haktan men'eylemiştir. «

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ
«الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ»

sh:»1015

âyeti bu haleti ruhiyyeyi ne güzel anlatmıştır. «

(آیة) .« إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ

Mu'cemülbüldanda tefsil olunduğu üzere Necran, Yemende, Havranda, Kûfe civarında olmak üzere bir

kaç kasabanın ismidir. Burada Yemen Necranidir ki Yemenin Mekke tarafında ve Arabistanın merkezi

nasraniyyeti olan ehemmiyyetli bir kasaba idi. Nasraniyyet ta ibtidayi zuhurunda hazreti İsanın getirdiği

safveti asliyyesiyle Ceziretülarabın evvelâ bu kasabasında intişar etmiş ve bu intişar Yemen hükümdarları

tarafından «Uhdud» vak'alarıyla basdırılmak istenilmiş idi ki Surei bürucda tafsili gelecektir. Bilâhare

dinlerine bid'atler karışmış, safveti asliyyesi bozulmuştur. Bu kasabada Abdülmedan ibni deyyanihârisi

tarafından bina edilmiş bir kilise varmış ki Kâ'bei muazzamaya karşılık olmak üzere buna «Kâ'bei necran»

namını vermişler ve çok ta'zim ederlermiş ve bunda bir hayli esakıfe -piskaposlar- bulunmuş ki hazreti

Peygambere gelen hey'et bunlardan idi. Bu Kilise Necranda bir nehir kenarında olub o zaman Abdulmesih

ibni Daris ibni Adî ibnimu'tellin tahti hükmünde imiş ve bu şehirden on bin dinar kadar varidat almış. Bu

Necran hicretin onuncu senesi sulhan fethedilmiştir. İşte nusratı İlâhiyeden ilmî amelî bir numune:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
﴿١﴾ أَلَمْ ﴿٢﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٣﴾ نَزَّلَ
عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ
وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ
ذُو انْتِقَامٍ ﴿٥﴾

sh:»1016

﴿٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ
﴿٦﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٧﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ
آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ
تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ

أَمَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٨﴾
رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً
إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٩﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا
رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ
وَقُودُ النَّارِ ﴿١١﴾ كَذَّابِ أَلْ فَرَعُونَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٢﴾

sh:»1017

Meali Şerifi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الم

1 Allah, başka Tanrı yok ancak o, hayy o, kayyum o 2 O sana kitabı bîhakkın indirmekte:

öñündekileri bir musaddık olmak üzere, ki önceden nasa hidayet için Tevratı ve İncili indirmişti, bir de ayırd

eden fûrkan indirdi 3 Allahın âyetlerini tanımayanlar, şüphesiz onlara şiddetli bir azab var, öyleya Allahın

izzeti var, intikamı var 4 Allah şüphesiz ki ona ne Yerde ve ne Gökde hiç bir şey gizli kalmaz 5 rahimlerde
sizi dilediği keyfiyette tasvir eden o, başka Tanrı yok ancak o, azîz o, hakîm o 6 Odur indiren sana bu
muazzam kitabı: bunun bir kısım âyatı vardır muhkemat: onlar "ümmülkitab" ana kitab, diğer bir takımları da
müteşabihattır, amma kalblerinde bir yamıklık bulunanlar sade onun müteşabih olanlarının ardına düşerler:
fitne aramak, te'vilini aramak için, halbuki onun te'vilini ancak Allah bilir, ilimde rûsuhu olanlar da derler ki:
amenna hepsi rabbımızdan, maamafih özü temiz olanlardan başkası düşünemez 7 Ya rabbena bizleri
hidayetine irdirdikten sonra kalblerimizi yamıltma da ledünnünden bize bir rahmet ihsan eyle, şüphesiz
sensin bütün dilekleri veren vehham sen 8 Ya rabbena! muhakkak ki sen insanları geleceğinde hiç şüphe
olmayan bir güne toplıyacaksın, şüphesiz ki Allah mi'adını şaşırılmaz 9 O küfredenler, muhakkak ki onlara ne
malları ne evlâdları Allahdan zerrece faide vermiyecektir, onlar o ateşin çırasıdırlar 10 Tıpkı Âli Fir'avnin
gidişi gibi, ki ayetlerimizi tekzib

sh:»1018

ettiler de Allah onları cürümlerile tutup alıverdi, Allahın ikabı çok şiddetlidir 11

1.

2. ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾ Ya Muhammed! Yine elif lâm mim,

bunu iyi belle ve iyi anlat, o Allah tealâ öyle bir ma'budi hakikîdir ki ondan başka ma'budiyyete müstehik,

ilâh denecek, ubudiyyet edilecek hiç bir şey yoktur çünkü o hayy-ü kayyumdur, fenadan zevaldan

münezzehtir, ölmez, ezelen ve ebeden hazır-u nazır vacibülvücut müdebbiri kül hâfızı kul râzıkı küldür. Her

şeyi tutan o, besliyen odur, bununla beraber kendinde hiç bir şey eksilmez, daima hayy-ü kayyum ancak

odur, ilâh ve ma'bud da hayy-ü kayyum olmalıdır. Binaenaleyh ne İsa, ne saire hiç biri ilâh değildir, onlara

ilâh demek, ma'budluktan bir hissa vermek Allaha küfrolur.»

Bu elif lâm mimin kiraeti şayanı dikkattir. Kiraetlerin hepsinde hem vakıf, hem vasıl suretinde okunur

ya'ni umumiyetle ikinci «mim» in fethi ve lâfzai celâleye vaslı ve bununla beraber vakıf hali gibi birinci

«mim» meddi ârız halinde tul veya kasrile okunur. Ancak Ebu Ca'ferde sekit vardık ki ne tam vakıf ne tam

vasıldır. Bu sebeble bunun Kûfiyyun rivayetlerinde bile bir âyeti mustakille olmadığı da söylenmiştir, ehli

lisan ve müfessirîn bu tarzı kiraet hakkında uzun bahisler yapmışlardır. Fakat biz bundan ma'na i'tibarile

şunu anlamak istiyoruz ki burada vaslile vakıf hallerinin içtimaında bir hususiyet vardır. Vakfı haline i'tibar

diğerlerine olan mümaseleti göstermekle beraber aynı zamanda vaslı burada bir ma'nayı mahsus

anlatmaktadır ki bunda «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ» in «الم» demek

olduğuna ve binaenaleyh Âyetelkürsînin bir icmali remzîsi bulunduğuna bir ima var gibidir. Bunun bir ismi sure ve surei Bakarenin bir ismi de Suretül kürsî ve Âyetülkürsînin a'zamı âyet, kezalik bunun esmaı İlâhiyye işaret olması hakkındaki rivayetlerin hey'eti

sh:»1019

mecmuası da bu imayı te'yid edebilecek emarattandır. Kur'an ilim ve saltanatı İlâhiyenin bir tecellii bahiri,

Âyetülkürsî de o ilm-ü saltanatın en bedi' ve veciz bir ifadesi olmak itibarile bu ma'na « » in ismi

Kur'an olmasına da mani' değildir, bunda her şeyin Allaha irca'ı akidei aslîyyesinin de bir ifadesi vardır. Ve

zaten müteşabihatın en büyük hikmeti nüzulü de bu esasın tesbiti olduğu ma'lûmdur, şüphesiz bu hurufi

heca sesleri üzni Muhammedîde çınlamıya başladığı zaman en evvel kürsîi ilâhîden gelen âyatı hakkı

tebliğ ediyordu. Bu surenin ahassı makasından biri müteşabihatın muhkemata ircaı esasını tefhim ve bu

suretle âyatı hakda zeyg-u inhiraftan tavakkı lüzumunu ta'lim etmek olduğuna nazaran ta başındaki tevhid

ve tenzihi İlâhîyi tesbit ederken « » nazmı müteşabihinin «

olması onun akıbinde de kütübi münzelei İlâhiyye miyanında müteşabihatı pek çok olan Tevrat ve İncilin

bunlardan sonra Hatemülenbiyaya inzal kılınan ve muhkematı ümmülkitab olan Kur'anı azim ve furkanı hakime irca' edilmedikçe tasdikları caiz olamayacağını, çünkü bunun muhkemat karşısında müteşabihataya ittiba' suretile âyatı hakkı inkâr ve küfre müeddi olacağını küfrün ise azabı şedide sebep olduğunu beyan etmesi ne kadar belîğ ve siyakı nazma ne kadar muvafıktır. İşte mü'minlerin duayı nusratına bir cevab olarak başlayan surei Âli İmran bir taraftan hayatta mansur ve galib ve beynennas nafizülkelim bir hakem ve hâkim olabilmek için i'tikatta tevhid, ahlâkta nezahet, ilimde ihkâm ve metanet şartı evvel olduğunu ihtar etmek ve diğer taraftan Nasârânın tenzihi İlâhîye mugayir olarak gâh Allah, gâh veledullah, gâh salisi selâse ve sonra hepsi diye te'lih eyledikleri, Yehudîlerin de nezahet ve iffeti Enbiyaya tecavüzle sebb-ü şetemeyledikleri Hazreti İsa mes'elesinin hall-ü faslına bürhan olmak için evvel

sh:»1020

emirde tevhid ve tenzihi İlâhîyi tesbit, ve hidayeti nas için tenzili kitab ve ilmî amelî inzali Fûrkan ile ihsan, ve isbatı nübüvvet ve ilimde ihkâm için kütübi İlâhiyenin fehm-ü tefsirinde mukaddemini muahharına müteşabihatını muhkematına irca usulünü ta'lim, ve bunların hilâfına hareketten tahzir, ve dini hakkı takrir eylemiştir.

3.

﴿نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ
﴿مَنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ﴾ 4. التَّورَةَ وَالْإِنْجِيلَ﴾ ya Muhammed! O Allah

sana bu kitabı hakk-u hukuk sebeble, hakk-u hakikatî müştemil ve önündekileri musaddık olmak üzere

cereyanı hakka göre peyderpey indirmektedir. Ve bundan evvel indirilenler miyanında bilhassa Tevratı ve

İncili indirmişti. Bunların hepsi nasa hidayet içindir.» - Demekle kayyumiyyeti İlâhiyye ve kanunî rübubiyet

altında Nübüvvetin tekâmülünü ve nübüvveti Muhammediyenin bir nübüvveti ibtidaiyye olmadığını ve

hakikatî Kur'an tasdik olunmayınca kütübi salifenin hakkile tasdik edilmeyeceğini ve binaenaleyh nübüvveti

Muhammediye tasdik edilmedikce Enbiyai salifenin bihakkın tasdikına şahid ve delil bulunamayacağını ve

o zaman nasın dalalet içinde kalacağını göstermiş ve Kur'anın ve mu'cizatı Muhammediyyenin bu

hakimiyyetini tasrihan beyan için de bu hükmi ﴿وَإِنزَلَ الْفُرْقَانَ﴾ ile nassan tevki'

buyurmuştur.

Kur'anın kütübi salife ve nübüvvatı mütekaddimeyi tasdikı bir kaç veçhile de mütehakkıktır. Evvelâ, kütübi

salife ve Enbiyai mazıye istikbalde büyük bir Peygamberin kudumunu va'dederek hidayet ve irşadlarını

böyle bir gayei kemale tevcih etmiş olduklarından Kur'an ve nübüvveti Muhammediyye gelmese idi, onlar bir fikri batıl veya bir ümniyyei kâzibe üzerine yürümüş boş vaidlerden ibaret kalır ve hattâ yalancılardan öğfalkâr yalanlarından farksız olurdu. Kur'anın gelmesiledir ki mukaddıma bir ümniyye halinde münteşir olan ihbaratı gaybiyyenin vahyi

sh:»1021

hak ve inzali ilâhî oldûğu tahakkuk etmiştir. Ve bu suretle Kur'an yalnız risaleti Muhammediyyeyi değil, bunun zımında bütün Enbiyai salifenin risaletlerini de tasdik ve isbat eden bir fûrkanı mübîn olmuş ve bütün kütüb ve Enbiyai ilâhiye beyninde şehadetü müteakabile ile bir tekâmül ve tesanüdi umumî te'sis ve hepsinin riyasetine « وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ » medlulünce Hatemülenbiyayı ta'yin eden bir fermanı ilâhî olarak gelmiştir ki surei Bakarenin birinci cüz'ünde en ziyade tasdikın bu ma'nası gösterilmiştir.

Saniyen, Kur'an kütübü salifenin iman ve tevhidi ilâhîye da'vet ve adl-ü ihsanı âmir, Enbiya ve ümemi maziyenin kısas-ü ahbari ve ümem-ü a'sarın ihtilâfile değişmiyecek olan ahkâmı sabite gibi esasatı

muhkemelerini takviye ve tevsî' ederek, yeni baştan mevkiî icraya koymuş ve hikmeti teşri' muktezasınca
ezmine ve emkinenin ve ümemi mükellefenin hususiyeklerine ve hakk-u hayır noktai nazarından masalihi
lâikalarına müteallık ahkâm ve şerayi'ı fer'iyyelerini ta'dil-ü tecdid ederek dini hakkı cemi'ı ezman ve
emkinede ve bilcümle ümem-u akvamda ceryanını te'min edecek şamil bir ilmi teşri' dahi ta'lim eylemiş ve
bu suretle kütübi İlâhiyyeyi mukaddemden muahhara mütevaliyen yekdiğerinin tasdik-u tenfizinden
geçirerek bil'istifa hepsinin sıdkı esaslarını bihakkın uhdei zâmanına almış bulunduğundan kütüb ve şerai'ı
salifeden hiç biri şehadeti Kur'an ile tasdik edilmedikçe ne nübüvvetlerinde, ne delâletlerinde hakkolarak
tasdik edilemez. Ya'ni kurum salifede Enbiyai salifeye verilmiş olan İlâhî fermanların temyizen merci'ı
tasdıkı Hatemülenbiya ve kanuni tasdıkı muhkematı Kur'andır. Bu ma'na Usuli fıkıhta şu kaidei teşri' ile ifade
olunur: «bizden evvelkilerin şeriatleri bizim de şeriatimizdir. Fakat Allah ve Resulü tarafından tasdikan
nakledilmek şartile».

Hasılı Allah fûrkan da inzal etmiş, hakkı nâhaktan,

hayrı şerden ayırmış, yollarını kanunlarını ta'yin etmiş, alâmetler, deliller, âyetler de ikame eylemiş, her birinin hükmünü, neticei lâzimesini başka başka yapmış, tatbikını kayyumiyyetile tahtı meşiyetine almıştır.

Bunun için ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾

şüphesiz ki böyle hakkı batıldan tefrik ve temyiz ile tarikı hakkı gösterir aklî ve naklî âyât-ü delâili İlâhiyeye

küfredn ve alehusus Allah tealânın vahdaniyyetine ve nezaheti sübhaniyyesine veya haysiyyeti Enbiyaya

tecavüz ve taarruz eyleyen kâfirler de behemehal bir azabı şedide mahkûmdurlar.

﴿وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ﴾ hakkı batıldan tefrik eden Allah şaibei zilletten münezzehtir öyle

yenilmez bir azîzdir ki dehşetli bir intikamı vardır. Emr-ü hükmünü infaz eder. İradesine karşı gelenleri,

hududı izzetine tecavüz edenleri tepeler, hakkı tezvil etmeğe uğraşanları bir müddet hılmiyle imhal etse bile

bir gün gelir onları tuttıkları tarikı batılad hatır-ü hayale gelmez felâketlerde perişan eder. Hayatı hakkı

tanımayanlara hakkı saadet vermez, bire iki üç, vara yok, yoğa var, olura olmaz, olmaza olur, doğruya eğri,

eğriye doğru, iyiye kötü, kötüye iyi, hakka batıl, batıla hak, zulme adalet, adalete zulüm, cehle ilim, ilme

cehil, nura zulmet, zulmete nur diyenler bu cürümlerinin cezasını kendileri çekerler ki bütün bunlar intikamı

İlâhînin eserleridir. Ümidi kül, melce'i kül olan ni'met ve rahmeti İlâhiyyeye irmek için Allaha doğru

gitmelidir. Hakk-u hakikat kanunlarını tanımayanlar rahmetin zıddı olan nıkmet-ü gadaba mahkûm olurlar.

İzzet, zilletin zıddı tamımı, intikam da ni'metin zıddı nıkmekten me'huz olub ibrazı satvet etmek ve bir cinayetin cezasını vererek caninin lezzeti cinayetini elemi ukubete tebdil eylemektir ki türkçe «öc almak» ta'bir olunur. Afvın zıddıdır. Allah gerçi afüvv-ü gafur, halîm; ra'ûf-ü

sh.»1023

rahîmdir, Küfr-ü isyandan sonra bile tevbekâr olub hakka rücu' ve iman ile kendine dehalet edenleri afv-ü mağferet te eder, Fakat hilmin afv-ü gufranın hayr-ü kemal olması hakk-u nahakkı teşviş etmek, hasenat-ü seyyiati müsavi tutmak gibi bir şerri küllîye sebep olmaması ile meşruttur, Hakka imanı olub kötülüğü kötülük bilerek yaptığı yaptığı fenalığa yüzü kızaracak ve bu hissin sevkile seyyiata tevbekâr olacak olanlara karşı afv-ü hilim, hayr-ü rahmet olur ise de afvi gördükçe şımaran ve şerr-ü zulmü kendine bir zevk edinerek ta'mim edecek olanlara karşı afv-ü gufran şerri mahızdır. Fenalığa teşvik ve seyyiata iştirak demektir ki bütün hukukun ve her hayrın merci'ı kayyumu olan rahmani rahimin izzeti adl-ü rahmeti böyle zilletlerden münezzehtir. Bunun için asrı saadette bir Arab şairinin şu beyti tasvibi Rasulüllaha mazhar olmuştu:

ولا خير في حلم اذا لم يكن له
بوادر تحمى صفوه ان
يكدر ا

Her hangi bir hilmin safvetini küduretten, duruluğunu bulunmaktan himaye ve muhafaza edecek badireleri

yoksa o hilimde hayır yoktur. Hakk-ü hayra mahabbetin derecesi şerr-ü batıla buğz-u adavetin derecesile

mütenasibdir. Zaten afiv, ukubet ve intikama kadir olanlardan sadır olmak şartıyla bir kıymeti haizdir. Afiv,

sabit olan bir ukubeti yapmamak veya müstehikı ukubet olan bir cürmü ke'enlemyekûn addedivermektir,

Cürme mücazat edebilmek kudreti mutasavver olmiyan bir âcizi mutlakın «afvettim» demesi pek gülünç

olur. Afvedebilen her halde intikama kadir olabilendir. Bunun hilâfı tenakuzdur. Hak tealâ hayr-ü şerrin

bütün mebadisine hâkim hayr-ü hidayeti rahmetiyle himaye, şerr-ü hiyaneti de izzet-ü intikamiyle izale eder

bir hayy-ü kayyum olduğundan dolaydır ki her hakkın hâmisi, her ümidi hayrın mercı olan bir ma'budı

hakikîdir. Binaenaleyh ma'budları zelil olanların kendileri de zelil olurlar. Maatteessüf bazı

kimseler cehaletlerinden veya şirkin mağlûb olmasını istemediklerinden «biz şerre karşı intikama kadir ma'bud istemeyiz» diye hakka küfür, batıla i'lânı mahabbet ederler de ma'budlarını âciz ve zelil, harimi ismetine tecavüz olunabilir, hukukunu müdafaa edemez. Manî şer olmadığı için keyf-ü hevaya göre sevillebilir, ba'zı sıkıntılı zamanlarında okşanıb hüsni âcizanesinden bir ilhamı teselli alınır bir bebek veya bir zavallı mahbub görmek isterler. Ehli evsanın fetişleri, putperestlerin sanemleri böyle olduğu gibi sonraki Nasârâ da Hazreti İsayı böyle bir bebek, validesi Hazreti Meryemi böyle bir mahbube, cenabı Allahu da berhayat olduğu müddetçe yarattığı Beni âdemi pederleri Âdemden kalan zenbi fitrîlerinden kurtarmıya çare bulamamış ve nihayet oğlunda tecessüd ederek bizzat kendisi gelmiş, kendiği ve oğlunu feda edib kâfirlere kurban ettirmiş, bu kurban, bu fidye mukabilinde perestişkârlarını kurtarmış ve evvelâ bir kaç gün zarfında oğlunu tekrar ihya edib Semaya kaldırmış ve işte böyle bir iyilik etmek için Semaya kaldırmış ve işte böyle bir iyilik etmek için kendini ve oğlunu fedaya razı olmuş, çaresizlik ve ıztırar karşısında fedakârlığın en büyük nûmunesini göstermek için en büyük iyiliği oğlile beraber kendini feda ve ifna etmekte bulmuş var yok, yok var, ihtiyar bir baba farz ederek o bir var aynı zamanda yok, fani aynı zamanda bakı, âciz aynı zamanda kadir bir aynı zamanda üç ve üç aynı zamanda bir ma'bud olmak üzere Ekanımı selâseden mürekkeb bir teslis tanırlar ve zenbi fitrîden halâs olmak, selâmet bulmak için akl-ü nefsi bu teslis imanına feda etmek lâzım geldiğini ve bu fedakârlığın, bu imanın aynı necat olduğunu iddia ederler ki

bütün bunlar ma'bud ve ubudiyet fikrini istihfaf etmek aklen ve naklen zahir ve bahir olan delâili hakka karşı küfreylemektir, evvelâ, insanlar için günâh ve ma'siyeti fitrî bir zaruret addederek onu behemehal icraya bir karar vermek, saniyen günahın akıbet afvı nâkabil

sh:»1025

ıkab ve felâketi müstelzim olduğunu da i'tiraf eylemek, salisen bu ıkab ve felâketten kurtulmak için yegâne çare olmak üzere ona ceza verebilecek olan ve vermek hakkını haiz bulunan mercii ifna ederek ortadan kaldırıb ceza korkusundan kurtulmak ve ondan sonra doya doya günahlar yapıb zarurî olan cezasını diğerlerine yükletmek. İşte teslisi Nasârânın bütün meali böyle bir nefyi ma'bud muammasıdır. Hazreti İsa hiç bir zaman böyle bir davette bulunmamıştır, ancak babasız bir çocuğun mazharı nübüvvet olarak bir ruhi mukaddesle mucizeler göstermesi, akılları fenleri aciz ve hayran bırakacak vechile ölüleri diriltib hastalara şifa vermesi onun sıdkı nübüvvetine ve nezaheti hilkatine delâlet edecek beyyatı hak tanınıb ilk

Nasârânın yaptıkları gibi talimatı İsaye ittiba' edilecek ve tevhidi İlâhî üzere yürünecek yerde bir müddet sonra bu harikalar şüphelerle dolu esrarengiz bir muamma haline konularak ve İncilde «halıkı rahîm»

manâsını ifade eden «^{أَب}» ta'biri müteşabihinin «^{وَالِد}» manâsiyle te'vili arkasına düşülerek ve

buna hulûl ve bakayı ruh nazariyeleri de ilâve olunarak İsanın fevkalbeşer ilâh oğlu ilâh olduğu ve babasıyla beraber fani olub gittiği ve bu sebeble insanların da kurtulduğu ve binaenaleyh ademde birleşen bu ekanîmi teslisin ruhları ancak bundan dolayı takdis edilmesi lâzım geldiği tarzında esasî din addedilmiş ve Nasraniyeti sirrî bir surette kökünden değişdiren bir kalb-ü tahrif olmuştur ki bunun mebdei cem'iyatı sirriyeye ve ilk İncil tercemelerindeki tahrifatı evveliyeye ve badehu bilhassa İznik sinüdüne müntehi olur. Yani teslis Nasraniyetin bir akidei mahsusası değil müteşabihata ittiba' ile içtihad edilmiş bir akidei münharefesidir ki bundan dolayı Nasârâ İncilin nususuna ehemmiyet vermezler de ruhunu tervic ediyoruz diye İncil nüshalarını her zaman tecdid ve tebdil ederler ve mütemadiyen müteşabihatiyle oynarlar.

sh:»1026

İncilde cenabı Allaha «baba» itlakının vakı olduğu münker değildir. Fakat İncil dahi dahil olmak üzere bütün kütübi münzelede kâffeî edyanı Semaviyyenin ittifak ettikleri bir hakikat vardır ki o da illeti ulâ olan Allah tealânın halık olması ve kâinatı maddeye muhtac olmaksızın mahzı kudretiyle yoktan halketmesi akidesidir. Hatta Avrupa tarih felsefeleri bu akidenin felsefeye ancka Nasraniyetten girmiş olduğu fikrindedir. Bu ise illiyyeti hakikiyyenin tevlid ve sudur tarikiyle olması telâkkisinin tamamen zıddıdır. Filvakı

tevlid nazariyyesi mebbeinde bir tenakuzdan kurtulmak ihtimali bulunmıyan bir nazariyyedir. Tevlid illiyeti

adiyede cari olabilirse de illiyeti hakıkiyye halk-u ibda' demektir. Binaenaleyh İncilde cenabı Allaha itlak

olunan « أَبْ » kelimesinin « وَالِدٌ » manâsına olamıyacağı için « خَالِقٌ وَ مُكَوِّنٌ » demek

olduğu her din erbabı gibi Nasârâ için de her şüpheden salim bir akıde olmak lâzım gelirdi. Elbette

düşmanları tarafından mütemadiyen babasız diye ittiham edilmek istenilen Hazreti İsa'ya bu kelimenin

istimaline müsaade buyurulması onun hakkında Allah tealânın bir rahmet ve iltifatı mahussu olduğunda

nasıl şüphe yoksa, Hazreti İsa'nın «babam» dediği zaman «rahîm olan hâlikım» demiş olduğunda da

şüphe yoktur. Binaenaleyh âbai Yesu'iyetin mütेशabihata ittiba ile bu kelimeyi karinei mania karşısında

hakikati lûgaviyyesi olan « والد » manâsına hamletmeğe çalışmaları da halk akidesiyle te'lifi kabil

olmıyan bir tenakuzdur.

İşte Kur'an zat ve sıfatı İlähiye hakkında aklen ve naklen sabit ve mütebeyyin bulunan ve da'vayı

esasından halledecek olan hakaiki esasiyeyi surei Bakareden bittelhıs bir vaz'ı bürhanî ile tesbit ettikten

sonra buna muhalif olan hakaiki batılayı tefrık ve bu miyanda Nasârânın böyle Allaha ve ayatullaha karşı

reva gördükleri tecavüzatı bütün menşe'i galatlarile redd-ü ibtal etmek ve bunların velev redd-ü ibtal

sadedinde olsun tasrihan zikirleri ahlâkı

sh:»1027

Kur'aniyenin nezahet ve vekariyle kabili te'lif olmayacağını tefhim ve aynı zamanda faidei irşad daha

ziyade ta'mim edilmek için cümlesi âyatı lâihîyeye küfür unvanında telhis edilerek «

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ» inzarıyla hükümlerini inkâr, zenbi

fitrînin afvîne ademi kudret, tevlid, tecessüd, fida, ümidi selâmet gibi teslis da'vasile alâkadar olan küfriyyata

karşı bir darbei hak olan işbu « وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ» fûrkanı, hakkı tezile cür'et edenlerin

akıbet mağlûbiyeti kat'iyelerini il'ân eden bir fûrkanı lâhîdir. Fakat şu da iyi bilinmeli ki hayy-ü kayyum,

münzili kütüb hâdii ukul, azizi mutlak olan Allahın intikamı, sizin bildiğiniz sefil, gayrı ahlâkî, mezzum,

cahilâne, âmiyane, hainane, kabili müdafaa bir intikam değil, aynı hikmet ve hakkı izzet olan ve

namütenahi bir ilim-ü kudret ve iradenin muktezası bulunan ve hiç bir noktada cehaletle alâkadar olmıyan

bir intikamı hakîmanedir. Zira 5.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾

muhakkak ki ne Yerde ne de Gökte, cüz'î, küllî, maddî ma'nevî, enfüsî afakî hiç bir şey Allaha gizli kalmaz,

hepsi onun ma'lûmudur. - Hattâ bütün kâinatta her hangi bir şey'in haddi zatında ve hangi bir tavırda

mevcudiyeti Allaha nazaran aynı ilimdir. İlimi ilâhî beşerde olduğu gibi temessülî, tasavvurf, zillî bir ilimi

hâdis değil, mebnayı vücud olan bir ilmi ezelfîdir. Ey beşeriyet

6. ﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ Allah o alîm-ü

kadîrdir ki sizi ana karınlarında, rahimlerde nasıl dilerse öylece tasvir eder. Hangi surete isterse ona kor.

Bünyelerinizi teşkil edecek olan ve uzviyetin ilk suretini alan mevaddi musavverei evveliyyeyi dilerse

haricde dilerse dahili rahimde tasvir ve her halde bunları yekdiğerine sevk ederek rahimde biri iki, ikiyi

daha ziyade yaparak teksir eyler. Bunları kimyahaneî meşiyette murad eylediği havass-u keyfiyyat ile

teşvih eyler, her birini bir vazifeye

sh:»1028

ta'yin ederek ve devirden devre, tavırdan tavra geçirek ince ince eler dokur ve her tavırdan bir hakkı cedid

ilâve ederek suretten surete, keyfiyetten keyfiyete tahvil-ü tasfiye eder. Nihayet akılları durduran bir sun'î

dakık ile bütün ensacı teşrihiyenizi, kemikler, ilikler, gudruflar uruk-u ev'ıye, evride ve şerayfın, adalât ve

a'sab, echize ve a'za, meşair ve medarik vezaif ve menafi' ile te'lif-ü tesviye ederek tam veya nakıs erkek

veya dişî veya hunsâ, canlı bir nefis suretine ifrağ eder. Dilerse tamamlar, dilerse eksik bırakır sizin böyle

fitratınızı mevcudiyeti cismaniye ve ruhaniyeniz alimiyyet-ü ma'lûmiyetinizle hakikatınızı teşkil eden o maddî ma'nevî suretler, o keyfiyeti tasvirde ba'zı şeyler temessul ettiği zaman kendinizi âlim ve allâme, hakîmi züfûnun saymağa başlarsınız şimdi bu tasvir-ü tekvin keyfiyetini iyice mülâhaza ediniz. Teşekkûli cenin bahsına aklınızın idrakinizin yetiştiği kadar bir atfı nazar ediniz. Bunun ne kadar ulûm ile alâkadar olduğunu behemehal anlarsınız. Beşeriyetin sahai idraki olan Arz-u Sema içinde mensub olabildiği kâffe ulûm-ü fûnunun bu tasvir ile alâkadar bulunduğunu tasvir ettikten başka buna henüz perdei hafada bulunan nice ulûmü ledüniyenin de alâkası bulunduğunu ve sonra bütün bunların sizin gıyabınızda tatbik edildiğini i'tiraf edersiniz. Bir taraftan ta hilkati Âdeme temasüli nev'îyi ve bütün hilkati âleme kadar mertebe mertebe teşabühi cinsîyi ifade eden suver ve keyfiyatı müteşabihe ve külliye, diğer taraftan taayyüni şahsî ve temayüzi ferdîyi ifade eden ve bir ikincisi bulunmayan suver-u keyfiyatı mahsusa ve cüz'iyeyi nazarlarınızdan mestur olan meşimeî erhamda ânen feânen devirden devre tavırdan tavra takallübatı mütevaliye içinde mütezayid bir halk ile sizin gıyabınızda ibda' edip size veriyor ve kısmen

sh:»1029

ilm-ü idarenize tevdi' de ediyor ki İsa dahi onun böyle erhamda tasvir ettiği sizlerden birisidir, onun bir

mahlûkudur. İşte Allah denildiği zaman evvel emirde İsa dahi dahil olduğu halde her birinizi erhamda böyle tekvin-ü tasvir eden halık ve barii müsavviri düşününüz ve onu anlayınız. Semi'den, kitabdan, mütaleai vakı'den ve tecribeden bunu anladıktan sonra varsa akl-u mantıkınızın bütün ciddiyetini ve ahlâkın bütün insafını takınarak tefekkür ediniz, o zaman şu ilimleri yakinen elde edersiniz, Allah allâmülguyubdur. Ona gayb-ü şehadet ma'lûmdur kudreti balgası vardır, acizden münezzehtir, irade ve meşyyeti vardır. Faili muhtardır, haricî hiç bir zarurete mahkûm değildir.

1- Bu halıkı musavvirin hâdisata takaddüm eden bir ilmi muhiti muhkemi var ki bundan gizli kalması ihtimali bulunan hiç bir emri hafi veya gaib tasavvur edilemez, tevhid da'vası altında teslis muammasile bir akidei sir diye gizlenmek istenen şirk-ü küfür de ondan gizli kalmaz. Huzur ve gıyab, izafî ve nisbî olan ilmi mahlûk-u hadîse nazarandır. Binaenaleyh ilimler, ma'lûmlar, gözler, gönüller, akıllar, kalbler, iradeler, fi'iller yaradan ve yarattıklarını en ufağından en büyüğüne varıncıya kadar bütün nizamı vücude rabteden ve onları birbirile anlaştırib gayei hilkatlerine doğru yürüten bu halıkı musavvir Arz-ü Semada zaman ve mekânda sendeliyerek dolaşır, kör, serseri cahil, bir âmili gafil değildir ki kahr-ü intikamı cahilâne olsun. Size bir ilim gelirse ondan gelir. Onun böyle erhamda tasvir ettiği ve daha yüksek istifalarla tekvin eylediği Enbiya ve meselâ bu miyanda İsa, fûrkanın ve sahib fûrkanın geleceği ve saire gibi bazı mugayyebattan

haber vermesi ise bunların hepsi onun i'lâm-ü ta'limidir.

2- Bu halıkı musavvirin hiç bir şey'e muhtac olmıyan bir kudreti balıgası vardır. Öyle bir kudret ki Arz-u

sh:»1030

Semasiyle bütün kâinatı mevcude ve mümkinde zerrat-ü ecramiyle, besait-ü mürekkebatıyla, maddiyat-ü ma'neviyyatıyla hep ondandır ve ona müsahhardır. Bütün madde ve kuvvet tecelliyatı hep o kudretin tecellii te'sirinden ibarettir. Tabiat onun te'sirâtı mütekerrire ve muttaridesi, hılâfı tabiat harikalar da onun te'sirâtı münferide ve gayri muttaridesidir. Kavanini tabi'îye namı verilen tevalii şunun silsileleri o kudretin hâkimi değil mahkûmudur. Bunlar onun te'sirâtı müteakıbesinden çıkan suveri mütehalifenin tayyile suveri mütemasilesinin ifadesidir, bir tarıktır. Meselâ Kürei Arz üzerinde hayvanatın zuhur ve intışarından sonradır ki «her hayvan ilk tasvir edilmiş olan bir maddeden «bir maddei musavverei ulâ = protopilazma» dan çıkar» diye hayatı maddiye için bir kanunı tabi'î vaz'edilir. Ve vaz'edilirken şurası da bilinirki bu kanun, ezeli değil hâdistir. Çünkü Arzın teşekkülünden ve üzerinde hayvanatın zuhurundan sonra başlamıştır. Maddei musavverei ulâ, ezeli değil o vakittenberi peyderpey halk-u tasvir olunmaktadır. Rahimde tasvir olunan her

insanın maddei musavverei ulâsı da yenidir. Bunun kanunı tasviri ilmi hayatın değil ondan evvel İlmî Kimyanın ve Fizikın kanunlarındandır. Hattâ kimyayı uzvî ile gayri uzvî arasında haddi fasıldır. Binaenaleyh maddei musavverei ulânın kanunı tasviri, tasviri sani ve salis kanunlarına tabi değildir. Fakat buna da bir kanun farz olunsun ve bu farz ne kadar daha tekrar edilirse edilsin her halde bu bir maddei ulâyı gayri musavvereye icra' edilir. Ve her sureti cedide yep yeni bir mevcudiyet olarak re'sen gelir ve her birinin başında mutlak ve mutlak bu kudreti kayyumun te'siri hâlikanesi icrayı hükmeder. Maddei gayri musavvere ise fi'len mevcud değildir. O da bu kudretin tecellisine raci'dir. Hasılı kavanini tabi'yye ta'biri müessirin değil, tarıkı te'sirin ifadesidir. Tabai' muhtelif, halbuki mebdei tabiat birdir ki o da

sh:»1031

halk-u te'sirdir. Tabiat, muttarid olan demektir. Ve bunun en umumî kanunu ittırad kanunudur. Böyle iken tabai'in muhtelif olması, cüzî küllî mütehalif, mütenevvi' tabiatlere ayrılması illeti hakikiyye olan kudreti vahdaniyenin tabiate hâkim olduğuna ve istifa ve tekâmülü tabi'ynin bu kudrete medyun bulunduğuna delili kat'îdir. Binaenaleyh bu kudreti müessirei musavvireye nazaran ilk maddenin tasviri, haricî hiç bir şart ile meşrut değildir, ve o kudretin mukabilinde hiç bir kudret yoktur. İşte insanları erhamda tasvir eden halıkı

musavvir böyle bir kudreti baligaya malik bir hayy-ü kayyumdur.

3- Bu halıkı musavvir, bu tekvin-ü tasvirde mecbur ve muztar değil faili muhtardır. Kendisi cebr-ü icab edebilir, fakat mecbur tutulamaz. Fi'lini ilm-ü iradesiyle yapar, dilediğine irade verir, dilediğine de vermez, erhamda insanları tasviri de sırf bu meşiyeti iledir. Zeyde falan sureti, amme falan sureti vermesi, her şahsı bir ta'ayyüni mahsusa mazhar etmesi şeraiti mütekaddimeye ta'biyyet gibi bir ıztıardan, kudreti halikanın fevkinde bir kader ve kudretin ilcasından veyahud kudreti halikanın bir suretten başkasını istihdafı imkânı bulunmadığından değil iradesinin eseridir. Bu ibda' ve tahvili suver ile tasfiyeden tasfiyeye geçen işbu tasvirde her sureti cedidenin diğer bir surete halef olması ve nihayet suveri mutelifeden bir sureti cedidei vahdaniye husule gelmesi tabîi ve ıztırâfî değil, illetsiz ve fa'ılsız de değil, ilim ve kudreti baligaya malik ve her hâdisede namütenahi vücuhı suvere ve fi'l-ü terke kadır bir faili muhtarın tercihi ve iradesi eseridir. Eğer böyle olmasa da tabîi ve ıztırâfî olsa idi o ıztırâfî suretlerden mürsel, iradî, ihtiyarî fi'iller zuhur edemez, en basit bir misal ile bir taş, yerinden koparılıp iki muhtelif maksad için isti'mal edilmez, tabayl' ihtilâf edemez. Ulûmı tabi'iyede iki kanunı mütekabil bulunamaz. Fennin «varyete» tenevvü'

ve ihtilâf dediği şeyler olamaz, bir kişinin tohumundan hem erkek, hem dişi zürriyyet olamazdı. Her şeyde ezelden ebede yeknesak bir ittırad bütün ma'nasiyle devam eder giderdi. Her rahme düşen tohum behemehal tekevün eder, galâtı tabiat denilen şeyler de görülmez, ve hatta hayat denilen keyfiyet hiç de vaki' olmazdı. İyi düşünülürse anlaşılır ki galâtatı tabiat denilen ve kemali kudrete, nizami ekmele bir maddei nakız gibi irad edilmek istenilen şeyler bir noksan değil, tabiatın valid ve validenin müessiri hakiki olmadıklarını ve halıkın iradesini gösteren şevahidi san'attırlar. Galâtatı tabiat, tabiatın icab ve ittıradını tevkif ve tağyir etmek i'tibariyle cehl-ü galtatı ve te'sirdeki acz-ü noksanını ira'e ederken ona karşı hâlıkı hakikînin iradesini isbat ederler. Ve bunlar nizamı âlem, kudreti baliga ve ilim delilinin aleyhine değil bil'akis tabiati amyanın en büyük kanunu olan ittıradı zarurîyi nakz ve tabiatın mebdei evvel olması nazariyesini ibtal ederek ekmele bir faili muhtarını isbat eden ve gayelerine irmiş bulunan şevahidi mükemmedendirler. Hasılı ne tabiati cüz'îye, ne de tabiati külliyyede illeti tamme değildirler. Bunların hepsi fitrat denilen bir hudusi evvelin ittıradıdır ve o fitrat, bizzat hâlıkın eseri kudret ve iradesidir. Ittıradı tabiat kanunu, ekmele bir illiyet kanununun tahtı tabi'iyetine verilerek irade kanuniyle ta'dilen mütalea edilmedikçe hakka irilemez, hak tealâ hem halık hem baridir. Mahlûkatına verdiği fitratı ta'dil de eder. Veraset kanunu da bu esas dairesinde mütalea edilmek lâzım gelir. Tevalii hâdisatta suretlerin yekdiğerine

gayriyyet içinde ayniyyeti andırır az çok bir temasül ve müşabehet, bir ittıradı mütehavvil ile halef olması

aynen bir ittırad ve intikal gibi mülâhaza edilerek veraset ta'bir edilir ki bekayı nev'î, ıstıfa ve tekâmül, terakki

ve inhitatın tarikıdır. Bunlar tam ma'nasile bir intikal değil bir niyabet ve halefiyyettir. Yoksa

sh:»1033

hiç bir ıstıfa ve tekâmül olamazdı. Bunun için veraset kanunu yalnız tahaffuz ve baka kanunu değil, aynı

zamanda tahavvül kanuniyle de alâkadardır. Ve bu ikisi arasında yakinen sabit olan bir şey varsa o da

bekayı illet kanunudur. Ve baka hakikatte sıfatı İlâhiyedir. Kanunu illiyyette tahavvül ve bakanın beraber

düşünülmesi ileli ma'lûleye nazarandır. Bunda bakayı mutlak illeti hakikiyenin, tahavvüli mutlak da

ma'lulâtının sıfatları olmak üzere illeti hakikiyye ile malûlâtı beyindeki tenasüb ve tezayüfün birlikte bir

mülâhazası vardır. Çünkü hiç bir malulât illetini geçemez. Binaenaleyh veraset kanunu da ittırad kanunu

gibi ilel-ü malulât suretinde müterettib bir silsilei hadisatın mütenaviben tevalisi esnasında illeti hakikiyenin

bakasını ve ıstıfa ve tekâmül arzeden her lâhzai tahavvülde onun re'sen bir te'siri iradîsini ifade eyler. Hasılı

müessiri hakikînin eserini verişi kendinden bir şey zayi' eden bir tevlid değil bir hılkattır. Bunun için ma'rifeti

sanı', eserlerin tasavvurlarında değil nisbetlerinin tasdikındadır. Tevlid de halkın sureti tezahurlerinden

birisidir. Silsilei tevalide her sureti cedide re'sen bir fitrat ifade eder. Veraset bir fitratın diğer bir fitrata aynen bir intikali zarurfsi değli, illeti hakikiyenin te'siri cedidine müstenid bir mşabeheti ve bir nevi' istihlafıdır ki ta'dil- tağyirden hali değildir. Suveri nev'iyenin baka ve devamı terakkı ve inhıtatı bununla cereyan eder. Bu cereyanda mukaddemin kemal veya noksan bir arazfsi, tâli de bir za'fi olabilir. Fakat olması zarurf değildir. Meselâ firengi almış bir babanı çocuğu da firengili olduğu zaman buna bir veraset ta'bir edilir. Bu bir kerre babadaki marazın aynen bir intikali değil, çocukta onun nev'inden bir marazın re'sen husuldr. Ya'ni çocuğun maddei musavveri ulsından birisi harici rahimde sulbi pederde tasvir olunurken onun içine aynen o maraz mikrobu değil, fakat o mikrobu da bir maddei musavveri ulsı derc edilmiş bulunabilir fakat barii musavvir

sh:»1034

için bu derc ibtidaen zarurf olmadığı gibi tasviratı taliye ve nihaiyyede de oyledir. A'ma bir babanın evlâdı a'ma olmak lâzım gelmediği gibi firengili bir babanın evlâdı da behemehal firengili olmak zarurf değildir. Halıkı musavvir dilerse onu ta'dil- tagyir eder, dilerse etmez. Hasılı veraseti fitriye dahi bütün kavanini tabiiye gibi kavanini mmkinedendir. Tenasl kanunu da bu veraset kanununa dahildir. Mvellid bir

babanın evlâdı müvellid veya gayrı müvellid olabilir. İşte zenbi fitrî mes'elesi de tamamen bu kanunu veraset ile alâkadardır ki bu alâka, kıssai Âdemde de gösterilmiş idi. Evvel emirde fitratî Âdemde zenb için bir zaman zatî olarak dahil değildir. Onda zatî olarak nihayet kabiliyeti zenb bulunabilir. Çünkü zenb, iradiyatta ceryan eder. Sonra tekerrür ve itiyad ile ferde tabiat de olabilir. Lâkin Cenabı Allah her ferdin fitratî hassasını rahimi maderde re'sen tasvir ederken babasındaki hususî tabiatı, marazı, zenbi evlâdından tamamen silerek Enbiya' gibi ma'sum olarak yaratmağa kadir olduğu gibi dilerse bilâhare de afvedebilir. Fi'il ile neticesi olan azab arasındaki rabıtai sebebiyeti ilga eder. Fi'li hükümsüz bırakır veya fi'lin cürmiyyetini ref eder de dün muzır olanı ayırın nafi' yapar. Binaenaleyh insanları erhamda dilediği gibi tasvire kadir olan Allah tealâya zenbi fitrîyü afv-ü magfiretten acz isnad etmek izzeti İlahîyeye tecavüz ve kayyumiyeti İlahîyeye küfürdür. Küfür, en büyük günah olduğu halde kâfirlerden doğan kimseler bile bundan çıkıp şerefi iman ile müşerref olabilirler. Bu tevbe ve iman ile Allah tealâ zenbi küfrü bile afveder, intikamı İlahî ısrar edenleredir.

Allah böyle bir ilmi muhit, bir kudreti balıge, bir iradei nafize ile hayy-ü kayyum halkı musavvir olan bir

âziz-ü hakîmdir. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ bu âziz ve hakîmden başka

ilâh yoktur. - Binaenaleyh onun rahimi

sh:»1035

Meryemde tasvir ettiği İsa da ne İlâh ne de İlâh oğludur. O, Meryemin oğlu ve Allahın mahluku bir beşerdir.

Ancak fitratî nübüvvet ile tasvir olunmuş bir beşerdir. Allahın onu rahimi Meryemde ba'zı mügayyebattan

haber verecek veya ba'zı mu'cizeler gösterebilecek bir surette tasvir ve ruhuküdüs ile te'yid etmiş olması

onu beşeriyetten çıkarmaz. Nihayet Âdemin hulefasından biri yapar, ve onun maddei musavveri ulâsı

behemehal rahimi Meryemin haricinde yaradılması zarurî olmadığı gibi ne o maddei musavviriden ne de o

ruhun hayy-ü kayyum olan halıkı musavviriden tevliden gelmesini tasavvur da caiz değildir, zira tevlid hem

müvellidin dahilinde kıyamını tenkis eder. Hayy-ü kayyumun tenakus ve zevali ise mühaldir. Her şüpheden

âri olan bu tevhid ve tenzih âyât ve delâili mevcut iken bunları bırakıp da kütübî İlâhiyeden Tevratı

musaddık olan İncildeki « اب » her ikisini musaddık olan Kur'andaki « وَرُوحٍ مِنْهُ » gibi

müteşabihati behane ederek küfr-ü cühuda sapmamalıdır. Kütübî ilâhiyenin bir tarıkı fehmi ü tefsiri vardır:

7. ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ ya Muhammed! O şerik-ü nazırdan

münezzeh, azîz ve hakîm olan Allahü zülcelâldir ki sana bu kitabı ekmeli inzal etti. Binaenaleyh bunun

usuli hikmet ile anlaşılması lâzım geleceğini unutmamalıdır. ﴿مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ﴾

bunun âyetlerinin bir kısmı muhkematır: ma'nayı murada delâletleri kat'î, ibareleri ihtimal-ü iştihahtan

mafhuz ve muhkemdir, ﴿هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ﴾ bunlar ümmülkitabırlar kitabın anası, fehimde

asl-ü esastırlar. -Tefrikı hakk-u batıl, tasdikı hakaik asıl bunlardır. İlm-ü amelde ittiba' edilmesi lâzım gelen

edillei esasiyye, bürhanı hidayet bunlardır. Diğerleri bunlara irca' ve havale edilir. Tevrat İncile, İncil

Kur'ana irca' olunarak fehm-ü tasdik edilmek lâzım geleceği gibi

sh:»1036

bütün âyatı Kur'anda da bu muhkemat, esastır. Hem bunların her biri ayrı ayrı olarak «ümmühatı kütüb»

değil, nizamı tevhid ile mecmuu birden ümmülkitabdır. Her âyeti muhkeme, diğer âyatı muhkeme ile

mukayese edilmek şartile ma'naları hükümleri yakinen ta'yin olunur. Her biri nefsinde muhkem olmakla

beraber yekdiğerine nazaran itlak-u takyid, umum-u husus takrir-ü tefsir, istisna veya tahsis veya nesih gibi

nisebi muayyene ile bir alâkai muhkemeleri de vardır. Bunun için sureti umumiyede muhkematın

kuvvetlerinde, haysiyyeti ihkâmlarında derecatı mahsusa da vardır ki bunlar, zahir, nass, müfesser, manayı

hassıyla muhkem olmak üzere dört mertebe üzeredirler. Muhkematin bu nizamı vahdetle mukayeseleri de

ilmi Kur'anın usuli muhkemesindedir. Bunu nazarı dikkate almayan, muhkematın mecmuunu bir

ümmolarak mülâhaza etmeyen veya edemeyenler, ta'biri aharle istikrai tam yapmadan fehm-ü istidlâl ve

kiyasa kalkışanlar ilmi muhkeme eremezler, hata ederler, işte âyâtın bir kısmı böyle ümmülkitab muhkemat,

bunların mukbilinde ﴿وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٍ﴾ diğer bir kısmı da müteşabihattır.- Ya'ni her biri

murad olunabilecek gibi görünmekte birbirlerine benzer Müteaddid manalara muhtemeldir ki hepsi mi veya

birisi mi murad olduğu zahir bir surette seçilmez, esasında mütekellime ve nefselemre nazaran hiç bir

reyb-ü şüphe olmadığı halde muhataba nazaran bizzat fehimleri hafi veya müşkil veya mücmel veya

mümteni' bulunur. İştibah ve ihtimalleri, muhkemat ile mukayeseleri sayesinde izale olunabilir, zâhir

mukabilinde hafi, nass mukabilinde müşkil, müfesser mukabilinde mücmel, muhkemi hass mukabilinde

manayı ehassıyla müteşabih vardır. Binaenaleyh kitab, külliyyetiyle mülâhaza olunduğu zaman bu uslûbı

hikmetle müteşabihatın muhkemata rücuu haysiyetiyle hepsi muhkemdir, «

﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ . ﴿كِتَابٌ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ﴾ » dir. Bil'akis bu hikmete muhalif

olarak

müteşabihat ümmülkitab farz edilir de muhkematın müteşabihat ile te'viline gidilirse o zaman da hepsi

müteşabih olur. «

« كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْشَعْرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ »

hükmü tezahür eder.

Muhkem, lûgatte fesaddan memnu', mevsuk, kavi demektir ki hikmet bununla alâkadardır. İki şey'in

birbirine mütekabilen alettesavi benzemelerine teşabüh ve bunların her birine müteşabih denilir ki

yekdiğerinden seçilemez, zahir temyizlerinden âciz kalır. Teşbih ve müşabehette bir taraf ferî' ve nakıs,

diğer taraf asıl ve tamm olur. Teşabühte ise tarafeyn, aynı kuvvette mütesavi olurlar, teşabühleri,

tefavütlerini setereder de iştibahü iltibas hasıl olur. «

« وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا • تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ • إِنَّ الْبَقَرَ
تَشَابَهَ عَلَيْنَا » gibi. Demek ki teşabüh seçilememeğe sebebedir. Temyiz olunamamak bunun bir

manayı lâzımısıdır. Bu münasebetle insanın doğrudan doğru temyizine yol bulamadığı bir şey'e dahi

müteşabih ıtlak edilir ki hafî, müşkil demek gibidir. Bu ıtlak, var ile yok beyninde müsavi olması noktai

nazarından da olabilir. Bu suretle Kur'anın ve âyâtı Kur'anın ihkâm ve teşabühü, elfazı, tenasuku, hüsnü,

maanisi, ahkâmı gibi muhtelif vücuh ile mülâhaza olunabilir. Âyetlerinin fasılları, müvazenetleri ve sairesi

gibi sanayii Bediiyesi itibariyle teşabüh ve tenasuk muhkemliğe mukabil değildir. Belki aynı ihkâmdır. Bu

cihetle « أَكْمَتُ آيَاتِهِ • كِتَابًا مُتَشَابِهًا » mütekabil değil

yekdiğerinin izahıdır. Fakat nazmın delâleti itibariyle mülâhaza edildiği zaman muhkem ile müteşabih zıd

ve mütekabildirler. Şüphe yok ki manâsını kat'iyetle bildiren muhkem, bildirmiyen gayri muhkemdir. Bu

âyette ise muhkem ile müteşabih mukabil olarak zikredildikleri gibi mabadinde te'vil karinesi de manâya

aidir ki İlmî usulde de şer'an muhkem ve müteşabih bu haysiyetle mülâhaza edilmiştir. Bir lâfzın mücerred

sıgasına nazaran manâyi muradı malûm olursa ona zahir denilir ki envai muhkemin ednâ derecesidir.

sh:»1038

Bunun te'vile veya tahsis veya nesh ihtimali bulunabilir. Fakat bunlar karineye muhtaç olduğundan

karine olmadığı müddetce zahirinde kat'î olur. Eğer bu manâ kelâmında masıkileh olmuş, mütekellim, sözü

bunun için sevk etmiş ise nass olur, Bunda artık te'vil ihtimali kalmaz. Ancak tahsis veya nesh ihtimali

bulunabilir, nihayet nesh ihtimali de yoksa -ki ihbarat, te'yid edilmiş inşaiyat bu kabildendir- Bu da manâyi

hassıyla muhkem olur. Bunların hepsinin hükmü icabı ilm-ü ameldir. İndettearuz akvâ tercih olunur.

Bunlara mukabil: bir lâfzın manâyi muradı sıgasından değil, başka bir emri arız sebebiyle gizlenmiş bulunursa hafi, böyle değil de manânın nefsinde ince, her nefsin nüfuz edemeyeceği, edenlerin de teemmülsüz kavrayamayacağı derecede gamız olması veya bir istiraei bediye bulunması gibi bir sebepten naşi gizli, muhtaci teemmül bulunursa müşkil, sıga müteaddid manâlara alesseviyye muhtemil olur ve hiç birinin tercihinine karine bulunmaz ve fakat bir beyanı tefsirin lûhuku me'mul bulunursa mücmel, manâyi muradı anlamak ümidi munkatı olursa halıs müteşabih olur. Müteşabihatı Kur'andan bir çoğu böyle kesreti maaniden dolayı bir şa'şeyi beyan içinde bulunduğundan nazarları kamaşdırır. Bir çoğu da bir manâyi muhkem etrafında onunla kabili ictima' ve meratibi muhtelif üzere müterettib müteaddid işaretatı ve delâlâtı ihtiva ettiğinden dolayı icmal veya işkâl ve hafa ile calibi dikkat olur. Bu suretle muhkem zımında müteşâbih, müteşabih maiyyetinde muhkem de bulunur. Bir nazımda tabakatı maani indirac eder ki zamanı geldikce bunlar sevkı hacet ve cereyanı vukuat ile hissedilir. Sonra edeb-ü ahlâk veya diğer hikmetlerden dolayı tasrihi hayrolmıyan kinaye ve ta'rız daha beliğ ve müessir bulunan mezamîn vardır. Nihayet bütün beyanat nizamı tevhid üzere vahdetten kesrete veya kesretten vahdete

giderken gerek nisbetlerde ve gerek hududı tasavvuratta lisanı beşerin henüz lûgatini vazetmediği, hatta hiç sezmediği, düşünmediği, misalini görmediği nice maani ve hakaik vardır ki bunlar bilmediğiniz daha neler var gibi bir muhkem ile ifade olunmakla beraber müteşabih bir misal ve imâ ile sezdirildikleri zaman daha müfid olur. Bu gibilerin bazısını bu gün anlayamıyanlar yarın anlayabilirler. Bazısını da Allahdan başka kimse bilemez ki tam manâsiyle müteşabih işte budur. İzahatı Uhreviyye kısmen böyledir. Bunların bazılarında istikbali Dünyevî ile müteşabih ve kabili ictima' noktalar da vardır. Hasılı aksamı müteşabihten hafinin hükmü taleb-ü taharri, asıl müteşabihin hükmü de tevakkuf ve Allaha tefvîz ile ilticadır.

Bu muhkemat ile müteşabihat tekabüli tammiyle bir taksim mahiyetinde zikredilmiş bulduklarından inhisarı müfiddirler. Binaenaleyh her biri manayı ehaslarına haml edildikleri takdirde bu sekiz kısımdan altısı haric kalmış olacağından muhkemat, ilk dörde, müteşabihat, son dörde şamil olmak üzere manayı eamlarına mahmul bulduklarında şüphe yoktur. Bu âyet bu veçhile fehmi kelâm ve usuli tefsir ve istinbata müteallık en büyük bir esasî ta'lim eylemiştir ki her hangi bir kelâmı veya kitabı iyice anlayabilmek için de akılda nakilde bundan başka bir tarık yoktur. İlmi usulde bunlar bütün tatbikatiyle şerh-ü tafsil edilmişlerdir. Hele cidden kanun ve mesaili Hukukiyeyi anlamak için bu usul en zarurî şeraiti ilmiyyedendir.

Müteşabihat için bir de şu taksim vardır: Lâfız cihetinden müteşabih, manâ cihetinden müteşabih, her iki cihetten müteşabih. Lâfız cihetinden müteşabih ya elfazı müfredede veya kelâmı mürekkebedir. Elfazı müfrededeki meselâ «eb, yeziffun» gibi garabetten veya

sh:»1040

«yed ve ayn» gibi iştirakten neş'et eder. Kelâmı mürekkebedeki ya ihtisardan veya bastten veya hususiyeti nazımdan olmak üzere üç kısımdır: Manâ cihetiyle müteşabih evsafı İlâhiye ve evsafı Ahiret gibi hissî veya gayrı hissî bir sureti misaliyesine malik olamadığımızdan dolayı tasavvuruna yetişemeyeceğimiz maanidir, Her iki cihetten müteşabih başlıca beştir: umum ve husus gibi kemmiyyet cihetinden, vücut ve nedib gibi, keyfiyyet cihetinden nasih ve mensuh gibi zaman cihetinden, mekân veya âyetin nâzil olduğu âdet

cihetinden -ki « لَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ » gibi,- fi'lin sıhhat-ü fesadındaki şurut cihetinden.

İşte âyâtı kitab böyle muhkemat ve müteşabihata münkasımdır, asıl ittiba' edilecek ümmülkitab da

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ﴾ kalblerinde

müteşabihat değil muhkematır amma eğrilik, yamıklık olanlar doğruluğu hoşlanmayı eğrilikten, sapıklıktan zevk alanlar

﴿فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ﴾ muhkematı bırakırlar da kitabın müteşabih olan âyetlerini

esas ittihaz eder, onların arkasına düşerler, dumanlı havalar ararlar. Çünkü ﴿ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ﴾

fitne çıkarmak, hakkı teşviş edib nası teşkikât telbisat ile tariki müstakimden ayırmak, belâya sokmak isterler

﴿وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ﴾ ve onu gönüllerine göre eğri bğru te'vil etmek arzusunu beslerler.

Halbuki ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾ onun te'vilini ya'ni mealinin, sonunun nereye

varacağını Allahdan maada kimse bilmez, manâyı eammiyle müteşabihat içinde manâyı ehassiyile

müteşabih olan bir kısım vardır ki bunun mealini muradı üzere ancak Allah bilir. Bunun için cemii

müteşabihatın te'vilini Allahtan başka kimse bilmez. Allah tealâya Yerde ve Gökte, bütün ezminei vücudda

gizli, meçhul bir şey bulunmadığı halde maadasına böyle olmadığı gibi bütün hakikate müntabık

sh:»1041

olan kitabı ilâhîde dahi hal böyledir. «

﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ﴾ . ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ﴾

﴿وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ Meçhul meçhul ile, şüphe şüphe ile hallolunmaz, meçhulât, ma'lûmat

ile ve o ma'lûmatın derecei kuvveti ile mütenasib olarak hallolunur. Ta'lim-ü irşad, ma'lûmat üzerine meçhulâtı sezdirmek ve o meçhulâtı ma'lûmata irca' ettirmektir. Talibde ma'lûmat arttıkça muallim kuvvetine göre meçhulâtı peyderpey sezdirir, ba'dehu hallettirir. Bu suretle meçhulü sezme de onu bilmenin bir şartı mütekaddimi olur. Cenabı Allah kullarına ilmi hakkı böyle ihsan eder. İbtida kendini ve gayrı temyiz ettiren bir ilmi muhkem bahş eder. Ba'dehu müteşabih bir halde meçhulâtı sezdirir. Bunları kademe kademe muhkemata irca' ettirerek ma'lûmatı yakiniyeye tahvil eder. Nizamı hikmette ilim dahi cereyanı vücud gibi silsilei tevali içinde yürür. Ma'lûmatı ilâhiye ise nâmütenahidir. Hâdis olan ilmi beşer hiç bir zaman buna müsavi olamaz, ihata edib bitiremez. Böyle olduğunu bilmek ve ilâ gayrinnihaye tariki ma'rifette yürümek de en büyük bir ilm-ü ma'rifettir. Bunun için insan her hangi bir mertebeli ilme gelmiş bulunursa bulunsun önünde meçhulât bulunduğunu sezme ihtiyacındadır. Bu gayrı ma'lûm meçhulü sezme ise müteşabihat karşısında bulunduğunu bilmektir. Daha doğrusu maziye ve istikbale, ezele ve ebede müteallık olan her ilmi beşerî, vaz'ı teşabühten çıkamaz. Hiç birinde lemhai halin müntabık olduğu şuuri şuhudî ve aynı yakîn kuvveti yoktur. Her tecrube lemhasının makabline ve maba'dine attığı hatve bir teşabüh ile alâkadardır. İlmin en kuvvetli müeyyidesi olan tecrube bile zarurî bir müeyyide değildir. Bu babda en sağlam ve en umumî vesika bakayı illetten çıkan ıttıradı âdîdir ki bu da iradei İlâhiyeye istinaddır. Binaenaleyh ilmi beşerin

müteşabihattan kurtulması gayrı mümkündür. İşte insanlara iradatı hakkı göstererek hidayet için bir ta'limi

ilâhî olmak üzere nâzil olmuş bulunan kütübi İlâhiye, tamamen bu cereyanı

sh:»1042

hakka muntabık ve müvazi olarak muhkemat mukabilinde müteşabihat ile inzal buyurulmuştur. Tevrat ve

İncilin de muhkemat idi. Fakat pek çok olan müteşabihatı Tevratın bir kısmı İncilde muhkemata irca

edildikten başka daha diğer müteşabihat gösterildiği gibi Kur'anda da bütün kütübi salifenin müteşabihatı

muhkemata irca' olunduktan başka daha derin bir takım mütesabihat daha gösterilmiş ve bunların

doğrudan doğru arkasına düşülmekten tahzir edilerek muhkemata ircaı esası da sarahaten talim

buyurulmuş ve bu miyanda insanlar için her hangi bir mertebeli ilimde kabili hallolmıyan ve meali ilmi

ilahîye tefviz edilmesi lâzım gelen hakaikin hiç bir zaman tükenmeyeceğini ve muhkemattan sonra bile

hakaiki müteşabihenin mücerred mevcud olduğunu bilmek de ilmi beşer için pek büyük bir kemal ve gayei

beşer için pek mühim bir hayrolduğu da anlatılmıştır. İlmi beşerin mahiyeti manâsına tabiatinde mutlak bir

zarureti Riyaziyye ve mantikiyye gibi ilmi tabîî ve ilmi vücud aramak tenakuzdur. Bunun için kütübi

ilâhiyede müteşabihat bulunmamalı idi gibi bir tevehhüme de saplanmamalıdır. Zira böyle bir tasavvur

cereyanı vücudun inkıtını veya sureti vahide altında yeknesak ve camid bir tevalisini ve malûmatı
ilâhiyenin tenahisini farzetmek veya bütün namütenahiliğiyle ve bütün hayatiyetiyle malûmatı ilâhiyenin
muhkem bir surette beşere talimi ve Allah tealâya bir şerik ve nazîr ihdası mümkün olduğunu tevehhüm
eylemek ve yahut Allah tealânın ilmi beşeri sabit bir noktai tenahide tevkif edib malûmattan mechulâta,
noksandan kemale doğru ebedî geleceğini iddia etmek, hasılı feyzi ilâhîde buhl istemektir, her tavrı
terakkinin ilerisinde kat'olunacak mesafe, keşfedilecek hakaik ve hiç bir zaman nüfuz edilib bitirilemeyecek

sh:»1043

mebadi ve makasid mevcut olduğu halde Allah tealânın bunları istidadatı muhtelifeye göre sezdirme-yib
ezher cihet gizlemesi ve bu mechulâtı mümkün olduğu kadar hall-ü keşfe medar ve m'yar olmak üzere
bahşettiği usul ve delâili muhkemeyi mütenahi ve camid bir noktada tutması, dünkü ilimden yarın,
Dünyadan Ahiret için istifade ettirmemesi nasıl olur da muktezayı hikmeti ilâhiyye farzedilebilir. İlmullaha
karşı her şeyi halletmiş, bitirmiş iddiasında bulunan ve müteşabihatın bütün bütün irtifaini arzu eden ve
tecribeyi teşabühten ari bir ayniyyeti mutlaka farz eyliyen bir isbatîlik davası cehaletten başka bir şey

değildir. Buna mukabil muhkematı esas ittihaz eden kavi ve nuvranî bir tariki isbat üzerinde yürümeyib
doğrudan doğru müteşabihata sarılmak ve müteşabihatın muhkem bir hakikatı tazammun eylediğini inkâr
edib şüpheyi esas tutmak ve meculâtı mutlakayı yalnız bunlarla halletmeğe kalkışib meal ve akıbeti
nereye varacağını Allahdan başka kimsenin bilmediği şüpheli, iltibaslı, sağa mı sola mı? İleri mi geri mi?
Hayra mı şerre mi? Nura mı zulmete mi? vücade mi ademe mi? Cennete mi Cehenneme mi? götürüleceği
malûm bulunmıyan sisli ve dumanlı bir hevada çıkmaz yollarda dolaşmak da haddini bilmemek, hidayeti
İlâhiyeyi dinlememek, tehlikelere zulmetlere koşmaktır ki bunu kalblerinde eğrilik, sui niyyet veya çarpıklık
bulunanlar yaparlar. Esbabı nüzulde zikredildiği üzere Nesârânın İncildeki « اب » vasfı mecazîsine
valid, Kur'andaki « وَكَلِمَتَهُ الْقِيَامَةَ إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ » nazmı müteşabihine
Allahdan tevellüd eden bir ruh manâsı vererek ve Hak tealânın tevlid ve tevellüdden münezze hayy-ü
kayyum, azîz-ü hakîm, halık ve bari-i musavvir bulunduğu hakkındaki muhkemata bakmıyarak Allaha veled
isnad etmeleri, kezalik Yehudun « الم » gibi mukattaâtı süveri ebced hisabiyle te'vil ederek bunlardan
ümmeti Muhammedin ömrünü, kıyametini istihrac etmeğe kalkışmaları bu kabildendir. Bunlar ya
hevalarından

başka bir şeyde hakk-u hakikat tanımazlar veya din deyince hakk-u hakikat ile alâkası olmiyan bir oyuncak

telâkki ederler. Din mes'elesinin alel'ittlak hakka ittiba' demek olduğunu bilmek istemezler, bu babda

muhkem olan tariki isbata yanaşmazlar ve onlarla amel etmeyi hoşlanmazlar da mütemadiyen ruhları

şübühat ve evhama sürüklemek için yalnız muhayyelât, rumuzat, muammeyat, müteşabihat içinde

hevaiyyat ararlar, müteşabihatı şüpheye vesile etmek için muhkemata tercih ederler. Kezalik bir takım

melâhide de vardır ki dinin hiç anlaşılmaz ve anlaşılınca hükmü kalmaz bir sirri batını olduğu iddiasıyla

bütün muhkematı müteşabihata ircaa çalışırlar. Her şey'i teşkik etmek, hep garaibat ve acabattan

bahseylemek, en ma'ruf hakikatleri efsane gibi göstermek isterler ki bunlar tariki ma'ruf ile yürümeği

hoşlanmazlar diğer bazıları da malûmatları her şeyin halline kâfi imiş, âlemi vücudda mazide ve halde

veya istikbali namütenahide bilinmedik hiç bir şey yokmuş, sirri vücud tamamen münkeşif olmuş gibi

müteşabihatın hakikatini kökünden inkâr eder, anlamadığı anlayamayacağı bir hakikat işidirse hurafe,

efsane, esafîr derler geçerler ki bunların hepsi kalbin çarpıklığından ve hadnaşinaslıktan neş'et eder.

Bunlara mukabil ﴿وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾ ilimde rusuhu bulunan, eğilmez, eğrilikten

hoşlanmaz, tariki ilimde kavi, bildiğini bilmediğini seçebilir, ma'lûmatıyla mechulâtını mümkün mertebe halle

kadir erbabı ilim de ﴿يَقُولُونَ﴾ şöyle derler: ﴿أَمَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾

Biz bu kitaba inandık, muhkemi, müteşabihî, her biri rabbımız Hak tealâ tarafındandır. Hepsi hakır. Filvaki

﴿وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ böyle temiz akıl, hüsni nazar sahiblerinden

maadası da hakkiyle düşünmez kendi zihnindekileri bile iyice seçib

sh:»1045

tezekkür edemez, muhkematı esas itihaz ederek hafî, müşkil, mücmel gibi te'vili mümkün olan müteşabihâtı

bile sahihan te'vil edemez. Bu babda te'vil ve içtihad başkalarının değil, meratibi muhkemat ile meratibi

müteşabihâtı seçer, te'vili caiz olub olmıyanları temyiz eder, fitneden kendini ve herkesi iğfal etmekten

sakınır, haddini bilir, ilmi ilâhîye tefvîz edilmesi lâzım gelenleri ona tefvîz eyler, imanı kâmil, tarikı ilimde

kavi, temiz ve ince akıllı, doğru düşünmesini bilir ve sever, hasılı hikmete mazhar ulemai rasihînin hakk-u

salâhiyetidir. Bunlar muhkem ve müteşabih hepsinin hakikatine iman ederler ve önüne sonunu sayarak iyi

düşünürler, Zeyg-u inhiraftan sakınırlar da bu tezekkürle şöyle dua ederler: 8.

﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً

﴿9. إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ filhakika

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ﴾ Allah va'dinde hulfetmez, mi'adını şaşırmaz.»

İşbu « وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ » nazmı celilinde « واو » istinafiyye veya atfolmak üzere iki rabıt vardır ki birincisinde balâda beyan olunan ma'na veçhile « إِلَّا اللَّهُ » üzerinde kelâm,

tamam olur, vakfı lâzımdır, « م » vardır, müteşabihin te'vilini Allahdan başkası bilmez. Ulemaı rasihîn bile

şöyle derler» demektir. Bu rabt-u tefsir, İbni Abbastan, Hazreti Aişeden, Hasandan, Malik İbni Enesden,

Kisaî ve ferradan ve ekseri seleften mervidir. Diğerinde ise « و » atıftır. Kelâm «

« وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ » de tamam olur ki

«halbuki müteşabihin hakkıyla te'vilini Allahdan ve ilimde rusuh sahibi olan ulemadan başkası bilmez»

demektir. Bu da yine İbni Abbastan, Mücahidden Rebi'ibni Enesten ve daha bazılarından mervidir.

Mütekellimîn ve müteahhırından bir çoğunun muhtarı da budur. Mes'ele, müteşabihin sahihan te'vilini

Allahdan başkası bilebilir mi bilemez mi? noktasına raci'dir.

sh:»1046

TE'VİL, aslı lûgatte her hangi bir şey'i varacağı gayeye vardirmek demektir bilhassa bir lâfzın mealini

ya'ni varacağı ma'nayı ihtiyar edib tefsir eylemiye itlak edilir. Te'vil, ya sahih veya fasid olur. Bir lâfzı hiç

muhtemil olmadığı bir ma'naya hamletmek veya muhtemil olduğu maani içinden racihi varken mercuhuna hamletmek fasid ve batıldır. Te'vil her halde muhik bir sebebe müstenid olmalıdır. O sebep ve delil bulunduğu zaman ba'zı kerre hafi zahire, mecaz hakikate müreccah olur. Aksi halde te'vil indî ve fasiddir. Binaenaleyh muhkematı hiç nazarı dikkate almadan müteşabihata arzuya göre te'vil etmek dalâlet olduğu âyette musarrah bulunduğu şüphe yoktur. Fakat muhkematı esas ittihaz etmek ve cidden hüsni niyyet ve şeraiti ilmiyye ile hareket eylemek üzere müteşabihata murad budur diye hükmederek bir te'vili sahih bulmak ulema için mümkün midir? değil midir? Bu cihet ba'isi ihtilâf olmuş gibi görünüyor. Kur'anda kıyametin vakti, zebanîlerin adedinde vesairede ba'zı adedlerin havassı, ve daha diğer ba'zı hususatın Allahdan başka kimseye ma'lûm olmadığına ittifak bulunduğu gibi buna mukabil bir çok âyetlerin de bil'ittifak te'vil edildiğinde hiç şüphe yoktur. Bunun için bu babdaki ihtilâfın ihtilâf olmaktan ziyade büyük bir faidei tefsiriyyesi bulunduğunu anlamak lâzım gelir. Âyetteki iki rabıttan her biri bir haysiyyetle ma'nidar olarak manayı muradı tavzih eylemişlerdir. Şöyleki yalnız manayı hassı veya manâyı eammın ahasa da şumulü itibarile, cemii aksanı noktai nazarından müteşabihin manasını Allahdan başka kimsenin bilmediğini, fakat manâyı eammı cemii aksamile değil alel'itlak mülâhaza edilecek olursa bunlardan bir kısmını ulemai Rasihînin dahi bilebileceğini anlatmıştır. Yalnız vakıf rivayeti olsa idi zahiren ulemai

Rasihîne hiç bir hissai te'vil kalmaz « وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ » ile mülâyim

olmazdı. Yalnız atıf rivayeti olsa idi bu surette de ulemai rasihînin bütün aksamı müteşabihatı Allah gibi

sh:»1047

bilebilecekleri anlaşılırdı, işte « وَاو » in müteşabih olarak iyradı atfın tevzi' tarikile, istinafin da te'vili kül

veya hassa nazaran olduğunu ifham etmiştir. Binaenaleyh müteşabih manâyı eamme hamlolunmak üzere

vakıf takdirinde hasılı manânın «

﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾ . ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ كَلَهُ إِلَّا
﴿اللَّهُ﴾ » demek olub ba'zılarını Allahdan maadasının muhkemata ittiba' suretile imkâni ilmilerine mani'

olmayacağını atıf rivayeti izah eder. Şu halde te'vil noktai nazarından müteşabihat üçe irca' olunur:

1- Vukuf mümkün olmiyan ki kıyametin ve hurucu dabbenin vakti ve saire gibi.

2- İnsanların bilmesi mümkün olan ki elfazı garibe ve ahkâmı muğlaka gibi.

3- İki arasında ki ma'rifeti ba'zı ulemai rasihîne mahsus olur.

Bunun için biz balâda muhtarı selef üzere hem lüzumı vakfı ihtiyar ettik, hem de atif suretindeki manâya işaretini gösterdik. Yalnız atfı ihtiyar, Kur'anda ulemai rasihînin kat'iyetle anlayamayacağı ve ilmi ilâhîye tevîz etmeğe mecbur olacağı hiç bir şey yoktur gibi bir ihtimali tazammun edebilir. Bir kelâmdan hiç bir şey fehmi olunamamak, kelâmda faidei hitab esasiyle kabili te'lif olmadığı mülâhazasına mebni böyle bir ihtimali zannedenler olmuşsa da doğru değildir, şüphesiz ki Kur'anda hiç bir lâfzı muhmel yoktur, mukattaatı süverde bile muhtelif vücuhi fehim vardır. Mes'ele mefhumatın tahdid ve ihkâm ile manâyı muradın ta'yinindedir. Faidei hitab ile bu ta'yine mütevakıf değildir. Balâda kabul eylediğimiz veçhile nâmütenahi taharriyata müsaid mevzu'lar sezdirmeğe, ilmi beşerin kıymetini ta'yin ettirmek, meratibi nasa göre muhtelif zevkler, faideler bahşetmek nihayet ulemai rasihîni tefekkürî nâmütenahi ile mübtelâ kılmak göbi daha bir çok faidei hitab vardır. Kur'anın öyle işaretleri

sh:»1048

vardır ki bunlar ilmi Kur'an ile tevaggulden sonra sezilmeğe, sonra da cereyanı hâdisat ile te'vilî

anlaşılmağa başlar. Elfazı manâya irca' etmek te'vilîle, manâyı vakıa tatbik etmek manâsına te'vil beyninde

de fark vardır. Binaenaleyh tefsiri Kur'anda, « مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ » diyecek noktalar

bulunduğu hiç bir zaman unutulmamak ve her halde muhkematına iyi sarılmak lâzım gelir. Bu âyetler bize

âyâtı Kur'anın sureti umumiyyede mealini ta'yin etmek ulemai rasihînin de tamamen salâhiyeti dahilinde

olmadığını ve nazmı Kur'anın ve alel'husus müteşabihatının taabbüdî bir surette aynen hıfz-u zabtına dikkat

edilmek lâzım geldiğini gösterdiği cihetle ta'yini meal demek olan terceme mes'elesinin nasıl bir emri hafîr

olduğunu iyi düşünmek ıktıza eder. Hemen Cenabı Hak kalblerimizi ibtiğai fitne ve ibtiğai te'vil ile zeyğ-u

inhiraftan muhafaza buyursun «

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً
إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ. رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ
« إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ».

Evet, Allah lâyuhlifütmiaddir. « لَا رَيْبَ فِيهِ » olan o haşir günü behemehal gelecek, kalbleri

zeyğ-u küfürden, fitne ve fesaddan salim olan, âyâtı hakka « أَمَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا »

diyen ehli iman Allahın va'dettiği rahmetine, nusratına irecek, küfürde ısrar edenler de va'idini, ıkabını bütûn

şiddetitle göreceklendir. Bunun için 10. 11.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ
اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ . كَذَّابِ أَلِ فِرْعَوْنَ ﴾

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَآخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ

شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٠٤٩﴾ - Resulullahın hak Peygamber olduğunu bildiği ve kardeşine söylediği halde

Rum krallarının verdiği malları elinden kaçırmak endişesiyle iman etmiyen Necran Piskaposu sebebiyle

nâzil olduğu rivayet edilen bu âyet, hükmü ammolarak varid olmuş ve Ali Fir'avnin ve sairenin başlarına

gelen şiddetli felâketler bütün bu gibilerin, yani âyâtı hakkı tekzib ve inkâr

sh:»1049

edenlerin hepsinin başına da geleceğini mü'minlere vad, kâfirlere vaîd olarak haber vermiştir.

Mukaddema Yehudîler hakkında nâzil olan şu iki âyet de bunları velyettirilerek hükümde teşrik

edilmişlerdir:

﴿١٢﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ
الْمِهَادُ ﴿١٣﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَىٰ الْعَيْنُ وَاللَّهُ

يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٠٥٠﴾

Meali Şerifi

O küfredenlere de ki: Siz mutlak yenileceksiniz ve toplanıp Cehenneme sürüleceksiniz, o ise ne fena döşektir 12 Muhakkak bir âyet oldu size: Çarpışan iki cem'iyyette: Bir cem'iyet Allah yolunda vuruşuyordu, diğeri de kâfir: Onları gözgöre kendilerinin iki misli görüyorlardı, Allah da nusratiyle dilediğini te'yid buyuruyordu, görecek gözleri olanlar için elbette bunda şüphesiz bir ibret var 13

Bedir muharebesinde Resulullahın Müşriklere galebesini gören Medine Yehudîleri «vallaahi işte bu bize Musanın vadettiği ve Tevratta evsafı mezkûr olan nebiyyi ümmî»

sh:»1050

demişler ve tabi' olmak arzusunu göstermişlerdi içlerinden bazıları «acele etmeyiniz bakalım bir vak'a daha görelim» demiş, Uhud vak'ası olunca tereddüde düşmüşler halbuki o sırada bir müddet için Resulullah ile bir muahedeleri de varmış, nakzı ahdetmişler, bu âyetler nâzil olmuştur. İkinci âyet Bedir muharebesinin

nusreti İlâhiyye için nasıl bir misali ibret teşkil ettiğini gösteriyor ki burada «

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ

misaliyle ve fısebilillâh olmak şartıyla tavzih edilmiş ve surenin cevabı nusret olan noktalarından biri daha

gösterilmiştir. Filhakika gazvei Bedir, bil'ahare gerek Yehudîleri ve gerek Necrandan başlayarak Nesârâyı

Arab-u Rumu mağlûb eden muzafferiyatı islâmiyenin de mebdei olmuştur. Ve ahkâmı Kur'ana cidden ittiba'

edenlere bu nusret her zaman mevuddur.

Böyle iken aceba insanlar bundan neye tegâfûl eder?

﴿١٤﴾ زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ
وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ
وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حَسَنُ
الْمَأَبِ

Meali Şerifi

İnsanlara: Kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar, ekinler kabilinden

şehvat sevgisi bezendi; fakat bunlar Dünya hayatın geçici metâ'ı, halbuki Allah, akıbet güzelliği onun

yanındadır 14

sh:»1051

14. ﴿زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ﴾ şehvetle alâkası çok olan, aynı şehvet gibi

kesilmiş bulunan şeylere mahabbet yahut mahza şehvat için sevilen, ezcümle şu zikredilen şeyler nasa

çok zinetli gösterildi, bunları pek hoş gördüler, sevicek şey bunlar zannettiler.» -Bir bunların meşru' birer

nı'met olması haysiyeti, bir de hayalî gayri meşru' bir şey'e sebep olması haysiyeti vardır. Birincisinde

müzeyyin Allah, ikincisinde müzeyyin Şeytan ve cehaleti beşerdir ki zemmi ve fenalığı bu haysiyettedir.

Şehvet, nefsin arzu ettiği şey'e atılışdır ki gönül çekmek ta'bir olunur. İfratına hırs-u şereh denilir.

Lisanımızda şehvet, iştihadan ehassolarak mütearef ise de aslında değildir. Burada şehvat, aynı şehvet

kesilmiş müşteheyat ma'nasına olarak maba'dile müfesserdir. Maamafih « حُب » meful ma'nasına

alınarak şehvat kendi ma'nasında bırakılmak ve ma'badi hubbün beyanı olmak da muhtemeldir.

﴿وَالْبَنِينَ﴾ evlâd ve hele oğullar, demektir. Bunda kadınlar tarafından melhuz olan hubbi

şehvata da bir îma vardır. Zira nas eamdır. Fakat sarahaten zem erkeklere tevcih olunmuş ve kadınlar

sevmek değil, sevilme mevki'inde gösterilmiştir. ﴿وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ﴾ KANATIR

kantarın cem'idir. MUKANTARA kantarlanmış demektir. Kantarların kantarlanması darb suretile teksir ve mübalega içindir. Hisab ıstılâhiyle lâekal «kantarlar murabba'ı» demek gibidir. Kantar a'zamî bir vezin mıkyasıdır ki muhtelif zamanlarda muhtelif akvamda, mütefavit surette kullanılmıştır. Meselâ bir zamanlar Afrika ve Endelüste sekiz bin miskal, sonra yüz rıtl bir kantar addedilirmiş, Hazreti Peygamberden bin iki yüz ukye veya on iki bin ukye veya bin iki yüz dinar diye üç rivayet de zikrediliyor. İtlakına nazaran bir adedi mahsus ifade etmeyib en yüksek vezinde bir çok şey

sh:»1052

demek olur. Netekim Arabda kantar bir vezni gayri mahduddur. Veya Yerle Gök arası mal demektir diye de rivayati Lûgaviyye mevcuddur.

İşte böyle şehavat mahabbetini pek güzel bir şey zannetmeleridir ki kendilerini her fenalığa sürükler, bu müşteheyata böyle mahabbet ise görüldüğü gibi güzel bir şey değildir. Bunların gayei emel ittihaz edilmeğe değerleri yoktur. Nihayet bunlar alçak bir hayat metaidir.

İnsan bırakır hepsini hiyni seferinde

Dönüb dolaşıb varılacak, gayei emel itihaz edilecek şey bunlarda değil, Allah yanındadır ki bu hayatı

Dünyadan geçilib Allaha varıldığı zaman irilir. Binaenaleyh o şehevât, hayatı Dünyayı geçirmek ve Allaha

gitmek için intifa' edilmek üzere verilmiş vasıta olmak itibarile mintarillâh birer ni'met iseler de bu alçak

hayata ve bunun metaı olan şehevata mahabbet etmek ve bu yüzden Allah yanındaki hüsni meabı feda

eylemek ne kadar budalalıktır, ne kadar alçaklıktır.

Bunları anlatmak için:

﴿١٥﴾ قُلْ أُوۡسِبۡتُكُمۡ بِخَیۡرٍ مِّنۡ ذٰلِكُمْ لِلَّذِیۡنَ اتَّقَوْا عِنۡدَ رَبِّهِمۡ
جَنَّاتٌ تَجۡرِیۡ مِنْ تَحۡتِهَا الۡاَنْهَارُ خَالِدِیۡنَ فِیۡهَا وَاَزۡوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ
وَرِضۡوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِیۡرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٦﴾ الَّذِیۡنَ یَقُولُوۡنَ
رَبَّنَا اِنۡنَاۤ اٰمَنَّا فَاغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِنۡنَاۤ اَعۡدَاۤءَ النَّارِ ﴿١٧﴾
الصّٰبِرِیۡنَ وَالصّٰدِقِیۡنَ وَالقٰنِتِیۡنَ وَالْمُنۡفِقِیۡنَ وَالْمُسۡتَغۡفِرِیۡنَ

بِالْأَسْحَارِ

sh:»1053

Meali Şerifi

De ki: size o istediklerinizden daha hayırlısını haber vereyim mi? Korunan kullar için rablarının yanında Cennetler varki altlarından ırmaklar akar, İçlerinde ebedî kalmak üzere onlar, hem orada kendilerine gayet pakize zevceler var, hele Allahdan bir rıdvan var, ve Allah görür o kulları 15 onları ki ya rabbena derler: inandık iman getirdik artık bizim suçlarımızı bağışla ve o ateş azabından kuru bizleri 16 o sabr edenleri, o sıdk-u sadakatle gidenleri, o divan duranları, o nefaka verenleri, ve o sehar vakitleri istiğfar eyleyenleri

17

Her ni'meti ihtiva eden bu güzel Cennetler, bu daimî dilnişin ve henüz gizli vatanlar, bu ter temiz pam pâk çiftler, o içinde bulunduğunuz geçici, aldatıcı alçak hayattaki müşteheyattan çok güzel çok hayırlıdır. Allahın bir rıdvani, bir rızayı tammi ise hepsinden büyük, her lezzetten yüksektir. Fakat bu hüsni meab herkese değil, o Dünyanın her lahza mütehavvil ve zail olan müşteheyatına mahabbetten sakınıb kötü

akibetten korunan müttekilere mahsustur. Böyle olmiyanlar hüsni meâba iremez, lezzeti rıdvani bulamaz.

Önünde derdi iştiyak, sonunda hırman-ü azab içindedirler. Bu ittika da kuru lâf, zahirî nûmayişle değildir.

Allah kullarının içini dışını, ne yapıb, ne işlediklerini görür. İmanlarını şüphesiz olarak ıkrar ve i'tiraf edib bu

sayede günahlarına mağfired vikayelerini niyaz eden, sabırlı, sözlerinde, azm-ü niyyetlerinde, işlerinde

sadık, huşu-u hudu' ile taât-ü ibadeta

sh:»1054

müdevim, mallarını fisebilillâh infak eden, zulmetlerin nura, gafletlerin şuhuda tahavvül etmek üzere

bulunduğu o sehar vakitlerinde istiğfar eyleyen kullarını gözetir, hüsni meâbı, rıdvani ekberini böyle

kullarına verir. Binaenaleyh tâ baştan kalben tasdik-u iz'an ve lisanen ıkrar-ü i'tirafı cem'eden iman, gufranı

zünub ile azabdan vikayeye sebep ve vesile ise de şaibesiz hüsni meâb ve rıdvani ekber, zikrolunan evsafı

ve ahlâk-u hasaili i'tiyad edebilenlere böyle müslimanlaradır.

Sakin bu beyanati, bu va'd-ü ve'idi bu iman-ü iltica ile bu hasaili âliyeyi, hasılı bu dini, esassız veya

beyyinesiz, şahidsiz, neticesiz, zamânsız, boş bir şey, kuru bir iddia, hakıyyeti şüpheli, şunun bunun

muhalafetile za'fa düşecek, hakikatten kalkacak, insanı aldatacak bir kavli mücerred zannetmeyiniz zira:

﴿١٨﴾ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ
قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٩﴾ إِنَّ
الَّذِينَ عِنْدَ اللَّهِ الْأَسْلَامَ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ
فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠﴾

Meali Şerife

Şahadet eyledi Allah şu hakikate: « لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ » başka

sh:»1055

Tanrı yok ancak o, bütün Meleklerle İlim uluları da adl-ü hakkaniyyetle durarak şahid: başka Tanrı yok

ancak o, aziz o hakim o 18 doğrusu Allah indinde din, islâmdır; o kitab verilenlerin ihtilâf etmeleri ise sırf

kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki bağyiden, ihtirastandır, her kim de Allahın âyetlerine

küfrederse şüphe yok ki Allah çabık hesablıdır 19

18.

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ﴾ Allah muhakkak « لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ » olduğuna bizzat kendisi ve melâikenin

hepsi ve hakikaten ilim sahibi olan ulemai kâmilîn şehadet etti. Hem de kaim bil'adl olarak şehadet etti.

Allah tealânın vahdaniyeti ve adl-ü hakkaniyyetle kayyumiyyeti alelmeratib bu üç şehadetin her birile ve

mecmuu ile sabittir.»

Yukarılarda da sebkettiği üzere lûgatte şühud-ü şehadet esasen huzur demek olub nefsinde gerek

huzuren ve gerek husulen takarrür eden ilmi eda ile bir hakkı isbata şehadet itlak olunur. Örfte ve şeri'de

şahid müddei ve müddeâ aleyhten başka olur. Burada ise münzili kitab olan Allah tealânın şehadetinde

müddeilikle şahidliğin, hattâ şahid ile meşhudün bihin ittihadı mevzı bahs olabileceğinden bu şehadetin

manâsı iyi düşünölmek ıktiza eder. Evvel emirde müddei Peygamber, müddeâ aleyh münkir kâfirler olmak

i'tibarile bu sualin varid olamiyacağı derkârdır. Şehadeti İlâhiyenin manâsı bir hakkı alel'ıtlak bildirmek, beyan-ü izhar etmek veya ikamei delâil ile isbat eylemek, ilmi şühudî ile hükmetmek manâlarında birile dahi tefsir edilir. Bu manâ ile Cenabı Allah afak-u enfüste hadd-ü hisaba gelmez şevahid ve delâil halk-u ikame ederek vahdaniyyetini ve sıfatı sübhaniyyesini beyan ve izhar ettiği gibi bundan başka delâili teşriyye dahi inzal eyliyerek bunları ihbarile tasdik buyurmuştur ki amme için bu manâların tefhimi kolay olduğundan bir hayli müfessirîn bununla iktifa etmişlerdir.

sh:»1056

Fakat burada daha derin ve beynelhükema pek çok münakaşalara sebep olmuş olan mebhâsı ma'rifetin, ya'ni ilmi yakîn mes'elesinin esaslı bir halli vardır. Bu bize gösteriyor ki her hususta mebde'i yakîn Hak tealânın kendine ve vahdaniyyetine ilm-ü şehadetidir. Her ilmi yakîn hakkın kendine mutabakatı ve bu mutabakatı i'lâm ve i'lânile kaimdir. İlmi yakîn aynı yakîne, aynı yakîn, hakkı yakîne müsteniddir. Vakı'de hakk olan her hangi bir şey'in bizzat veya bilvasıta kendisini göstermesidir. Mücerred cezmi indîden yakîni nefselemriyi fark ettirir. Bunun için gerek afakta, gerek enfüste ilmi şuhdî ilmi yokmu diye bahse tutuşan ve her biri da'vasını akılden veya semi'den ahzettği deliller ile isbata çalışan bir takım kimselere karşı bir bülbülün ötmeğe başlaması ne büyük şehadettir. Halbuki bu bile henüz istidlâl olan bir ilmi yakîndir.

Burada asıl şahid bir taraftan o sesin bülbülde, diğer taraftan sâmi'lerde zuhuru ve her iki tarafa olan kıyam ve nisbeti vahdaniyesidir. Bu bir sestir ve bu ses bir bülbül sesidir. Binaenaleyh hakikat, nefesine mutabıktır diyenlerin daha evvel kendilerinde bir şahid ve meşhud vardır. Ve bu şahid ve meşhud onların nefsilerinde hem evvel ve hem şimdi birleşmiştir. Binaenaleyh hakikatin derinliklerinde ve zamanın bütün cereyanında şahid ile meşhudün bu birleşmesidir ki şehadetin künhü ve tasdıkı hakkın esas şahididir. Bu ise hakkın nefesine mutabakatı mebdetine raci'dir. Ve bu her hakkın hakk olmak haysiyetiyle vahdeti mutlakası demektir. Bu da evsafı fenadan münezzeh minel'ezel ilele'ebed hakkı mahzolarak kaim bulunan Allah tealânın ikamei adl-ü hakkaniyyetle kıyamı vahdaniyyetine ve onun kendine huzuriyle ezelen ve ebeden mutabakatına ve bunu ızhar ve i'lânına müsteniddir. Her hangi bir hakkın nefesine mutabakatı « هو هو » ayniyet denilen bir nisbeti tasdikıyyedir ki bu ancak bir nefsi âlim ile tahakkuk eder. İlim, nefsi âlim bertaraf

sh:»1057

edilirse eşyanın nefesine mutabakatı mes'elesi yoktur. Fakat bir nefsi âlime karşı bir taş bile kendini ızhar ederek kendine şehadet eder. Şu halde nüfusi insaniyyeden sarfı nazarla kendilerine âlim olmyan eşya

nefsine mutabık değil ise eşyanın nüfusi insaniyyede kendine şehadet edebilmesi nasıl mümkün oluyor?

Ve sonra bütün bu şehadet hak namı verilen bir noktai vahdette nasıl toplanıyor? İşte ilim meselesinin

feylesofları şaşırtaen ince noktası burasıdır. Bu âyette bu noktayı hallederek ilmi yakînin mebdei

hakikisini gösteriyor. Eşyanın kendi zatlarında kendilerine mutabakatı Hak tealânın kendi zatinde kendine

mutabakatının, ya'ni « هُوَ هُوَ » kendine ilminin ve bu ilmini ızhar ile kendine ve kendi vahdaniyyetine

şehadetinin eseridir. Binaenaleyh eşya kendilerine kendilerinde mutabık değil, kendine âlim olan zati

hakda, ya'ni ilmi lâhîde kendilerine mutabıktırlar. Nüfusi insaniyyenin kendilerine mutabakatı kezalık

eşyanın nüfusi insaniyyede kendilerine mutabakatleri de her birinin ilmi lâhîde mensub olduğu veçhi hak

dolayısıledir. Binaenaleyh âlemde ne kadar şühud-ü şehadet, ne kadar ilm-ü istidlâl varsa hepsi Hak

tealânın kendini bilmesineve bildirmesine, ya'ni şehadetine mübtenidir. İleride gelecek olan «

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ . ﴿أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾

tealâdır. Meselâ güneş var diyen bir şahid kendisiyle meşhudu olan güneş arasında nisbeti hakkın

şehadetine tebaiyyetten başka bir şey yapmış olmaz. Şu kadar ki bu tebaiyyet sarih veya zımnî veya gayri

meş'ur olabilir. Hak tealâdan başka hiç bir âlim ne kendine, ne sair eşyaya tamamen şahid değildir. Nefsi

insanîde eşyanın kendilerine mutabakatleri izafî, nakıs ve minvecihtir. Ben, benim diyebilen insanın bile

nefsine mutabakati min küllil'vücuhtam ve mutlak ve hakkal'yakîn değildir. Onun kendisinde bilmediği,
şehadet edemediği nice vücuhi izafet vardır. İnsanın

sh:»1058

gerek kendinde gerek eşyada hakikaten bilebildiği ma'lûmat, şehadeti hakkı bizzat veya bilvasıta
sezebildiği vücuhtur. Binaenaleyh insanda mutlak, en hakikî bir ilmi yakîn varsa o da vücut ve vahdeti
ilâhiyeye ilimdir. Zira bu ilim gerek kendisine ve gerek eşyaya olan ilimlerin hepsinin rûkni akdemidir.

Bundan başka her hangi bir ilimde zarureti zatiyyei kâmile yoktur. Ehli ilmin meratibi de bu şehadete kurb
ve bu'dü ile mütenasibdir. Nefislerinde Hak tealânın bu şehadetini sezemiyenler ulemadan olamazlar.

Bunlar ilmi inkâr eden Sufestaiye ve keferi Reybiyyedendirler. Gerek nefsine ve gerek eşyaya ilminin

hakikatine kail olub da Hak tealâyı inkâr edenleri ise keferi muanidîndendirler. Cenabı Allahın kendine

kendinde ilmi ve şehadeti bulunduğu gibi eşyayı icadî ile âfak-u enfüste bu ilmini lâyü'ad velâ yuhşa

sevahid ile ilân ve ızhar etmesi, ilim, ukul, ervah ve kuvayı müdrike ve bunlara mutabık ulema halkederek

onlara şehadetini tebliğ ve ilâm eylemesi dahi onun masivallaha karşı kendine, kendinin vahdaniyyetine

hakkaniyyetle şehadetidir ki evvel-ü ahır, mebd-ü mead, müdde'l, şahid, meşhud, meşhudün aleyh, hâkim

hepsi bu noktai vahdette birleşmeden, buna rücu' ve iltica etmeden ne bir şehadet yapılır, ne vücuddan, ne ilimden ne amelden bir eser sezilir, Allah tealâ zati ehadiyyetinde şahid ve meşhudun birliğini ve bütün şehadetlerin bu birlik sayesinde bu şehadeti vahdaniyyenin kıyamı adli ve hükmi hâkimiyeti tahtinde cereyan ettiğini, bu şehadet olmadan hiç bir şey'in adl-ü hakkaniyyetle tasdik edilemeyeceğini ya'ni hiç bir şeyde ilmi yakîn olamayacağına hem fi'len ve hem kavlen şehadetiyle isbat eyledi ve buna kendi şehadetiyle, kendi tezkiyesile müeyyed nice şahidler de halk-u ikame eyledi. Ezcümle bu sayededir ki bir insan «ben, benim» diye kendini tanır, kendi kendine şehadet eder, kendi şu'urunun kendi varlığına intibakını kendine

sh:»1059

haber verir. Hem müddei, hem şahid, hem meşhud olduğu halde bu şehadetini aynı adl-ü hak tanır.

Şüphesiz olarak inanır. Saniyen Allah tealânın « لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ » olduğuna bütün Melâike

gerek tekvinî ve gerek teşriî her hangi bir hususta emir ve iradei İlâhiyeyi tebliğ ve icraya me'mur süferayı

İlâhiye olan kuvayı müdirkei muhikka, ukul ve ervahı mücerrede dahi şehadet ettiler ve şehadetlerinin

hakkıyyetine Hak tealâyı şahid müzekki tuttular. Zira Allah tealâ kendi şehadetini evvelâ bunlara bildirdi ve

bunları işhad etti. Salisen Allah tealânın « **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** » olduğuna « **وَأُولُوا الْعِلْمِ** »

ya'ni hakikaten ilim sahibi olanlar: Cemi'i Enbiya ve ulemai kâmilîn ve hükemai muvahhidîn şehadet ettiler.

Ehli ilim miyanında görünüb de adl-ü hakkaniyetten inhiraf eden, kaim bil'adl olmiyanların inkâr veya ketmi

şehadet etmelerinin ehemmiyeti yoktur. Adl-ü insaf ile muttasif hiç bir sahibi ilim bulunmaz ki hiç olmazsa

kendi nefsinde, vahdaniyeti İlâhiyyeye şehadet etmesin. Zaten ilmin ve âlimin bilfi'l mevcudiyeti,

vahdaniyeti İlâhiyenin bariz dellilerindendir. İlim vakıa mutabık, hak değilse ilm olmaz, bildiğinin

doğruluğuna, hakkıyetine iman ve şehadeti olmiyan da yegâne ve vahdaniyyetine şahid değilse ne ilimde

hakikat bulunabilir, ne de kimse kendini tanıyıp bilebilirdi. Sufestaiye gibi ilmi inkâr ederek veya tersine

giderek reyb-ü küfre sapanlar ise kendilerinde şahidi hakk olan ilim bulunmadığından dolayı ehliyyeti

şehadetten mahrum ve mahkûmün'aleyhler miyanına dahildirler.

İşte « **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** » manâsile vahdaniyeti İlâhiyyeye ve Allahın adl-ü hakkaniyeti

ikame edib duran bir kayyumı ezeli olduğuna böyle bir nizamı vahdette ve bütün mevcudatın ve kâffei

hakaikın mâbihilkıyamı olarak alelmeratib kaim adil ve makbulüşşehade bu kadar şuhud; müttefikullafzı

velmanâ müteselsilen şehadet ettiler, her biri kaimen bilkist

« أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » dediler. «

« لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » Ya'ni Nesârânın zu'umları gibi Teslis yok, bir takım

E'izze yok. Burada işbu « قَائِمًا بِالْقِسْطِ » müteaddid rabıtlara muhtemeldir. Evvelâ şahidiyeti

i'tibarile vasfı olmak üzere « اللَّهُ » dan hal, saniyen meşhudiyyeti vasfı olmak üzere « هُوَ » den hal

olur ki ma'nen ikisi mütelâzimidirler. Salisen « وَأُولُوا الْعِلْمِ » den veya « عِلْمِ » den hal, rabian

«Allah ve Melâike ve ülül'ilm» in her birinden hal olabilir ki te'hirine nazaran en zahir olan budur. «

« قَائِمًا كُلُّ وَاحِدٍ بِالْعَدْلِ » demek olur. Ve şehadetten sonra tezkiyeyi ifade eden bir hali

müekkide kabilinden olduğu için « شَهِدَ كُلُّ وَاحِدٍ قَائِمًا بِالْعَدْلِ مُحِقًّا »

takdirinde bir cümle müste'nefe olması en güzel vecihtir. Gerçi « جَاءَنِي الْقَوْمُ رَاكِبًا »

denildiği zaman « رَاكِبًا كُلُّ وَاحِدٍ » manâsı murad olunabileceği inkâr edilmiştir. Lâkin bu

misal yalnız ülül'ilimden hal yapıldığı takdirdedir. Ve denilebilir ki « جَاءَنِي الْقَوْمُ رَاكِبًا » ile

« جَاءَنِي زَيْدٌ وَالْقَوْمُ وَاتَّبَعَهُمْ رَاكِبًا » arasında fark vardır. Atrfk, tegayür

içinde bir cemiyet ifade eder, « كُلُّ وَاحِدٍ » manâsını tasrih eyler.

Rivayet olunmuştur ki Şam ehbarından, ya'ni Nesârâ ulemasından iki zat gelmişlerdi, Medineyi gördükleri zaman biri diğerine «bu kasaba ahır zamanda çıkacak o Peygamberin kasabasına ne kadar benziyor» dedi, ba'dehu huzuri risalete girdiklerinde sıfatı mahsusasile tanıdılar. Aleyhissalâtü vesselâma «sen Muhammedsin?» dediler, evet buyuruldu. «hem de Ahmedsin?» dediler, tarafı risaletten «ben Muhammed ve Ahmedim» buyruldu. Bunun üzerine «biz sana bir şey soracağız, haber verirsen iman edeceğiz» dediler, «sorunuz» buyuruldu. Onlar da «bize kitabullahda en büyük şahadeti haber ver» dediler, bu âyeti kerime nâzil oldu. Bunun üzerine ikisi de müslüman oldular. Demek ki bu âyetin nüzülü vefdi Necrandan mukaddem imiş.

Velhasıl bütün vücade şamil olan bu üç şahadet neticesinde ilmelyakîn, aynelyakîn, hakkalyakîn ve her

sh:»1061

hakikatten celi olarak mutehakkıktır ki « لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » 19.

﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ dir. Allah yanında marziy ve gayei saadete musil

olan hak din, islâmdan ibaret olduğunda şüphe yoktur.» -Kisafî kıraetinde « ان » feth ile mütebakisinde

kesrile okunur. Fetih suretinde bu cümle evvelki meşhudün bihten bedeldir. Ya'ni Allah tealâ vahdaniyeti

hasebile kesrile okunur. Fetih suretinde bu cümle evvelki meşhudün bihten bedeldir. Ya'ni Allah tealâ

vahdaniyeti hasebile dini hakkın dini islâmdan ibaret olduğuna şehadet etmiştir, asıl meşhudünbih budur.

Kesir suretinde ise « لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » hükmü neticeî şehadet «

انَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ » onun lâzımı olan bir cümleî istinafiyedir. Çünkü dini

islâmın üssül'esası, « لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » diye şehadeti tevhid ile min indillah gelenin hepsini

ikrar ve itiraf eylemektir. Diğer binai islâm ve furuu hep tevhidi ilâhiye tabi'dir. Indallah sabit olan hakkı

meşhudün bih ikameî adl-ü hakk ile vahdaniyeti ilâhiye, « الاسلام » da buna bütün levazimile

şehadet ve Allahdan gelenin cümlesini icrar olduğundan dini hakkın islâmdan başka bir şey olmadığı da

hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn sabittir. Allah tealânın kendisi için teşri' ettiği, Peygamberler gönderdiği

evliyasına delâlet eylediği din, sıratı müstakim budur. Ni'meti mükâfatını ancak bununla verir, akıbette

selâmete ancak bununla çıkarır.

Aslı lûgatte din, ceza, ya'ni mükâfat veya mücazat veya itaat etmek manâyı masdarîlerle alâkadâr olarak

bir tabi' ile hâkim bir metbu' arasındaki nisbetin ismidir. Bu nisbet metbu' hâkim tarafından mülâhaza

edildiği zaman sevab veya ıkab ile tatbıkı mes'uliyet, tabi' tarafından mülâhaza edildiği zaman da arzuyu selâmet ve ümid-ü mehafetle taat ve inkiyad ifade eder ki bunlar dinin manâyı masdarîsidirler. Hasılları deyyaniyyet ve diyanettir. Fatihadada manâyı ma'rufle dinin tarifi sebkemiş idi ki: zevilukulü hüsni ihtiyarlarıyla bizzat hayr-ü ni'mete saik olan bir vaz'ı llâhî, şer-u millet dahı denilen ve efali ihtiyariyei beşeriyyenin gayei hayr-ü saadete doğru cereyanını tanzim

sh:»1062

eden bir tarik, bir kanun, bir âmili ma'nevî demek oluyordu. Binaenaleyh umumiyetle din denilince fikri mes'uliyetle birrıza bir tâbi'iyeti ihtiyariye talep eden ve tâbiyyetlerini şerr-ü şekavetten sıyanet ile hayr-ü saadete götüren aksi halde, ya'ni hüsni rıza ve ihtiyar ile ittiba' ve itaat edilmediği, hılafından tevakkî olunmadığı takdirde de bizzat hayr-ü saadetin zıddı olan netayici seyyie ile ahkâmı cezaiyyesinin cebren ve nakabili ictinab bir surette tatbık edileceğini gösteren merci'ı ümid ve mehafet ve şayanı hayret bir surette son derece ta'zîm ile arzı ubudiyyet edilir bir mürebbi hakîmin vaz-u teklif ettiği kanunı mükâfat-ü mücazat veya ona itaat ve teslimiyyet anlaşılacağından her halde din, bir llâhî ifade ve ona birrıza itaat ve teslimiyyeti ıktıza eyler. Diyanet de o ilâhi hâkime ubudiyyet ve kanunlarına teslimiyyet demek olur.

Yukarılarda da beyan olunduğu üzere aslı lügatte İslâm; silm, selm, selâmet maddelerinden hemzesi duhul veya ta'diye olarak kullanılır. Şumullü ve pek temiz bir kelimedir ki silm-ü selâmete girmek veya koymak veya çıkarmak selâmet te'min eden teslimiyyet, mütekabil bir müsalemete girmek, halıs-u salim olmak veya tutmak manâlarına gelir ki hepsinde selâmet ve salimiyyet gayesile bir inkiyad-ü mutavaat manâsı vardır. Din dahı sahib irade zevilukul beyninde terki ihtilaf-ü cidal ile te'mini müsalemeter eden bir kanundur. Bununla yalnız insanlar beyninde müsalemeter değil, insanlarla Allah tealâ beyninde de bir akdi selem vardır. Bu sayede iradei halık ile iradei mahlûk beyninde bir vifak te'min olunur. Kul, Allahın dilediği gibi ister, Allah da kulun dilediği gibi yapar, arada niza'-ü muhalefet kalmaz, Allaha vusleti ebediyye hasıl olur, Ve bu sayede insanların iradatı muhtelifeleri tevhid olunarak beyinlerinde bir medeniyyeti salime ve bir sulhı daim cereyan eder. Ve hepsi ni'meti İlâhiyyeden mütena'im olur. Felah bulur. Vahdaniyyeti

sh:»1063

İlâhiyyeye ittiba' edilmeyince de bu gaye hasıl olmaz. Bu suretle dinin künhü bu tevhid dairesinde bütün manâsile islâmdır. « لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ » olan Allah tealânın emrettiği hakkı diyanet de bu tevhide şehadet ve bu tevhid dairesinde bir Allah teslimiyyet ve itaattir. Bihakkın felah-ü selâmet ve hâyr-ü saadet

ancak bu ihlâs-u inkiyaddadır. İndellah din, dini halıs olan « **إِسْلَامٌ إِلَى اللَّهِ** » dir. Allahdan başka ilâh taniyan veya hakkı bildiği halde dini tabi'iyeti haktan başka bir şey telâkkı eden, din ile ilim, hak tealâ ile hayrı a'lâ arasında niza' tasavvur eyliyen veyahud hayr-ü şer nizamın hall-ü faslına Allah tealânın hâkim olmadığını, hükmi İllâhînin haricinde her hangi bir şey kalabileceğini farzeden velhasıl mebd'e'i Haktan gelmiyen ve âyâtı Haktan istinbat edilmiyen dinlerin, tabi'iyetlerin hiç biri insanlara selâmet ve saadet bahşedecek dini hak değildir, Allah tealâyâ şerik tasavvuru muhal ve batıl olduğu gibi «islam» dan başka bir dini hak tasavvur etmek de batıldır.

Hulâsa: Din-ü diyanetin bütün manâsı nisbeti tâat ve tabi'iyet ile te'mini selâmette toplanır. İslâmın manâsı da selâmeti müfid, şa'ibesiz bir inkiyad ve mütabeatta toplanır. Şu halde din mefhumu alelîtlak tasavvur edildiği zaman bile alelîtlak manâyı islâma müradif ve müsavidir. Hangi din ele alınacak olsa onun kühü islâm ve inkiyaddan ibarettir. Dini zahir islâmı zahirî, dini batın islâmı batınî, dini tam, zahir-ü batın ile islâmı hakikî, dini batıl yalan bir islâm, dini hak, hak bir islâmdır. Hakikaten selâmet bahşeden hak bir islâm ise ancak tevhidi hakikîye islâmdır. Tevhidi hakikî ise şeriki bulunmak ihtimali bulunmiyan ezel ve ebedde hayr-ü kayyum bir ilâh tanımak ve ancak ona şehadet etmektir. Böyle bir ilâh ise ancak Allah tealâdır, Evvel-ü ahır bütün izzet-ü hâkimiyeti şahid-ü meşhud olan zati ehadiyyetinde toplayıp kendinden

başka ilâhi nefyetmiş, ondan

sh:»1064

başka ülûhiyyet iddia eden veya ülûhiyyet nisbet olunanların hepsinin acz-ü fenasını daima göstermiş ve

göstermekte bulunmuş ve her hangi bir zamanda nizamı tevhidden çıkmak isteyenleri perişan eylemiş ve

her selâmeti tarîkı tevhidden bahş eylemiş, velhasıl « لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » diye ülûhiyyette

vahdaniyyete kendisi de şehadet etmiş olmakla vahdaniyyeti ilâhiyyeye şehadet ile islâmı hakikî, Hak

tealânın dini olduğunda şüphe yoktur. Deyyanı hakikî olan Allah tealânın islâmını Melâike ve ülül'ilim gibi

kendi şehadeti tevhidinde iman-ü ihlâs ile inkiyad edenleri rahmetile felâh-u selâmete çıkarmak, kulların

islâmı da ancak Allaha teslimi nefis ederek bu tarîkı selâmete girmektir. İşte dini islâm Allah ile kullar

beynindeki bu nisbeti vahdaniyyedir. Melâikenin ve ehli ilmin dini de budur. İlimde bundan başka bir din

yoktur. Bu dinin başı ilmi hak, hak ilmin başı da bu dindir. Bu dinden başka bir din aramak ya Allahın

fevkına çıkmıya çalışmak veya Allahın madununa teslimi nefestmektir ki ikisi de dinsizlik ve küfürdür. İsyân

ve tefrikadır, felâkettir. Binaenaleyh Ehli kitabın ihtilâfatı ile bunun ilmiyyetine ve hakkıyyetine hiç halel

gelmez, onların gerek kendi aralarında ve gerek Resulullah'a karşı ihtilâf çıkarmaları hakk-u hakikati

bildiren bütün esbabı ilim geldikten sonra adl-ü hakkaniyetle kıyamı, hakka ve ilme islâm ve inkıyadı

birakıb beyinlerinde bagy-ü udvan ve sevdâyı tahakküm ile dinsizliğe, inkâra saptıklarındandır. Ve fakat

isbatı adl-ü hakk için ikame ve inzal buyurduğu « **إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ** » gibi

âyât-ü delâili kat'iyyeye her kim küfreder, islâmdan kaçınırsa Allah seri'ulhisabdır. Cezalarını vermekten

çekinmez.

Bu isbat ve takiriden sonra gelelim sebebi nüzul olan münazara ve mücadele mes'elesine: Ya

Muhammed:

sh:»1065

﴿ ٢٠ ﴾ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسَلَّمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ
لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسَلَّمْتُمْ فَإِنْ أَسَلَّمُوا فَقَدْ
اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ
﴿ ٢١ ﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّاتِ بِغَيْرِ
حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ

الِيمِ ﴿٢٢﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ
بَيْنَهُمْ ثُمَّ يُتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ
وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

sh:»1066

Meali Şerifi

Buna karşı seninle münakaşaya kalkışırlarsa de ki "ben: Yüzümü islâm ile tertemiz Allaha tuttum bana tabi' olanlar da", o kitab verilenlerle verilmeyen ümmilere de de ki: siz, "islâmı kabul ettiniz mi?" eğer niza keser islâma girerlerse doğru yolu tutmuşlardır, yok yüz çevirirlerse sana da düşen ancak tebliğdir, Allah görüyordur o kulları da 20 Her halde onlar: O Allahın âyetlerini tanımayanlar ve haksızlıkla Peygamberleri katleyiyenler ve insanlar içinde adl-ü insaf emreden kimseleri katledenler şimdi hep bunlara elîm bir azab müjdele 21 İşte bunlar Dünya ve Ahirette amelleri heder olmuş kimselerdir, ve onları kurtaracak da yoktur

22 Baksan â o kendilerine kitabdan bir nasib verilmiş olanlara, aralarında hakem olması için Allahın

kitabına da'vet olunuyorlar da sonra içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüb gidiyorlar 23 bunun sebebi:

Çünkü onlar "sayılı günlerden başka bize asla ateş dokunmaz" demekte ve uydura geldikleri yalânlar

dinlerinde kendilerini aldatmaktadır 24 Bakalım o geleceğinde şüphe olmıyan gün için kendilerini

topladığımız ve hiç kimseye zulmedilmiyerek herkese her ne kazandıysa tamamen ödendiği vakit nasıl

olacak? 25

20. ﴿أَسَلَمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعْتُ﴾ Ben Allaha teslimi nefsettim, tertemiz,

şeksiz şüpheşiz, halis muhlis bir surette Allah yolunu, Allah dinini tuttum, ancak Allaha teveccüh ettim,

bana tâbi' olanlar da böyle. İşte ma'hayı İslâm, işte Muhammed ve ümmeti Muhammedin dini. İşte ebedî

selâmetin tariki hakkı, sıratı müstakimi.

﴿وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأَمِينِ﴾ bu da risaleti Muhammediyyenin

umuma şümülünü ihtardır. Zira bu tasniften

sh:»1067

harici bir sınıfı beşerî yoktur, kitab verilmiş olanlar Yehud ve Nesârâ ve şebihlerine «ümmiyyîn» de kitabsız

Arab müşriklerine ve onlar gibi kitabı olmayanlara şamilidir. Hitab Arab ve Acem diye değil bu evsafı

umumiyye iledir. Vazifei tebliğ bunlaradır. Bu vazife yapıldıktan sonra bunları kabulden imtina' edib küfr-ü

ihlâfa sapmalarının mes'uliyeti Resulullah'a raci' değil tamamen kendilerine aiddir. Bu mes'uliyeti böyle

küfürlerin cezalarını tebliği dahi vazifei risalet cümlesindedir. Rivayet olunuyor ki Resulullah bunu Ehli

kitaba kıraet ettiği zaman «أَسَلَمْتُمْ» hitabına karşı «أَسَلَمْنَا» dediler, bunun üzerine

Yehudilere «İsa, Allahın kelimesi ve abdi ve resulü olduğuna şahadet eder misiniz?» buyurdu

«Maazallah» dediler, Nesârâya da «İsa, Allahın abdi ve resulü olduğuna şahadet edermisiniz? buyurdu

bunlar da «maazallah İsa abid mi olur?» dediler. «وَأَنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ

» buna işaret ve maba'dinin dahi tebliğini emirdir.

21. ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ﴾ gerek Yehud olsun ve gerek Nesârâ

ve saire Ehli kitab ve ümmiyyinden ve islâm davasında bulunanlardan âyâtullaha küfredenler bir,

Yehudilerin yaptığı gibi Enbiyayı katlemek haksızlığıla küfri amelîde bulunanlar iki, Enbiya değilse de

nas miyanında onların isrine tebean adl-ü hakkaniyyet emreden insanları katletmek suretile fi'len ızharı

küfredenler üç, işte bütün bu kâfirlere hoşlandıkları küfürlerinin cezası olan elîm bir azab müjdele ki 22.

﴿أُولَئِكَ الْخَاسِرُونَ﴾

Ne acıab şunlara baksan â! 23.

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمُ﴾ Resulullah Yehudîlerin dersanelerine gitmiş,

kendilerini imana da'vet eylemiş idi, Nuaym ibni Amir, hars ibni zeyd «sen hangi dinde dindesin? diye

sordular, Aleyhissalâtu vesselam da «milleti

sh:»1068

İbrahim üzereyim buyurdu. Bunun üzerine «İbrahim Yehudî idi» demelerile Resulullah «haydi aramızda

Tevrat hakem olsun, ona geliniz» diye da'vet buyurmuştu, icabetten imtina' ettiler, aynı hal recim

meselesinde de olmuş idi, burada bu hâdiselere işaret olunarak «

﴿فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ mucebince bunların bile bile

hakka karşı temerrüdlere ve şiddetli gururları ve iftiralara ve nihayet akıbeti feciaları tehvilene gösterilmiştir.

Kâfirler mülklerine, devletlerine, servetlerine, kuvvetlerine güvenerek malikülmülk olan Allahın âyatını

tanımaz izzeti hakka tecavüz eder veled isnağı ile o kuvvetler alınmaz, gündüzler gece, geceler gündüz

olmaz, dirilir ölmez, ölenler dirilmez, zenginler züğürtlemez, fakirler ve zaifler servet ve kuvvet bulamaz,

haksızlıkların, küfürlerin cezaları verilmez zannederlerken şüphesiz bulunan bu yevmi cem'in, bu umumî

seferberliğin yadı noktasında ya Muhammed, sen:

﴿٢٦﴾ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ
الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ
إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٧﴾ تُوَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ
وَتُوَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٨﴾

Meali Şerif

Deki: ey mülkün sahibi Allahım! Dilediğine mülk verirsın, dilediğinden de mülkü çeker alırsın, ve dilediğini azîz edersin, dilediğini zelil edersin, hayır yalnız senin elindedir, muhakkak ki sen her şey'e kadırsın 26 geceyi gündüzün içinde sokarsın, gündüzü gecenin içine sokarsın, ölüden diri çıkarırsın diriden ölü çıkarırsın, dilediğine de hisabsız rızk verirsın 27

Rivayet olunuyor ki Mekkenin fethi üzerine Resulullah ümmetine Fars ve Rum mülklerini va'detmiş idi. Münafıklar ve Yehudîler «heyhat heyhat, Muhammed nerede Fars ve Rum nerede? Onların izzet-ü kuvvetleri bundan pek fazla, Muhammede Mekke ve Medine yetmedi mi ki Fars ve Rum Devletlerine tama' ediyor?» Dediler. Daha evvel Ahzab senesi Resulullah handakı tahtı etmiş, kırıkisini çizmiş, Medine ahalisinden her on kişiye kırk zıra' kesmiş idi. Amr ibni avf, Selmanı Farisî, Huzeyfe, Nu'man ibni mukrin ve Ensardan altı kişi bir kırk arşunda çalışıyorlardı kazarlarken handakın ortasında mintarafilâh gayet büyük dağ gibi bir kaya zühur etti. Demir külünkler kırıldı, çok çalışılâr taşı kıramadılar, pek az bir şey koparabildiler. Selmanı Farisîye «çık Resulullaha haber ver, emrini telâkkı et gel» dediler. Selman çıktı, Resulullah bir kubbei türkiyye «bir türk alacağı» kurmuş içinde idi, vak'ayı arz etti. Resulullah Selman ile

beraber handaka indi, diğer dokuz kişi handakın kenarında idiler, Resulullah Selmandan külüngü aldı taşa
bir darbe vurdu, çatlattı, taştan öyle bir şimşek çıktı ki karanlık bir odada bir kandil gibi atrafı aydınlattı,
Resulullah bir fetih tekbiri aldı, bütün Müslümanlar da tekbir aldılar, ikinci bir darbe daha vurdu öyle bir
şimşek daha çıktı ve yine öyle tekbir aldılar, üçüncü bir darbe daha vurdu taşı parçaladı ve bir şimşek daha
çıktı, aynı veçhile bir tekbir

sh:»1070

daha aldılar, badehu Selmanın elini tutub çıktı, Selman «Sana anam babam feda olsun ya resulâllah hiç
görmediğim bir şey gördüm» dedi, Resulullah, cemaate iltifat ile «Selman ne söylüyor gördünüz mü?»
buyurdu, «evet, ya Resulâllah» dediler, buyurdu ki «ilk darbeyi vurdum, bana gördüğünüz bir berk çaktı,
bundan bana Hiyrenin ve Medaini Kisranın kasırları aydınlandı, Cibril de bana haber verdi ki ümmetim
bunlara muhakkak galebe edecek, sonra ikinci darbeyi vurdum gördüğünüz berk çaktı, bundan da bana
Arzı Rumun kırmızı kasırları aydınlandı, Cibril de bana haber verdi ki ümmetim bunlara muhakkak galebe
edecektir, sonra üçüncü darbeyi vurdum gördüğünüz berk çaktı, bundan da bana San'anın kasırları
aydınlandı, Cibril de haber verdi ki ümmetim bunlara muhakkak galebe edecek, müjdeler olsun». Bunun

sh:»1071

« قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ » a kadar « إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ »

den

« بَغَيْرِ حِسَابٍ » a kadar iki âyet nâzil oldukları zaman Allah tealâ ile aralarında hiç bir hicab

bulunmaksızın Arşı ilâhîye yapışarak «Yarab bizi Arzına ve sana âsı olanlara indiriyorsun» dediler, Allah

tealâ da «ahdim olsun sizi her namazın arkasında okuyan her hangi bir kimsenin kusurlarına bakmıyarak

makamını her halde Cennet kılacağım, onu hazirei Kudüste iskân edeceğim her gün kendisine yetmiş

kerre nazar edeceğim ve yetmiş hacetini kaza edeceğim ki ednâsı mağfirettir. Ve onu her bir düşmandan

ve hasidden sıyanet ve onlara mağfiret eyliyeceğim» buyurdu. Said ibni Cübeyrden merviy olduğu üzere

Medine etrafında üç yüz altmış put vardı, bu âyeti kerîme nâzil olduğu zaman yerlere kapanıp secde ettiler,

Ebüssuud, tefsirinde dir ki: «bazı kitablarda şöyle bir hadîsi kudsî vardır: Ben Allahu azîmüşşan

melikülmülüküm, hükümdarların kalbleri ve nasiyeleri benim elimdedir, kullar bana itaat ederlerse ben de

onları onlara rahmet kılarım, ve eğer kullar bana ısyan ederlerse ben de onları onlara ukubet kılarım,

binaenaleyh mülûke sebb ile meşgul olmayın ve lakin bana tevbe ve müracaat eyleyin ki onları size

bükeyim» bu mazmun « كَمَا تَكُونُوا يُوَلَّىٰ عَلَيْكُمْ » hadîsi Nebevîsinin manâsıdır

İlah...

İşte Allahı böyle bilmeli, böyle tanımalı ve bu tanıyla ona arzı inkıyad ve iltica eylemelidir. Şimdi bunu

bilen ve Allahdan nusrat istiyen mü'minlere şunu anlat:

﴿٢٨﴾ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ
وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ
تَقِيَةً وَيَحْذَرِكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ ﴿﴾

sh:»1072

﴿٢٩﴾ قُلْ إِنْ تُخَفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تَبَدُّوهُ يَعْلَمَهُ اللَّهُ
وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿٣٠﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا
وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا
وَيَحْذَرِكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin, ve onu her kim yaparsa Allahdan ilişiği kesilmiş olur ancak onlardan bir korunma yapmanız başka, maamafih Allah sizi kendisinden tahzir buyurur, nihayet de gidiş Allahadır 28 deki: gizleseniz de sînelerinizdekini belli etseniz de Allah onu bilir ve bütün Göklerde ne var Yerde ne varsa bilir ve Allah her şey'e kadirdir 29 her nefis ne hayır işlemiş, ve ne kötülük yapmış ise önüne konmuş bulacağı gün!. isterki onlarla arasında uzak bir mesafe bulunsaydı! Yine Allah sizi kendisinden tahzir buyuruyor, ve Allah kullarını çok esirgiyor 30

28.

﴿لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾

Mü'minler mü'minleri bırakıp da kâfirleri evliya' ittihaz etmesin. Mü'minler, hasleti imana hasleti küfrü karıştıracak ve müminlere halen veya istikbalen zararı dokunacak, menafi'i islâmiyeye mugayır olabilecek bir surette kâfirlerle müvalât eylemesin, mahabbetini, bugzunu hep Allah için

sh:»1073

yapsın.» -Bunun sebebi nüzulünde dört vecih nakletmişlerdir.

1- Yehudîlerden Haccac ibni Amir, Kehmes ibni Abdülhakık, Kays ibni Zeyd, Ensardan bazılarına gizlice gelirler dinlerini bozmak isterlerdi. Rifaatibni Münzir ve Abdurrahman ibni Cübeyr ve Said ibni Hayseme radiyallahu anhüm bu müslümanlara o Yehudîlerden sakınmalarını tavsiye ettiler, dinlemediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

2- Müslimanlardan Hatıb ibni ebi beltea gibi bazı zevat Mekke kâfirlerine ızharı meveddet ediyorlardı, Allah tealâ bunu nehiy buyurdu.

3- Reisi Münafıkîn Abdullah ibni Übeyy ve rüfekaşı Yehudîlerle ve müşriklerle dost bulunuyorlar, onlara havadis veriyorlar, Resulullah aleyhine zafer arzu ediyorlardı, mü'minler bundan nehyedildiler.

4- Ubadetibni Samit Hazretlerinin Yehudîlerden halfleri vardı, Ahzab günü «ya nebiyyallah ma'iyetimde beşyüz Yehudî vardır. Benimle beraber harbe çıkmaları re'yinde bulunuyorum demişdi, âyet

bunun hakkında nâzil oldu. İh..

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ﴾ Bunu her kim yaparsa

Allahdan, Allahın vilâyet ve nusratından hiç bir nasıbi yoktur.

﴿إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقِيَّةً﴾ Ancak onlar tarafından gelmesi melhuz ve tevakkı

edilmesi lâzım her hangi bir zarardan korunarak yaptığınız veya korunmak için yaptığınız dostluk

müstesna. - Yoksa mü'minler hiç kimseye karşı hüsni müameleden, adl-ü ihsandan memnu' değildirler.

Hukuka riayet, abidde sebat, ciddiyet, mürüvvet, merhamet, muktezayı iman olan her nevi' ahlakı cemîle

Mü'minin şiarıdır. Fakat Mü'min her şeyden evvel din-ü imanında

sh:»1074

samimî olmak lâzım gelir, Allahdan maadaya teslimi nefis etmiyecek olan Mü'minin, kendini her hangi bir

saık ile kâfirlerin müvalâtına kaptırması ciddiyetine münafi olur. Bir kâfir bir mü'mine Dünyaları bahşetse

mü'mine ne imanına, ne de ihvanı dinine cüz'î bir zarar getirecek hiç bir şey kabul ettirememelidir. Bir

mü'min de bunu bile bile yapmaz, fakat hüsni niyyetle gaflet edebilir, hüsni zann ile aldanabilir,

muhababına nazaran vukufu, ma'lûmatı Dünyeviyyesi eksik olabilir. Hissetmeksizin fena ahlâka

sürüklenebilir. Bunlar ise mü'minlerin, tedricen kâfirlere temessülüne ve nusrati İllâhiyenin inkıtâ'ına badi

olur. «فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ» bunun için sureti umumiycede mü'minler, kâfirlerle

İâubali müvalattan ihtiraz etmelidirler. Meğer ki bütün bu tehlikelerden korunabilecek bir vaz'iyette

bulunsun ve korunabilsin, veyahud büyük bir zaruret ve tehlike ve ikrah karşısında bulunsun. O zaman

kalbinde imanına sahib olarak «takıyye» edebilir.

Rivayet olunuyor ki Müseylimetülkezzab eshabı Resulüllahtan iki kişi tutmuştu, birine «Muhammedin

Resulullah olduğuna şehadet edermisin?» diye sordu, o da «Evet, evet, evet!» dedi. Bادهu «benim de

Resulullah olduğuma şehadet edermisin?» diye sordu, ona da «evet» dedi. Müseylime kendisi Resuli Beni

Hanife, Muhammed Resuli Kureyş olduğu iddiasında idi, bunu bıraktı, obirini çağırđı, Muhammedin

Resulullah olduğuna şehadet edermisin» diye sordu o da «evet» dedi, «Benim Resulullah olduğuma

şehadet edermisin? deyince de «ben dilsizim, ben dilsizim, ben dilsizim» dedi Müseylime de bunu katletti.

Bu haber Resulullahı vasıl olunca: «şu maktul sıdk-u yakîni üzere geçdi mübarek olsun, obirine gelince, o

da Allahın ruhsatını kabul etti. Binaenaleyh buna da beis yok» buyurdu. Bu ma'na «

«إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ» ayetinde daha sarihtir. Hafıyye vezninde

takiyye: Canını veya ırzını veya malını düşman şerrinden muhafaza etmek demektir.

sh:»1075

Düşmanlık da iki türüdür. Birisi ihtilâfı dine binaen adavet ki kâfirin mü'mine adaveti gibi, diğeri de mal-ü

meta', mülk-ü imaret gibi ağrazi Dünyeviyyeden naşi adavettir. Binaenaleyh takiyye dahi bu surette iki

kısımdır. Bunların tafsili ahkâmı Fıkha aittir. Tefsiri alusîde ve Razîde telhîs de edilmiştir. İşte korunmanın

böyle muhtelif cihetleri vardır. Ve her halde asıl ittîka Allah ittîkasıdır. Allah mü'minlere «

«الَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقِيَّةً» ruhsatını vermekle beraber
«وَيَحْذَرِكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ» buyuruyor ki mabadindeki iki

âyet de bunu izah eder.

«نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ» = biz Allahın oğulları ve ahibbasıyız» demişlerdi.
Yehudîler «

Müşrikler de Allaha mahabbetimizden dolayı bizi Allaha iyice yaklaştırsınlar diye putlara tapıyoruz,

demişlerdi. Necran murahhasları da «biz Allaha mahabbetimizden dolayı Mesihî ma'bud tanıyoruz»

demişler, bunlara karşı buyuruluyor ki:

﴿٣١﴾ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٢﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ
وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٣﴾

Meali Şerifi

De ki: eğer siz Allahı seviyorsanız hemen bana uyun ki Allah da sizleri sevsin ve suçlarınızı mağfiretle

örtsün, Allah gafurdur, rahîmdir 31 De ki: Allaha ve Peygambere itaat edin; eğer aksine giderlerse şüphe

yok ki Allah kâfirleri sevmez 32

Mahabbet, nefsin kemal idrak ettiği bir şey'e öyle

sh:»1076

bir meylidir ki ona tekarrub için lâzım gelen esbab-ü vesailer sevkeder. Binaenaleyh Muhibbin gayesi mahubun rızasına nailiyyet ve gazabından tevakki etmek olduğundan mahabbet iradei tâati ve ictinabi ma'siyyeti muktazîdir. Her hangi bir nefis kemali hakikî ancak Allahın olduğunu, bütün vücudda gerek kendinden ve gerek maadasından gördüğü, göreceği, tasavvur edebileceği her hangi hayr-ü kemalin Allahdan ve Allah ile ve Allaha olduğunu idrâk ettiği zaman onun bütün mahabbeti Allah için ve Allah yolunda, rızallah uğrunda olur. Allah dini de tevhid ve islâm olduğundan mahabbeti ancak bu dairede cereyan eder. İradei taatinde ancak bu din hâkim olur. O halde Allahı sevenler «

«^ط **أَسَلَّمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ وَمَنْ اتَّبَعَنِي**» diyen ve bu emri ilâhîyi tebliğ eyliyen Rasulullaha muhalefet etmemek ve onun gibi kemali ihlâs ile «**أَسَلَّمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ**» deyib din'-ü şeriatinde

ona ve onun ta'limat-ü tebligatına tabi' olmak ve onu nümuneî imtisal addeylemek lâzım gelir. Bunun hılaflı ben Allahı severim amma emrini dinlemem, onun sevdiğini sevmem ve onu sevenleri, onun yolunu göstermek üzere gönderdiklerini sevmem, onlara benzemek istemem demektir ki bu da ben kendimden başka birşey sevmem, tarîkı tevhidde yürümem demektir. Rasulullaha ittiba' etmemek «

«**أَسَلَّمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ**» dememek ve bu düstur ile hareket etmemektir. Bu da Allahı sevmemek

ve Allahın gufran ve rahmetinden mahrum kalmaktır.

Rivayet olunuyor ki 31.

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾ âyeti nâzil

olduğu zaman münafık Abdullah ibni Übeyy «bakınız Muhammed kendiye tâat ve ibadeti Allah tâat gibi

tutuyor. Ve bize Nesârânın İsa'ya mahabbetleri şeklinde kendini sevmemizi emrediyor» demiş idi ki bunun

üzerine ikinci âyet 32. ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ﴾ nâzil oldu. Ve öyle bir şüphenin

varid olmayacağını gösterdi. Ya'ni Rasulullaha mütabeat Nesârânın İsa hakkında dedikleri gibi ulûhiyete

teşrik etmek, mahabbeti İlâhiyeyi taksim ve üç şerike tevzi' eylemek

sh:»1077

değil, yalnız «أَسَلَّمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ» diye bütün mahabbeti münhasıran Allahda toplayıp ancak

Allaha arzı teslimiyet ile itaat etmekte ve binaenaleyh Muhammede dahi sırf Allahın bir Rasulü, bir elçisi,

bir me'muru, hidayet ve evamiri İlâhiyenin bir mübelliği olduğu haysiyetten ve mahza Allah için ittiba' ve

itaat eylemektir. Birine ittiba' ederken onun karşısında istiklâline müdahale edecek diğer birini veya ikisini

dahi hısaba katmak başka, müstakillen ve münferiden ona ittiba' ederek onun namına, onun bir bendesini,

bir me'murunu tanımak yine başkadır. Bir Rasulu tanımak, onun kendisini değil, gönderen mürsilini,

efendisini tanımaktır. Rasulü tanımamak da efendiyi tanımamaktır. Meselâ bir devletin elçisini me'murunu reddeylemek, o devleti ve kanunlarını reddeylemek olduğu gibi Allahın Rasulünü reddeylemek de Allaha küfür ve küfrandır. Binaenaleyh Allahın Rasulüne itaat etmekten çekinenler, Allaha taatten kaçınan kâfirlerdir. Allah da kâfirleri sevmez, küfrün hiç bir kısmına razı olmaz, eğer Hıristiyanlar Allahı sevselerdi İsayı Allahın bir Rasulü olmak üzere tanırırlar ve ona bir ilâh olarak ibadet değil, bir Rasul olarak itaat eylerlerdi. Eğer ancak Allahı seviyorlar ve İsayı Allahın bir Rasulü olarak itaat ediyorlarsa sıfatı risalette Rasulün zât-ü şahsiyeti değil, ancak mürsilinin izzet-ü haysiyeti nazarı itibara alınmak lâzım geleceğinden Hatemülenbiya olan Muhammed Rasulullahı da tanırırlar ve itaat ederlerdi. Onlar Allahı sevseler, Allahın Rasullerinden ba'zısını tanıyıp ta birini ayırmazlar, tanımamazlık etmezler «

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

» derler, Muhammedi de tanırırlardı. Bunu ayırıp tanımamaları İsayı Allah için değil, bizzat kendi zati, kendi şahsiyeti için sevdiklerinden, Allahı ve İsanın Allah tarafından tebligatını tanımadıklarındandır. Bu noktai nazardan Nesârâ bir Rasulü tefrik ettikleri gibi Yehudîler de iki Rasulü tefrik etmişler, Hem İsayı hem Muhammedi

sh:»1078

reddederek hazreti Musanın sıfatından ziyade şahsiyetinde ısrar eylemişlerdir. Binaenaleyh bu cihetten

Nesârânın küfrü bir ise Yehudîlerin küfrü iki diğer müşriklerin daha ziyade, alelittlak din ve ülûhiyeti

nefeyedenlerin de namütenahîdir. Velhasıl Allaha itaat ile Rasulüne itaat beyinde bir telâzüm vardır. Fakat

bunda Allah gibi sevmekle Allah için sevmek arasındaki büyük farkı unutmamak lâzım gelir. Allah gibi

sevmek « **يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ** » Allaha bir ortak bir denk sevmektir. Allaha şirk ve küfürdür

ki Nesârânın İsayaya mahabbet ve ittibaı böyledir. « **كَحُبِّ اللَّهِ** » değil « **لِحُبِّ اللَّهِ** » Allah

için sevmek ise ancak bir Allahı sevmek ve bilâ şaibe tevhid üzere sevmektir. Surei Bakarede bu nokta izah

edilmiş bulunduğundan « **فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ** » diye ittiba'ı Muhammedî ile emri o

münafığın tevziratı gibi Nesârânın İsayaya ittibaı suretinde bir şüphe ile telakki eylemekden kat'iyyen tevakkı

eylemelidir. « **قُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ** » emrile muhatab olan ve bu

emirleri tebliğ eden hazreti eden hazreti Muhammedin tabi'leri « **أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ** »

tabiyyetinden çıkmamak ve Allahdan başkasını sıfatı ülûhiyyete teşrik etmemek için bu ittiba' ile mükellef

ve bu ittiba ile mahabbeti lâhiyyeye mazhar olurlar. Ve hattâ bu alelâde bir ittiba' da değil, kemali rıza ile

itaat olmalıdır. Ve bu itaat doğrudan doğruya Allaha itaattir. Çünkü şahsiyyet ve enaniyyeti Muhammediye

haysiyetile değil risaleti Muhammediye haysiyetile saniyen ve binniyabe bir itaattir. « **فَاتَّبِعُونِي** »

demek « **أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ** » demektir. Hıristiyanların İsada tevehhüm

ettikleri gibi haşa vahdaniyyeti lâhiyye şahsiyyeti Muhammediyede fani olmuş değil bilâkis şahsiyyet ve

hakikati Muhammediye vahdaniyyeti lâhiyyede fanî olmuştur. Lisanı Muhammedîden işidilen « **انا** » nefsi

Muhammedînin enaniyeti şahsiyyesi, vicdanı ferdîsi ve nefsanîsi değildir. O «

أَسَلَمْتُ وَجْهِي لِلَّهِ» diye kendini, kendi benliğini tamamen Allaha teslim etmiş, Muhammed

kendini değil, Allahın olduğunu bilmiştir. O « فَاتَّبَعُونِي » dediği zaman Allahın karşısında

sh:»1079

ahzı vücud etmiye çalışan, ilâhiyyeti beşeriyete indirmeğe uğraşan bir benlik değil, bil'akis fani

beşeriyeti hadıdı şirk ve süfliyyetten kurtarıb Allah tealânın kurbi ehadiyyetine, rıdvânı ekberine erişirmek

için taayyün etmiş bir Resulullahın vicdanı ubudiyyet ve risaletini söylemiştir. Bu nokta o kadar mühimdir ki

vahdaniyyeti ilâhiyyeye şehadete imanda hiç bir şüpheye mahal bırakmamak için bu vicdana bir şuuri sarih

ile şehadet de şarttır. « أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » ile iktifa edildiği takdirde Nesârânın

şüphesine veya Allahın beşerî bir mahlûk bir « انا » de fenası tarzında bir vahdeti vücud telâkkisine

imkân kalabileceğinden buna « وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ » şehadetinin

zammı da lâzımdır. Zira ülûhiyyet İsa'ya gelmiş, Allah İsa'da fani olmuştur fikri batılında bulunan bir kimse

hakikatte Allahı nefyetmiş bulunduğu halde zu'müne göre « أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ »

» diyebilir. Ve bunun altında fakat Allah İsadır veya İsadadır gibi bir akîde gizliyebilir. Kezalik diğer birisi de

« أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » derken fakat Muhammed Allahdır gibi batıl bir vahdeti

vücud akîdesi gizliyebilir. Halbuki şirki mahz, tatilimahız, hulûl, Allaha nasıl bir küfr ise Allahı âlemde veya

eczaî âlemden her birinde fani veya müstağrak kılmak suretindeki vahdet da'vası da öylece batıl ve öylece bir küfürdür. Tevhidi hakta bütün masivallah Allahda fanidir, her şey Allaha irca' olunur. Allah kendinden başka hiç bir şey'e irca' olunmaz, Allah her şeyi örter, hiç bir şey Allahı örtemez, Allahı, âyatullahı örtemeğe çalışan kâfirleri de Allah sevmez. İşte bütün bu şüphelerden dolayı şehadeti risaleti tasarih edilmedikçe vahdaniyeti ilâhiyeye Allahın kendi şehadeti gibi hakikî ve salim bir şehadet yapılmamış olacağından islâmda bu iki şehadetin cem'i şart olduğunu ve Allaha itaat ile Resulüne itaat mütelâzim bulunduğunu ve Allahın rıdbvanına mağfiretine rahmetine irmek ancak bu suretle olacağını bilhassa ihtar etmek üzere «

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْكَافِرِينَ» buyurulmuştur.

sh:»1080

Şu halde bahs ülûhiyyetten risalet intikal etmiş olmakla Resulullahın sıfatı risaletini tahkik ve takrir ve bir silsilei tekâmül ile ıstıfayı ilâhîye mazhar olmuş bir nübüvveti kadime hanedanından bulunduğunu tesbit ve te'yid eylemek üzere evvel emirde beşeriyeti adiyeden mümtaz olan mahiyeti risaleti ve alelûmum enbiyanın celâleti kadirlerini tefhim etmek ve badehu ruhi Nasraniyyete geçib Hazreti Meryem ile oğlu Hazreti İsanın hallerini ve islâm-ü tevhide keyfiyeti davetini ve bu miyanda Hazreti Zekeriyya ve Yahyanın

ulûvvi kadirlerini beyan ederek hem hakkı tahkik ve izhar hem de bütün bunlar hakkında Yehud ve Nasârânın ifrat ve tefritlarını ibtal etmek, daha sonra bunların İbrahim aleyhisselam hakkındaki mücadelelerinin de butlânını göstererek müşarünileyhin Yehudiyyet ve Nasraniyyetten nezahetini isbat eylemek ve nihayet bütün Peygamberlerin yalnız bir Allaha ibadet ve tâattan başka bir esas ta'kib etmediklerini, kendilerine veya melaikeye veya diğer enbiyaya ibadete da'vet ihtimali gibi bir şaibeden müberra bulduklarını ve binaenaleyh risaleti Muhammediyyenin ezher cihet sübutunu ve islâmdan başka bir din aranmayacağını beyan ve tebliğ eyledikten sonra ahkâmının icrasına geçilmek için evvela buyuruluyor ki:

﴿٣٣﴾ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ
عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٤﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ

sh:»1081

Meali Şerifi

Gerçek Allah, Ademi ve Nuhu ve âli İbrahimi ve âlimrânı süzdü: âlemîn üzerine istifa buyurdu 33 Bir

zürriyyet olarak; biribirinden (hep tevhid dininden), ve Allahdır işiden; bilen 34

Burada asrı hazırı en ziyade işgal eden pek mühim bir kanunı ilmî ile risalet mes'elesinin mahiyeti gösterilivermiştir. Şimdi, risalet nedir? Peygamberlerin diğer insanlardan ne farkı vardır? Ne için Allah herkese bizzat tebliği emretmesin? Kelâmını, evamirini anlatmasın da ayrıca Peygamberler göndersin mi, diyeceksiniz? Bunu anlamak için âlemde ve alel'husus âlemi zihayatta ve alel'husus âlemi zevilukulde sıfatı rübubiyetinin muktezası olan bir kanun terbiyesi, bir istifa ve istikmal kanunu vardır ki şevahidi rübubiyetinin, ilm-ü kudretinin namütenahi rahmet ve inayetinin bürhanlarından birini teşkil eder. İşte mes'eli risalet, bu sünneti ilâhiyye, bu tarıkı hak bu kanunı ilmî ile mülâhaza ve tasavvur edilecek olursa Enbiyanın nasıl olub da beynelbeşer fevkal'ade bir imtiyaza mazhar olabildikleri delâili saireden ziyade bir yakîni ilmî ve en ma'kul bir sureti istidlâl ile anlaşılır. Çünkü mazharı risalet olmyanların bunu bilmüşahede veya diğer bir tecrube ile ilmen anlamağa çalışmaları abestir. Bunu anlamak için de âyette «

﴿ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ﴾ • ﴿ اصْطَفَى ﴾ » kayıdlarını iyi tasavvur etmek lâzım

gelir.

İSTİFA, lûgatta bir şey'in safvini, ya'ni en safi hulâsasını almaktır. Tasfiye bir şey'in karışığını bulanıklık şaibelerini izale edib hulâsasını çıkarmak, safiye mahlûttan ayırmak olduğu gibi ıstıfa da en safisini seçib almaktır. Bir ma'deni tasfiye edib cevherini almak bir ıstıfa, o cevherler miyanından her hangi bir şey'e en elverişli olanını intihab etmek de bir ıstıfadır. İşte ıstıfayı lûğavî böyle ihtilâti temayüze, vahidi mahlûtü müteaddide tefrik

sh.»1082

ve tahvil ederek kemali istihdaf eden bir fi'l ve te'siri iradîdir ki hılkatte bu fi'l ve te'sirin tevalisine ıstılâhı ilimde «kanunı ıstıfa» deniliyor. İstıfayı lûğvî ekseriyetle ba'delhalk mülâhaza olunur. Burada mevzuibahs olan ıstıfa ise cereyanı hılkatte hâkim olan Allah tealânın ıstıfasıdır ki asıl kanunı ıstıfa da budur.

Binaenaleyh bunda tasfiye ile mevcut safiye gayrı safiden tefrik ve intihab ma'nasından fazla olarak sâfiye vücud vermek ma'nası da bizzarure dahildir. Bunun için müfessirîn bu ıstıfayı iki manâ ile tefsir etmişlerdir.

Birisi: ıstıfa **أَيَّ جَعَلَهُمْ صَفْوَةً خَلَقَهُ** = mahlûkatının en hulâsası kıldı, diğeri: «

أَيَّ صَفَاهُمْ مِنَ الصِّفَاتِ الزَّمِيمَةِ وَ زَيْنَهُمْ بِالْخِصَالِ الْحَمِيدَةِ

» dir sıffat ve keyfiyyatı zamimeden tasfiye ve hısal-ü melekâti hamide ile tezyin eyledi. Şüphe yok ki ıstıfa

bu ikici manada daha zahirdir. Ve İmam Fahrüddini Razî bunun üzerinde yürüyerek enbiya üzerinde

cereyan eden ıstıfayı ilahîyi kanunı ıstıfa nazariyyesine muvafık bir surette izah eylemiştir. Fakat bu izah

tamam olam için birinci tefsiri de nazarı dikkatten dur tutmamak lâzımdır. Zira kanunı istifanın tevalisinde her lahzai tasfiye ikinci manayı tazammun ederken, ya'ni sıfat ve hey'eti zemime ve nakısa tarh edilib hısal ve suveri hamide ve kamile ile tezyin yapılırken o tezyin mütekamilen bir halkı cedidî dahi müştemil bulunacağından birinci manadan ari değildir. Bunun için Ragıb demiştir ki «Allah tealânın bazı ibasını istifası ba'zen başkasında mevcut olan karışıklıktan, şaibeden sâfi olarak icad ile, ba'zen de bundan ari olmıyarak ihtiyar ve hükmile olur» ih. demek ki ba'zı müfessirîn bunun birisini, diğeri de birini daha ziyade şayanı lhtar bulmuşlardır. Hasılı istifayı ilâhî, behemehal sâfiyi hem halk hem ihtiyar ile alâkadardır. Şu kadar ki bu halk ya ibtidaendir. Veya ahiren ve ilâvetendir ki bu sayede bir sâfiden daha sâfisi, daha sâfisi ih.. vücade gelerek namütenahî bir tekâmül mümkün olabilmektedir. İbtida bilâ madde sâfi olarak halk dahi ademdeki

sh:»1083

ihlâlattan bir tasfiye manasını tazammun etmek i'tibarile bir istifa ise de istifayı meşhur halitai mevcude üzerindeki istifadır ve bu istifa dahi halktan hali değildir. Bu suretle istifa hıkatı âlem üzerinde Allah tealânın bir kanunı rububiyeti, bir sünneti cariyesidir ki hıkkattaki bütün tenevvuat, meratıbı eşyadaki bilcümle derecatı tahavvül-ü tatavvur ve tekemmül ancak bu kanunu husule getiren fi'ıl ve tesiri ilahî sayesinde. Yani istifa eşyanın sıfatı olarak değil, Allah tealânın bir fi'ıl ve iradesi olarak kanundur. İttirad

kanununa müarız olan ve illiyeti iradeye en büyük misal ve bürhan vererek bakai illet ve tahavvüli ma'lul kanunı azimine müteferri' bulunan bu kanun icabi tabiat nazariyesini alettevali ve muttariden ibtal etmek için hem her lahzasında ittırad kanununu tadil eder, hem de ilme ve bakayı illete bürhan olmak için onu büsbütün nesh ve ibtal etmeyib maiyyetinde kötürür. Bu suretle ıstıfa tekamülün şartıdır ve beraber mütalea edilmek lâzım gelir. Bütün eşyayı bir camiai vücud altında tabakata tenvi' ederek basitten mürekkebe veya nakıstan kamile doğru çıkan veya bil'akis bir tasnife tabi tutan ve bu sayede ulûm ve fünunı beşeriyyeye dahi mevzularıyla mütenasib ve mütenasık bir tasnif temin eden bu kanunı ıstıfa, tekamüli hadisatı hayatiyyede ve alehusus tasnifi hayvanîde velâ siyyema tenasüli beşerî, hıkat ve tekâmüli insanîde pek barizdir. Bu mütaleada maddenin iptidaen basit ve sâfi veya mahlut ve mürekkeb olarak halkı veya mevcudiyeti mebahisiyle uğraşmağa hiç lüzum görmeden hadisatın filhal malûm olan tabakatı tekâmüllerini nasıl bulduklarını ve bulmakta olduklarını düşündürmek vardır. Şimdi şu karşımızda âlem denilen halitai hadisatı şöyle bir düşünelim. Evvela, bir faza ile bir çok ecram halitası görünen manzarai umumiyye karşısında bulunuyoruz. Ve bu manzarada

sh:»1084

ecramı fezadan ve birbirlerinden temayüz etmiş ve bunlar içinde arzımızı da onlardan ayrılmış görüyoruz.

Bunların her biri bize bir ıstıfa nümunesi arzeder. Sonra arzımızı teşkil eden ecsam içinden mevalidi selâse

denilen meadin, nebatat, hayvanatın yekdiğerinden bariz ve mütekâmil farklarla temayüz ettiklerini görürüz, öyle ki asıldan meadin, meadinden nebatat, nebatattan hayvanat mütezayid birer tekâmül ile teşa'üb ve tenevvü' ede ede gelmiş gibi bir silsilei temayüz ve tekâmül gösteriyorlar. Maden sureti cinsiyyesinde birleşen ve tabiatı madeniyye denilen bir halitai mahsusa muhtelif tasfiyelerden geçerek ve her birinde başka başka hususiyati cedide ile birleşerek yep yeni bir hulâsai cevheriyede ıstıfa edilib envai meadin zuhur ediyor. Ve her birinde muhtelit meratibde sunuf da görülüyor. Saniyen başk bir hususiyet ile nebatat geliyor, bunlar hususiyeti madeniyyeye başkaca bir safa, bam başka bir sureti ıstıfa veren uzviyyeti nümuv ve tenasül gibi hususiyat ile topraklardan silkinerek çıkan bir vücudi cedid arz ediyor, bu da silsilei tevalisinde tasnifi nebatatı meydana getiren bir çok meratibi ıstıfa ve tekâmüle ayrılıyor ki meadine nisbetle bunlardaki safa ve kemal ne kadar barizdir. Salisen başka bir hususiyet ile hayvanat geliyor, hayvanatı ibtidaiye ile nebatatı iptidaiye arasındaki temayüz bizim için gerek malûm olsun ve gerek olmasın bunların meratıbı tekemmüllerindeki fark ve fasıl o kadar barizdir ki hiç kimse bir çiçekle bir kelebeği karışdırmaz, çiçeği olduğu yerde koparır, kelebeği de kovalamaya mecbur olur. Ve bilir ki hayati nebatî kelebekte vardır. Fakat hayati hayvanî çiçekte yoktur, çiçek kelebek haline gelmek için topraktan bir daha silkinmiş daha mütekâmil bir ıstıfaya mazhar olmuştur. Bu suretle hususiyyeti nebatiyeye hususiyyeti hayvaniyye manzum olarak silsilei tevalide bir de tabiatı hayvaniyye zuhur etmiş bu da tasnifi hayvanîyi meydana getiren

tabakata

sh:»1085

ayrılmıştır. İşte Arzımızın hudusunda onu ecranı saireden temayüz ettiren halk ve tekvinden sonra üzerinde görülegelen bu silsilei tevali içinde ittıradatı tahavvül ve tenevvua doğru götüren ceryanı istifa bu kadar zahir ve müncelidir ki bunda tabiat namı verilebilecek her hususiyeti muttaridenin re'sen bir halkı cedid, hılâfi ade bir harika inzımamiyle tahaddüs ederek geldiğini ve hiç bir tabiatın ceryanı ittıradı tenevvü' ve ihtilâftan ari olmadığını ve binaenaleyh tam manâsiyle bir tabiat davasının batıl olduğunu ve eşyadan hiç birinde vahdet ve vücudi zatı bulunmadığını ve bu tenevvu' içindeki ittıradan okunan nizamı vahdetin sani' ve nâzımı olan illeti vücudun zevatı eşyada hall veya fani ve muzmehıll olmayıb bizzat baki bulunduğunu velhasıl eşyayı hadiseden hiç birin illeti kendinde dahil olmayıb haric bulunduğunu ve şu halde bunlar cem'edildiği zaman illeti küllün dahi hey'eti mecmuai, âlemde dahil ve fnai olmayıb bütün âlemin mütehavvil ve illeti külden fani bulunduğunu ve vahdeti zatiyyenin ancak bu illeti bakiyeye aid olduğunu ve binaenaleyh bütün âlemin de bir tabiat olmadığını gösteren açık bir delil ve şahid vardır. Erbabı ukul ve eshabı fünun bu sirri istifayı pek iyi düşünmek lâzım gelir. Bu istifayı yapan, eşyayı böyle bir asıldan ayırıp ayırıp peyderpey teksir ve tenvi' ederek tekemmül ettiren faili müessirin halikı âlem olduğunda şüphe eden hiç kimseye tesadüf edilmemiştir. Şu kadar ki bir takım kimseler bu muhtelif

tabiatlerin hep yekdiğerinden doğarak geldiklerine ve her kâmilin nakıstan bizzat ve bittabia çıktığına ve her müahhardaki kuvveti istifanın mukaddem de kendiliğinden tehadüs ettiğine, tenevvuun eseri istifa olduğunda şüphe etmemekle beraber istifanın sebbsiz, illetsiz olduğuna ve bu suretle ittırad, tam zıddı olan ihtılâf ve tenvvuu bizzarure ihdas ettiğine ve bu tenakuz içinde âdî bir tabiati vahide olduğuna zahib olmak gibi

sh.»1086

bir tenakuza sapmışlardır. Bu noktada elyevm fûnunı tabiiyye eshabının iki mütenakız kazıyyede ısrar ettiklerini görüyoruz:

1- Diyorlar ki kanunı istifa ve tekâmül mucbince bütün mevalid bir asıldan teşaub etmiştir. Binaenaleyh bütün hayvanat bir hayvanı ibtidaîden tevellüd veya tahavvül ederek gelmiştir. Ve bu tekâmül ve istifa' nebatattan meadine geçerek ta bir maddei asliyeye kadar gerisin geri irca' olunuyor. Binaenaleyh insan dahi hayvanatı iptidaiyyeden tenasül etmiştir.

2- Her hayvan, her nebat behemehal kendi nev'inin bir tohumundan tevellüd veya tevalüd eder. Pastör bunu bittecribe isbat etmiştir. Binaenaleyh tohumsuz tevellüd olmayacağı gibi meselâ nohud tohumundan

buğday çıkmaz, balık tohumundan köpek olmaz, maymun tohumundan ayı doğmaz, hatta zatürrie

mikrobundan tifo mikrobu doğmaz.

Görülüyor ki bu iki dava yekdiğerine tamamen muarızdır, biri ilmî ise diğeri gayri ilmîdir. Bu gün herkes

bilir ki Arzımız sonradan teşekkül etmiştir. Ve üzerindeki hayvanat da daha sonra zuhur etmiştir. O halde bu

günkü hayvanatın başlangıcı olan tohumlar nasıl tekevün ettiler? Tabiat nazariyesine en muvafık olan

Pastör nazariyesinde bu suale cevab yoktur. Meğerki Arzın tahavvülâtı ve sonradan hüdüsü inkâr edilsin.

Halbuki evvelki nazariye ıstıfa ve tekâmül kanuniyle gazleri, mayiatı, ecsamı sulbiyeyi, meadini, nebatatı,

hayvanatı çıkarmak imkânını bulabilir. Fakat bunu bulmak hâdisatın maddei asliyedeki hududı asliyye ve

zatiyyeyi geçebildiğini ve asıldan daha mütekâmil hasas ifade ettiğini ve Binaenaleyh müessiri hakikînin

tabiatı maddeye hâkim ve onun

sh:»1087

fevkinde bir kudreti fatıra olduğunu kabul eylemektir. Ve bunu söylemek için tabiat davasından sarfı nazar

etmiş olduğunu ilân etmek lâzım gelir, yoksa bu da kendisiyle mütenakız olmuş olur. İstıfa ve tekâmül

mefhumlarının tabiat fikri davasıyla nasıl kabili te'lif olduğu sorulduğu zaman tenevvu' ifade eden ıstıfa,

ittırad ifade eden tabiatın bir kanunudur deyenler bir tenakuzdan başka bir şey söylemiş olmaz. Bunlar

ilmin esası olan hakkın kendine mutabakatı ve illiyetin tenasübü kanunı azîmine küfretmiş olurlar. O zaman ne ilim kalır, ne ma'lûm, ne tabiat kalır, ne vücud. Bu noktaya gelince bütün hakikati i'tiraf ederek istifanın tabiatten değil kadiri mutlak olan Halik tealânın iradesinden geldiğini ve binaenaleyh fitratın tabiate mukaddem bulunduğunu i'tiraf eylemek zarurîdir. Bunun içindir ki istifa nazariyesinde terbiye iradiye mes'elesinin ehemmiyeti pek büyüktür, şu halde ulûmi tabiiye hilâfı tabiat harikaları inkâr ettirecek bir zaruret değil, hilâfı mümkün olan bir âdeti cariye ifade eder.

İşte mahiyeti risaleti tefhim için sevk edilmiş bulunan ve hilkatî İsayâ dahi bir mukaddem teşkil edecek olan bu âyette istifanın zarurî bir ittîradı mutlak değil, fekkattabia' bir fitrat, bir halkî mütezayid ifade eden bir fi'li İlahî olduğuna ve maddeî asliyenin zaruriyeti ve kıdemi davasından da sarfınazar etmek ıktîza edeceğine ve binaenaleyh tabiat da'vasile her şey'i bir ittîradı sabit üzere mukayese ederek hilkatte İyan beyan görülmekte olan fevkal'ade terakki ve tekâmülü, tenevvü' ve temayüzü inkâr veya tevkîfe kalkışmamak ve bu cümleden olmak üzere tabiatı beşeriye namına insanların hep fitrat ve kuva ve melekât i'tibarile bir seviyede addetmemek ve bu suretle herkeste yok diye nübüvvet ve risaleti ve mu'cizatı Enbiyayı imkânsız, gayrı ma'kul gibi zannetmemek ve mes'elei İsayâ da bu esas dairesinde anlamak lâzım

geldiğine ve istifanın iradiyyetine ve terbiyei ilmiyedeki kıymetine en yüksek misâl tabiatte bil'irade tasarrufa kabiliyet fitratini haiz olan nev'i insanî olduğuna ve bu nev'in dahi daha mükemmel bir istifaya namzed bulunduğuna nazarı dikkati celb için istifayı beşerîden başlayıb nev'i beşerin bütün âlemîn içinde en mükemmel bir nüshai istifa bulunduğunu göstermiş ve bu gün biribirinin zürriyeti olarak tevali edib giden bu nev'in fitratı, mebdei hilkati hükmi tabiatle tohmı nev'isinden başlamayıb re'sen gayrı mu'tad bir istifayı ilâhî ile zuhur ettiğini ve sonra bu istifanın « ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ » teza'uf ve tekâmül eylediğini ve işte mazharı risalet olan zevatin böyle bir istifa ile diğer zevil'ukulden mümtaz bir istifayı mahsusı ilâhî ile geldiğini ve bu miyanda en mükemmel meratibi istifa ile Âdem, Nuh, Âli İbrahim ve Âli İmran silsilesini ta'kib ettiğini ve Âli İbrahimden bulunduğunu ve şu halde gerek risaleti inkâr vadisinde ve gerek bunların celâleti kadirleri aleyhinde gizli veya aşikâr söylenen sözleri veya beslenen fikirleri Allah teâlânın işitir ve bilir olduğunu anlatmıştır.

Artık vahdet ile kesret, tabiat ile irade beyinde bir noktai irtibat teşkil eden kanunı istifayı ve bunun ifade ettiği sirri terbiye ve tekemmülü bihakkın düşünüb tasavvur edenler en celi bir tebeyyünü ilmî ile şu hakikatleri i'tiraf ederler.

1- Her kanun fekvalkanun bir hâdisei fitrat ile başlar.

2- Her hâdise bir kanun olmak zarurî değil mümkündür.

3- Bir hâdisenin kanun olması için bil'ittirad tevalisi şarttır. Fakat her tevalinin mugayiri ittirad bir ihtilâfa
iktirarı da zarurîdir. Binaenaleyh âlemin zamanda imtidadı

sh:»1089

aynen bir bakayı zatî değil bir teceddüdi emsaldır. Bakayı zatî bu teceddüdatın illeti hakikîyyesi olan halikin
sıfatıdır.

4- Tabiat bir zarureti zatiyye değil, bir zaruret bişartılmahmul ifade eder. Binaenaleyh bu gün me'huz olan
bir tabiat, dünün veya yarının vakı'atına bizzarure hâkim değildir.

5- Efradı nevi'de ayniyet mümkün olmadığı gibi müsavati mutlaka da mümkün değildir. Onlarda
tahtennevi' veya fevkannevi' mümeyyizat ve müşahhısati nakısa veya kâmile de vardır. Binaenaleyh
vahdeti nev'iyye veya cinsiyye terakki ve inhıtata mani' değildir.

6- Halîtai âlemden temayüz eden enva'ı mahlûkat miyanında nev'i beşer hepsinden mükemmel bir ıstıfa
ile vücud bulmuştur. İstıfanın iradî olmak hasırası bilhassa bunda zahirdir. Tekâmüli beşerî kemali ilâhîye

en karib olan ve madde ve tabiat üzerinde en ziyade tasarrufa müste'id bulunan bir kemale müteveccihdir.

7- Risalet, beşeriyetin hassai nev'iyyesi değil, nev'iyyeti insaniyyede ekmel bir istifayı İllâhîdir. Bunu da derecatı mütevaliye üzerinde müterakki bir silsilei istifa tâ'kib etmiştir. Her hangi bir nevi'de efradı nevi' tahtennevi' veya fevkannevi' mümeyyizât ve hususîyyat ile mütefavit ve muhtelif olabildiği gibi bu tefavüt ve ihtilâf, efrad ve sunufi beşerde daha ziyadedir. Hatta efrad ve sunufi beşer beynindeki tefavüt-ü ihtilâf o kadar çoktur ki ecnası saire de bu kadar tefavüt bir faslı nev'î addedilmeğe lâiktir. İnsanların hiç birinin hasleti şahsiyyesi diğerine mıkyaş ittihaz edilemez. Zeydin nefsi, vicdanı, hiss-ü temayülü, ilm-ü iradesi kabilliyet ve ademi kabiliyyeti kuva ve melekâti ile amrin nefsi ölçülemez. Efradı beşer içinde muhtelif hayvanatı hattâ Melekleri, Cinleri, Şeytanları temsil eden neler vardır. Hatta ukuli beşer bile ne kadar mütefavittir. Beride

sh:»1090

henüz şahsiyyeti geçmemiş, burnunun ucundakini görmiyen bir akıl, ötede mekânları, zamanları geçmiş sahsıyyetinden çıkıp bir ruhi küllî olmuş diğer bir akıl ve ruh vardır. Ve akl için tarik birdir misaline mâsadak olan akıl böyle bir akıldır ki mebdei hakikîsini bulmuş, şerikten münezzehten olan Hak tealânın tariki vahdaniyyetini tutmuştur. Binaeaneleyh istifai insanînin pek güzel nûmunelerinden birini arzeden böyle

mümtaz akıllara efradı beşer arasında mebzuliyetle tesadüf edilmemesi bunların ne beşeriyetlerini, ne de cins içinde bir nevi' gibi nev'i âdîden derecat ile mütemayiz bir sınıfı ekmel veya ferdi ekmel olduklarını inkâra bir sebep teşkil etmiyeceği gibi ukuli âdiyenî hayran olacağı en yüksek bir ıstıfai İlahîye mazhar olmuş rüsûli İlahîyenin de ne nev'iyyeti beşeriyelerini, ne de mafevkannevi' olan imtiyazlarını inkâra ilmen ve fennen hiç bir sebep yoktur. İstifa kanunu bilenler ve hakkiyle tasvir edebilenler bunu nefislerinde tecrîbe edemeseler bile şüphesiz bir istidlâl ile ilmen ve fennen isbat ve taakkul edebilirler. İnsan yok iken ve insan tohumu mevcut değil iken onu meydana getiren ıstıfa ona munzammolan muzaaf ıstıfalarında « ذُرِّيَّةٌ مِّنْ بَعْضِ ط » neler yapamaz. İşte mahiyeti risalet bu ıstıfai ekmenin eseridir. Ve Bunun en büyük misali de risaleti Muhammediyedir.

Bunu Halîmî gibi hükemai islâmîye şöyle izah etmişlerdir: «Enbiyai kiram aleyhimüssalâtü vesselâm gerek kuvâi cismaniyye ve gerek kuvâi ruhaniyyede gayrılarına benzemezler. Havassi zahire ve batne gibi kuvâi idrakîyeleri görüş, işidiş, koklayış, zevk, lems kuvvetleri, hıfız, zekâ gibi kuvâi batıneleri, kuvvei muharrikeleri, kuvvei ruhaniyyei akliyyeleri, yalnız derece itibariyle değil, keyfiyyet itibariyle bile diğerlerinden farklı bir gayeî kemali ve nihayeti safayı haizdir. Meselâ uzakları görmekle kalmaz, arkadan ve verai hicâbdan da görebilirler.» Başkalarına

sh:»1091

işidemediği sesleri, duyamadığı rayihaları, işidir duyar anlıyabilirler. Şifai şerifde tafsil olunduğu üzere

Resulullah Efendimizin kuvâyı cismaniyye ve ruhaniyyeleri ne kadar yüksekti.

Hulâsa yine Fahrudini razî Hazretleri der ki: Bu babda sözü tamami şudur: Nefsi kudsîi Nebevî nüfusi

saireye mahiyetçe bile muhaliftir. Yani onların hakikati, cinsi beşer içinde bir nev'i ekmeldir. Zekâda,

fetanette, hurriyyette, tealide, cismaniyyet ve şehevattan tereffü'de kemali mahsus haiz olmak nüfusi

kudsiyyei Nebeviyyenin levazimindedir. Ruh, şeref-ü safada' beden tahâret-ü nekada son derece yüksek

olunca şüphe yok ki kuvâi muharrike ve müdrike gayei kemalde olurlar. Zira bu kuvvetler ruhtan bedene

feyzan eden envar mecrasındadırlar. Fail ve kabil gayei kemalde olunca asari müterettibe de son derece

kuvvetli, şerefli ve sâfi olacaktır. Binaenaleyh âyetin manâsı şu olur: «Cenabı Allah âlemi Arz sükkânı

miyanından ve hatta Melekler de dahil olduğu halde bütün mahlûkat miyanından Âdemi ıstıfa etti, beşeri bir

tenasül geçmeksizin o zamanki mahlûkattan başka musaffâ ve temiz bir mahiyette halketti -Bilmek lâzım

gelir ki «insan insandan doğar» ka'idei mu'tadesi ezeli ve zarurî değildir. Bidayeten insan insandan

doğması, bunun başka bir mahlûktan doğduğunu farzetmekle «insan insandan doğar» ka'idesinin

külliyeti, ezeliyeti, zaruriyeti temin edilmiş olmaz. Her ne olsa lâekal bir insan vardır ki insandan

doğmamıştır. Bu babda zarurî ve ezelf ve bilâ istisnâ ilmî ve küllî olan bir ka'ide varsa o da şudur: «Her insan Allahın mahlûkudur.» Buna iman eden hiç yanılmaz. «Her insan insandan doğar» diye iman eden yanılır.- Sonra Cenabı Allah kuvvei ruhaniyyenin kemalini Âdemin evlâdının bir şu'bei muayyenesine vaz'etti, tenasül ettirdi. Sonra Nuha, daha sonra İbrahime geldi, sonra İbrahimden iki şu'be hasıl oldu, İsmail ve

sh:»1092

İshak, İsmail ruhi kudsî Muhammedînin zuhuruna ve istifasına mebde oldu, İshakı da evlâddan evlâda Ali İmrana kadar Yakub silsilesiyle nübüvete, ve İys silsilesiyle mülke mebde' kıldı ve bu hal zuhuri Muhammedîye kadar müstemirri oldu. Bütün bunlar zamanda âlemînin en güzideleri idiler. Nihayet zuhuri Muhammedî ile gerek nuri nübüvvet ve gerek şerefi mülk, Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem intikal etti ih.».

ÂL, karabette veya mezhebde bir şahsa raci' olandır.

Âli İbrahimden murad, bütün mü'minîndir denilmiş ise de sahihi «

اِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا قَال وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ط قَالَ لَا اِيْنَالُ عَهْدِي
الظَّالِمِينَ » mucebince ahdi ilâhîde dahil bulunan gayri zalim evlâd ve zürriyeti İbrahim ve

alelhusus Muhammed Mustafadır. Âli İmrana gelince: İmran da ikidir. Birincisi Hazreti Musa ve Harunun

babaları olan İmran ibni Yashür ibni Lâvî ibni Ya'kub ibni İshak ibni İbrahimdir ki Bu İmranın da Meryem isminde ve Musa ile Harunun büyük hemşiresi olan bir kızı varmış, ikincisi de Hazreti Meryemin babası olan İmran ibni Mâtandır ki bu da Süleyman ibni Davud ibni İyşa neslinden, bunlar da Yehuda ibni Ya'kub neslindedirler. Burada Âli İmran ikisine de muhtemil bulunmakla beraber İmranı saniye masruf olması siyakı beyana nazaran daha zahir görülmüştür. Fakat umumî müşterek suretiyle gerek birinci ve gerek ikinci ale'l'tlak Âli İmran namını taşıyanlar demek daha doğrudur. İki İmran arasında bin sekiz yüz sene geçtiği de söylenmiştir.

Sureti umumiyyede bu sirri istifa iyice teemmül ve femlolunduktan sonra gelelim Âli İmrana ve Meryem ve

İsaya:

Şimdi şu kıssaları hatırdâ tutunuz: bir Allah da işiden bilen:

sh:»1093

﴿٣٥﴾ اذْ قَالَتْ امْرَأَةٌ عَمْرَانُ رَبِّ اِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى
بَطْنِى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّى اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾
فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّى وَضَعْتُهَا اُنْثٰى وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا
وَضَعْتُ وَلَيْسَ الذَّكْرُ كَالْاُنْثٰى وَاِنِّى سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّى

أَعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٧﴾ فَتَقَبَّلَهَا
رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا
دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ
أَنْتِ لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ
بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

Meali Şerifi

İmranın haremi dediği vakit: "Ya rabbi! ben karnımdakini her kayıddan azade olarak sana adadım,
hemen kabul buyur benden, çünkü bir sensin işiden bilen sen" 35 Derken vaktaki hamlini vaz' etti "Ya rabbi
onu dişi vaz' ettim" dedi, Allah daha iyi bilirken ne vaz'ettiğini, halbuki erkek dişi gibi değildi, bununla
beraber ben onun adını Meryem kodum ve işte ben onu ve zürriyetini o recim şeytanın şerrinden sana
sh:»1094

İsmarlıyorum 36 Bunun üzerine rabbi onu güzel bir kabul ile kabul buyurdu ve güzel bir surette yetiştirdi,
Zekeriyanın himayesine verdi, Zekeriyya onun üzerine mihraba her girdikçe yanında yeni bir rızık bulur, ya
Meryem! bu sana nereden? derdi, o da Allah tarafından, derdi: Şüphe yok ki Allah dilediğini hisabsız

merzuk buyurur 37

Rivayet olunuyor ki Hazreti İsanın ninesi zevcesi Imranın ismi «Hanne binti Fâkuza» Hannenin hemşiresi ve bir rivayette Meryemin hemşiresi İyşa' dahi Hazreti Zevkeriyyanın zevcesi ve Hazreti Yahyanın validesi imiş. Aleyhissalâtü vesselâm «هُمَا ابْنَا خَالَةٍ» = ya'ni Yahya ile İsa teyze oğullarıdır» buyurmuştu.

MUHARRER; Esasen iyice azadlanmış, Halıs hur yapılmış demektir ki ibadette muhlıs veya ma'bed hadimi veya Dünyadan azade ma'nalariyle tefsir edilmiştir.

MİHRAB; Ma'lûmdur ki mescidlerin ön tarafında imamın duracağı mevkii mahsustur. Zikri cüz, iradei kül tarikiyle mescide, keزالik en şerefli, en ileri mevkia dahi mihrab denilir. Fakat burada mihrabdan murad, mescidde merdivenle çıkılır bir mahfil olduğu beyan ediliyor ki Hazreti Meryem, Zekeriya aleyhisselâm tarafından buraya konulmuş ve burada muhafaza edilmiş idi.

İşte rahimi maderde babasından yetim kalam Hazreti Meryem böyle kudsî bir ruhaniyyetle doğmuş ve

böyle bir mihrabda min indillah mazhariyyeti mahsusa ile perverişyab olmuştu. O mihrab ki:

﴿٣٨﴾ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ
ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿﴾

sh:»1095

﴿٣٩﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ
اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا
وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ
وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَأَمْرَاتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا
يَشَاءُ ﴿٤١﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ إِلَّا تُكَلِّمَ
النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ
وَالْأَبْكَارِ ﴿﴾

Meali Şerifi

O aralık Zekeriyya rabbına dua etti: Yarab! dedi: Bana ledünnünden bir temiz zürriyyet ihsan eyle
şüphesiz ki sen duayı işidensin 38 Derken Melâikeler kendisine nida' ettiler, o kalkmış mihrabda namaz
kılıyordu: Haberin olsun Allah sana Yahyayı müjdeliyor: Allahdan bir kelimeyi tasdik edecek, hem bir
efendi, hem gayez zahid, ve bir Peygamber, salihînden 39 Yarab! dedi: benim için bir oğul nasıl olur?
kendime ihtiyarlık çatmış haremim de kısırken, buyurdu ki: öyle, Allah ne dilerse yapar 40 Yarab! dedi:
Bana bir âyet (bir alâmet) yap, buyurdu ki: Ayetin nasa üç gün sade işaretten başka söz söyleyememendir.
Bununla beraber rabbını çok zikret ve akşam sabah tesbih eyle 41

39. ﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ﴾ Allahdan bir kelimeyi ya'ni İsayı musaddık. -Burada

Hazreti Yahyanın Hazreti İsayı ilk tasdik eden zat olduğu zikrediliyor. Bu tasdik, Yahyanın rahmi madere
düşmesiyle başlamıştır. Çünkü «âkır» hayz-u nifastan kesilmiş pek ihtiyar

sh:»1096

bir kadının hamli de hilâfi âdet bir şeyler. Binaenaleyh Yahya cenabı Allahın hilâfi âde şeyler halk

edebileceğine fi'len bir şahiddir. Ve onun vücudiyle asıl tasdik ettiği de « **اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ** »

kelâmıdır. Bu ise Meryemin de hilâfi âde olarak hâmil olabileceğini tasdiktir. Bu ma'na iledir ki validei

Yahyanı Hazreti Meryeme «benim karnımdaki senin karnındakini tasdik ediyor» dediği rivayet olunuyor.

﴿سَيِّدًا﴾

Bir efendi: Kerîm, halîm, batıla tenezzül etmeden hüsni suretle nasın rızasını alır,

akranına faik, riyasete lâyıık ﴿حَصُورًا﴾ kudret var iken gerek kadın ve gerek sair şehvati

Dünyadan nefsini son derece hasr-ü zabteden mücerred, aff, zahid, târiki Dünya. Bir hadîsi nebevîde varid

olduğu üzere bir hafte yapmamış gönünden bir ma'siyet arzusu da geçmemiş, musaddık kelime olan

Yahya böyle bir efendi, böyle bir zahid, böyle bir nebiyi salih idi. Hazreti Yahyanın İsadan sinnen altı ay

büyük olduğu ekseriyetle mervidir. Maamafih üç yaş da denilmiştir. Müşarünileyh refi İsadan mukaddem

şedid edilmiştir. Bir hadîsi şerifte şöyle mervidir. Dünyanın Allaha karşı haysiyetsizliğindedir ki Yahya

ibni Zekerıyyayı babası olan ve gayz-u iftiralarla şehid edilen Hazreti zekerıyya da böyle nezih ve

fevkal'âde bir mazhariyeti rabbaniyyede idi. Yine Âli İmrana gelelim:

Şunu da hatırdâ tutunuz: Yine bir Allahdır işiden bilen:

﴿٤٢﴾ وَاذْ قَالَتْ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَيْكِ وَطَهَّرَكِ
وَاصْطَفَيْكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ

وَأَسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿١٠٩٧﴾

sh:»1097

Meali Şerifi

Hem Melekler dediği vakit, ya Meryem! her halde Allah seni süzüb seçti, ve seni çok temiz pâk kıldı, hem seni âlemin kadınlarının fevkında seçti 42 ya Meryem! rabbına divan dur, ve secdeye kapan ve rükû' edenlerle beraber rükûa var 43

Hazreti Meryem böyle bir istifayı ilâhîye mazhar, tertemiz, pam pâk idi, çirkin hallerden, Yehudîlerin isnadatından âri ve beri idi, hiç bir kadında tecelli etmemiş bir surette Hazreti İsayâ valide olması haysiyetiyle âlemdeki nisvanın hepsinden mümtaz oldu. Bu istifanın eseri ve bu taharetin şükranesi olmak üzere ibadat ve tâat ile iştiğal eder, rabbının divanına durar, kaşını gözüne kaldarmaz, dualar eder, secdelere kapanır, namaz kılar, asılerle değil namaz kılan ehli tâat cemaat ile beraber olur, Beyti makdisde ibadet ederdi, böyle yapması için kalbinde meleklerin kendine ilham ettiğini duyar ve bu emirlere uyardı,

Yehudîlerin ve Nesârânın ma'lûm ve meşhud olan namazlarında rükû' bulunmadığına nazaran «

وَأَسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ» de rükûun manası namaz veya tâat ve şükür veya islâmdakinden

başka bir şekil veya aynen öyle olması hakkında müfessirîn muhtelif beyanatta bulunmuş ve aynı

zamanda « رَاكِعِينَ » ile maiyyetin manası da izah edilmiştir. Her halde kıyam, sücud ve rükûun

erkânı salâti ve rakînin cemaati ifade ettiği zahir bulunduğundan salâti Meryemde bir rükû' bulunduğu

zahirdir. Maiyyet ise surei Meryemdeki « فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا » âyeti delâletiyle

sh:»1098

hicab arkasından cemaate muvafakat ile tefsir olunmuştur. Maamafih mutlak da olsa Meryemin erkeklerle

beraber ancak cemaatle namaz halinde bulunduğunu ifham eder.

Ya Muhammed:

﴿ ٤٤ ﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوْحِيهِ اِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ
اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اِيْهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ
يَخْتَصِمُوْنَ ﴿ ٤٤ ﴾

Meali Şerifi

Bu işte sana gayb haberlerinden, onu sana vahy ile bildiriyoruz (ya Muhammed), yoksa Meryemi

hangisi himayesine alacak, diye kalemleriyle kur'a atarlarken de sen yanlarında değildin, çekişirlerken di

yanlarında değildin 44

Binaenaleyh senin vacibül'itâa bir Resuli kibriya Muhammed Mustafa olduğunda ve bu haberlerin vahyi

hak bulunduğunda Şüphe yok.

Bu ihtar akibinde ve ihtisam noktasında ıstıfayı Meryeme müteallık olarak İsa kıssasının dahi bütün

hakikatini anlatmak için Şunları yad et,

﴿٤٥﴾ اذْ قَالَتْ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ
اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

sh:»1099

﴿٤٦﴾ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ
﴿٤٧﴾ قَالَتْ رَبِّ أَنْتَى يُكُونُ لى وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِى بَشَرٌ
قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٨﴾ وَيَعْلَمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ

وَالْأَنْجِيلَ ﴿٤٩﴾ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ
بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَنفُخُ
فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي
الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأَنْبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي
بُيُوتِكُمْ إِنِّي فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لَكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٠﴾
وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأَحْلَلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي
حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا
﴿٥١﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥٢﴾

sh:»1100

Meali Şerifi

Melekler dediği vakit: ya Meryem! haberin olsun Allah senin tarafından bir kelime ile müjdeleyor: ismi

Mesih İsbni Meryem, Dünya ve Ahirette vecih olarak hem de mukarrebinden 45 ve nasa kelâm

söyleyecek: hem beşikte hem yetişkin iken, hem de salihînden 46 Yarabbi! dedi: bir çocuk nereden olabilir

benim için? Ki bana bir beşer dokunmadı, buyurdu ki: öyle, Allah neyi dilerse yaratır, obir emri murad

edince sade ona ol der o oluverir 47 ve ona hem kitabet öğretecek hem hikmet hem Tevrat hem İncil 48
hem Beni İsraille bir Resul olarak, şöyle ki: ben size rabbınızdan bir âyetle geldim, ben size çamurdan kuş
biçimi gibi bir mahlûk biçirim de içine üflerim, Allahın izniyle derhal bir kuş olur, yine Allahın izniyle
gözsüzü ve abraşı iyi eder ve ölüleri diriltirim, ve evlerinize ne yiyor ve ne biriktiriyorsanız size haber
veririm elbette bunda size şüphesiz bir âyet vardır eğer iman edecek iseniz 49 hem Tevratın önümde
bulunanı bir tasdikçi olarak ve hem size haram edilenin ba'zısını halâl kılayım diye ve Rabbınızdan bir âyet
ile size geldim, artık, Allahdan korkun da bana itaat edin 50 şüphe yok ki Allah benim de Rabbım sizin de
Rabbınızdır, onun için hep ona ibadet edin, bu işte doğru yoldur 51

MESİH: Aslı İbranîce mübarek ma'nasına meşih'tir ki İsanın lâkabıdır. İsanın «iyşu'» mu'arrabı olduğu
geçmiş idi.

KELİME: İstılâhı Nahivde «müfred bir ma'haya mevzu' lâfızdır ki «İsim, Fîl, Harf veya Edat namiyle üç
nevi'dir. Mürekkebata ve lâfızdan ma'adasına itlakı mecazdır. Mantık istlâhında ise kelime nahivdeki fîl
demektir,

sh:»1101

burada isme tekabül etmesi karinesiyle bu ma'na daha karib görünüyor.

Ragıb müfredatında der ki: Kelm, semi' veya basar iki histen biriyle idrak olunan bir te'sirdir. Bunun için

te'siri zahir bir cerh ma'nasına gelir. Kelâm ise semi' hassesiyle idrak olunur. Kelâm, elfazı manzume ile tahtindeki maaniye min haysülmecmu' ıtlak edilir. Nahivde bunun ba'zan bir cüz'i olan isim veya fi'il veya edata dahi denirse de ekseriya mürekkeb ve müfid olan cümleye denilir. -Ya'ni kelâm, ifadede maksud bizzat olan cümledir.- Binaenaleyh Nahivde kelâm kavilden ehastr. Zira kavil müfred de olabilir. Kelime ise Nahivde isim veya fi'il veya edat üç nevi' müfredatı kelâmdan her birine ıtlak edilir. Maamafih kelime ıtlakı bu üçe münhasır değildir. Bir kelâm, bir kaside, bir kitab, kavli veya fi'li bir hüküm, bir kazıyye bir şey ilah... kelime olur ki Kur'anda bunun bir çok misalleri vardır. Kelime-i tevhid, kelime-i İsa vesaire bu cümledendir. ih... Demek ki kelâm ıtlakında esas bizzat veya bilvasıta semi' te'siri altında bir ma'na telkin etmek haysiyetidir. Kelâm böyle bir vasıta'dır. Kelime ise gerek semi' ve gerek basar te'siri altında telkini ma'na haysiyetlerinden eamdır. Meselâ ağızdan çıkan ma'nalı sesler veya kitabda yazılan ma'nalı hatlar kelime olduğu gibi âleme bir nazar edildiği zaman nazarda temayüz eden ve gözden gönüle geçib hiss te'siri altında cüz'î küllî bir ma'na telkin eden mevcudat ve mükevvenatı müşahhasa dahi birer kelimedirler ki Hazreti İsa da bunlardan biri idi ve Meryeme böyle bir te'sir ile geldi.

45. ﴿بِكَلِمَةٍ مِنْهُ﴾ Allah tarafından garib bir kelime, bir fi'il ve te'sir, hilâfi âde bir emri tekvin,

ma'nalı bir eser: Burada « بَكَلِمَتِهِ » buyurulmayı da kelimenin nekire olarak iradı şu nükteleri ifade

eder: Evvelâ bu kelime tanınmadık, garib, hilâfî âde bir kelimedir. Ve

sh:»1102

bu haysiyyetle hüviyyeti İsayı teşkil eder. Filvaki' hilkatı İsa âdeti ma'rufe hilâfınadır. «^{هـ} مِنْهُ » kaydı de

bunun bilâ vasıta bir tekvin ve binaenaleyh hilâfî âde bulunduğunu ve aynı zamanda bu kelimenin batıl

olmayıp bir kelimeyi hakk olduğunu gösterir «^{هـ} مِنْهُ » de min ibtidaiyyedir. Saniyen bu bir kelimedir, Lâkin

kelime buna münhasır değildir, Zira nekireler ferdi münteşire delâlet ederler. Binaenaleyh Allah tealânın

daha diğer kelimeleri bulunduğu unutulmamalıdır. «

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ
تَنفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا
﴿اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾

Meryemdir. Allahtan bir kelime ki ismi Mesih İsa ibni Meryem. İşte Hıristiyanların Ekanimi selâse diye teslis

ve te'lih eyledikleri ve üç şahıs dedikleri hüviyyeti İsa. Biri lâkab olmak üzere iki isim, bir müsemma, bir sıfat,

sonra da beyan olunacak evsaf. Şu halde İsa bir ibindir fakat ibni Meryemdir. Hâşâ ibnullah değildir. İsa

Mesihtir, mübarektir, ruhülkuds ile müeyyedir. İsa Allahdan bir kelimedir, lâkin cemi'ı kelimat değildir. Hem

de vahiddir cemi' değildir. Allahdan bir kelimeye Allahın bir kelimesi denebilirse de Allah denemez, İsa bir

kelime olmak üzere Allaha müteallıktır. Bir oğul, bir veled olmak üzere ise ancak Meryeme muzaftır.

46.

﴿وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ . وَيَكَلِّمُ النَّاسَ
فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ﴾ bu dört de o kelimenin halleridir ki bir âyet

sonra mada'di daha gelecektir.

VECİH. Vecahetli, cah sahibi, ya'ni kuvvetli, şerefli i'tibarlı, Dünyada vecaheti nübüvveti, Ahirette

vecaheti şefaati ve Cennette ulüvvi derecesidir. Şu kadar ki «

«مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ» unutulmamalı. Sade vecih değil

mukarrebînden de, Allah tealâya pek yakın olanlardan ve rıdvanı ekberine erenlerden ki «

«وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» halbuki ba'zıları vecih olur da

mukarreb olmaz. Ve İsa

sh:»1103

gibi daha nice mukarrebîn vardır. Fakat cahiller bunun Allaha mukarrebîyetini ülûhiyyette ayniyyet veya

iştirak zannettiler.

KEHL, kuvvetini toplamış, gençliği kemaline ermiş olandır ki ekseriya otuzdan sayarlar. Beşikte iken ve

büyükken nasa söz söyler bir halde olması, surei Meryemde gelecek bir mu'cizesini veya kelime

tesmiyesinin veçhini beyan ma'hasından başka dünyada sinni kühulete kadar yaşayacağını tebşir ve bilhassa hudusünü ve tufulet ve kühulet gibi halden hale tavırdan tavra tagâyyür ve tahavvülünü ifham ile hakkında ülûhiyyet iddiasının butlânına tenbihi dahi mutazammındır.

﴿قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ﴾ 47.

Melâikenin tebşiri üzerine Meryem kalb-ü vicdanında kendisinden hiç bir şüphesi bulunmadığı ve kelimenin garabetini de duyduğu cihetle doğrudan doğruya rabbına teveccüh ve tazarru edib «ey rabbım bana hiç bir beşer dokunmamışken benim için (veled) nereden veya nasıl olur» diye hayretle sordu. Rabbi da

﴿قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ Allah böyle ne dilerse halk-u takdir eder, o bir emri kat'iyetle irade etti mi ona

sade «ol!» der o da oluverir.» diye onu vicdanında tasdik, kaza ve kudreti ilâhiyeyi bilenler için bunda

istiğrab ve istib'ad edecek bir cihet olmadığını tefhim eyledi. Kelimenin sirri de işte bu « كُنْ فَيَكُونُ »

» idi, Allah tealâ bunu tefhim etti, şunları da anlattı: 48.

﴿وَيَعْلَمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ Burada kitab, kitabet ma'hasına masdardır.

Demek ki Hazreti İsa yazı yazmasını bilir bir hakîm idi. Mu'cizelerde « بِإِذْنِ اللَّهِ » kayıdlerinin tekrarı

bunların Nesârânın iddiası veçhile İsanın ülûhiyyetine değil, halikının ülûhiyyetine delâlet edeceklerini

kuvvetle beyan içindir.

İşte takdiri ilâhîde İsa böyle bir kelime idi. Hiç bir

sh:»1104

sebebe mahkûm olmıyan Allah tealânın kudreti vahdaniyyesi «

يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

medlûlü üzere kelimelerin ma'naya delâletleri gibi fıtratı ve ahlâkı, ilm-ü hikmeti, kitab-ü kitabeti, efal-ü

akvali ile delâlet ederek anlatacak bir âyet, bir alâmeti hakkolacak, Beni İsraille bir Resul olarak gelecek,

değişmez zannedilen âdetler hılâfına dört mu'cize gösterib imana da'vet edecek, önündeki Tevratı tasdik ve

te'yid ve men'edilen bazı şeyleri onlara tahlil eyleyecek, gelişinin yegâne sebebi ve bütün mu'cizelerinin

gayesi tek bir âyete vukuftan ibaret olduğunu söyleyecekti ki bu âyet de şu idi: Allahdan korkunuz ve bana

itaat ediniz, hiç şüphe yok ki Allahdan korkunuz ve bana itaat ediniz, hiç şüphe yok ki Allah hem benim

rabbim, hem sizin rabbinizdir. Binaenaleyh onu ma'bud tanıyınız, ona ibadet ve kulluk ediniz, işte sıratı

müstakim» demek ki bir kelime olan İsanın ifade edeceği meal bu bir âyet olacak idi.

Şimdi, acaba Allah tarafından Melâikenin tebşiri ve Allahın takdiri ve va'di yerini buldu mu? Kelime

kuvveden fi'le çıktı mı? İsa bu ahval ve evsafa gelib bu da'veti yaptı mı? gibi bir suale lüzum yoktur. Bunun

cevabı da bu beyanatın içindedir. Bir kerre ta yukarıda « **إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ** »

olduğu ma'lûm, sonra Meleklerin yalan söylemeyecekleri müsellemlerle beraber Meryemin bunu bizzat

tazarruu ile aldığı cevap da ma'lûm. O halde kelimenin hayal olmadığını anlatmak için « **منه** » ile

mukayyed olması, Melâike ile gelmesi, tahakkukuna delil olduğu gibi « **كُنْ فَيَكُونُ** » deki «

فَيَكُونُ » da bu babda şüpheye mahal bırakmamış, bundan başka bu tahakkuk «

فَلَمَّا أَحَسَّ عَيْسَى » da fa'i fasıha ile âlemi şuhutta dahi gösterilmiştir. Binaenaleyh İsa bu

hüvviyyet, bu ahval ve evsaf ve bu din-ü davetle bir Resul olarak geldi: «

جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَبَّكُمْ » dedi ve onun bütün hayat ve da'veti bu bir tek âyetin

ma'nasından ibaret oldu. İsa "bana itaat ediniz" dediği zaman "beni Allah tanıyınız, bana kul

sh:»1105

olunuz" demiyordu, ancak "rabbim ve rabbınız olan Allaha kul olunuz, yalnız onu ma'bud tanıyınız, doğru

yol budur" diyordu. Sıratı müstakim, dini hakk olan islâmdan başka bir şeye da'vet etmiyor «

﴿إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾ . ﴿أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ . ﴿أَسَلَّمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعْتُ﴾ .

﴿أَسْلَمُوا﴾ » diyen Muhammed Resulullahın da'vetinden başka bir şey yapmıyordu «

« إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ » hakikatinden başka bir da'vada bulunmuyordu «

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا
بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » şehadetinden başka bir şehadet

yapmıyordu. Velhasıl kelime İsanın kelime-i tevhidden başka hiç bir ma'nası yoktu, kütübi İlahiyyenin

nususı muhkemesine karşı "biz onun ruhunu ararız, ruhuna bakarız" diye müteşabihat arkasında dolaşmak

istiyenler bilmek lâzım gelir ki işte Tevratın ve İncilin de yegâne ruhu bu tevhidden ibarettir.

İsa ancak bu mânâ, bu ruh itibarıyla bir ruhullah idi, bu kelimedeki bu mânâda bu ruhta Yahya nasıl İsayi

tasdik eden bir mübeşşir olarak gelmiş ise İsa da Muhammedi öylece tasdik ederek gelen bir mübeşşirdi.

Sonra Muhammed de işte bu kitab ile bu fûrkan ile musaddıkı küllolarak gelmiştir. İsa «

« إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ » derken Musa gelse idi hayır deyemez İsayı önceden

tasdik ettiği gibi tasdik ederdi. Şimdi Muhammed Resulullah « أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ »

diyerek bu hakikati tebliğ ederken bütün Peygamberlerle beraber İsa dahi gelse idi evet diye Muhammedi

tasdik ve tebliğine itaatten başka birşey yapmazlardı. Bu malûm olduktan sonra İsanın terceme-i halî

hakkında aslı mes'ele ile alâkası olmiyan tafsilâtı bırakalım da onun netice-i davetine ve ahiri haline

﴿٥٢﴾ فَلَمَّا أَحَسَّ عَيْسَىٰ مِنْهُمْ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾ رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٤﴾ وَمَكْرُؤًا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٥﴾ اذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ صَلِّ عَلَيَّ وَارْفَعْكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرْكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلِ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُم بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعَذَّبْنَاهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾

Bunun üzerine vakta ki İsa onlardan küfrü hissetti "kim benim Allaha arkadaşlarım?" dedi, Havâriyyun

"biziz, dediler: Allah arkadaşları, biz Allaha iman ettik, hem bizim imanı lekesiz Müslimler olduğumuza

şahid ol 52 ya rabbena indirdiğine iman ettik

sh:»1107

ve Resulün ardınca gittik, imdi bizi o şahidlerle beraber yaz 53 Bununla beraber mekrettiler Allah da

mekirlerine mekretti, öyle ya, Allah hayrülmakîrîndir 54 o vakit ki Allah buyurdu: ya İsa! emin ol ben seni

eceline yetireceğim ve seni bana refedeceğim ve seni o küfredenlerden pâklyeceğim ve sana tabi'

olanları o küfredenlerin kıyamet gününe kadar fevkında kılacağım, sonrada hep dönümünüz banadır, ihtilâf

edib durduğunuz şeyler hakkında o vakit aranızda hükmü ben vereceğim 55 hasılı: o küfredenleri Dünyada

ve Ahirette şiddetli bir azab ile ta'zib edeceğim, hem onlara yardımcılardan eser yoktur 56 amma iman edib

salih ameller işliyenlere gelince onlara ecirlerini tamamiyle öder de Allah zalimleri sevmez 57

52. ﴿فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ﴾ -İsanın tevhide daveti üzerine

Beni İsrailin az bir taifesi iman etmiş, ekserisi etmemiş idi. İman etmeyenler mahud küfürlerini, sui

niyyetlerini İsaye ihsas ettiler, o da bunlardan bu küfrü hissedince

﴿مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾ dedi. Kendine özü Allaha doğru yardımcılar aradı.»- Bu

cümle «ilâllah» kaydının Ensardan veya «ya»dan hal olmasına ve «ilâ»nın mânâsına nazaran müteaddid

mânâlara muhtemeldir:

1- Ben Allaha giderken yardımcıları kimler?

مَنْ أَنْصَارِي مُتَوَجِّهًا إِلَى اللَّهِ، ذَاهِبًا إِلَى اللَّهِ.

2- Allaha müslim ve münkad olarak bana yardım edecekler kimler?

مَنْ أَنْصَارِي مُسْلِمِينَ إِلَى اللَّهِ.

3- Benim Allah için yardımcıları kimler? مَنْ أَنْصَارِي لِلَّهِ.

4- Allah ile beraber olub yardımcım olacak nasırlarım kimler? مَنْ أَنْصَارِي مَعَ اللَّهِ.

5- Allaha iman ve islâm etmiş, nefsini Allaha teslim eylemiş olub da yardımını Allaha muzaf kılarak ve

Allah rızasından başka bir şey düşünmiyerek bana Allah yardımcısı

yapacak, hulâsa özü Allaha bağlı, Allaha doğru ensarım, yârânım kimler?

مَنْ أَنْصَارِي مُضِيفًا نَفْسَهُ إِلَى اللَّهِ أَوْ مِنْهِيَّا نَصْرَهُ إِلَى اللَّهِ

Bu mânâ hepsini cami'dir. Cevab da buna daha mutabıktır, Hazreti İsanın bu talebi ilk olarak bir te'sisi ictimâî yapıyordu. Kelime mukaddemâ rahimi Meryemde ıstıfai İlahî ile tecessüm ettiği gibi şimdi de haricde tecessüme başlıyordu ki İsanın Dünyada vecahati bununla olacaktı. Bu andan itibaren dini tevhid yalnız maneviyyette kalmıyacak maddiyyette de geçecekti. Bu talebe İsanın ihyai mevtâ mucizesinin semerei hasılası olan en güzide eshabı Havâriyyun cevap verdiler:

﴿نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ﴾ Havâriyyun bir ağızdan dediler ki ﴿قَالَ الْحَوَارِيُّونَ﴾

o Allah yardımcılarını Allah yârânı biziz. Yani biz Allah için sana yardımcıyız. Zira sana yardım Allaha yârlıktır, Allah rızasına muvafıktır. Çünkü sen onun Resulüsün. Bundan sen Allah değilsin biz sana yardım etmeyiz gibi veya sen Allahsın binaenaleyh biz de senin yardımcılarınız gibi bir sui ihâm çıkmamak için sözlerini tavzih ettiler, yani ﴿أَمْنَا بِاللَّهِ وَآشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ Biz Allaha iman ettik ve sen şahid ol ki biz şüphesiz müslimiz, Allah ve Resulüne mutr'iz.» -İşte Nesârâyâ Nesârâ denmesinin

sebeblerinde birisi İsa ile Havâriyyun arasındaki bu nusret biatıdır. Onlar o zaman böyle müsliman

müvahhid idiler. Bununla dini islâma daveti Muhammediyyeye de manen ıkrar vermişlerdi. Bunun için

Havâriyyun cevaplarını şu dua ile bitirdiler: 53.

﴿رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ﴾ Ya rabbena biz senin inzâl

ettiğin emre inandık ve Resule yahud o Resule ittiba' ettik binaenaleyh

﴿فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ bizi yalnız bir şahid

sh:»1109

olan İsa ile değil vahdaniyetine şahadet eden cemi'ı erbabı şuhud ile beraber yaz, ya'ni Melâike, enbiya,

ülülilim ve alehussu «

﴿لَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾

mucebince Ahirette bütün ümmetlere şahid olacak olan o Peygamber Muhammed ve ümmeti ile beraber

yaz.»- görülüyor ki «مِنَ الشَّاهِدِينَ» demediler «مَعَ الشَّاهِدِينَ» dediler. Zira

biliyorlardı ki kendileri şahidinden değil idiler. Hazreti İsa Hevariyyunun İslâmına ve bu duasına şahid

olduğu gibi Muhammed ve ümmeti de buna şahadet eder. Havâriyyun ma'nen ümmeti Muhammed ile

beraberdir. Ümmeti Muhammed de Muhammed ile beraber kâffe Enbiyaya «

﴿لَا نَفْرَقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ﴾ diye şahadet ettiklerinden Muhammed ve ümmeti İsayı

ve Havariyyunu beraberlerine almışlardır.

Yuhanna İncilinin birinci babında Yehudîlerin sen kimsin deyu suallerine karşı Hazreti Yahyanın Mesiha şahadeti hakkında şöyle bir kissa vardır: «Yahya inkâr etmiyerek ben Mesih değilim deyu ıkrar etti, öyle ise nesin İlya mısın deye sual ettiklerinde o dahi değilim dedi, sen şol Peygamber misin dediklerinde hayır deyu cevap verdi, ol vakit sen kimsin söyle ki bize gönderenlere cevap verelim kendi hakkında ne dersin dediler «ben Eş'ıya Peygamberin dediği İbi rabbın yolunu doğrultunuz deyu berriyyede nida edenin sadasıym dedi ve ol gönderilenler firisilerden idiler ve ona sual edib öyle ise sen mesih yahud İlyâ, ya «ol Peygamber» olmadığın halde niçin vaftiz ediyorsun dediler, Yahya onlara cevaben ben su ile vaftiz ederim İh..» dedi. [İstanbulda matbu' türkce İncil tercemesi 1930] İşte burada «الرَّسُولُ», «النَّبِيُّ» tercemesi olan «ol Peygamber», «şol Peygamber» Tevratıta Musaya benzer. «نَبِيًّا مِّثْلَ مُوسَى» olarak geleceği beyan olunan o Peygamberdir ki Hazreti Yahyanın şahadetiyle o Peygamberin ne Yahya ne kendisi, ne de Mesih olmadığı tasrih edilmiştir. Bunun için İncile, Yahyaya, Mesiha iman gelecek olan «o Peygamber» e dahi imana mütevakkıftır.

sh:»1110

Binaenaleyh Havâriyyunun Hazreti İsayı «أَمَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَا مُسْلِمُونَ» diye

işhad ettikten sonra Allaha « رَبَّنَا أَمَّا بِمَا أَنْزَلْتَ الْخ » diye dua ettikleri zaman « وَالرَّسُولُ » den « مَا أَنْزَلْتَ »

muradları ya bil'ibare ve yahud İsayaya veya cinsi Resule ittiba'nın lâzımı olmak üzere bil'işare Muhammed

Resulullah'a nazır veya şamildir. Lâfzan değil ise ma'nen şamildir ki «

الرَّسُولُ » ibtida burada tekerrür etmiş olmak « أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ » emrinden beri

hasebiyle bunun yalnız, « رَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ » e masruf olmayıp musaddıkı

küllolan o Resule «o Peygamber» e hamledilmesi ve bu suretle cinsi Resule şamil olması sıyakı küllîye

daha muvafıktır. Bunlar teemmül edildiği zaman « فَآكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ » duasının veçhi

tefsiri de anlaşılır. « ﴿أَمَّا بِاللَّهِ كُلُّ مَنْ عِنْدَ رَبِّنَا﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ. »

54. ﴿وَمَكْرُوا﴾ Havâriyyun öyle dedi, diğerleri de mekir ve sui kasd yaptılar.» - Bu zamirin

lâfzan kurbîyeti hasebiyle Hevâriyyuna ircaı ve bunların hepsi nusrat va'dinde sebat etmeyip içlerinde

hiyle edenlerde bulunduğu ma'nası tevehhüm olunabilirse de ma'nen bu mekir, küfreden Beni İsraille

raci'dir. Ya'ni İsa Beni İsrailin küfrünü hissetti, yardımcı aradı, Havâriyyun kendine nusrat biy'ati yaptı, diğer

taftan küfürleri ihsas olunan Beni İsrail de mekir yaptılar, o te'sisi içtimaîye bu suretle mekir karıştı, tamam

olmadı, bir istifaya daha muhtac oldu ki o da Muhammed Mustafa ile olacaktır.

MEKR, karanlık, gizli, hissedilmeyecek hilye ile diğeri ızrara çalışmaktır. Beni İsrailin buradaki mekirleri, Hazreti İsa'ya sui kasdleri, ya'ni kelimetullahı ifna etmek için gizli gizli tedabire teşebbüs edib bağteten onu öldürmek üzere el altından bir takım kimseler ta'yin etmiş olmalarıdır. Ve Hıristiyanların kavlince bu mekre Havâriyyundan birisi de iştirak etmiş ve kâfirlerce casusluk yapmış. Bu sui kasid Hazreti İsanın hem hayatı maddiyyesine, hem hayatı ma'neviyyesine müteveccih idi. Bir taraftan zulmen kendini öldürmek, sh:»1111

diğeri taraftan da'vet ettiği dini tevhidi, kelimesini kaldırmak için mekir, hiyle ve hud'a düşünülüyordu. Hakikatte İsa demek de dini, kelimesi demektir. Artık İsanın çekilmesi zamanı gelmiş idi, fakat daha ölmeyecekti, Beni İsrail bu mekir dolayısıyla Nasraniyyete bir hayli şeyler soktular, karışdırdılar, lâkin arzularına nail olamadılar, İsa'yı öldüremediler, Nasraniyyeti imha edemediler, onlar mekrettiler

﴿وَمَكَرَ اللَّهُ﴾ Allah da onlara mekretti, onları mekirden menetmedi, fakat mekirlerinin cezasını verdi ﴿وَاللَّهُ خَيْرٌ الْمَاكِرِينَ﴾ filvaki Allah mekredenlerin hayırlısıdır.- Onun mekri

diğeri lerinininki gibi şerr-ü ızrarı istihdaf eden bir mekir olmadığı gibi, keşfi mümkün, önüne geçilebilir, tevkif edilir bir mekir de değildir, hatır-ü hayale gelmez, künhi esrarına erilmez cihetlerden çevirir, imandan, istikametten çıkan, küfür ve mekre sapanların belâlarını verir. Binaenaleyh Allahın mekri lûgaten ma'ruf

olan Şer manâsiyle değil, ona ceza olan ve müŐâkele tarikiyle mekir denilebilen bir hayırdır. Hattâ mekir

İlahî mekir yapanlar için bile bir hayri tazammun eder. Çünkü onlara bu suretle mekrin fenalığını cezasını

anlatır da intibahlarına, tevbe etmelerini sebep olur.

İŞte Allah o mekredenlere bu mekrini Şöyle dediği zaman yaptı: 55. ﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ﴾ Zira

Allah o mekreden sui kasd yapan kâfir zalimlere rağmen İsayaya dedi ki

﴿يَا عِيسَىٰ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ الخ...﴾ ya İsa seni beni vefat ettireceğim ve bana

refedeceğim ih..» -Tevefiyy, «vefa» dan me'huz olarak esasî lûgatte istifa gibi tamamen kabzedib almaktır.

Lâkin ziruha ve bilhassa insana taalluk ettiği zaman vefat ettirmek yani eceline yetiŐdirib ruhunu

kazbetmek manâsında

sh:»1112

zahir ve mütaarefir. Binaenaleyh bir delil bulunmadıkca diğer bir manâ ile te'vili caiz bulunmaz. Lâkin

burada mekir manâsiyle alâkadar bulunmak üzere surei «Nisâ» da «

﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ﴾ âyeti onların Mesih İsa ibni Meryem

Resulullahı ne katil, ne salbedemediklerini ve lâkin Şüpheye düŐürüldüklerini sarahaten beyan etmiş,

Hazreti Peygamberden dahi «İsa ölmedi yevmi kıyametten evvel size dönecektir =

﴿إِنَّ عِيسَىٰ لَمْ يَمُتْ وَإِنَّهُ رَاجِعٌ إِلَيْكُمْ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ hadîsi

şerifi gibi hadîsler dahi varid olmuş bulunduğundan buradaki « **مُتَوَفِّيكَ** » az çok hılaflı zahir bir manâ

ile te'vil olunmak ıktıza etmiştir. Bunun için müfessirîn burada yedi sekiz kadar manâ beyan eylemişlerdir ki

bir kaçını zikrederim:

1- Teveffi vefat manâsıdır. Ancak maba'dinde harfı atfolan « **و** » ne mukarenet, ne de tertib ıktıza

etmiyeceğinden burada nükteli bir takdim-ü tehir vardır. Refi' evvel, teveffi sonra olacaktır. Bu manâ

Katadeden mervidir. Yani İsa o sui kasd sırasında Allaha refedilmiş onlar katl-ü salb ettik zannetmişler,

lâkin ölmemiştir. Maamafih kıyametten evvel vefat edecektir. Zira Allah « **اِنِّی مُتَوَفِّیکَ** »

buyurmuştur. Müslümanlar beyninde meşhur olan manâ ve akide de budur. Çünkü bunda hılaflı zahir

denecek bir te'vil yok demektir. Bizce bu tefsir ve akidenin hasılı şu demek olur: Kelimetün minallah olan ve

ruhulkudüsile müeyyed bulunan Mesih İsanın ruhu daha kabzedilmemiştir. Ruhunun eceli gelmemiştir.

Kelime daha Allaha rücu' etmemiştir. Onun daha Dünyada göreceği işler vardır. Bu bir bakai ruhdur. Fakat

Hıristiyanların dediği gibi uhrevî, ebedî bir bakai ruh da değildir, bir bakai berzahîdir. Onun kıyametten

evvel, eceli gelecek vefat edecek, kabzolunacaktır. Ahiret de badelmektir

sh:»1113

bir ba's bir neş'eti uhrâ olacaktır, ruhi İsa kabzedilmemiş olunca, İsanın Allaha refi, yerden kalkması

hasebiyledir. Ortadan kalkan Allaha yükselib rücu' eden odur. Binaenaleyh İsanın haberler de varid olan

Semaya ref ile Kur'anda varid olan Allaha refi haysiyetini birbirine karışdırmamak ıktiza eder. Çünkü

Sema' esmai İlâhiyyeden değildir. Hıristiyanlar Semaya Allah, Allaha Sema diyorlarsa da islâmda caiz

değildir, O halde « رَافِعُكَ إِلَى السَّمَاءِ » « رَافِعُكَ إِلَى » diye tevil olunmamak

lâzım gelir. Zira İsanın Allaha ref olunan cismi, semaya ref olunan da henüz kabzedilmemiş olan ruhudur

diyebiliriz. Ve bu Sema Semai Dünya olan maddî Sema değil ruhanî Semai rabiadır ki leylei mi'raçta

Rasulullah İsayı orada, Harunu beşinci, Musayı altıncı, İbrahimi yedinci Semada görmüştü. Şu halde İsanın

Semaya refi ve kıyametten evvel Semadan nüzul ve rucuunu natık ahbar ve ehadisî, Allaha refolunan

cismi İsayı sarf etmemelidir. Ruhı İsa böyle bir bakai muvakkatle baki olduğu gibi diğer Enbiya da böyledir.

Kabirlerindeki Enbiya haydirler. Netekim Kütübi Fıkhiyede musarrahtır. Her Peygamberin eceli ruhanîsi

ümmetinin ecelidir. Eceli ruhanîleri tamam olmuş nice Enbiya vardır ki Kur'anda zikredilmemişlerdir.

Yukarıda geçen âyeti ıstıfa' mucebince « ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ » silsilei ıstıfa'da dahil olan

eazımı rüsülün aledderecat Semai ruhanîde bakaları devam etmektedir ki bunlar da âli İbrahimdir, âli İmran

da bundandır. Cesedi İsa Allaha refedilmiş fakat ruhu İsa da kabzedilmemiş, yani ümmetinin eceli

gelmemiş, Beni İsrailin suikası ve mekrile Nasraniyet mahvolmamış o mekir içinde yaşamış ve ruhu Musa

maiyyetinde yaşamıştır. Bunun için o mahvoldu zannedilen bir avuç etbai İsa pek cüz'î bir zaman zarfında

bu ruhtan müstefid olarak Yehudîlerin fevkinde bir hayata nail olmuş ve nihayet ba'si Muhammedî ile hepsi

ruhı Muhammedî maiyyetine geçmiştir. Ba'dema İsa dahi bütün Enbiya ile beraber Hazreti Muhammed

sh:»1114

maiyyetindedir. Bir gün gelecek ümmeti Muhammedin daraldığı bir devirde Allahın bir kelimeyi garibesi olan

ruhı İsa zuhur edecek, ruhı Muhammedî maiyyetinde hizmet edecek ve fakat kıyametten evvel vefat

eyliyecektir. İşte bu halin yalnız İsa'ya tahsisan beyanı hüviyeti İsanın mücerred bir kelimeyi garibe olması,

yani ihyayı mevta gibi en ziyade inkâr edilen bir harika mazhariyetinden ibaret bulunmak haysiyetiledir.

Bu mazhariyet Enbiyanın hepsinde ve hele hakikati Muhammediyyede dahi mevcut ise de o aynı

zamanda maruftur, hakikati marufedir. Tamam hakikate muntabık olarak harika ile sünneti camidir. İsa,

Adem gibi mebdei tekâmül olan bir şaz, Muhammed gayei tekâmül olan bir hakikattir. Bunun için ruhı

Muhammedî biiznillâl ihyayı mevta mucizesinde ruhı isayı istihdam eder. İhyayı mevta İsa da mücerred bir

harika, Muhammed de bir kanundur. Ruhı Muhammedînin istifasında ruhı İsanın da bir ittıradı vardır. Her

harika ilk mazhariyete nisbet olunur. Harikai Muhammediyye maiyyetindeki diğer Enbiyadan gelen harika

ittıradlarına munzam olan hususiyeti kâmileddir. « وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ».

2- Ya İsa, seni eceline vafi bir surette yetireceğim, sana katili taslit etmiyeceğim, kendi kenidne

öldüreceğim ve bana refedeceğim.

3- Seni kabzedeceğim ve şahsını yerden alıb bana refeyliyeceğim.

4- Seni uyutacağım, bana refedeceğim.

Bu ikisi Hasenden ve dördüncüsü Rebiden merviydir.

5- Seni vafi bir surette olduğun gibi ruh ve bedenle alacağım, bana refedeceğim.

6- Bazı ulema da tamamen zahiri üzere bırakarak seni vefat ettireceğim, ruhunu kabzedeceğim manâsını

vermişler ve cenabı Allah İsayı refedinceye kadar üç saat ve bir rivayette

sh:»1115

yedi saat vefat ettirdi diye rivayet eylemişlerdir. Fakat bu rivayet zaif görülmektedir. Rivayeti sahiha

kablerrefi' ve hiyni refi'de ruhunun kabzedilmemiş olmasıdır. Buna da en muvafık olan evvelkidir. Bu

rivayetten nihayet şunu anlayabiliriz ki o esnada birkaç saat kadar Nasraniyyetin tamamen sönmüş olduğu

fikri hüküm sürmüştür.

﴿وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ve bu refi'le o küfreden kâfirlerden tathir edeceğim,

artık onlarla alâkan kalmıyacak. Onlar sana bulaşamayacaklar.

﴿وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾

ve sana cidden tâbi' olanları yahud ciddî veya surî, hakikî veya iddiaî keyfe mettefak dinine tâbi' olanları o

küfredenlerin kıyamete kadar fevkinde kılacağı. Dini İsa'ya tabiiyeti haiz olan cemaat Yehudilere galebe edecek ve kıyamete kadar seyfen veya bürhanen onların fevkında olacaktır.

Buradaki « الَّذِينَ كَفَرُوا » dan murad Hazreti İsa'ya küfürlerini ihsas edip mekreden ve onların siretine giden Yehudîlerdir. Fakat Yehudî olmak sıfatıyla değil küfür sıfatıyla « الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ » den murad Havâriyyun ve onlar gibi müslimi muvahhid olarak cidden dini İsa'ya tabi' olanlar mıdır? Yoksa böyle olmasa bile şahsına mahabbet ve onun namına hareket ile velev surî olsun tabi'iyetini haiz olanlar da dahil midir? Ya'ni ittibâı mutlak, kemaline mi masruftur? Yoksa ıtlakı üzerine cari midir? Evvelki takdirde bu va'd, alelum Nasarâya değil cidden Ehli tevhid ve İslâm olan ve bütün Peygamberleri musaddık ve İslâm ve tevhidde Havâriyyun ile müttehid ve müttefik olanlara mahsustur ve bu tefevvuk hakikî ve küllîdir.

İkinci takdirde ise bunlarla beraber alel'umum Nasarâya dahi şamildir. Ve tefevvuk izafî ve nisbîdir. Bu

babda iki rivayet

sh:»1116

varsa da maba'dindeki ihtalâf ve hüküm fıkrası umumî olan ikinci ma'nayı ve tefevvukı izafiyi iş'ar

etmektedir. Filvaki o zamandanberi ya hüccet veya hükümetce veya her ikisile tefevvukı hakikî ittibâı hakikî

erbabına mahsus olmakla beraber sureti umumiycede müslim veya gayrı müslim Nesarâ cemaatleri dahi

Yehudîlerin fevkında ve onlara hâkim ve galib olagelmîşlerdir. Fakat bu ref'in ve bu va'din ma'nası ne İsanın ulûhiyyete iştiraki ve ne etba'ı İsanın hâkimiyeti İlâhiyeden hurucu, ne de fî maba'd âlemîn içinde Nesarâya faik hiç bir ümmet gelmiyecek ve artık etba'î İsa hiç bir zaman mahkûm ve mes'ul olmayacak demek olmayıb ancak İsayâ mekr-ü küfreden Yehudîlerin bu küfürde devam ettikleri müddetçe hiç bir zaman etba'ı İsanın fevkına çıkamıyacaklarını bu da İsanın zatından değil, bir Resul olan İsayâ küfür, Allaha küfr olmasından naşi olduğunu ve binaenaleyh İsayâ iman edeceğiz diye Allaha küfredenler Yehudîlere mahkûm olmamakla beraber Dünya ve Ahiret cezai küfürden âzâde kalamıyacaklarını ve yoksa gerek İsa ve gerek etba'ı her zaman tahtı hâkimiyeti ilâhiyyede bulunduğunu velhasıl o mekre karşı İsayı ve etba'ı İsayı taltif eden bu vaidler imanın küfre, tevhidin şirk-ü ihtilâfa, istikametın mekre, adlin zulme, Allahın mâsivallaha hâkimiyet ve galebesi demek olduğunu anlatmak üzere buyuruluyor ki

﴿ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُم بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾

ya İsa bu vaidlerden ve o kâfirlere karşı etbainâ bu faikiyyeti verdikten sonra üzerinizde hüküm ve hâkimiyeti İlâhiyye münkatı' olamıyacak nihayet merci'niz ben olacağım da etba'ınla senin ihtilâf eder

olduğunuz hususatta aranızda yine hükmedeceğim, bu hükm üzerine 56, 57.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا... إِلَىٰ... وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾

hayrülmakirîn olan Allah, zalimelri sevmediği içindir ki küfürlerle zulmeden o kâfirlerin

sh:»1117

mekirlerine karşı onlara bu mekri sana da bu ihyayı takdir etti, onlar da zürriyeti İbrahime mensub

oldukları halde « لَأَيِّنَّا عَهْدِي الظَّالِمِينَ » istisnasile ahdi İlâhîden mahrum olarak bu

mahkûmiyete duçak oldular, senin etbain da onlara karşı Dünyadaki bu tefevvuku sui isti'mal edib

zulmederlerse aynı akıbeta mahkûm olurlar.»- İşte etbai İsayaya kıyamete kadar velev izafi olsun bir fevkiyyet

va'dedilmiş olması «kelimetün minallah» olan İsanın ruhu o mekir ve refi' zamanında kabzedilmemiş

olduğuna ve binaenaleyh « انِّي مُتَوَفِّيكَ » hükmünün vakı'de muahhar olduğu halde İsayı en

ziyade tatyib edecek olan hâkimiyet ve vahdaniyeti İlâhiyyenin evvel emirde i'lânı nüktesile takdim edilmiş

bulduğuna delâlet ettiğinden akidei islâmiyyede İsa vefat etmemiştir ve fakat kıyametten evvel vefat

edecektir. Demek ki İsanın âhırı hali de budur. Şimdi:

Ya Muhammed:

﴿ ٥٨ ﴾ ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾

Meali Şerifi

İşte o hüküm, biz onu sana bu âyetlerden ve hikmetli zikirten peyderpey okuyoruz 58

58. ﴿ذَلِكَ﴾ işte ya Muhammed İsa ile etba'-u müteallikatı beynindeki ihtilâf üzerine vereceğimi

vaad ettiğim o hüküm yok mu

﴿نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ﴾ onu biz sana okuyoruz:

Öyle ki Tevrat ve İncili musaddık olarak inzâl edilen ve senin risaletine hüccet ve bürhan olan ve

müşebihat ve muhkematı muhtevi olub muhkematı ümmülkitab bulunan Kur'anın âyatından ve hakk-u

batılın tefrikinde hakîmane hakim olan furkanı muhkem ve zikri hakîm cümlesinden olmak üzere tilâvet

ediyoruz. Birden bire değil alettedric serd-ü zikreyliyoruz. Demek ki o hüküm islâm

sh:»1118

ahkâmıdır. İşte o âyetlerden o zikri hakîm ve muhkemden birisi:

﴿٥٩﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ
قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

Meali Şerifi

Doğrusu Allah indinde İsa meseli Âdem meseli gibidir: Onu topraktan yarattı sonra da ona "ol!" dedi, o

halde olur 59

« ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ » bir « خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ » Topraktan hayata doğru başlayan ıstıfaya

müddet sonra ruhı insanî nefhıyle insan olarak ıstıfaya « فَيَكُونُ » da tevalii silsileye delâlet etmektedir

ki « oldu ve olur » demektir. Âdemin topraktan halkı evlâdı Âdemin sulbi pederdeki tavrı hılkatlerine

muadildir denilebilir. Bu gün bazı hayvanat ulemasının muhtarlarına göre nutfedeki yani büzuratı

meneviyedeki hayat, hayatı nebatîdir. « وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا »

medlulüne nazaran de Ademin Arzdan bir hayat nebatî ile başlamış olması fehmolunabiliyor. Bundan

sonra bunun hayatı hayvanî ve hayatı insanîye bir hatvede mi yoksa bir çok hatvelerle mi geçdiğini ilim

denecek bir surette ta'yin edemeyiz, bunlar şüpheidir. Bunda muhkem olan nokta Ademin her halde ilk

hılkati ne olursa olsun onun o hılkatte insan ve adem değil iken ilk olarak bir insan bir beşer olması ve

ondan evvel nebat ve hayvan varsa da insan bulunmaması ve insanın bir « kün! » ile tekevvin etmesidir. Şu

halde burada hem insan hem hayvan hem nebat noktai nazarından her birinin ilk tohumları kendi

cinslerinden olmadığını, onların her birinin de bir halkı İlahî ile olduğunu ve bunların kadim ve ezeli

olmadıklarını tasrih vardır. Binaenaleyh insan bir hayvan tohumundan

sh:»1119

olmuştur veya bir nebat tohumundan olmuştur diye şüphe etmek te mes'eleyi değiştirmez, ilk insan yine

bizzat mahlûktur. Farzedelim ki Adem bir hayvandan doğmuş olsun, bir hayvan veya bir nebat insan

oluversin, bu da bir «kün!» den başka bir şey midir? Bil'farz ilk insan nesnastan doğmuş demek ilk insan insan tohumuna muhtac olmamıştır, insan için insan tohumu zarurî değildir demek değil midir? O halde bunlar da halk kanunu ve «kün!» emrinden başka ilmî ve yakînî bir mebdei kanunî yok iken şüphelere koşub da muhkemi bırakmanın manâsı nedir? Daha sonra Âdemin bir değil bir çok farzedilmesi de mes'eleyi değiştirmez. Bil'akis emsali teksir eder. Lâkin akıl noktai nazarında bir Ademden fazlası da zarurî ve muhkem değildir. Maamafih ne garibdir ki babasız bir insan olmaz davasında bulunanlar bidayette bir değil bir çok babasız insanlar bulunduğuna hükmetmek istiyorlar. Bunun ise ilimde ve imanda muhkemi bırakıp şüpheye koşmaktır. Bakınız « خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » » nazmı vecizindeki şumulî maani ve tertibi hıkat ve ihkâmı ilim ne kadar şayanı hayrettir? Hıkatı insaniyye iki neş'et üzerine tertib olunmuş ve «kün!» emri ikincide verilmiştir.

İşte Allahın müteşabih bir kelimesi olan İsayi böyle bir aslı muhkeme irca' ile izah, ilmî bir imana rabteyliyen bu âyeti muhkemenin sebebi nüzulü Necrandan gelen Nesârâ hey'eti murahhasasının huzuru risaletteki mübahaseleri olduğunda müfessirîn, müttefiktirler. Binaenaleyh bu âyet evvelâ nassan ve bil'ibare Nesaraya saniyen ve bil'işare Yehud ve saire cevabdır. Vefdi Necran demişlerdi ki madem İsanın beşerden bir babası olmadığı müsellemdir o halde Allah olması lâzım gelir. Şimdi bunlara karşı

buyuruluyor ki İsanın ve tasdik ettiği alel'umum Enbiyanın getirdikleri kütübi İlâhiyye ve ezcümle Tevrat ve

İncil mucebince Hazreti Âdemin

sh:»1120

de beşerden bir babası olmadığı malûm ve müsellemdir. Halbuki bütün bunların şehadetile Âdem ne

Allahdır ne de ibnullahdır. İşte İsa da tıpkı onun gibi ne Allah ne de ibnullahdır. Allah İsanın validi değil

halıkı ve rabbıdır, İsa ancak ibni Meryemdir. Dini hak budur. Bunun hilâfı Tevrat ve İncili ve İsayı dahi

tekzibdir. Burada tekzib edilmesi lâzım gelen noktalardan birisi bu hallin Nesaraya karşı mücerred bir ilzam

ifade eden bir cedelden ibaret olmayıp ilzamı kat'î ifade etmekle beraber hiçbir hata ihtimali olmayın

bürhanî bir hakkı muhkem, bir hakikati ezeliyye tesbit etmiş olmasıdır. Yoksa muharref İncillerde İsayı «ibni

Yusûf» namının verilmesini tecviz eden Nesaraya karşı diğer ilzamlar da yapılabilirdi. Fakat bu bir hakk

olmaz, İsayı ve Meryeme ve Yusüfe bir bühtan, bu da « **وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرًا** » vicdanında

Meryemi tasdik eden Allah tealâya bir küfrolurdu. Bunun içindir ki Allah İsayı ancak «ibni Meryem»

demıştır. Ve bununla ibnullah unvanını nefyettiği gibi ibni Yusûf unvanını da nefyetmiştir. Binaenaleyh bu

hall sade bir halli ilzamî değil bir halli bürhanî olduğundan yalnız Nesârâya cevab olmakla kalmayıp

bil'ışare Yehudîlere vesair münkirlere de cevabdır. Yehudîlere cevab olmasının takriri de şudur:

Tevrat mucebince Âdem anasız babasız topraktan halk olunmuş babası yok bir Peygamberdir. Ve babası olmamakta İsa da bir Âdem gibidir. Şu halde babası olmadığından dolayı İsayı ve risaletini inkâr etmek Âdemi ve Tevratı ve kudreti İlâhiyyeyi inkâr etmektir. Binaenaleyh siz yalnız İncili ve İsayı değil Tevrat ve Musayı da tekzib ediyorsunuz. Sonra bunda akıl noktayı nazarından bütün erbabı ukulü şöyle bir tenvir vardır: Messi beşerî olmaksızın Meryemden İsanın tevellüdü adî tecribelere muhasızın Meryemden İsanın tevellüdü adî tecribelere muhaliftir diye Meryemi ve İsayı ve bu babdaki müşahedeleri ve şahadetleri tekzib ve tahrif etmeğe hak yoktur. İlimi hakka, akl-ü hikmete muhaliftir. Zira böyle bir inkâr

sh:»1121

insanın kendini ve insanlığın aslını ve toprak maddei asliyyesinden halk-u ıstıfa kanununu inkârdır ki bunları inkâr edenler kendilerini ve ilmi hakkı inkâr etmiş olurlar. Zira akıl ve ilimde en yakınî kanun, kanunı halk vardır. İlimde tecribeye muvafık olana inanılır. Fakat tecribeye muhalif olan vakıat da inkâr edilmez tesbit olunur. Diğer malûmata mebde' yapılır. Tecribenin maverası bulunduğu da mücerrebdir. Binaenaleyh İsayı inkâr, ilmî, ve fennî değildir. Hilkati İsa ilmen tasavvur olunamaz bir tenakuz değildir. Bil'akis tecaribi insaniyyenin mebdei olan ilmî bir vakıanın, Adem vakiasının ilk hilkat vakiasının bir tekerrüdüdür. Filvaki' İsa müteşabih bir kelimeî hakdır. Yani hilkatte bir vakıai nadiredir. Fakat her veçhile münferid, ittırad kanunundan bütün bütün haric, misalsiz aklen izah ve tevili nâkabil bir kelime bir vakıa da değildir. İndallah

bunun hakikî bir tevili ve izahı vardır. İlk hilkati beşer, kanunı ıstıfa, İsa vakiasına şahid olamıyanlar şahidlerden bu kelimeyi işittikleri zaman ifrat ve tefrit ile, zeyg-u inhiraf ile inkâr veya sui tevile sapmamalıdır. Halk ve ıstıfa' kanunu her zaman herkes için müşahedei vukuat ile malûmdur. Erbabı akl-ü ilim şunu bilmek lâzım gelir ki hilâfî âde vakıat vardır, bu da bir kanundur hem de tecribî ve istikraî bir kanundur. Bu da halkın iradî olduğuna delildir. Surenin başında erbabı ukule ve ulemai rasihîne tefhim olduğu üzere vakıatı hak, kezalik onu ifade eden ayâtı hak, muhkemat ve müteşabihata münkasimdir. Muhkemat hem şühuden, hem aklen bilâ iltibas ahz olunur. Onlar kendi kendilerini izah ederler, müteşabihat ise ancak bilâ şüphe ahz olunurlar, onun haricinde kendi kendilerini izah edemezler. Ancak kendilerine lâyük muhkem bir misale veya bir kanuna irca' ile izah ve tevil olunurlar. Misali hakikîsi bulunamadıkça yapılan teviller hata olur. Yalan olur, aldanmak ve aldatmak ve hakkı tahrif etmek olur.

Binaenaleyh

sh:»1122

ilmi rasih vakıatı münferide ve şazzeyi inkâr etmez. Onu evvelâ olduğu gibi telâkki ve tasdik ederek şühuden zabt ve kelime ile ihbar eder. Saniyen muhkem bir misali hakikîsini taharri ederek izah ve te'viline ve muttarid bir küllîye ircâna çalışır. Ona akılda veya şühudda bir misal bulabilirse bu da böyledir der, badettaharri bulamazsa vakıaya yalnız şehadette iktifa eder, te'viline intizar ve Allaha havale eyler, fakat

inkâr etmez, sui te'vilden de kaçınır, mesalâ altunu altun olarak alır, inkâr etmez, hususiyatını zabteder.

Bunu diğer maadine bir cihetten benzetir, diğer cihetten benzetmez, bakır veya gümüşdür diyemez, onlar

gibi değildir de diyemez nihayet bunu maden kelimesiyle ve hepsinin mebdei olan bir misali mutlaka

toprak maddei asliyyesine irca' ve onu o topraktan ıstıfa ve terbiye ile altun yapan kudreti halikaya teslim

eyler, işte ülül'elbabın, akı kâmilin, ilmi rasihın yapacağı budur, Bundan maadası ne ilim ne akıldır, hubbi

şehvattır, şimdi bu esasâtı ilmiyye malûm olduktan sonra meşhudünbih olan kelime İsa'ya gelelim: Bu

kelime Mesih İsa ibni Meryemdir ki güzel ve yüksek evsafı haiz bir delili tevhiddir. Tarihi beşerde bu nam ile

biiznillâh mühim vakıata mebde olmuş mübarek bir vakıai şahsiyye ve münferide müşahede edilmiş sonra

refolunmuş ve yalnız kelmesine şehadet kalmıştır. Bu vakıa başlıca bir kaç haysiyyetle meşhudünbihtir:

Birincisizati vak'adır ki zatı İsadır. Bunu mazide beşikdeki çocukluğundan kühuletine kadar bir çok

insanlar, ezcümlle Beni İsrail kavmi görmüş, konuşmuş gibi sevmiş kimi sevmemiş, seven sevmiyen hepsi

na kabili tekzib bir ittifak ile bu şahsı insanî mevcuttur diye şehadet etmiştir. Bu cihette zatı İsa hem

müşahedeten hem şehadeten muhkem bir vakıadır. Bir insandır. İkincisi, şahsı İsa Meryemden tevellüd

etmiştir ki bu da muhkemdir. Gerçi bu müşahede diğer müşahededenin

sh:»1123

aynî değildir. Fakat adeti ma'rufe ve muhkeme dairesinde her hangi bir şahsı ma'rufun sübutu gibi

meşhuddur ki esası zatı Meryemin ve maiyyetindekilerin müşahede ve şehadetine müsteniddir. Sebki hamilden istidlâlin inzımanı ile de zatı İsayı müşahede edenlerin hepsi bunu itiraf eylemiştir. Her hangi bir şahsın anasından doğduğunu itiraf etmesi de başka türlü bir müşahedeye istinad etmez. Binaenaleyh İsanın ibni Meryem olması haysiyeti de bu vechile şuhud ve istidlâle müstenid gayri münker bir hâdisei muhkemdir. İsa anasından doğmuş bir çocuk bir insandır. Üçüncüsü Meryeme messi beşerî vaki olmaması ve İsanın rahimi Meryemde bir baba tavassut etmeksizin halk olunması haysiyetidir ki bu da haddi zatında mümteni' olmiyan ve fakat emsali meşhud olmadığından dolayı şaz ve garib ve münferid bulunan müteşabih bir vakiydir. Tevellüdde olduğu gibi bu da Meryemin vicdanı ve meryemin ahvali sabıka ve hususîyyesine bittecribe vakıf bulunanların şehadetiyle tesbit olunmuştur ki bir nefyi mahsure şehadettir -Pastör tecribesindeki şehadeti fenniyyenin mahiyeti de böyle bir nefyi mahsurdan ibarettir. «Yirmi otuz sene gibi muayyen bir müddet zarfında kapalı şişeler derununda ki ta'kim edilmiş sular içinde bir mikrob tekevvün etmemiş olduğuna Pastör namındaki hekim afakî bir surette şehadet etmiş bundan da tohumuz tevellüdün bir tabiat olmadığına istidlâl eylemiştir, buna mukabil de Hazreti Meryem mahfuz ve ma'sum olduğunu Pastörün şişelerini bilmesinden daha muhkem bir surette bildiği kendi nefsinde kendi kalb-ü vicdaniyle beraberinde onu mütemadi müşahede ve tecribeleri altında mahfuz bulunduran zevat da tecribe ve vukufiariyle messi beşerî vaki olmaksızın bir hamlin bir ceninin teşekkülüne hem enfûsî ve hem afakî bir

surette şehadet etmişlerdir. Bu sırada ve bundan önce zevcei Zekeriyânın akır iken Yahyaya hamil

sh:»1124

olması vakıası dahi tecrube ve adetîn hılafına olmak noktai nazarından hamli Meryemin sıdkına delâlet eden bir müeyyidi mütekaddim olmuştur.

İşte 'ndettahlil İsa anasından doğmuş, anasının maddesinden halkolunmuş bir şahıs insanî olmak haysiyetiyle muhkem, anasından bilâ messi beşer tekevvinü haysiyetinden de müteşabih olan bir kelimeî hakdır. Bu kelime böyle bir vakıai şazze olmak üzere tesbit edilmiş ve bunu müşahede etmemiş olan erbabı ukulün akl-ü imanına teklif olunmuş ve bu vakı'a bir takım vakayı ve nice sözlere sebeb

olunmuştur ki bütün bu sözlerin içinde en doğrusu onun söylediği «

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ

vakıa müşahede etmiş olsa onu Allaha karşı kendi vicdanında haktır diye tasdik etmekte hiç de tereddüd

etmez. Bir insan bunu nefsinde müşahede etmek için de Meryem gibi bir bikri betul olmak lâzım gelir. Şimdi

Meryem gibi bir biker olmaları ve onun emsalini görmiyenlerin bunu tesbit eden şehadetleri tekzip veya

tahrif ederek vakıai İsayı inkâr veya sui te'vil etmeğe ilmen ve aklen hakları olabilir mi?. Sonra bu vakıanın

bir te'vili hakikîsi bir izahı var mıdır? Yok mudur? mes'ele budur. Yukarıdan beri erbabı ukule bütün bu

izahatı veren ve istifa kanununu da anlatıp kelimeyi böyle tahlil eyliyen Kur'an tâ Surenin başında «

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا

يَذْكُرُ إِلَّا أُوتُوا الْأَلْبَابِ» nassı muhkemile müteşabihi inkâra veya sui te'vile ilmi rasıl

ve aklı kâmil noktai nazarından hiç bir zaman hak ve salâhiyyet bulunmadığını anlatmış olduğu gibi burada

da onu nazarı ukulde bizzarure sabit bir misali muhkeme bir maddei asliyyeye ve ezel ve ebed de sadık bir

kanunı muhkeme irca' edib te'vili hakikîsini göstermiştir ki o misal Âdem ve o madde toprak ve o kanun

halk-ü ıstıfa kanunudur. Binaenaleyh fennî noktai nazardan bunu inkâra hak yoktur ve şöyle izah etmek

lâzım

sh:» 1125

gelir. İsa kelimesi bir insan tasavvurunu, bir insan kelimesini tazammun eder, insan tasavvuru ve insan

kelimesi de vakı' ve nefsel'emirde her şeyden evvel Âdem, mefhumunu, Âdem vakiasını ifade eder. Çünkü

vakı'de haddi insanînin ilk nümunesi Âdemdir. Âdem kelimesinin kat'î mefhumu akılda en muhkem surette

delâlet ettiği vakıa da şudur: bidayeten topraktan mahlûk ve mükevven bir me'muri mutı' ki asıl insan demek

bu demektir. Binaenaleyh kelime-i İsa aslı insan demek olan kelime-i Âdeme diğer evlâdı Âdemden daha

ziyade bir mümaseletle benzeyib dururken böyle insan olmaz ve olamaz diye inkâr etmek veya evvel-ü

âhır hiç bir misli bulunmak ihtimali olmıyan hâlık ve âmir Allah tealâya benzetmeğe kalkışib tenakuza

düşmek veya sefil misallere irca' ederek iftira ve buhtan yollarına sapmak için hiç bir zarureti ilmiyye ve

fenniyye yoktur. Toprak ve ruh, halk ve ıstıfa bir halika mahkûmiyet, her insanda en küllî, en umumî, en

muhkem esas bu iken bunu bırakıb da İsayı bunun haricinde veya hılâfında düşünmeğe veya ilmen hiç kabili izah değil zannetmek büyük bir cehalettir insanlıktan düşmektir. Kör bir tabiat, istifâsız bir hılkat, mebde'siz bir kanun, illetsiz bir ma'lûl, iradesiz bir tahavvüli illet fikirleri üzerinde yürüyen ve mebde' tasavvurunu haktan almayı kendi şehadetinden alan ve insaniyeti neş'eti ruhaniyyesinden ziyade neş'eti cismaniyye ve maddiyyesile ölçen kimselerin ifrat ve tefritten kurtulmayı tasavvurlarına ve âdî iddialarına ilim denmez. Kıssai Âdem kıssai İsanın hem haber, hem istikra' ve hem istintac noktai nazarından bir misal ve izahıdır. Velhasıl hilkatî insaniyye hakkında başlıca iki kanun vardır. Birisi hiç bir istisnası olmayı eam ve küllî ve binaenaleyh istidlâl ve istintac cihetile mantıkan katî ve yakanî bir netice veren şu kanundur:

«Her insan Allahın mahlûkudur». İkincisi de şu kanundur: «insan bir baba insan ile bir ana

sh:» 1126

insanın bil'içtima mevlududur.» bu kanun küllî değil ekserîdir. Çünkü bizzarure müstesnası vardır. Çünkü ilk insana veya ilk insanlara şamil değildir. Binaenaleyh İsa bir insandır, ve ekseri insan bir baba insan ile bir ana insanın bil'içtima' mevlududur, o halde İsa da ekseri ihtimal böyle bir mevluddur, acaba onun babası kimdir? diye düşünmek muhkem, ilmî bir düşünce değildir. Bir iman te'min etmez, ilmî bir inkâra da hak vermez. Fakat «İsa bir insandır ve her insan ise Allahın mahlûkudur. O halde İsa da Allahın mahlûkudur». Diye tasavvur edildiği zaman hiç yanlış olmak ihtimali yoktur. Buna iman eden hiç bir zaman

aldanmaz ve hiç bir yalan mebadii iman böyle her şüpheden âri ve her töhmetten berî gayet muhkem ve son derece nezih ve ahlâkî olmak lâzım gelir. İnsan ya hak söylemeli veya susmalıdır. Yalancılıkla Allaha küfr-ü isyan etmemelidir.

Bu izahata ilâve edecek bir şey yoktur. Fakat zamanımızda ilmi hayat ve fenni tabiyî ve mebhasi rüşeym namına söz söyleyenler çok olduğundan bunları kavrayamıyacak olanların istib'adlarını izale için şunları da ihtar edelim: Evvelâ, tevellüdi hayvanîde kanunı verasete müterettib olmak üzere «atavizm = ceddaniyet» yani ta yukarılardaki ataya ve dedeye çekmek tabir olunur bir hâdise vardır ki vakıai İsa da bu kabildendir.

Saniyen, tasvirî olan ilmi hayatta zîhayât olanlar «monomer yahud diyamer yani zülvalide veya zülvalideyn» daha Türkçesi «bir analı veya analı babalı» olmak üzere iki kısma taksim olunur. Demek olur

ki Hazreti İsa da beynelbeşer bir valideli bir hayat vakıası olmuştur. Salisen, insanlarda erkek dişi

bulduğu gibi zülcinseyn olarak hunsayı müşkil de bulunabilir. Ve zaman zaman bunun bir ciheti galebe edebiliyor. Biz bundan Hazreti Meryeme hunsa demek istemiyoruz, zira nassı Kur'an ile o ünsadır, lâkin

sh:»1127

bundan bihakkın şunu istinbat edebiliriz ki bir bedenin iki nevi tohuma mebdei tekevün olması pek a'lâ

mütesavverdir. Şu halde nisai âlemîn miyanında ıstifai Meryemi bu surette tasavvur etmemize mani nedir?

Rabian, bugün biliyoruz ki insan tohumu olan nutfe tamamen meniye demek değildir. «

أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيِّ يَمِينِي

İçinde birçok bulunabilen ve bezri manevî denilen bir hüceyreciktir. Ve bunun yirmi otuz sene evvel zannedildiği gibi hayvanî hayat ile bir «huveyn» değil, nebatî hayatta bir «büzeyr» olduğu kabul ediliyor.

Şimdi ilmi tabîî namına güneşten koptuğu ve bir vakitler güneş gibi mayii narî halinde bulunduğu binnazariye müselleme gibi tasavvur olunan kürei Arzın o ateşleri içinde böyle bir bezir bulunamayacağı ve binaenaleyh bunun sonradan halk-u tekvin olduğu fennen malûm ve müselleme iken ve sonra böyle bir bezrin tekevvünü imkânına kuru topraktan ziyade müttekâmil bir rahimin daha müsaid ve çok daha elverişli olması tabîî görünmek lâzım gelirken rahimi Meryemde bir yumurtacığı bulmak için böyle bir bezrin behemehâl haricî bir erkek tarafından telkîh edilmesi nasıl olur da bir zarureti mutlaka gibi tasavvur olunur.

Ve nasıl olur da öyle bir bezrin suret ve tarîkı vusulünü ilim ve fenni beşer ihata ve tayin eder diye iddia olunabilir. Ve sonra mahza böyle had naşinas fûnunu tabî'yye davalarına haddini bildirmek için halk ve irsal buyurulmuş olan Hazreti İsa'ya ve hemdemi melâike olan Musaffa validesine ilim namına nasıl tecavüz olunabilir. Hamisen, insan madde ile değil ruh ile insandır. Ve burada ilmi ruh noktai nazarından da bir mülâhaza vardır. Her lâhza kendimize dikkat edersek görürüz ki zihnimizdeki bir kelimenin veya bir ma'nayı mücerredin ma'neviyyetten maddiyete, ruhaniyyetten cismaniyyete bir sebebiyeti vardır.

Nefsimizdeki bir şüurun bir hayale, bir hayalin bir harekete

geçebildiğini görüyoruz. Böyle olmasa idi kolumuzu oynatamazdık ve hiç şüphe yok ki bu kütleî ve mihanikî hareket dahilimizde zerrevî, huceyrevî hareketle alâkadardır. Demek bir idraki mücerred hem hareketi mihanikiyyeye hem hareketi zerreviyye ve kimyeviyyeye ve tahavvül edebiliyor da bu suretle kulaktan veya kalbden gelen bir arş kelimesi orduları yürütüyor. Hâdisatı maneviyyenin böyle hâdisatı maddiyyeye muttariden inkılâbı görüldükten sonra bunun diğer misallerini de az çok bir tefavüt içinde tasavvur edebiliriz. Bir kelimeî lâfziyye veya nefsiyye veya vücudiyye bir intiba'ı vicdanî uyandırır, ve bu intiba'ı vicdanî şiddetine göre bütün ruhu istilâ eden bir akidei rasiha olur, ve bu akide bedende icrayı tesire beden dahi onunla mütenasib bir hayatı cedide başlar, ve bu hal tekâmül edebilirse vezaifi uzviyyede bir sureti cedide vücud bulabilir ki hükema bu şerait altında tahavvülâtı uzviyye misalleri bile tesbit etmişlerdir. Binaenaleyh Hazreti Meryemin bu hali yaşadığını tasavvur ve kabul etmek de mümkündür. Ve ihtimal bu suretle kalbi Meryemdeki bir kelime rahımı Meryemde bir bezr ile bir beyzanın beraberce tekevvinüne biiznillâh sebep olmuş ve İsa bundan tevellüd etmiştir. Bu da şehevanî bir ma'na ile değil, bilhassa rahmanî bir ma'na ile tasavvur edilmek lâzım gelir. İşte bazı hükemai müfessirîn istifai Meryem, tebşiri melâike, tekevvinü kelime ayetlerinin ilmi ruh noktâi nazarından böyle bir mülâhaza ilham ettiğini de göstermişlerdir. Maamafih bunlar te'vil ve tefsir değil inkâr ve istib'ad iddialarını nakzedecek tasavvuratı mümkün göstermektedir. Hakikaten te'vil «

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ

كُنْ فَيَكُونُ

» dur. Bunda o kadar çok maani vardır ki dikkat edib anlamalıdır. Topraktan halk, sonra

«kûn!», akıbinde «feyekûn». Ancak şu noktayı unutmamalıdır ki bu zikri hakîm bütün muhatablardan evvel

Nesârâya karşı bir hükmi hâkimdir.

sh:»1129

Allahı ve insanı tanımak, halik ile mahlûku, âmir ile me'muru, hâkim ile mahkûmu temyiz ettirib itaate davet

eylemektir. Kelime, İ sada var da Âdem de yok değildir, İsaya her ne cihetten bakılırsa bakılsın şeriki, misli,

emsali vardır. Fakat Allahın hiç bir misli yoktur. İsa ve Âdem ikisi de topraktan mahlûk, ikisi de bir emrile

me'murdur. Âdem kelimesi Allahın aynı veya oğlu olmak mümteni' bulunduğu gibi İsa kelimesi de öyledir.

Kelimeler çok, Allah ise birdir. Allah, kelimelerde fani değil hayyı kayyumdur. Lâkin kelimeler Allahda

fanidir. Kelimelerle Allah teksir edilmemeli, Allah ile kelimeler tevhid olunmalıdır. Kelimeler birer dall, birer

alâmet, birer âyettirler. Bütün bunların yegâne medlûlları Allahdır. İsa da Âdem gibi Allahdan gelmiş, Allaha

refolunmuştur. Ruhı İsa vefat etmediyse edecektir, baki ancak Allahdır.

Şimdi Necran murahhasları ve onların emsali bu hakkı kabul etmeyib de « **بِكَلِمَةٍ مِنْهُ** » dedinya,

işte bu bize kâfidir, kelime Allahın cüz'üdür, kelime Allahın aynıdır, kelime Allahdır diye inad ve mükâbere

ile teksiri kelime ediyorlarsa: Ya Muhammed:

﴿٦٠﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦١﴾ فَمَنْ
حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ
أَبْنَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ
نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

sh:»1130

Meali Şerifi

Bu hak senin rabbından, binaenaleyh şüphe edenlerden olma 60 Sana gelen ilimden sonra artık her kim seninle münakaşaya kalkarsa haydı de: Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı kadınlarımız ve kadınlarınızı kendilerimizi ve kendilerinizi çağıralım sonra can-u gönülden ibtihal ile duâ edelim de Allahın lâ'netini yalancıların boynuna geçirelim 61

Bu âyette mübahele âyeti denilir ki hangi taraf yalancı ise ona Allah lâ'net etsin diye mütekabilen lâ'netleşmek demektir. Balâda beyan olunduğu üzere Necran murahhasları ledelmüzakere sahib reyileri olan emîrleri Akıb Abdülmesihin re'yi ile bu mübahele teklifine icabet edmediler. Onlar üzerinde en hâkim hükûm bu oldu bir muahede ile zimmeti islâmı kabul edib gittiler. «

لَهُمْ مَا لَنَا وَ عَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُسْلِمِينَ

İşte Âli İmran kıssasının künhi hakikati:

﴿٦٢﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ
اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٣﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

Meali Şerifi

Doğrusu işte budur o kıssanın hak ifadesi, yoksa Allahdan başka bir İlâh yoktur ve hakikat Allah o, öyle

azîz öyle hakîmdir 62 Yine yüz çevirirlerse muhakkak ki Allah müfsidleri bilir 63

GELELİM ÂLİ İBRAHİME VE İSTİFAİ MUHAMMEDİYE: «

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ . ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ
الْإِسْلَامُ﴾

şimdi müfsidlerin itirazına bakmıyarak

sh:»1131

kelimeleri dağıtmayıb toplamalı, müteşettit, müteferrik kelimeleri, vücuhi ihtilâfi bırakmak ve en muhkem

olan vechi ittifaki ahzeylemek suretiyle kelimeî İsanın kelimeî Âdeme ircaî ve her ikisinin şeriksiz halik ve

âmir bir Allaha inkiyad nisbetinde tevhidi gibi bihakkın tevhid etmeli ve binaenaleyh Âdemin en güzide

sülâlesi olan İbrahim silsilesinde bilhassa Âli İbrahim denilen şu'be ile Âli İmran denilen ve ihtilâfa düşmüş

bulunan şu'beler beyinde müsavi ve müttefakun aleyh bir kelimeî hakka davet eylemelidir.

Bunun için ya Muhammed:

﴿٦٤﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمْ إِلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ
بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا
بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

Meali Şerifi

De ki: Ey ehli kitab! gelin: Sizinle bizim aramızda müsavi bir kelimeye, şöyle ki: Allahdan başka ma'bud

tanımyalım ona hiç bir şey'i şerik koşmyalım, ve ba'zımız ba'zımızı Allahdan beride Rab ittihaz etmesin,

eğer buna karşı yüz çevirirlerse o vakit şöyle deyin: Şahid olun ki biz hakikaten müslimiz: müsalemetskâriz

Burada muhtelif vicdanların, muhtelif milletlerin, muhtelif dinlerin, muhtelif kitapların bir vicdani esaside

bir

sh:»1132

kelime hakta nasıl tevhid olunabilecekleri, islâmın âlemi beşeriyete ne kadar vasi', ne kadar vazih, ne

kadar müstakim bir tarıkı hidayet bir kanunı hurriyyet ta'lim eylemiş bulunduğu ve artık bunun Arab ve

Aceme inhisarı olmadığı tamamen gösterilmiştir. «

أَنْ لَا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا
بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

hâkim hiç bir vicdan bulunmak mümkün değildir ki onun arkasına düşölsün. Terakkiyatı diniyye vicdanların

iftirak ifade eden hususiyetlerinde değil, külliyetinde ve genişliğindedir. Bütün hurriyyet ve müsavat

davasının esasi bu bir kelimedede, bir vicdanda toplanır: 64.

﴿وَلَا نُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ
اللَّهِ﴾

İşte hurriyyet ve müsavat davasının bütün miftahi halli buradadır. Birbirimizi rab, mevlâ, hâkimi

mutlak tanımalıyım, bütün harekâtımızı bir hakkın emriyle ve Allahın rızasıyla ölçelim. Allahı bırakıp da onun

ancak ona mahkûm bilelim, yekdiğerimize de ancak bu noktai nazardan tabi ve merbut olalım, hiç birimizin hakkına tecavüz etmiyelim, Allahın onu ta'yin ettiği vazifeye de Allah için itaat edelim. Asıl misak ve asıl vicdan bir Allahın emrine itaat olunca her ihtilâf mülâhazai hak ve kanunı hak ile hallolunur. Ve hiç bir kimsenin arzui mücerredî hâkim olmaz. Binaenaleyh İsayı da rab tanımayalım. Onu da Allahın bir kulu ve bir Resulü tanıyalım, kezalik Papalar, Kırallar, rüesa hep böyle, her birine Allaha itaatleri ve hakkı taharrileri noktai nazarından bakalım.»

Vaki' olan bir suale karşı Resulullah ehli kitabdan iman edenlere «siz hani Papaların ve sairenin sözlerine mücerred onların sözleri olduğu için itaat etmez mi idiniz. İşte o, onları rab ittihaz etmektir» buyurmuştu. Burada siyak en ziyade Hazreti İsayı rab diyen Nesârâya mütevecçidir.

sh:»1133

Bu gün bazı İncil tercemelerinde bunun muallim demek olduğu gösterilmiş ise de akidei teslis mevcud

iken bu te'vil kâfi olamaz. Hatta «وَيَعْلَمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» medlûlünce muallimi

hakikî yine Allahdır.

Fakat Ehli kitab tevhidi haktan değil, teştiti kelimeden hoşlandılar, Âli İmran ile Âli İbrahim beyninde bir cihheti vahdet olan İbrahimi bile her biri kendilerine nisbet ederek Yehudî idi veya Nasrânî idi dediler.

Bunlara karşı cevaben buyuruluyor ki;

﴿٦٥﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ
التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٦﴾ هَآأَنْتُمْ
هُؤُلَاءِ حَآجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيْسَ
لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ مَا كَانَ
إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ
وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٩﴾

Meali Şerifi

Ey Ehli kitab! niçin İbrahim hakkında münakaşa ediyorsunuz? Halbuki Tevrat ve İncil ancak ondan

sonra indirildi bunu da mı akl etmiyorsunuz? 65 İşte siz öylesiniz, haydi biraz bilginiz olan şeyde münakaşa

etdiniz, ya hiç bir ilminiz olmıyan

sh:»1134

şeyde niçin münakaşa edersiniz? Halbuki Allah bilir siz bilmiyorsunuz 66 İbrahim ne Yehudi idi ne

Nasrânî ve lâkin müslim bir hanif (lekesiz bir muvahhid) idi ve müşriklerden olmamıştı 67 Doğrusu

insanların İbrahime en yakını her halde onun izince gidenler ve şu Peygamber ve iman edenlerdir, Allah

da mü'minlerin velîsidir 68

66. ﴿فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ﴾ ya'ni Tevrat ve İncilden bir dereceye kadar ma'lûmatınız

bulunan Musa ve İsa ﴿مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ﴾ hakkında hiç ma'lûmatınız bulunmayan

Hazreti İbrahim 67.

﴿وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ binaenaleyh

ne Yehudîlerin, ne Hıristiyanların, ne de müşriklerin İbrahimi ne ırkan ne de dinen kendilerine nisbet

etmeğe, feri' saymağa hakları olmadığı gibi bunlardan ırkan mensub olanların da kendilerini temiz bir

muvahhidi müslim olan İbrahimin âl ve etbaından saymağa hakları yoktur ve mücadeleleri cahilânedir.

Onlar « لَآيِنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ » hükmünde dahildir 68.

﴿إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ

﴿أَمَنُوا﴾ istifaya dahil olan Âli İbrahim işte bunlardır, İbrahimin dinine ittiba' edenler ve şu Peygamberi

âlişan Muhammed Mustafa ve buna iman edenlerdir. Ahdi ilâhîye ve imamete nail olacak olanlar her halde

bunlardır. Çünkü ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ dir.

Ehli kitabın bir kısmı muvahhid ve müslim olmak şöyle dursun mü'minleri idlâl etmeğe çalışıyorla.

Netekim Yehudîler Huzeyfe, Ammar, Muaz gibi ecillei eshabı Yehudîliğe da'vet etmeğe cesaret ettiler, şu

âyet nâzil oldu.

Ey mü'minler:

sh:»1135

﴿٦٩﴾ وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا
يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

Meali Şerifi

Ehli kitabdan bir taife arzu etti ki sizi şaşırsalar, halbuki sırf kendilerini şaşırtıyorlar da farkına varmıyorlar

69

Bunların haberleri olmadan kenidlerini nasıl idlâl ettikleri de şu hitablar ile tefhim ediliyor:

﴿٧٠﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ

تَشْهَدُونَ ﴿٧١﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ
وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

Meali Şerifi

Ey Ehli kitab! niçin Allahın âyetlerine küfrediyorsunuz? Halbuki görüb duruyorsunuz 70 Ey Ehli kitab

niçin hakkı batılla buluyorsunuz da hakkı ketmediyorsunuz? Halbuki bilib duruyorsunuz 71

Bakınız bunların bir kısmının telbislerine ki Hayber

sh:»1136

veya ureyne Yehudileri ahbarından on iki kişi ittifak etmişler, birbirlerine «haydi birgün sabahleyin lâftan

ve yalnız lisanen muhammedin dinine giriniz, akşam üzeri de kitablarımıza baktık ve ulemamızla müşavere

de ettik şimdi muhammedin o Peygamber olmadığını anladık, bu yalan ve dini batıl imiş diyiniz ve

küfrediniz çıkınız, böyle yaparsanız Eshabı da şek ve şübheye düşerler» demişlerdi. Kezalik tahvili kible

mes'elesinde Kâb ibin Eşref nam Yehudî hahamı dahi kendi etbarna kibleye karşı gün ibtidasında namaz

kılmayı ve nihayetinde caymayı telkin etmişti ki şu ayet bunları haber veriyor:

﴿٧٢﴾ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ

عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهَ النَّهَارِ وَكَفَرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ
﴿٧٣﴾ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبَعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنْ الْهُدَى هُدَى
اللَّهِ أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ
قُلْ إِنْ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ
﴿٧٤﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

Meali Şerifi

Ehli kitabdan bir taife de şöyle dedi: "Varın o mü'minlere indirilene güpe gündüz iman edin, Âhırinde de

dönüb küfredin

sh:»1137

belki onlar da dönerler 72 Ve kendi dininize tabi' olanlardan başkasına eman vermeyin. De ki: Her halde

hidayet Allah hidayeti, size verilen gibisi birine veriliyor veya rabbınızın huzurunda size galebe edecekler

diye mi bu? De ki: Doğrusu fazıl Allahın elindedir, onu dilediğine verir, ve Allah vâsi'dir, alîmdir 73

Rahmetiyle imtiyazı dilediğine bahşeder, daha Allah çok büyük fazıl sahibidir 74

Fakat ehli kitabın hepsini böyle ahlâksız zannetmemelidir. Çünkü:

﴿٧٥﴾ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ

وَمِنْهُمْ مَنْ أَنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَأَيُّودَهُ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ
قَائِمًا ذَلِكَ بَانَهِمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأَمِينِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ
عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٦﴾ بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ
وَاتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ
بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَأَخْلَاقَ لَهُمْ فِي
الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا
يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٨﴾

sh:»1138

Meali Şerifi

Ehli kitabdan öylesi vardır ki ona yüklerle emanet bıraksan onu sana te'diye eder, gene onlardan öylesi

vardır ki ona bir dinar emanet etsen tepesine binmedikçe onu sana te'diye etmez, bunun sebebi: Çünkü

bunlar bizim aleyhimize ümmilerde bir yol yoktur derler ve Allaha karşı bile bile yalan söylerler 75 Hayır yol

var, Allah var, her kim ahbine vefa eder ve korunursa şüphe yok ki Allah o muttekileri sever 76 Fakat onlar,

o Allahın ahdini ve kendi yeminlerini bir kaç paraya satanlar işte onların Ahirette hiç nasibi yoktur, Allah

onlara kelâmiyle hitab etmiyecek ve kıyamet günü nazar buyurmayacak, ve kendilerine temize

çıkarmıyacaktır, onların hakkı elîm bir azabdır 77

75. ﴿مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدُّهُ إِلَيْكَ﴾ Yehudî ulemasından olub

Peygambere iman eden Abdullah ibni Selâm Küreyşten birinin emanet bıraktığı bin ikiyüz okya altını

eksiksiz teslim etmiş idi ki okya kırk dirhem itibar ediliyor.

﴿مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَأَيُودُّهُ إِلَيْكَ﴾ netekim yine

Yehuddan Fenhas ibni Âzura diğer bir Kureşînin emanet bıraktığı bir dinarı inkâr etmişti. Bir dinar «aslı

dinnar» yirmi dört kırat, yani bir miskal i'tibar edilir. Bu hiyanetin sebebi de adam sende ümmîlerin, okuyub

yazması olmayanların hakkı mı olurmuş, vesikası, kuvvei müeyyidesi bulunmayan ve hele dini ayrı olan

kimselerin hakkını yemek halâldır.» İtikadında bulunmaları olduğu gösterilmiştir. Bu âyetin mazmununa

işareten Malik ibni Dinar Hazretleri de demiştir ki: dinar, din ile nardan mürekkebdir. Hakkile alınca din olur,

haksız alınca da nar olur.

Bir de ehli kitab içinde kitab namına ağızlarını eğen, bile bile yalan söyleyerek propagandalar yapan ve

insanları haktan ayırıp batıla saptırmak, beşere kul etmek isteyenler vardır şöyle ki:

sh:» 1139

﴿٧٨﴾ وَأَنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُونِ السِّنْتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ

يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

Meali Şerifi

Bir de onlardan bir fırka vardır dillerini kitaba eğer bûğerler: onu kitabdan sanasınız diye: halbuki

kitabdan değildir, hem o Allah tarafından derler: halbuki Allah tarafından değildir, de Allah namına bile

bile yalan söylerler 78

Halbuki Allahın kitab ve nübüvvet ihsan buyurduğu bütün Enbiya ve Rüsül bunların isnad ettikleri

yalanlardan münezzehtirler. Zira:

﴿٧٩﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ
كُونُوا رَبَّانِينَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ
﴿٨٠﴾ وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا

أَيَّامُكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذِ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

sh:»1140

﴿٨١﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ
وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ
وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ أَصْرِي قَالُوا
أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَإِنَّا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٢﴾

Meali Şerifi

Hiç bir beşer için o salâhiyyet yoktur ki Allah ona kitab versin, hüküm versin, Peygamberlik versin de o

sonra insanlara Allahdan beride bana kul olun diyebilsin, ve lâkin kitab ta'lim etmekte olduğunuz ve ders

alıb vermekte bulunduğunuz için rabbanîler olunuz der 79 Ve hiç bir zaman size Melâikeyi ve

Peygamberleri rablar ittihaz etmenizi de emredemez, ya siz Müsliman olduktan sonra size küfrü

emredebilir mi? 80 Hem Allah vaktiyle Peygamberlerin şöyle misakını almıştır: Celâlim hakkıyçün size kitab

ve hikmetten her ne verdimse sonra size beraberinizdekini tasdik eden bir Resul geldiğinde ona mutlak

iman edeceksiniz ve lâbüdd ona yardımda bulunacaksınız, buna ıkrar verdiniz mi? ve bunun üzerine ağır
ahdimi boynunuza aldınızı mı? buyurdu, ıkrar verdik dediler, öyle ise, buyurdu: Şahid olun ben de sizinle
beraber şahidlerdenim 81

Allah bütün Peygamberlerine kitab ve hikmet verirken hepsinin böyle bir ahd-ü misakını almıştır.

Bunlar

sh:» 1141

arasında seleften halefe, haleften selefeye böyle mütekebil ve şehadeti İlâhiyye tahtında mukarrer bir tasdik
muahedesi vardır. Hepsi kendilerini tasdik eden Muhammed Resulullah'a iman ve nusrat için Hak tealâya
ıkrar vermişlerdir. İlim ve şehadeti hakkın hükmü budur.

Binaenaleyh:

﴿ ۸۲ ﴾ فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿ ۸۲ ﴾

Meali Şerifi

Demek ki bunun arkasından her kim dönse artık onlar hep dinden çıkmış fasıklardır 82

İmdi Peygamberlerin fasık olmaları, Allaha itaatten çıkmaları ihtimali mevcut mudur? Hâşâ, öyle ise:

﴿٨٣﴾ أَفَغَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

Meali Şerifi

Daha Allah dininin gayrısını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister istemez ona

teslim olmuş hep döndürülüb ona götürülüyorlar 83

Hayır, gerek yükseklerde bulunanların ve gerek aşağıda bulunanların tav'an ve kerhen Allaha inkıyadını

bilen ve cümlesi Allaha irca' olunacak olan Enbiya hiç bir zaman, Allah dininden, Allaha itaatten, Hakka

teslimiyetten başka bir talebde, bir da'vada bulunmazlar, Allahı

sh:»1142

bırakınız da bize kul olunuz demezler ve lâkin Allahın ta'lim eylediği kitab ve okuduğunuz, okuttuğunuz

derslerler «Rabbaniyyun» olunuz derler ve öyle demişlerdir. «Rabbanî» rabba veya mürebbî ma'nasına

rabbane mensubdur, âtide gelecek olan «

وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ

Bütün bu âyâtı Hak anlaşıldıktan sonra:

Ya Muhammed:

﴿٨٤﴾ قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وَاسْمُعِيلَ وَاسْحَقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ
وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَانفَرَقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ
﴿٨٥﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي
الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٦﴾ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا
بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ
لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٨﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا
يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٩﴾

﴿٨٩﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ
رَّحِيْمٌ ﴿٩٠﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ ثُمَّ اَزْدَادُوْا كُفْرًا
لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الضَّالُّوْنَ ﴿٩١﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كٰفِرًاۙ فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْۢ اَحَدِهِمْ مِّلْءُ الْاَرْضِ
ذَهَبًا وَّلَوْ اِفْتَدٰى بِهٖۙ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌۙ وَمَا لَهُمْ مِنْ
نٰصِرِيْنَ ۙ ﴿٩٢﴾

Meali Şerifi

De ki: biz inandık Allaha iman getirdik: bize indirelene de, İbrahime ve İsmail'e ve İshaka ve Ya'kuba ve

Esbata indirilene de Musaya ve İsay'a ve Nebiyyuna Rablarından verilene de, onlardan birinin arasını

ayırmayız ve biz ancak ona boyun eğecek müslimleriz 84 her kim de İslâmın gayri bir din ararsa artık ondan

ihimali yok kabul olunmaz ve Ahirette o husran çekenlerden olur 85 nasıl muvaffak eder Allah? bir kavmi ki

kendilerine beyyineler gelmiş ve Peygamberin hakk olduğuna şahadet getirmişler iken imanlarının

arkasından nankörlük edip küfre sapmışlardır, halbuki Allah zalimler gürhunu muvaffak etmez 86 onlar,

işte onların cezaları: Allahın, Meleklerin, insanların hepsinin la'neti üzerlerindedir 87 ebediyen onun

içindedirler, azabları hafifletilmez ve kendilerine mühlet verilmez 88 Ancak onun arkasından tevbe edip

salâha girenler başka, çünkü Allah gaffurdur rahîmdir 89 elbette imanlarının arkasından küfretmiş sonra da

küfürde

sh:»1144

ileri gitmiş kimselerin tevbeleri kabul olunmak ihtimali yoktur, bunlar hep dalâl içinde kalmış sapıklardır 90

küfretmiş ve kâfir oldukları halde ölüb gitmiş kimseler, her halde bunların her biri kendini kurtarmak için

Dünya dolusu altın verecek dahi olsa hiç birinden kabul edilmek ihtimali yoktur, bunların hakkı elîm bir

azabdır ve kendilerini kurtaracak da yoktur 91

İşte tevhidi îlâhînin neticei zaruriyesi olmak üzere bütün Enbiya ve kütübi îlâhiyye Allaha karşı değil,

Allahın olmaları ve ancak Allaha ubudiyet etmeleri haysiyetinden iman edilmedikçe ma'nayı islâm ve

tevhid tahakkuk etmez. Allaha değil, kendine kul olmaya da'vet edenler Allahın Resulü olamaz. Sefir ancak

mürsiline da'vet eder. Ve Resulü inkâr etmek de mürsile küfrolur. Dini hakk olan İslâmın esası bu imanı

tevhid ile inkiyadı îlellahdır. Bundan çıkmak irtidad, bunun maadası küfürdür. Velew bir Rasulü olsun

diğerlerinden ayırnb inkâr etmek mahiyyeti risaleti inkâr etmektir. Mahiyyeti risaleti inkâr etmek bütün

Peygamberleriyle beraber Hak tealâyı inkâr etmektir.

86. «وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ» ﴿كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا﴾ e kadar

ba'delislâm irtidat ederek medineden kaçıp mekke müşriklerine dehalet eden bir kaç kişi hakkında nâzil olmuştur.

90.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ﴾ bunlar hakkında tevbenin kabul edilmemesi cayi bahs olmuştur. En muraccah ma'hâ şudur:

Çünkü böyleleri ölüm emaresini görüb hayattan ümidini kesmedikce tevbe edib imana gelmezler. Halbuki

imanı yeis makbul değildir. Bunun izahı «

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ
«الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْعَنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ
âyetidir. (سُورَةُ النَّسَاءِ).

Şimdi İslâmın ahkâmı ameliyesine ve tatbikatına geçelim:

sh:»1145

Anlaşıldı ki indallah makbul olan din, islâmdan ibarettir. Ve İslâmdan başka bir din arayanın dini kabul

edilmez, akibeti husran olur. Allaha ve Allahdan gelene tam bir iman ve islâm bulunmadıkca Ahirette hiç bir

dünya dolusu altınlar infak etmiş olsalar da Ahirette kendilerini kurtaramazlar. Fakat buna mukabil nusrati

ilahiyeye ermek ve nâili berr-ü naîm olmak isteyen ey mü'minler siz de:

﴿٩٢﴾ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا
مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

Meali Şerifi

Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz birre eremezsiniz, maamafih her ne infak eyleseniz şüphesiz

Allah onu da bilir 92

Şu halde mücerred iman, kemali hayra nâil olmak için sebebi kâfi değildir. İman ve ilimden sonra amel

ve alel'husus sarf-ü infak da gerektir. Hem bu infak ne kadar sevgili şeylerden olursa o kadar kıymetdar

olur. Allah infak edilen hoş veya na hoş her hangi bir şey'i bilir ve ona göre ecrini verir. Fakat asıl iyiliğe:

Hayri âlâya irmek sevilen şeylerden infaka mütevakkıftır. Bu münasebetle surei Bakarede geçen berr-ü

infak âyetlerini tahattur etmeli ve ona göre ahkâmı islâmın icrasına hazırlanmalıdır.

BİRR; Surei Bakarede « لَيْسَ الْبِرَّ » âyetinde dahi beyan olunduğu üzere ihsan, hayri vasi',

kemali hayr demektir.

sh:»1146

«birr» ile «hayr» arasında şöyle bir fark da göstermişlerdir: Birr, hayre vasıl olan ve kasedilmiş bulunan

nefi' hayr ise velev sehven vaki olsun mutlaka nefi'dir. Birrin zıddı ukuk ve hayrin zıddı şerdir. Maamafih birr

hins mukabili de kullanılır. Burada birre nâiliyyet hayr-ü ihsan sıfatiyle muttasaf olmak veya «

انَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ
انَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِعَادَ» medlû üzere ihsan ve sevabı İlahîye nâil olmak manâlarından her biriyle tefsir edilmiştir ki ikisi mütelâzimidirler. «

mucebince ahd-ü misakı İlahîde temamiyle sabit kadem olub va'di İlahîye tamamen mazhar olmak: irmek

manâsı her ikisini cami'dir. Binaenaleyh iman, mebdei din, birr, gayei din demektir. Tevhîdi hak, vusuli hayr,

işte din bu iki rûknün hasılıdır. Ve bu suretle bu âyet, makablindeki mebahisi imanın bir neticesi,

mabadindeki mebahisi ahkâmın da bir mukaddimesi makamındadır.

Malûmdur ki infak denilince en başda havaici zaruriyye, bunun başında da me'kûlât vardır. Dini islâm ise

bu babdaki tazyikatı refediyor, «كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا» diyordu.

Yehudîler de ahkâmı islâmı inkâr için neshi inkârdan başlıyorlardı. Buna istinaden islâmın hill-ü hurmet

mesailine ve Resulullahın milleti İbrahim davetine karşı itiraz etmiş olmak için «Beni İsraille haram olan

şeyler, Nuh ve İbrahim zamanından beri haram idi» diyorlar ve mescidi aksanın Kâbeden daha kadim ve

şerefli olduğunu da iddia ederek tahvili kibleye dahi itiraz ediyorlardı. Burada bir taraftan infak

münasebetiyle dini islâmın me'kûlât hususundaki vüs'ati müsaadesini te'yid, diğer taraftan milleti İbrahim

tesisatına temhid olmak üzere bunlara cevaben buyuruluyor ki:

﴿٩٣﴾ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ
إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ قُلْ فَاتُوا
بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

sh:»1147

﴿٩٤﴾ فَمَنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ
هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٥﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٦﴾

Meali Şerifi

Tevrat indirilmeden evvel İsrailin nefesine haram kıldığından başka yiyeceğin hepsi Beni İsraille halâl idi, de ki: haydi Tevratı getirin de onu güzelce okuyun eğer sadıksanız 93 demek ondan sonra Allah namına o yalanı kim uydurmuşsa artık onlar, o zalimlerdir 94 de ki sadakallah, o halde hak perest bir hanif olarak İbrahim milletine tabi' olun, o hiç bir zaman müşriklerden olmadı 95

Binaenaleyh nesih yoktur davası bir iftira olduğu gibi Surei En'amda «

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ
حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا
أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ

bunlardan mahrumiyeti begiylerinin bir cezası idi. Tevratın evvel Hazreti Ya'kubun kendine haram kıldığı,

yani nefisini men'eylediği şey istisna edilirse diğerleri haram değil idi. Tevrat, nes'hı inkâr etmek şöyle

dursun, bil'âkis mukaddama halâl olan bazı şeyleri Beni İsraille tahrim etmekle nesih yapmış bulunuyordu.

Hazreti Ya'kub hakkında en sahih rivayet şudur: müşarünileyh, İrkunnese' -Siyatik- hastalığına maruz

olmuş ve bundan şifayab olursa en sevdiği taamı yememeğe nezreylemiş idi. Bir rivayete göre en sevdiği

de deve eti ve

sh:»1148

südü imiş, bu nezri atıbbanın tavsiyesi veya hastalığında bir gece pek ziyade muztarib olması sebebiyle

veya sırf bir zühd-ü taabbüd için yapmış olduğu da merviydir.

Kâ'be mes'elesine gelince: Şu muhakkaktır ki:

﴿٩٦﴾ اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى
لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ وَمَنْ دَخَلَهُ
كَانَ اٰمِنًا وَّلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ
سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾

Meali Şerif

Doğrusu insanlar için vaz'olunan ilk ma'bed, elbette Mekkedeki o çok mübarek ve bütün âlemine hidayet

olan Beyttir 96 onda açık âyetler var, İbrahimin makamı var ve ona dehalet eden eman bulur, yoluna gücü

yeten her kimsenin o beyti hacetmesi de insanlar üzerine Allahın bir hakkıdır ve kim bu hakkı tanımazsa

her halde Allahın ihtiyacı yok, o bütün âleminden ganîdir 97

Kâ'benin vaz'ı ehası, mescidi Aksanın vaz'ı esasından mukaddemdir. Binaenaleyh bütün ehli kitabın

taniya geldikleri ma'bedlerin hepsinden daha mukaddem, daha mübarek bir kıblei tevhididir. Bu da evvel-ü

ahır neshin sübutunu ifade eder.

BEKKE, mekke demektir ve yahud mekke, beldenin

sh:»1149

ismi, Bekke de mescidi haramın mevzıdır. Surei Bakarede haccın tefsılâtı beyan olunmuş idi. Burada da «

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ

tesbit kılınmıştır.

İSTİTAA, aslında fi'lin tavaiyet-ü husulünü taleb-ü irade etmektir. Bu ise kudrete mütevakkıf olduğundan

bil'ahare kudret ma'nasında mütearef olmuştur. Tam ma'nasile istitaa fi'le mukarin olan bilfil kudrettir. Fakat

fi'le mütekaddim olan selâmeti âlât ve esbab ma'nasına da itlakı çoktur ki burada bu ma'nayadır. Hacce

kudret ya beden veya mal veya her ikisiledir. İmam malik yalnız kudreti bedeniyyeyi, İmamı Şafîî kudreti

maliyyeyi, İmamı Âzam Ebuhanife Hazretleri de her ikisini nazarı itibara almıştır. 97.

﴿وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ﴾ de küfürden murad zahiri vechile hacci inkâr ma'nasına olmak

muhtemil bulunmakla beraber ekser müfessirinin beyanına göre kudreti varken hacci terk ma'nasınadır ki

bununla terki salât, terki zekât gibi terki haccın dahi kâfirane bir isyan demek olduğu tağlızan gösterilmiştir.

Rivayet olunuyor ki Şemmas ibni Kays namında bir ihtiyar Yehudî varmış, küfrü ve müslimanlara karşı gayz-u kin ve hasedi pek şiddetli imiş. Bir gün Evs ve Hazrec kabilelerinden bir takım Eshabı kiram bir mecliste oturmuş konuşurlarken bu Yehudî yanlarından geçmiş, cahiliyye devrinde aralarında şiddetli adavet ve husumet bulunan bu zevatin ba'delislâm beyinlerindeki bu ülfeti, cem'iyeti, salâh-ü mahabbeti görünce «vallahi bunlar böyle toplandıkca bizim buralarda kararımız kalmaz» demiş ve beraberindeki bir Yehudî delikanlısına «haydi şunların yanlarına otur yevmi Buası ve daha evvelerini hatırlarına getir ve o zaman söyledikleri şiirlerden bazı parçalar da okuyuver» diye tenbih etmişti. Yevmi Buas ise devri cahiliyyede yüz yirmi sene kadar birbirleriyle

sh:»1150

adavet-ü husumet üzere yaşamış olan Evs ile Hazrecin muharebe ettikleri ve Evsın Hazrece muzaffer olduğu son bir gün idi, delikanlı dediğini yapmış ve derken bir münakaşa kapısı açılmış, tarafeyn, tefahura başlamışlar, nihayet bir münazea olmuş, Evsten Evs ibni Kayzı, Hazrecden Hübar ibni Sahr, sıçramışlar, birbirlerine söz atmışlar, birisi diğerine «isterseniz bu gün yine öyle bir gün yaparız» demişler. Tarafeyn, hiddete gelmiş, haydi yaptık, silâh silâh, haydi zahireye harre meydanına demişler, velhasıl Evs kabilesi birbirleriyle, Hazrec de birbirleriyle birleşmişler, o sırada keyfiyyet Resulullah'a vasıl olmuş, maiyyeti

seniyelerinde muhacirînden bulunan Eshabı kiram ile beraber onların yanlarına gelmiş «ey ma'şeri müslimîn!. allâhe allâh, ben aranızda bulunurken de cahiliyye davası mı yapıyor sunuz? Cenabı Allah sizi islâma hidayet ettikten ve küfürden kurtarıb kerem-ü inayetiyle cahiliyyenin kökünü kesdikten ve beyninizi te'lif ettikten sonra yine eski küfre rücu' mu ediyorsunuz?» diye nasihat edince hepsi düştükleri vartanın bir Şeytan tuzağı olduğunu anlıyarak derhal ellerindeki silâhlarını bırakmışlar, gözlerinden yaş dökerek birbirleriyle sarılmışlar, muaneke etmişler ve Resulullah'a itaat ederek beraberce gitmişlerdi. Cenabı Allah bu suretle Şemmasın ateşi fitnesini söndürmüş, bu sebeble hem Ehli kitaba bir nasihat, hem de mü'minleri onlardan her hangi birine uymaktan nehiy zımında hükmü âmmolan şu âyetleri inzâl buyurmuştur:

﴿٩٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

sh:»1151

﴿٩٩﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبِعُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

﴿١٠٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَكَيْفَ
تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَنْ
يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠٢﴾

Meali Şerifi

De ki: ey Ehli kitab! niçin Allahın âyetlerine küfrediyorsunuz? Allah yaptıklarınızı görüb duruyor 98 de ki
ey ehli kitab! niçin Allahın doğru yolundan iman edenleri men'ediyorsunuz, görüb durduğunuz halde niçin
onun çarpıklığını istiyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir 99 ey o bütün iman edenler! eğer o kitab
verilenlerden her hangi bir fırkaya uyarsanız sizi imanınızdan sonra çevirirler kâfir ederler 100 sizler ise
küfre nasıl dönersiniz ki önünüzde Allahın âyetleri okunuyor, içinde Resulü bulunuyor? halbuki her kim
Allaha sıkı tutunursa o, muhakkak bir doğru yola çıkarılmıştır 101

Allaha i'tisam, Allaha iltica ve ismeti İlâhiyyeye dehalet etmektir ki bu i'tisam için:

﴿١٠٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿﴾

sh:»1152

﴿١٠٣﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Allaha nasıl korunmak gerekse öyle korunun, hakkile müttaki olun ve her

halde müslim olarak can verin 102 topunuz bir Allah ipine sım sıkı tutunun, birbirinizden ayrılmayın ve

Allahın üzerinizdeki ni'metini düşünün, sizler birbirinize düşmanlar iken o sizin kalblerinizin arasında ülfet

husule getirib yanaştırdı da ni'meti sayesinde uyanıb kardeş oldunuz, hem sizler ateşten bir çukurun tam

kenarında bulunuyordunuz da o tuttu sizi ondan kurtardı, şimdi böyle size âyetlerini beyan ediyor ki Allaha

doğru gidebilesiniz 103

Allaha hakkile ittika Surei Bakarede « هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ » de beyan olunduğu üzere meratibi

takvanın ekmelemdir ki iki ma'na ile mülâhaza olunur: birisi; her veçhile Allaha itaat edib hiç bir isyan

yapmamak, daima zikr üzere bulunub hiç unutmamak ve her halde şükredib hiç bir küfrana düşmemektir ki

şan-u azameti İlâhiyyeye lâyük olmak manasına hakkı takva demektir. Bu ise eazımı Enbiya gibi fitrati

ma'sume üzere yaradılmış olanlardan maadası için ve hattâ onlar için bile gayrı mümkündür.

sh:»1153

« مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ وَمَا عِبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ » Buna binaen bu

âyet nâzil olduğu zaman Eshabı kiramın kesreti ibadetten ayakları şişmiş, alınlarının derileri soyulmuş ve

bunun üzerine « فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ » emri nâzil olmuş bulunduğu rivayet

olunmuştur.

İkincisi, Allah yolunda hakkile gücünün yettiği kadar mücahede etmek ve bu babda hiç kimsenin

levminden korkmamak, hattâ anası, babası veya kendi aleyhinde bile olsa Allah için adl-ü hakkaniyyetten

ayrılmamaktır ki hak, vücut ve subut ma'nasınadır. Ve bu surette «

« فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ » bunun beyanıdır. Allaha hakkile ittika etmek ve her halde

müslim olarak ölebilmek için de evvel emirde habli ilâhîye toptan yapışarak tevhid üzere içtima' etmek ve tefrikadan ihtiraz eylemek lâzımdır. Anlaşıyor ki farziyyeti hacc, bu içtimam hem vesailinden hem de makasidinden birini teşkil eder. Binaenaleyh evvelâ tevhidi kulüb, saniyen tevhidi efal dini hakkin a'zamı erkânındandır. «Ben kendi başıma münferiden dinimi, imanımı muhafaza edebilirim.» demek tehlikelidir.

Kendi başına kalmak isteyen ferdlerin iman ve İslâm üzere hüsnî hatime ile gidebilmesi meşkûk olur. Ferd, cebr-ü tazyık altında her şey'ini zayi' edebilir. Zira « **يَدِ اللَّهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ** » dır. Ve dinin

Dünyada en büyük feyzi de bu cemaatin te'sisindedir. Bunun içindir ki cemaatlerini zayi' veya perişan edenler behemehal perişan olurlar. Sevaiki fi'liyye karşısında delâili ilmiyye alel'ekser icrayı hükmedemez.

Netekim Hazreti İsa bile « **مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ** » dedi. Her mü'min' hakkın bir tecellii

izafiyesine mazhardır. Hakkı tecelli ise bütün izafatın cem'ile tevhidi hakikînin zuhurundadır. Binaenaleyh bütün ehli iman kelime-i vahide üzerinde tevhidi efal etmedikçe hakkı ittıkaya iremez, vasıl ilâllah olmazlar.

HABLÜLLAH, Allah tealâya sebebi vuslat olan delil ve vasıta demektir ki Kur'an, tâat ve cemaat, ihlas, İslâm, ahduallah, emrullah diye rivayetlerle tefsir edilmiştir ve hepsi mütekaribdirler. Bu âyetin cemaat ve içtimaiyyetle

sh:»1154

emroluduğunda şüphe yoktur. Maamafih burada cemaat, hablullahın aynı değil, ona i'tisamın hasıdır. Ebi

Saidi Hudrî Hazretlerinden mervi olduğı üzere Resulullah şöyle buyurmuştur. «

كِتَابُ اللَّهِ هُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَمْدُودُ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ =

Semadan Arza indirilmiş olan hablullah kitabullahdır. Korkunç bir yolun kenarına çekilmiş olan bir ip veya

bir kuyuya düşmüş olanları çıkarmak için uzatılmış bir ip ve ona veçhi lâykile iyice tutunmuş bir hey'et

tasavvur ediniz. İşte bu tasavvurdan hasil olan hey'eti içtimaiyye Kur'an etrafında mütemadiyen yükselen

bir cemaati islâmın misalini teşkil edecektir.

Bu i'tisam için alel'itlak bir cemaat olmak da kâfi değildir.

﴿١٠٤﴾ وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem sizden müteşekkil, önde gider, hayra davet eder, maruf ile emir ve münkerden nehyeyler bir ümmet olsun, işte onlardır o felâhı bulacaklar 104

Cemaati İslâmdan böyle bir ümmet de teşekkül etmelidir:

Ta yukarılarda da beyan olduğu üzere « امت » öne düşen, fireki muhtelifeyi toplıyan metbu bir cemaat demektir ki hepsinin önünde de imam bulunur. Cemaatle namazlar bu muntazam ve hayırhah tertibi içtimaînin

sh:»1155

tecelliyatını ifade eden sureti mahsusesidir. Bu suretle hayra davet ve emir bilma'ruf, nehiy anilmünker yapacak bir ümmet ve imamet teşkili müslimanların ba'deliyman ilk farizai diniyyeleridir. Bu farizayı eda

edebilen müslimanlardır ki « وَأَوْلَعَكَ هُمْ الْمَفْلِحُونَ » hükmi celili mucebince felâhı kâmile mazhar olurlar. Aksi halde « وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ » müeddası müşkil ve

belki müteazzir olur. Va'di ilâhî külliyyetile temin edilmez, hayra davet, emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker

alel'umum müslimanlara farzı kifayedir. Bu yapılmayınca hiç bir müsliman mes'uliyetten kendini

kurtaramaz. Fakat her ferde farzı ayın değildir. mecmu ümmetin vazifesidir.Çünkü « مِنْكُمْ »

buyurulmuştur. Buradaki « مِنْ » tecridî veya teb'izî olmak üzere iki ma'nayaa muhtemeldir. Tecridî olduğuna göre de alel'umum müslimanların vazifeleri içlerinden bunu yapacak bir ümmeti mahsusa teşkil etmek ve onlara muavenet ve ittiba' ederek o vasıta ile bu vazifeyi ifa ettirmektir. Bunlar tayin ve teşkil edildikten sonra emr-ü nehiy bizzat onlar üzerine farzı ayn olur. Ve fakat bunlar farzlarını eda etmezlerse mes'uliyet evvelâ bunlara, saniyen umuma teveccüh eder. Nizamı tevhid bozulduğu zaman zuhur edecek şerr-ü belâda yalnız zalimlere isabet edib kalmaz, umuma sirayet eder.

HAYRA DAVET, dinî veya dünyevî bir salâhı tazammun eden her hangi bir şeye davettir ki esasî tevhid ve İslâmdır. Emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker de bundan bir kısmı mühimdir. Maruf muktezayı İslâm olan tâatullah, münker de muktezayı İslâma muhalif olan ma'siyetullah demektir. Maruf ve münkeri hablullahdan başka mi'yar ile ölçmeğe kalkmak hevaya ve nefsanî arzulara tâbi olmaktır ki bu da tefrika ihdas eylemektir. Bu noktayı daha ziyade izah için buyuruluyor ki:

sh:»1156

﴿١٠٥﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ
وُجُوهُهُمُ وَتَسْوَدُّ وُجُوهُهُمُ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ

اِيْمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٧﴾ وَآمَّا
الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
﴿١٠٨﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ
ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١١٠﴾

Meali Şerifi

Ve şunlar: Şu kendilerine beyineler geldikten sonra ayrılık çıkarıp ihtilâf edenler gibi olmayın, onlar için büyük bir azab var 105 O bir takım yüzlerin ağaracağı ve bir takım yüzlerin kararacağı gün, o vakit o yüzleri kara çıkanlara şöyle denecek: ya... İmanınızdan sonra küfrettiniz ha? o halde dadın azabı, ettiğiniz nankörlüğün cezası 106 amma yüzleri ak olanlar hep Allahın râhmeti içindeler, onlar onun içinde ebednişinler

sh:»1157

107 İşte bunlar Allahın âyetleridir onları sana hak sebeble tilâvet ediyoruz, yoksa Allah âlemine bir zulüm

murad edecek değil 108 hem Göklerde ne var, Yerde ne varsa hepsi Allahındır, bütün işler de Allaha irca'

Ey ümmeti Muhammed:

﴿١١٠﴾ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ
لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١١﴾
لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُؤَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ
لَا يُنصِرُونَ ﴿١١٢﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا تُقِفُوا إِلَّا
بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاءُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ
وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٣﴾

Meali Şerifi

Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet olmak üzere vücade geldiniz, ma'rufi emredersiniz,

münkerden nehy

sh:»1158

eylersiniz ve Allaha inanır iman getirirsiniz, Ehli kitab da imana gelse idi elbette haklarında hayırlı olurdu, içlerinden iman edenler varsa da ekserisi dinden çıkmış fasıklardır 110 size ezadan başka bir zarar edemezler ve sizinle çarpışacak olsalar size arkalarını dönerler sonra da nusrat bulamazlar 111 nerede bulunsalar zillet altında kalmağa mahkûmdurlar, meğerki Allahın ahdına ve mü'minlerin ahdına sığınmış olsunlar, döne dolaşa Allahın gazabına müstehakk oldular ve meskenet altında ezilmeğe mahkum kaldılar, çünkü Allahın âyetlerine küfrediyorlardı ve Peygamberleri bile bile haksızlıkla öldürüyorlardı, çünkü âsi olmuşlardı ve aşırı gidiyorlardı 112

Burada ümmeti Muhammedin asıl hassai mümeyyizesi imanı tevhid ile emir bilma'ruf ve nehiy anilmünker olduğu ve bilhassa bu vasf altında insanlar için en hayırlı bir ümmet oldukları ve bu vazife esas itibarile yalnız ülül'emre aid olmayıb alel'umum mü'minlerin bizzat veya bilvasıta bununla alâkadar olmaları lâzım geleceği ve bir ümmetin hayriyeti de ekserisinin salâhile olabileceği ve netekim sair ehli kitabın bu hasleti haiz olamamaları içlerinde tâatı ilâhiyyeden çıkmış fasıkların ekseriyet teşkil etmelerinden neş'et ettiği ve Müslimanların ekseriyeti bu hasleti mümtazeyi muhafaza ettikçe kendilerine diğer kâfirlerin, fasıkların nihayet bir ezadan başka zararları dokunamayacağı ihtar olunuyor ki burada 112.

﴿إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِنَ النَّاسِ﴾ da şayânı dikkattir. Kendilerini her

şey zannedib Allaha tâaten huruc edenler az çok zilletten kurtulurlarsa yine Allahın veya Allahın kullarının

ahd-ü emanı sayesinde kurtulabilirler.

Evet, Ehli kitabın mü'min olanları da yok değildir:

sh:»1159

﴿۱۱۳﴾ لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ
اللَّهِ أَنْاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿۱۱۴﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي
الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۱۱۵﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿۱۱۶﴾

Meali Şerifi

Hepsi bir değiller, Ehli kitab içinden kalkınan bir ümmet var, gece vakitleri Allahın âyetlerini okuyub

secdelere kapanıyorlar 113 Allaha inanırlar, Ahiret gününe inanırlar, ma'ruhu emrederler, münkerden

nehederler, hayırlara koşuşurlar ve işte bunlar salihîndendirler 114 ve hayra dair her ne yaparlarsa hiç bir

zaman ona küfran ile karşılanmayacaklardır, ve Allah o müttakileri bilir 115

ÜMMETİ KAİME; Hakşinas, doğru, doğrulan veya Allah için kalkan, müstakim, adil ümmet manâlarına gelir.

Cumhuru müfessirînin muhtarına göre burada Ehli kitabdan murad, Musa ve İsa aleyhimesselema iman etmiş olanlardır. Ve bu âyetin sebebi nüzulünde bir kaç rivayet vardır.

1- Abdullah ibni Selâm ve Se'leb ibni Said ve Üseyd ibni Ubeyd gibi zevat müsliman oldukları zaman diğer Yehudîler bunların aleyhinde bulunmuştur, küfr-ü husranlarından bahsetmişlerdi. Bunlara karşı faziletlerini beyan hakkında bu âyet nâzil olmuştur.

sh:»1160

2- Ehli Necrandan kırk, Habeşten otuz iki, Rumdan üç ki minhaysülmecmu' yetmiş beş zat dini İsa üzere iken Muhammed aleyhissalâtu vesselâmi tasdik ederek iman etmişlerdi. Âyet bunlar hakkında nâzil

olmuştur.

3- Resulullahın Medineye kudumundan evvel Ensar miyanında Es'ad ibni Zûrare ve Bera ibni Ma'rur ve Muhammed ibni Mesleme ve Ebu Kays ibni Sirme ibni Enes muvahhidinden idiler, cenabetten guslediler ve bildikleri kadar şeriati Hanîfiye ile amel ederlerdi. Resulullah gelince derhal tasdik edib ona nusrat ettiler.

4- Yukardaki âyetlerde Ehli kitab zemmolunduktan sonra hepsinin böyle olmayıp içlerinde sıfatı hamîde ve hısalî mardîyye ile muttasıf olanları da bulunduğu beyan olunmak için nâzil olduğu da söylenmiştir.

Bazı müfessirînin beyanına göre de burada Ehli kitab müslimanlara dahi şamil olan manâi eammına masruftur. Ve her halde siyakı âyet «

«وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ

cümlesindeki mü'minleri beyan olduğu zahirdir.

Ehli kitabın iman edenleri böyle, alel'umum kâfirlere gelince: Ehli iman bunların servetlerinden ve hayati

Dünya uğurunda kesreti infaklarından endişe etmemelidirler. Çünkü:

﴿١١٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا
أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿١١٧﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ
فَاهْلَكَتُهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

sh:»1161

Meali Şerifi

Küfredenler, her halde onların ne malları ne evlâdları kendilerini Allahdan kurtaracak değildir, onlar

eshabı nardır hep onda kalacaklardır 116 bu Dünya hayatında yapmakta oldukları masrafın meseli bir

rüzgâr meseline benzer ki onda kavurucu bir soğuk var: nefislerine zulmeden bir kavmin ekibine sataşmış

da onu mahvetmektedir, ve onlara Allah zulmetmemiştir ve lâkin kendilerine zulmediyorlardı 117

Ancak:

﴿١١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ

لَا يَأْتُونَكَمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ
وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ أَنْ كُنْتُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿١١٩﴾ هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ
وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لِقَاكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا
عَضُّوا عَلَيْكُمْ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٢٠﴾

sh:»1162

﴿١٢٠﴾ إِنْ تَمَسَسَكُمْ حَسَنَةٌ تَسُوهُمْ وَإِنْ تَصِيبَكُمْ سَيِّئَةٌ
يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصَبَرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ
اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢١﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Ağyarınızdandır yar tutmayın, sizi şaşkırtmada kusur etmezler, sarpa sarmanızı

arzu ederler, görmüyor musunuz buğzları ağızlarından taşmakta, sinelerinin gizlediği ise daha büyüktür, işte size âyetleri sarîh bildirdik aklederseniz 118 ha, sizler öyle kimselersinizdir ki onları seversiniz onlar ise bütün kitaba iman ettiğiniz halde sizi sevmezler, hem yüzünüze geldiler mi « آمنا » derler, ve تنها kaldırlarmı gayzlarından aleyhinizde parmaklarını ısırđılar, de ki: gayzınızla ölüň, her halde Allah bütün sinelerin küňhünü bilir 119 size bir iyilik dokunursa fenalarına gider, başınıza bir musibet gelirse onunla ferahlanırlar, ve eđer siz sabırlı olur ve iyi korunursanız onların hıyleleri size hiç bir zarar vermez, çünkü Allah onları kendi amellerile kuşatmıştır 120

BITANE, esasen elbisenin iç yüzündeki astar demektir. Bundan bir kimsenin esrarına vakıf olan pek sıkı dostuna da bitane ıtlak edilir. Mü'minler kendi ehli milletlerinden maadasını, yani gerek küffarı ve gerek münafıkları iç yüzlerine vakıf olacak umur-ü hususta ve muamelâtta kullanmaktan nehy olunmuştur ki bu nehyin hususâtı şahsiyeye dahi şümulü bulunmakla beraber siyakı âyet daha ziyade umurü âmmeye nâzırdır. Bunun esbabı mucibesi de her iki tarafın haleti ruhiyyeleri izah olunarak anlatılmıştır.

sh:»1163

Evvela: 118. ﴿لَا يَأْتُونَكُمُ خَبَالًا﴾ size fesad ve zarar yapmakta hiç kusur etmezler
﴿وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ﴾ size meşakkat ve zahmet veren şeylerden memnun olurlar

mütemadiyen propaganda yapmaktadırlar ﴿وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ﴾ halbuki

sînelerinde gizledikleri gayızlar, kinler daha büyüktür. Saniyen, bunların sebebi 119.

﴿هَآ أَنْتُمْ أَوْلَاءُ﴾ ey mü'minler! siz öyle kimselersinizdir ki ﴿تُحِبُّونَهُمْ﴾ onları,

yani kendinizden maadasını da seversiniz. -Müslimanın şîârı budur. Umumun iyiliğini ister, herkese

hayırhah olur, nazarı mahabbetle bakar. Hukukunu sıyanet eder, fesaddan sakınır, kimseyi belâyâ sokmak

istemez. Lâkin ﴿وَلَا يُحِبُّونَكُمْ﴾ mü'min ve müsliman olmiyanlar size karşı öyle değildir: Onlar

sizi sevmezler. Bunun böyle olmasının sebebi de ﴿وَتَوَمَّنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ﴾ siz

müslümanlar bütün kitablara iman edersiniz ve tamamen iman edersiniz. Onlar için her hangi bir kitaba

mensub olanların ve hattâ mensubiyet iddiasında bulunanların kendilerine hüsni nazarları kadar sizin de

onlara hüsni nazarınız bulunur. Zira imanın muktezası budur. Fakat böyle olduğunuz halde onlar öşle

değildirler. Sizin kitabınıza inanmazlar küfredeler. İnanıdıkları kitaba da bâlâda görüldüğü üzere hepsi

tamamile inanmış değildir. Binaenaleyh müslimanların gayri müslimlere karşı nazarları ve muameleleri

mü'minâne olduğu halde gayri müslimlerin müslimlere nazar ve muameleleri akideleri mucebince daimâ

ve bizzarure kâfirâne olur. Bundan dolayıdır ki hakikî bir müsliman

sh:» 1164

umumun bitanei umuru olmağa lâyıık olduğu halde gayri müslimlerin müslimlere bitane olması hem

kendilerine hem müslimanlara zarardır. Velhasıl müsliman vicdanı temiz ve geniş, diğerleri ise dar ve

bulaşıktır. Salisen, münafıklar yüze karşı gelince biz mü'miniz derler:

﴿وَإِذَا لَقُّوْكُمْ قَالُوا آمِنَّا﴾ fakat تنها kaldılar, meydanı boş buldular mı ehli imana

gayızlarından parmaklarını ısırırlar: daima diş gıcırdatır dururlar:

﴿وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ﴾ bunun için 120.

﴿إِنْ تَمَسَّكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ﴾ siz mü'minlere bir güzellik dokunursa fenalarına

gider: meselâ müslimanların sıhhati bedenleri, ucuzluk ve refahları, düşmanlarına zaferleri, beyinlerinde

ülfet ve mahabbetleri onları memnun etmez ﴿وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا﴾

ve fakat size bir kötülük isabet ederse onunla ferahlanırlar, meselâ müslimanlara bir maraz, fakr, hezimet,

tefrika, nehb-ü garet gibi bir musıbet oldu mu keyflenir sevinirler. İşte bütün bunlara karşı müslimanların

vazifesi sabredib korunmak. İktisabı fezail ile onları hasedlerinden çatlatmaktır. Eğer müslimanlar Allaha

tâatta sabrederler ve nehiyelerinden ictinab ile iyice korunurlarsa o kâfirlerin ve o münafıkların hiylelerinin

ve entrikalarının hiç bir zararını görmezler. Çok olsa biraz eziyet çekmiş olurlar. Lâkin akıbet hepsine

galebe ederler ki tarihi islâm bunun misallerile doludur.

Sabr-ü ittika edenlere cenabı Allahın nusreti ve meuneti nasıl cereyan edib de düşmanların zararlarını

defeylediğini ve sabr-ü ittika edilmediği zaman da nasıl zararlara düşüldüğünü bilfil anlatmak için de

bilhasşa şu misalleri yad et ya Muhammed:

sh:»1165

﴿۱۲۱﴾ وَأِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۲۲﴾ إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا
وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۲۳﴾

Meali Şerif

Hani bir vakit erkenden ehlerinden çıkmıştın mü'minleri muharebe için elverişli mevki'lere yerleştiriyordun

ve Allah idi bir işiden, bilen 121 o dem ki içinizde iki taife yılmak istemişlerdi Allah zahîrleri iken, ve ancak

Allaha demek dayanmalı mü'minler 122

Bu iki âyette Uhud gazası tezkir edilmiştir. Şöyle rivayet olunuyor ki bir Çarşamba günü müşrikler

Ebusüfyan kumandasında olarak Medine civarında Uhud dağına inmişlerdi. Resulullah Eshabile istişare

eyledi. Abdullah ibni Übeyy ibin Selûlü de çağırmişti. Bundan evvel onu çağırılmazken bu kerre onu da da'vet etti, ledel'istişare Abdullah ve ekseri Ensar «ya Resulâllah Medinede dur, çıkma, biz şimdiye kadar her hangi bir düşmana çıktıkça musibete uğradık ve fakat her hangi bir düşman da üzerimize geldise biz de onları musibete düşürdük, sen içimizde iken daha neler olur? Binaenaleyh bırak onları, şayed kalırlarsa fena bir mevkide kalmış olurlar ve eğer üzerimize gelirlerse erkekler

sh.»1166

yüz yüze harb eder, kadınlar, çocuklar da taşa tutarlar, ric'at ederlerse fena halde haib-ü hasir dönerler giderler» demişlerdi, diğer bazıları da «şu kelblere karşı çikalım, kendilerinden korktuk zannetmesinler» dediler, bunun üzerine aleyhissalâtü vesselâm buyurdu ki «ben rü'yamda gördüm etrafımda bir sığır boğazlanıyordu, bunu hayra yordum, kılıcımın ucunda bir gedik gördüm, bunu da bir hezimete yordum ve gördüm ki sanki ben muhkem bir zırhlı gömleğe idlal edildim, bunu da Medine diye yordum. Reyiniz olursa Medinede kalır ve onları bırakırsınız.» Buna karşı müslimanlardan «Bedr» muharebesine yetişememiş olan ve Uhud günü şehadetleri mukadder bulunan bir takım zevat «her halde bizi düşmanlarımıza çıkar» dediler ve bunda ısrar eylediler, binaenaleyh Resulullah da zırhını giyindi, giyinince ısrar edenler «biz ne fena yaptık, Resulullah'a vahiy gelirken ona karşı reyimizde ısrare kalkıştık» diye nedamet ettiler, bunun üzerine «ya Resulullah ne re'iyden isen öyle yap» dediler, Resulullah da «bir Peygamber zırhını giyinince artık harb

etmeden onu çıkarması yaraşmaz» buyurdu ve Cuma günü Cuma namazından sonra bin kişi ile çıkıp hareket etti. Cuma ertesi günü sabahleyin Uhude Şi'b nam mevkiya vardılar, piyade olarak yürüyordu, Eshabını harb için sarf yapıp ta'biye ediyordu ve safları o kadar tanzim buyurdu ki bir az çıkmış bir göğüs görse «geri çekil» diyordu, vadînin bir canibine kondu, gerek kendisinin ve gerek askerinin arkasını Uhude verdi, Abdullah ibni Cübeyri okulara kumandan yaptı «oklara bizi müdafaa ediniz, arkamızdan gelmesinler» diye emretti. Ve Eshabına da «bu makamda iyi durunuz, düşman sizi görünce döneceklerdir.

Sakin dönenleri takib etmeyiniz ve bu makamdan çıkmayınız» buyurdu. İşte «

« مِنْ أَهْلِكَ » تَبَوُّى الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ bunları ihtardır. « مِنْ أَهْلِكَ » de Hazreti

Aişedir. O gün Resulullah onun nezdinden hareket buyurmuştu. Sonra Abdullah ibni übeyy reyine

sh:»1167

muhalefet edildiğinden dolayı «çocukların sözlerini dinledi de benimkini dinlemedi» diye içerlemişti. Kendi adamlarına «Muhammed, düşmana ancak sizinle muzaffer olur, Eshabına «düşman onları görünce münhezim olacak» diye vaid de etti, binaenaleyh düşmanlarını gördüğünüz zaman siz bozulunuz arkanızdan onlar da bozular, iş, Muhammedin dediğini hılâfını olur» dedi, iki taraf telaki edince Abdullah maiyyetindeki üçyüz kadar münafıkla beraber bozuluverdiler. Düşman üç bin kadardı, bunlara karşı yedi yüz müsliman kaldı. Inayeti hakk ile müşrikleri hezimete uğrattılar, Resulullahın buyuruğu zuhur etmişti.

Fakat mü'minler bu suretle onların hezimetlerini görünce «Bedr» vak'ası gibi olmasını arzu ederek sabredemediler, ric'at edenleri takibe koyuldular ve Resulullahın emrine muhalefet edib gösterdiği mevki terkediverdiler. Mahza bu muhalefet edib gösterdiği mevki terkediverdiler, Mahza bu muhalefet yüzünden cenabı Allah müşriklerin kalblerinden korkuyu aliverdi, tekrar döndüler hücum ettiler, asker, Resulullahın etrafından dağıldı, beraberinde Hazreti Ebi Bekir, Ali, Abbas, Talha Sa'd gibi bir kaç zattan başka kimse kalmadı, o sırada Resulullahın vechi saadetleri cerîhadar oldu, mübarek rabâiye dişî kırıldı, asker içinde «Muhammed, katlolundu» diye bir sayha çıktı. Ensarı kiramdan Ebu Süfyan künyesinde bir zat da «işte Resulullah burada» diye nida etmeğe başladı, muhacirîn ve Ensar döndüler, Resulullahın etrafına geldiler, içlerinden yetmiş kişi şehid olmuş bir çoğu da yaralanmıştı. Resulullah «

رَحِمَ اللَّهُ رَجُلًا ذَبَّ عَنِ إِخْوَانِهِ = kardeşlerini müdafaa eden erkeğe Allah rahmetsin» buyurub maiyyetindekilerle müşriklere hücum etti, onlar da bir hayli maktul ve mecruh vererek bimayetillâh hepsini defeyledi.

İşte Uhud vak'asının hulâsası budur ki üç bin düşmana karşı binden az ve üç yüz münafıkın da ric'atları üzerine yedi yüz kadar müsliman askeri muzaffer olmuşken

mahza Resulullahın emrine muhalefetten ve ganimet arzusuna düşölmekten naşı böyle bir bozgunluk

vuku buldu ve olanlar oldu ki bütün bunlar «

«وَأَنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا» Mefhumunu gösteren

şevahidi vukuattır. Bu vakada Abdullah ibni Ubeyyibni Selülün inhizamı esnasında Resulullahın

cenahlarını teşkil eden Ensardan iki taife ki Hazrecden beni Seleme ile Evsten beni Harise dahi za'fi kalbe

düşüb az daha dönecek gibi olmuşlar, Fakat «وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا» medlülünce Allah saklamış,

kalblerini toplamışlar, tashihi niyyet eylemişlerdir ki 122.

﴿إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ الْخ﴾ äyeti de bunlara işaret olduğu beyan kılınmıştır.

Bunda bir münaşıkı bitane ittihaz edib istişareye karıştırmaktan çıkan mazarrata da büyük bir misal vardır.

Binaenaleyh müslimanlar sabr-ü ittika ile vazifelerini bilmeli ve ancak Allaha tevekköl ve i'timad

etmelidirler. Kalblere kuvvet veren o, zaf veren yine odur. İkbal ondan, idbar da onandır. Allahın emirlerini

tutub nehiyelerinden sakınanlar her halde mansur ve muzaffer olurlar.

﴿۱۲۳﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۲۴﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ
يُمَدِّدَ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ ﴿۱۲۵﴾ بَلَى
إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمَدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ

بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٦﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ
إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ
اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٧﴾

sh:»1169

﴿١٢٧﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا
خَائِبِينَ ﴿١٢٨﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ
أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا
فِي الْأَرْضِ يُغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿١٣٠﴾

Meali Şerifi

Filhakika sizler bir kaç biçare iken Bedirde Allah sizi mahzâ nusratıyla muzaffer buyurdu o halde Allaha

korunun ki şükredesiniz 123 o vakit ki mü'minlere şöyle diyordun: indirilmekte bulunan üç bin melâike ile

rabbınızın size imdad etmesi yetişmez mi size? 124 Evet siz sabr-ü sebat eder ve itaatsizlikten sakınırsanız onlarda şu dakikada üzerinize geliverirlerse Rabbiniz size beş bin Melâike ile imdad edecek nişanlı nişanlı 125 ve bunu Allah size sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz bununla yatışsın diye yaptı, yoksa nusrat ancak Allahdandır azîz o hakîm o 126 ta ki o küfredenlerden bir kolu kessin veya perişan etsin de haib-ü hasir dönüb gitsinler 127 senin elinde emirden bir şey yok, yahud onlara tevbe ettirsin ve yahud onlara tevbe ettirsin ve yahud azâb etsin çünkü onlar zalimdirler 128 Hem Göklerde ne var, Yerde ne varsa hepsi Allahındır: dilediğine mağfîret eder dilediğine azâb, ve Allah gafurdur, rahîmdir 129

«Bedr» Mekke ile Medine arasında bir kuyu suyunun ismidir ki sahibi Bedr ibni keldenin namile veya ay gibi parlak ve yuvarlak olduğundan dolayı Bedr tesmiye

sh:»1170

edilmiştir. O mevzi'a ve yahud vadiye Bedr denildiği dahi merviydir. İkerimeden nakledildiğine göre burası Cahiliyyede bir ticaret yeri imiş. Resulullahın müşriklerle ilk muharebesi olan Bedr gazası burada vaki' olmuştu ki Hicretin ikinci senesi Şehri Ramazanın yirmi yedince Cum'a gününe müsadif idi. O gün 123.

﴿وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾ medlülünce müslimanlar gayet az, fakır ve maddeten son derece za'fî hal içinde

idiler. Mec'muu üç yüz on küsur kişiden ibaret bir zümrei mücahidîn idi. Yetmiş yedisi muhacirînden ve

sancaktarları Hazreti Ali idi. İki yüz otuz altısı Ensardan ve sancaktarları Sa'd ibni Ubade idi. Üç beş kişiye

ancak bir deve isabet edebiliyordu. Bütün askerde yalnız bir at ve nihayet diğer bir rivayete göre biri

Mıkdadın, biri de Mersedin olmak üzere iki at, doksan deve, altı zırh, sekiz kılıç vardı. Bunu mukabil düşman

bin kadar mukatil idi, yüz atları vardı, silâh ve şevketleri tamdı. İşte Bedr günü böyle bir halde bulunan

mü'minlere Cenabı Allah nusrat ihsan etti. Ma'lûm ve meşhud olduğu üzere Ebü Cehil gibi sanadidi Kureyş

o gün hep maktul düştüler. Ve o günden itibaren izzeti iman tezahür etti. Yevmi Bedr Mebnayı islâm oldu.

Bunu Allahdan başka kim yapabilir? Şimdi âklı olanlar böle bir nusreti ihsan eden Allaha tevekkül ve

i'timad etmez mi? Nasıl olur da sabr-ü ittıkayı bırakır, feşele, yani cebanete ve za'fı kalbe düşer?

Binaenaleyh ey mü'minler ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ bundan böyle hep

Allaha ittaka ediniz ki nusretine nail olub şükredesiniz. Yevmi Bedrdeki nusreti İlâhiyye 124.

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ o hengâmda idi ki ya Muhammed! sen mü'minlere şöyle diyordun

125.

﴿الآن يكفيكم أن يمدكم ربكم . . . من الملائكة مسومين﴾

Rivayet olduğuna göre o sıra

sh:» 1171

«Kürz ibni Cabirilmuharibî müşriklere imdad etmek istiyormuz» diye müslimanlara bir haber gelmiş ve

endişelerini mucib olmuştu. Buna karşı bu veçhile iki mertebe imdadı rabbanî tebliğ buyurulmuş ve

müşrikler münhezim olmuş, bunu haber olan Kürz de imdaddan sarfı nazar etmiş idi. Cenabı Allah Bedr

muharebesinde mü'minlere ibtida bin melâike ile imdad buyurmuş idi. «

اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّي مُّمَدِّكُمْ بِالْفِ مِنْ
الْمَلَأِكَةِ مُرْدِفِينَ

müşriklerin hezîmetini tesri' buyurdu ve şayed düşmanlara mezkûr «Kürz»ün imdadı hemen geliverecek

olursa mü'minlerin sabr-ü ittika etmeleri şartile «مَسُومِينَ» yani alâmetli, nişanlı, simaları belli beşbin

melâike daha göndereceğini de vaid buyurdu. Şu halde düşmana imdad gelmemiş ve zafer tamam olmuş

bulduğundan bu beş bine hacet kalmamış olduğu anlaşılıyor. Maamafih işbu beş bin melâikei

müsevvimînin dahi harbe iştirak etmemiş olmakla beraber nüzul ve huzurları hakkında rivayetler dahi

mevcuttur. Ve ba'zı rivayette işbu melâikei müsevvimîn «Uhud» de nâzil olmuş ve fakat kıtale iştirak

etmemişlerdir. Bu melâikenin simaları ekser rivayetlerde kır atlak üzerinde sarı veya beyaz veya siyah sarık

olmak üzere nakledilmiştir. Bütün ehli Tefsir ve Siyerin içmai vardır ki yevmi «Bedr» de melâike nâzil olmuş

ve küffar ile harb etmişlerdir. Yevmi «bedr»den maadasında melâikenin bilfil kital yapmayıb ancak teksiri

aded ile meded halinde bulunmuş oldukları da İbni Abbastan merviydir. Allahın bir meleki yerin altını

üstüne getirmeğe kadir olduğu halde böyle bir çok melâike ile imdad, efali ibada olan nusrati İlähiyyenin

bir tecellisidir. Ve malûmdur ki bu gibi ahvalde insanlar nazarında kemmiyyetin de bir ehemmiyeti

mahsusası vardır. Binaenaleyh melâikenin teksiri ekalli kalil bir zümrei mücahidinin keyfiyyet noktai

nazarından tezyidi kuvvetlerini

sh:»1172

ifade eder. Bunun için buyuruluyor ki 126.

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ﴾ vaki' ve

mev'ud olan bu imdadı Allah mahza mü'minlere bir müjde olmak ve bununla kalblerini tatmin etmek için

yapmıştır ﴿وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ böyle bir

nusrat ve hatta alelîtlak hakikati nusrat ise ancak azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır. Allahın bu nusratı

da şu hikmetler içindir: 127. ﴿لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ kâfirlerin bir tarafını,

yani bir kısmını bölmek, katil veya esir etmek ﴿أَوْ يَكْتَبَهُمْ﴾ veya onları perişan edib ciğerlerini

hûn eylemek için ﴿فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ﴾ ki maksadlarına ıremeyib haib-ü hasir dönsünler.

Ya Muhammed! 128. ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ başkaları şöyle dursun sen

bile bizzat hiç bir emre, hiç bir hükme malik değilsin. Ancak bir abdi memursun, Allahın emri olmayınca o

kâfirlere veya muhaliflere hiç bir şey yapamazsın, hatta aleyhlerine dua bile edemezsin» - netekim rivayet

olduğna göre vak'ai «Uhud» de Rasulullah kâfirlere veya muhaliflere dua etmek istemiş idi, bu âyet nâzil

olmuştur. Hasılı emir ancak Allahındır. Allahın hikmeti de ya onları «Bedr»de yaptığı gibi katı' veya kebt ile

haib etmek ﴿أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾ veya onlara tevbe nasıb eylemek ﴿أَوْ يَعَذِّبَهُمْ﴾

ve yahud onları şiddetli azablandırmaktır. Bu tazibin sebebi de ﴿فَانَّهُمْ ظَالِمُونَ﴾ zira onlar

zalimdirler. 129.

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ﴾
﴿وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ﴾ bununla

sh:»1173

beraber ﴿وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ dir. Binaenaleyh bunu iyi bilmeli ve yalnız Allahın emr-ü

hakimiyyetine iman ve ancak onun nusratına i'timad edib ona göre sabr-ü ittika ile mağfired ve rahmeti

İlâhiyenin tarikına sülûk eylemeli ve «Uhud» vak'asında olduğu gibi zarar görmemek için cihadı asgardan

evvel mü'minler cihadı ekber olan müchedei nefis ile ahlâklarını, cemaatlerini, umur ve ahvali

dahiliyelerini Islâh ve tehzib etmelidirler.

Bunun için:

﴿١٣٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا
مُضَاعَفَةً ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ
الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣٢﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿١٣٣﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! öyle kat kat katlayarak riba yemeyin, Allahdan korkun ki felah bulasınız 130

hem o kâfirler için hazırlanmış ateşten korunun 131 Allaha ve Peygambere itaat edin ki rahmete

erdirilesiniz 132

Demek ki şimdi islâhatı dahiliyye hususunda ilk nazarı dikkate alınacak mes'ele emri ittıka ile alâkadar olan mes'elei iktisadiyyedir. Ve bunun en mühimmi de ribadan ictinabdır -surei Bakarede riba âyetlerine bak- bunda da ilk iş «ez'afı muzaafe» ribanın kaldırılmasıdır. Ribanın ez'afı muzaafe olması da bir borca güzeştesi zammedile edile faizin re'sülmal kadar veya daha ziyade bir mıkdarı bulması demektir.

Müfessirîn bu kaydın ihtirazî olmayıb

sh:»1174

o zamanki cereyanı hale göre vukuî olduğunu ve binaenaleyh aslı nehyin alel'itlak ribayı tahrimine

müteveccih bulunduğunu beyan etmektedirler. Bu âyetin «Uhud» vak'asını tezkir sadedinde varid olması

bunun ilk nâzil olan nehyi riba âyeti olduğuna delâletten hali değildir. Tahkikatı Fıkhiyeye nazaran da surei

Bakare âyetleri nüzulen bundan muahhardır. Ve hattâ muahhar olmasa bile her halde mukaddem dahi

olmadığından lâakal mukarenete mahmul olması lâzım gelir. Ve binaenaleyh riba hakkında nassı hâkim «

وَاحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

«فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ»

tehlûkesini düşünüb 130. 131. 132.

﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ . وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ
لِلْكَافِرِينَ . وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾

Emirlerini tutun. Bu ittika ve itaat ile

﴿۱۳۳﴾ وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا
السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿۱۳۴﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي
السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ

يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٥﴾ وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا
أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ
اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٦﴾

sh:»1175

﴿١٣٦﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُ هُم مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِن
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٧﴾

Meali Şerifi

Ve koşuşun Rabbinizdan bir mağfirete ve bir Cennete ki eni Semavat-ü Arz genişliğidir, müttekiler için

hazırlanmıştır 133 o müttekiler ki bollukta ve darlıkta infak ederler, ve kızdıklarında öfkelerini yutarlar ve

nasın kusurlarını afvedicidirler, Allah da muhsinleri sever 134 ve onlar ki bir kabahat yaptıkları veya

nefislerine bir zulmettikleri vakit Allahı anarlar da derhal günahlarına istiğfar ederler, günahları da Allahdan

başka kim mağfired eder? Hem yaptıklarına bile bile ısrar etmezler 135 işte bunların mükâfatı Rablarından

bir mağfiret ve altından ırmaklar akar Cennetlerdir, içlerinde ebedî kalmak üzere onlar, ne de güzeldir ecri

iş yapanların 136

133. ﴿وَسَارِعُوا﴾ Nafi' ve ibni Âmir kıraetlerinde «vav» sız «سَارِعُوا» okunur.

«MÜSAREAT»; Koşuşmak, sur'at yarışı yapmaktır, mağfirete müsareat da esbab ve tarikı mağfirete

müsâreat demektir. «CENNET» dariseadet olan vatani ebedî, o gizli bahçe ki «

جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ» dan birisi veya hepsi. «ARZ» tul mukabili en

veya vüs'at veya karşılık ve bedel manâsınadır ki bir şey satın alınmak için ahz olunur. Diğer bir âyette «

عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ» buyurulduğundan burada da «

عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ» kâfi teşbihin hezfiyle «

عَرْضُهَا عَرْضُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» manâsı gözetilmiştir ve bu teşbihin hakikî veya

azameti vüs'atten kinaye olduğu da mevzuı bahsolmuştur. İbni Abbas ve Said ibni Cübeyr ve Cümhur

demişlerdirki «Semavat ve Arz kumaş gibi yayılıb birbirine ulanınca

sh:»1176

Cennet arzına bir mıkyaş olur. Tulünü ise Allahdan başka kimse bilmez» bu kavle göre Cennet

Semavattan büyük demektir, bazı ehadisi Nebeviyyede de Cennet arşı âzamin tahtinde ve Semavatın

fevkında bulunduğu varid olmuştur. Bunun için « **وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ** »

» bir kişiye isabet eden Cennet diye de tefsir edilmiştir. Maamafih bu âyetin zahiri bu âlemin Semavat ve

Arzı aynen Cennetin arzı « **عَرْضُهَا كَعَرْضِ** » âyeti de teşbihen böyle olduğunu gösteriyor.

Bunların birini bedel birini en manâsına hamlederek tevfiik, mümkün olduğu gibi «

« **وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ** » âyeti de her iki âyetteki Cennetleri başka başka olarak

ahzetmeğe müsaidir. « **رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً** »

».

Tefsiri Razîde nakledildiği üzere Hıraklın -yani Rum Kralının- elçisi Resulullah'a sen «

« **عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ** » olan bir Cennete davet

ediyorsun? o halde Nâr, nerede?» diye sual etmiş Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem de «

« **سُبْحَانَ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّيْلُ إِذَا جَاءَ النَّهَارُ** = sübhanallah gündüz olduğu

zaman gece nerede olur?» buyurmuş olduğu mervidir.

Bu Cennetin muttekîler için tehye edilmiş bulunduğu gösteriliyor. Ve bu ittikanın sadece şirkten

sakınmak manâsına alel'itlak bir ittika olmadığı anlatılmak için bu müttekiler, evsafı mahsusa ile tavsif

olunuyor ki evvelâ: 134. ﴿الَّذِينَ يَنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ﴾ SERRA';

Sürur veren halet, DARRA'; Zarar ve sıkıntı veren halet demektir ki hali yüsür ve hali usür, hali sürur ve hali

gumum, hali hayat ve vasiyyet suretiyle hali memat, evlâd ve akribaya nefaka gibi sürur veren infak,

düşmanlara karşı masraf gibi zarar ve sıkıntı veren infak, düşmanlara karşı masraf gibi zarar ve sıkıntı veren

infak halleri, ehli yüsrolan kimselere ziyafet ve hediye, ehli zaruret olan fukaraya sadaka manâlarından

her biriyle tefsir edilmiştir. Binaenaleyh zahir olan ta'mimdir. ﴿وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ﴾ GAYZ:

Hoşlanılmadık bir şey'e karşı tab'ın heyecanı, yani öfke

sh:»1177

demektir ki gadabın aslıdır. Ve ondan farkı vardır. Deniliyor ki her halde gadabın araksında iradei intikam

vardır. Ve yahut gadab bilâ ihtiyar yüzde ve cevarilte zahir olur. Gayz ise yalnız kalbde kalabilir. Bir de

Allaha gazab isnad edilir de gayz isnad edilmez. KEZİM; Dolu bir kırbanin ağzını bağlamaktır ki burada

öfkesini yutub tutmak, zarar gördüğü kimselere karşı kudreti bulunduğu halde intikama kalkışmamak ve

hatta nahoş bir hal göstermeyib hazm-ü sabretmektir. ﴿وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ﴾ kötülük

edenlere karşı afv ile muamele edenler. Afiv hakkında bir çok ehadisi nebeviyye varid olmuştur. Ezcümle

buyurulmuştur ki «yevmi kıyamette nerede ecirleri Allah üzerine olanlar Cennete girsinler» diye bir münâdi

nida edecek «ecri Allah üzerine olan kim?» denilecek, bunun üzerine afiv yapmış olanlardan başka kimse

kalkamayacaktır. ﴿وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ Amelinde ihsan yapan bütün muhsinlere

şamildir. İhsanın ma'nası için surei Bakarede «

«بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ

﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ Saniyen 135.

FAHİŞE: zina gibi pek çirkin olan fiil, nefse zulüm de her hangi bir günah, yahud fahişe, âhare taallûku olan

günah, zulmi nefis de başkasına taallûku olmiyan günah demektir. Müttekilerin ikinci kısmı

hasbel'beşeriyye böyle bir fahişe yaptıkları veya her hangi bir günah işledikleri zaman derhal Allahı

hatırlarlar ve haya ve haşyetlerinden ﴿فَاسْتَغْفِرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾ günalarına hemen istiğfar

eylerler. Yaptığına nedamet edib kalbinden ve lisanından mağfiret talep eder ve o günahı örttürecektir

hasenata müsareatte bulunurlar. Fil'vaki ﴿وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ﴾ günahları

da gafur, rahîm olan Allahdan başka kim mağfiret eder?

sh:»1178

Öyle ya afvedenleri, ihsan eyliyenleri seven Allahiazîmüştandan ziyade afv-ü gufrana kadir ki tasavvur

olunabilir. İşte her hangi bir günah akıbinde derhal Allahdan haya edib de hemen tevbe ve istiğfar edenler

﴿وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ ve yaptıkları günahlarda bile

bile ısrar etmeyenler 136. ﴿أُولَٰئِكَ جَزَاءُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ﴾ bunlar yokmu min

tarafıllâh mükâfatları mağfiret ﴿و﴾ günahları yokmuş gibi

﴿جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا﴾dır. Bunlar Allahın

göze görünmiyen niami ebediyyesidir. ﴿وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ﴾ ne de güzeldir ecir iş

yapanların: çalışan âmillerin. -Esas itibarile icabı amel değil mahzı fadlı İlâhî olan bu mağfiret ve Cennet

va'di İlâhî muktezasınca a'mali saliha erbabının istihkaklarıdır. Âmil olmıyan, tevbe etmiyen âsillerin felâh

ve halâsı ise böyle istihkak suretinde bir ahd-ü va'd ile müemmen değildir. Mahzı meşîyyet ve inayeti

İlâhiyyeye kalmış bir şeydir. Maamafih onların mağfireti de mümteni' değil caizdir. Zira «

«لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا»

buyurulmuştur. Ancak şuna dikkat edilmek lâzım gelir. İkisinde de esasen hâkim olan fazl-ü kibriyayı İlâhî

olmakla beraber lisanı Kur'anda biri çalışmış namuslu bir ecîr, biri de ecîr olmak üzere yazılan ve fakat

namusiyle çalışmayıp ücret zamanı sadaka uman bir sail vaz'ıyyetinde tefhim buyurulmuştur. Binaenaleyh

hodbin, küstahbir âmilin tardolunmak tehlikesi bulunduğu gibi âtil bir sailin de cilvei iman ile mazhari

ihsan oluvermesi mümkündür.

Burada beyan olunan iki sınıf müttekilerin hali siyaki kıssaya tatbik olununca evvelkiler alel'umum

Eshabı bedrin ikinciler de «Eshabı Uhud»ün evsafını ima ettiği anlaşılır.

sh:»1179

Bunun için bu kıssaya nakli kelâm için buyuruluyor ki:

﴿١٣٧﴾ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٣٨﴾ هَذَا بَيَانٌ
لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٩﴾

Meali Şerif

Sizden evvel kanun olmuş bir takım vak'alar geçti, onun için Arzda dolaşın da bir bakın: Peygamberleri

tekzib edenlerin akıbetleri nasıl olmuş? 137 Bu işte umum insanlar için bir beyan ve bilhassa korunacak

muttekiler için bir va'z-ü irşaddır 138

137. ﴿سُنَنٌ﴾ burada vekayi ma'hasınadır. Ya'ni ey mü'minler «Uhud» vak'asında küffar, size karşı

bir tezahür gösterdise de bundan müteessir olmayınız. Sizden evvel tarihi ümemde böyle nice vekayi'

geçmiştir. Fakat ahseni akıbet müttekîlere kalmıştır.

﴿فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ﴾

Yer yüzünde seyahat ediniz de basar-ü basirette bakıp, tetkik eyleyiniz, hakkı tekzip edenlerin akıbetleri

nasıl olmuş?» -müfessirîn burada ibret için aktarı Arzda sefer edib onun muhtevi olduğu acaibi

mahlûkatillahı temaşa etmek, sulehayı ve emakini muazzameyi ziyaret eylemek ve tarih kitabları mütalea

etmek caiz olduğuna

sh:»1180

delâlet vardır. Çünkü bunlar âlemin seyirini ve ümemi sabıka üzerinde cereyan eden mesûlâtı marifet için

bir yoldur»; diyorlar ki bunda hakk-u batılın cereyanını tahkik ile ibret almak için asâri âtika tetkikatı da dahil

olacağı unutulmamak lâzım gelir. Biz de şunu ilâve etmek isteriz ki bu babda «سِيرُوا» emri mücerred

izn-ü ibahad fazla lâakal nedb gibi bir hükm ifade eder.

138. ﴿هَذَا﴾ işbu «قَدْ خَلَتْ» ihtarı ve gerisi

﴿بَيَانَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ﴾ umum insanlara bir nevi' beyan ve

fakat yalnız müttekîlere bir hidayet ve mev'izadır. İttika şanından olmiyanlar mütenebbih olmazlar.»

-MEV'IZA tariki dinde lâıyk olmyıan şeylerden zecri ifade eden kelâm demektir.

Şöyle ki:

﴿١٣٩﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزِنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
﴿١٤٠﴾ إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ
الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ
مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤١﴾ وَلِيُمَحِّصَ
اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٢﴾

Meali Şerifi

Fütür getirmeyin ve mahzun olmayın daha yükselecekken sizler, gerçek mü'minlersiniz 139 eğer size bir

yara dokundu ise heriflere de öyle bir yara dokundu; Hem o günler, biz onları insanlar arasında evirir

çeviriniz, hem Allah iman edenleri sh:»1181

bileceği ve sizden şehidler, şahidler tutacağı için; ki Allah zalimleri sevmez 140 ve Allah iman edenleri

seçib kâfirleri mahvedeceği için 141

﴿وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ Uhud günü mü'minlerin bir kısmı

bozulunca o zaman düşman kumandanlarından bulunan Halid ibni Velid dağı tutmak istemiş, Resulullah

da « لَا يَعْزُبُ عَنْكَ اللَّهُمَّ لَنَا إِلَّا بِكَ = sakın üzerimize

yükselmesinler, ya Allah, bizim kuvvetimiz ancak seninledir.» Demişti, bu âyet de o zaman nâzil oldu diye

merviydir. Tefsiri Kurtubîde zikredildiği üzere filvaki' Uhudden sonra ahd-i risalette ümmeti Muhammed

hangi askerde bulundularsa behemhal muzaffer olmuşlar, ondan sonra da sahabeden vevelse bir kişi

bulunan her İslâm ordusu dahi öyle olmuştur. İh.

140. ﴿إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلَهُ﴾ KARH yara

demektir. Yevmi Uhudde muhacirînden beş zat yani Ammünebiy Hazreti Hamze ibni Abdülmuttalib,

Alemdarı Resulullâh Mus'ab ibni umeyr, ammizadei Nebiy Abdullah ibni Cahş, Osman ibni Şemmas,

utbenin mevlası Sa'b, Ensardan da yetmiş kişi şehid olmuşlardı, rıdvanullahi aleyhim ecmaîn. Mukaddema

yevmi Bedrde küffar ordusundan yetmiş kişi katledilmişti. Uhud de islâm ordusu bine karib olduğu gibi

Bedrde küffar ordusu da bin kadardı. Bundan başka Uhud günü müslimanlar Resulullahın emrine

muhalefet vaki olmazdan evvel düşmandan bayraktarlarile beraber yirmi kûsûr kişiyi katl ve bir çoklarını

cerh etmişler ve oklariyle bir hayli hayvanlarını da tepelemişlerdi. Bazı müfessirîn bu mukayeseyi yalnız

Uhud gününe sarfetmişlerse de ekser müfessirînin beyanı veçhile âyet Uhud ile Bedrin mukayesesi

hakkındadır. Yani düşmanlar Bedr günü verdikleri maktul, gördükleri mağlûbiyetten dolayı vehn-ü za'fa

düşmeyib Uhud hücumuna hazırlanmış oldukları

sh:»1182

halde siz onlardan daha âlî iken nasıl olur da vehn-ü za'fa düşer, mahzun olursunuz, ve ba'dema cihada

hazırlanmazsınız.

﴿وَتِلْكَ الْأَيَّامُ﴾ o günler, o zafer ve galebe günleri yok mu?

﴿نُدَّأُولُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾ biz onları beynennas tedavül ettirir, döndürür, dolaştırırız. Kâh

filânların lehine çeviririz kâh da filânların: -Netekim.

فيوما علينا و يوما لنا و يوما نساء و يوما نسر

-Bir gün aleyhimize, bir gün lehimize. Bir gün kadınlar, bir gün de kartallar- denilmiştir. Devlet ve devlet

tesmiyesi de işbu müdavele manası itibariledir. Ve bu tedavüli eyyamın bir çok hikemi hafıyyesi vardır.

Ezcümle ﴿وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ﴾ Allah

sizden iman edenleri bilsin ve sizden şehidler alsın ve şahidler tutsun diyerdir ki böyle yapar

﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ ve malûm ya Allah zalimleri sevmez eğer bu müdavele

olmamış ve kâfirler hep mihnet ve şiddet içinde kalmış olsa idi imanın ihtiyarî kıymeti kalmaz, bir emri ıztırâf

olur. Teklifin sevab ve ikabın ma'nası olmaz, her veçhile cebir ve ceberutü İllâhî icrayı hükmeder. Ve kesb-ü

ihiyara merbut olan na mütenahi terakki ve ıstıfa' kanunu bulunmazdı, meşhudatta ehli küfrin lehine gibi

görünür bazı şübühat bulunmalı ve mükellef delâili gaybiyyeyi nazarı im'an ile keşf ve tetkik ederek o

şüpheleri defetmeli ve o sayede halden istikbale aşk ile hamle ettirecek heyecanlar duyabilmelidir ki hakikî

ehli iman ile ehli küfür temayüz etsin ve ehli küfür faniyat ile aldanırken ehli iman bakıyat ile vasılı aksayı

saadet olsun. Bunun için buyuruluyor ki 141.

﴿وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ﴾ bir de Allah iman

edenleri

sh:»1183

tasfiye ve zünubdan tathir etsin ve o kâfirleri tenkıs edib körletsin. Demek olur ki beynennas müdavelei

eyyam iman ile küfür beyninde bir ıstıfa' ile akibetül'emir mü'minleri i'lâ hikmetine mübtenidir. Her hangi bir

zamanda kâfirlerin bir zafer günü görmüş olmaları bile bir nevi iman ile alâkadardır. Meselâ kâfirlerin batıla

imanlarının kuvveti mü'minlerin hakka imanlarının kuvveti ile mukayese edildiği zaman kâfirin batıla olan

imanında daha ziyade bir şiddet ve kuvvet varsa o kâfirler o mü'minlere galebe edebilirler ki bu galebe

batılın hakka galebesi değil mü'menün bihten kat'ı nazarla bir imanın diğer imana galebesi demektir.

Çünkü müteallekatından kat'ı nazarla alel'itlak iman, alel'itlak küfre behemehal galibdir. Binaenaleyh

mü'minlerin Allaha öyle kavi bir imanları bulunması lâzım gelir ki kâfirlerin haddi zatında bir küfür ve şirk

olan Dünyevî imanları onunla ölçüldüğü zaman ahiret karşısında dünya, halik karşısında mahlûk kadar

zayıf ve hükümsüz kalsın, bu noktada « فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ »

mazmununun da bir tecellisi vardır. Ve her halde binnetice şurası kât'iyyen sabittir ki hılkat mutlak bir

istifaya müteveccihdir. « رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا » bunun için kâfirlerin mazharı nusrat

olması da netice itibarıyla kendi aleyhlerinedir.

Mes'ele -işbu «

﴿لِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ . ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا
مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ﴾ . ﴿فَلِيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَلِيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾ . ﴿لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَىٰ لِمَا لَبِثُوا
أَمَدًا﴾ . ﴿وَلِنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ
﴿وَالصَّابِرِينَ﴾ . ﴿لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾

Bakarede geçen « **إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ** » âyetlerindeki ilmi ilâhînin ma'nası

şayanı dikkat görülmüştür. Hatta Mu'tezileden Hişam ibni Hakem bu âyetlerin zahiriyle istidlâl ederek

«Allah tealâ hâdisatın hudusunu ancak vukuu anında bilir, zira bu ayetler Allah tealânın bu şeyleri ancak

hudusu sırasında bildiğini ifade ediyor» demiştir, Halbuki ilmi İlâhînin ezeliyeti aklî ve naklî edillei kata ile

sabit ve ilmi İlâhîde tegayyür muhal olduğu için müfessirîn

sh:»1184

bu âyetlerdeki ilme bir kaç vechile me'nâ vermişlerdir.

1- Temsile mahmûldur ki iman üzere sabit olan muhlısları görüb bilmek isteyen bir muhibbi şefik

muamelesi yapmak demektir.

2- Burada ilim, sebebiyyet ve müsebbebiyyet alâkasile temyizden mecazdır ki imanlarında kavi ve sabit

olanları diğerlerinden ayırd etmek demek olur. Netekim «

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ
الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ » buyurulmuştur.

3- İlim, kendi ma'nâyi hakikîsiyledir. Fakat ma'lûme tealluku haysiyyetlerini tefrik etmek lâzım gelir. Bir şey'e vücudundan evvel ilmin tealluku haysiyyetiyle bil'fiil vücudundan sonra tealluku haysiyyeti arasında fark vardı. Bunun için Mütakellimîn demişlerdir ki ilmi İlahî, kadim olduğu halde tealluku hâdis olabilir ve ilmi İlahînin hâdisata iki tealluku hâdis olabilir ve ilmi İlahînin hâdisata iki tealluku vardır, biri kable'l'vücud tealluktur ki ezelîdir. Allah tealâ ezelde « بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » dir. İkincisi, ba'del'vücud lâyezâlde tealluktur ki Allah tealâ lâyezâlde her şey'i ba'deh'vücud mevcut veya fani olarak da kemâhüve bilir. Ve bu fark, ilmi İlahîde bir tagayyür değil, malûmun halinde bir tagayyür ifade eder. Ve bununla ilmi İlahînin tehakkuk ve sebatı tebeyyün eyler. Binaenaleyh bu ma'nâca ilim, tenakkuk ve icad manâsiyle mütelâzimidir.

4- İlim, lâzımından mecazdır ki mücazat veya mükâfat ma'nâsınadır. Netekim lisanımızda «iyiliği et denize at, balık bilmezse Hâlık bilir» darbı meselinde Hâlık bilir demek o takdir eder mükâfatını verir demektir ki onun mükâfatı rıdvanı ekberidir. Bir hayli âyetlerde ilmin bu ma'nâya geldiği de vaki'dir. Netekim « وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ » bu kabildendir. Üçüncü ma'nâ pek dakik ve pek felsefî olduğu için ikinci ve dördüncü ma'nâlardan birisi umumî noktai nazarla daha vazıhtır.

« وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا » den buraya kadar olan âyetlerin hulâsai

sh:»1185

meali şu oluyor ki «Allah tealâ bu dine nusrat va'detmiştir. Eğer siz hakikaten mü'minler cümlesinden iseniz

biliniz ki «Uhud» vak'ası bu hal üzere kalmıyacaktır. Devlet, müslimanların olacak ve onları akıbet

düşmanları istilâ edeceklerdir. Zaten Dünyanın âlâm-ü lezaizi gayri baki ve ahvali gayri müstemirdir.

Saadeti bakiye Ahırettedir. Tefsiri Ebu Hayyanda nakleder ki: hafızın birisi «

تِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ» âyetini okurken halisullisan Arablardan birisi

dinlemiş, o her halde «نُدَاوِلُهَا بَيْنَ الْعَرَبِ» olacak demiş, kendisine hayır «

نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ» dır, denilince «

إِنَّا لِلَّهِ ذَهَبَ مُلْكُ الْعَرَبِ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ = yani inna lillâh ve inna ileyhi

raciun rabbi Ka'be'ye kasem olsun ki Arabın devleti elden gitti» demiş ve bu âyetten devleti islâmın Araba

münhasır olmadığını ve bütün akvam beyninde bir tedavüle namzed bulunduğunu kuvveti lisan ile

anlamıştır.

Bu meviza ve tebşir-ü tesliyeden sonra «Uhud» vak'asında hataları intikad ve kusur edenleri tevbih ve

terbiye sadedinde buyuruluyor ki:

﴿١٤٢﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ
جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٣﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ
الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ
﴿١٤٤﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنَّ
مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ
فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

sh:»1186

﴿١٤٥﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا
مُوجَلًّا وَمَنْ يَرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يَرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ
نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلْ
مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرًا فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا
ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَمَا

كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي
أَمْرِنَا وَثَبَّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٨﴾
فَاتِيَهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ
الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ
كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٥٠﴾ بَلِ
اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥١﴾

sh:»1187

﴿١٥١﴾ سَنَلِقِيَ فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرَّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا
بِاللَّهِ مَا لَمْ يَنْزَلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا فِيهِمُ النَّارُ وَبِعَسَى مَثْوَى
الظَّالِمِينَ ﴿١٥٢﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ
بِأَذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا
أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ
الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ
ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٣﴾

Meali Şerifi

Yoksa siz zannettinizmi ki Allah içinizden o mücahede edenleri hiç belli etmeden, sabredenleri belli etmeden Cennete giriverceksiniz? 142 celâlim hakkı için siz o ölümle karşılaşmadan evvel onu temenni ediyordunuz, fakat işte onu gördünüz bakıp duruyordunuz 143 Muhammed de ancak bir Resuldür ondan evvel Resuller hep keldi geçti, şimdi o ölür veya katledilirse siz ardınıza dönüverecek misiniz? Her kim ardına dönerse elbette Allaha bir zarar edecek değil, fakat şükredenlere Allah yarın mükâfat verecek 144 hem Allahın izni olmadıkça kimseye ölmek yok: o va'desile yazılmış şaşmaz

sh:»1188

bir yazı, bununla beraber kim Dünya sevabını isterse ona ondan veriniz, kim de Ahiret sevabını isterse ona da ondan veririz, şükredenlere ise muhakkak mükâfat vereceğiz 145 nice Peygamber, ma'iyetinde rübubiyet aşına bir çok erenler harb ettiler de Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı fütur getirmediler, za'f göstermediler, miskinlik etmediler Allah da sabredenleri sever 146 başka bir söyledikleri de yoktu, sade: ya Rabbena bize günâhlarımızı ve işimizde taşkınlıklarımızı mağfiret buyur, cihad meydanında ayaklarımızı iyi dire ve kâfirlere karşı bizleri mansur kıl, diyorlardı 147 binnetice Allah da

kendilerine hem Dünya sevabını verdi hem de Ahiretin güzel sevabını, öyle ya Allah güzel iş yapan muhsinleri sever 148 ey o bütün iman edenler! eğer kâfirlere itaat edecek olursanız sizi tersinize çevirirler de öyle bir inkılâba uğrarsınız ki bütün husran içinde kalırsınız 149 doğrusu sizin mevlanız bir Allahdır ve o, yardım edeceklerin en hayırlısıdır 150 Allahın hiç bir bürhan indirmedığı şeyleri ona şerik koştukları için biz o kâfirlerin kalblerine korku düşüreceğiz, onların varacakları yer, Cehennemdir, ne de kötüdür o zalimler yatağı 151 filhakika Allahın size va'di doğru çıktı, o hengâmda onları doğruyordunuz tâ o sevdiğiniz galebeyi Allah size gösterdikten sonra ısyân edib verilen emirde nizaa kalarak yıldıığınız lâhzeye kadar ki kiminiz dünyayı isteyordu, kiminiz Ahireti isteyordu, sonra Allah sizi mübtelâ kılmak için onlardan çevirdi, maamafih sizden afiv de etti, Allahın mü'minlere bir fazlı var 152

143. ﴿وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ الْاِيَهٗ﴾ bu hitab, mü'minlerden bir kısım

hakkındadır ki balâda zikredildiği üzere Resulullah «Bedr» e ansızın çıktığı için harbolacağını

zannetmemişler ve binaenaleyh gazvei «Bedr» debulunamamışlardı. Eshabı «Bedr» hakkındaki tekrimatı

İlâhiyyeyi anladıkları zaman gitmediklerine nedamet ederek "ah keşke biz de Eshabı «Bedr» gibi

katlolunub şehid olaydık diye düşmanla çarpışmak için iştiyak beslemeğe başlamışlardı ve hatta Medinede

müdafaaya

sh:»1189

razi olmayıb «Uhud» a çıkmak için teşvik edenler de bunlardı. Fakat muharebeye çıkıb vak'ai mezkûre olunca bir çokları sebat edemediler. Bu âyet bunlar hakkında nâzil olmuş ve mukaddema harbî arzu ederek ölümü temenni ettikleri halde onu görünce bakıb kalmalarından dolayı itab buyurulmuştur. Bazı müfessirîn diyorlar ki burada mevttten murad, harbdır. Çünkü harb, ağılebi ahvalde ölümü tazammun eder. Bu itibar ile kendi nefsinde ölüme razı olmıyan harbi de temenni etmez. İşte harb ile mevt beynindeki bu alâkaya binaen çıkıb düşmanla çarpışmak arzusundan temennii mevt ile tabir buyurulmuştur. Yoksa maksud bizzat temennii mevt meşru' değildir. Hatta harpte temennii şehadet bile caiz olamayacağına ve çünkü bunda küffarın galebesini temenni ma'nası bulunacağına zahib olanlar olmuştur. Lâkin doğrusu temennii şehadette beis yoktur. Ve bu âyette temennii mevt de temennii şehadet ma'nasına olmak zahirdir. Ancak iyi anlaşılmak lâzım gelir ki temennii şehadet düşmanın galebesini temenni eder gibi bizzat mevti temenni etmek suretinde olmamalıdır. Asıl maksad hak yolunda şehadet rütbesine nail olmak ve indallah mev'ud olan hayatı hakikiyyeye ermeğtir ki bunda temennii mevt bir vesile olmak itibarile zımnî kalır. Velhasıl ölmek için yaşatmakla ahirette hakikaten yaşamak için ölmek arasında pek büyük bir fark vardır. Harb edecek olanlar sırf bu maksadla hareket etmeli ve ölüme mülâkı oldukları zaman da ondan kaçınmamalı ve bu imandan feragat eylememelidirler. Uhud muharebesi her ma'nasiyle tedafû bir harb

olduğu gibi tecavüz eden düşmana karşı meydan muharebesine çıkmak arzusunu besleyen bu

müslimanların şevk ve hadisleri de ca'lî bir nümayiş olmayıb samimî bir eseri iman olduğunda hiç şüphe

yoktu. Fakat « لَيْسَ الْخَبْرُ كَالْعِيَانِ » mucebince bu günkü arzu ile yarınki vakıai fi'liyye

arasında

sh:»1190

azîm bir fark bulunduğundan kalb-ü kavlin fi'le intıbakı mühim bir mes'ele teşkil eder ki asıl sadakati iman

bundadır « رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ ». Binaenaleyh her hangi bir

harbe karar vermek için kemali ciddiyetle iyi düşünmeli ve bir kerre harbe başladıktan sonra artık dönmeyi

hatıra getirmemeli, ölmek de lâzım gelse onu sabr-ü sebat ile seve seve karşılamalıdır. Yoksa kanını son

damlasına kadar akıtmağa yeminler ederek harbı kızıştırıp da selâmeti firar etmekte arayanlar hiç bir

zaman selâmet bulamazlar, ve âlemi perişan ederler, hem de kendileri dünya ve Ahret mahv-ü muzmahill

olurlar.

144.

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنَّ مَاتَ
أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ﴾ rivayet olunuyor ki Uhud günü iki ordu çarpışmaya

başlayıb har kızışınca Resulullah «şu kılıcımı hakkıyle kim alır da bükölünceye kadar düşmana çalar»

buyurmuş ve onu Ebudücane Simâk ibni harşetelensarî almış ve başına da kırmızı sarık sarıb salınarak ve

انا الذى عاهدنى خليلى و نحن بالسفح الذى النخيل
ان لا اقوم الدهر فى الكيول اضرب بسيف الله و
الرسول

diyerek maiyyetinde bir kaç müsliman ile beraber harbe dalmıştı. Resulullah «bu azametli yürüyüşü Allah

ve Resulü sevmez amma bu makam, müstesna buyurdu. O da karşısına kim gelirse vurub öldürüyordu.

Hazreti Ali ve Hazreti Hamze ve Sad ibni ebî Vakkas düşman saflarına dalarak pek kahramanane harb

etmişler ve Hazreti Ali kılıcı bükölünceye kadar çarpışmıştı. Bu suretle Allah müslimanlara nusrat ihsan

etmiş, müşrikler hayli telefât vermiş ve bozulmuştu da ganimet toplanmağa başlanmıştı. Bunu gören

okçuların ekserisi ganimete iştirak etmek için kumandanları Abdullah ibni cubeyrin men'ine rağmen

mevkilerini bırakıb koştular. Müşarün'ileyhin yanında ve Resulullahın muhafazasını

sh:»1191

emrettiği o mevki'de ancak sekiz kişi kaldı. Düşmanın sağ cenah kumandanı olub ilk önce Hazreti Zübeyrin

karşısında ric'at etmiş bulunan Halid ibni Velid kalan okuların azlığını ve arka tarafın boşa kaldığını görünce derhal iki yüz elli kadar süvari ile Şi'b tarafından şiddetli bir hücum yaparak kalan okuları şehid edib askeri islâmi arkadan vurdular ve yarıp dağıttılar ve bütün kuvvetleriyle Resulullah'a doğru hücum ettiler. Eshabı kiram şiddetle çarpıştılar, otuz kadar zat musab oldu, Abdullah ibni Kamie sokulub Resulullah'a bir taş atarak mubarek rabaiye dişini kırdı ve veçhi saadetini yaraladı ve katil massadiyle atıldı -bir rivayette taşı atan Utbet ibni Ebi vakkas idi- Mus'ad ibni Omeyr müdafaaya şitab etti. Fakat İbni Kamia bunu şehid etmiş ve Resulullahı katleylediği zannile dönmüş «Muhammedi katlettim» demiş idi. O zaman kim olduğu belli olmıyan birisi « **أَلَا إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ** » malûmunuz olsun Muhammed katlolundu» diye acı bir haykırış haykırış ve bu ses hemen intişar edivermekle her taraftan halk dönüb kaçmağa başlamışlardı ki hatta bu bağırının İblis olduğu söylenmiştir. Resulullah ise « **إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ** Allahın kulları bana doğru» diye çağırıyordu. Bu sırada Eshabdan ilk evvel Kâ'b ibni malik kendi tabirile miğferin altında parlayan gözlerinden «Resulullahı tanımış, en yüksek sesiyle «ey ma'şeri müslimîn! müjde Resulullah işte» diye alabildiğine bağırmiş, Resulullah da ona sükût işareti vermiş, hemen otuz kadar Eshab Resulullahın yanına toplanmışlar ve himaye etmişler ve nihayet müşrikleri defeylemişler ve mütebakisi dağılmışlardı.

«Muhammed katlolundu» şayiası üzerine çok sarsılmışlar ve perişan olmuşlardı. Bir kısmı

«muharebeden sarfı nazar edelim» demişler, ellerini salıb oturmuşlar, bazıları «Abdullah ibni Übeyye gidecek bir adamımız olsa da bize Ebusüfyandan bir eman alıverse» diye söylenirmiş,

sh:»1192

bir takım münafıklar da «Muhammed Peygamber olsaydı katlolunmazdı, artık eski dininize dönünüz ve ihvanınıza müracaat ediniz» diye izharı nifak ederlermiş. Binaenaleyh bütün bunlara karşı Enes ibni Nadr Hazretleri -ki Enes ibni Malik Hazretlerinin amcasıdır- kalkmış «ey kavim! eğer Muhammed katlolundu ise rabbi Muhammed hayy ve lâyemuttur. Resulullahdan sonra sağ kalıb da ne yapacaksınız? onun muharebe ettiği uğurda muharebe edin ve onun öldüğü uğurda şeref-ü şan ile ölün» demiş, ba'dehu «Allahım şunların dediklerinden sana itiraz ederim ve şunların -yani münafıkların- yaptıklarından sana teberri eylerim» diye dua ettikten sonra kılıcını çekib muharebeye atılmış ve şehid oluncaya kadar harb etmiş ki yetmiş yara aldığı rivayet olunuyor. Ve bir takım zevat da aynı suretle şehid olmuşlardır ki Sa'd ibni Rebi' ve kanlar içinde yuvarlanan ensârî bu cümleden idi. Kaçanların bazıları Medineye kadar gitmişler ve ekserisi dağda kalmışlar ve sonra toplanmışlar ve düşman açıldıktan sonra Resulullah da maiyyetindekilerle beraber oraya çıkmış ve birleşmişlerdi. İşte bu âyet bu katil şayiası üzerine terki vazife edenleri terbiye ve makamı siddikîne irşad için nâzil olmuştur. Vak'a şayiai katl üzerine olduğu halde ayette mevtin takdimi

Resulullah hakkında katlin vaki' olmadığı ve olmayacağı ve fakat mevtin behemehal vukubulacağı cihetle bilhassa vefatı Peygamberî sırasında zuhur edecek hâdisata celbi dikkat etmek ve o noktayı nazarla terbiyei diniyeyi takviye eylemek hikmetini tazammun eylemektedir.

«وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ط» buyurulmuş olduğu halde bir takım Eshabın katil

şayiasına nasıl ihtimal verebildikleri mes'elesine gelince: evvelâ bunun o zaman nâzil olmuş bulunduğu malûm değildir. Ve katledilmiş Peygamberler de vardır. Saniyen her âyet herkesin malûm olmiyabilir, salisen herkes için her bildiğini her zaman ve her makamda

sh:»1193

derhatır etmek kabil olamaz. Alelhusus böyle dehşetli haileler karşısında şiddeti teessür ile bildiğini unutmak avarızı beşeriyedendir. Netekim Hazreti Ömer vefatı Peygamberî günü işbu «

«وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ» âyetini ancak Hazreti Ebibekrin ihtariyle derhatır etmişti.

«İNKILÂB ALEL'A'KIB» esasen ökceler üzerine dönmek demektir ki asker yürüyüşünde olduğu gibi tam

sağdan veya soldan geri dönmektir. İki ökceyi birden yerinde çevirmek suretiyle «

«الْإِنْقِلَابُ عَلَى الْعَقَبَيْنِ» ayakları çaprazlaştırdığından yürümeyi imkânsız bırakır.

Kur'anda bu tabir ya harbde firardan kinaye veya dinde irtidaddan mecaz olmak üzere iki ma'haya muhtemeldir. Burada zahir olan irtidad ma'nasıdır ki harbden firar dolayısıyla istifhamı inkârî ile «irtidad mı edeceksiniz» diye bir tevbih ifade eder. Ve vefatı Peygamberîden sonra müslimanların vazifelerini ihtar eyler. Ve bu tevbih-ü ihtarın hasılı da şu olur: Muhammed ancak bir Resuldür. Ondan evvelki bütün Resuller ise gelmiş geçmişlerdir. Binaenaleyh Muhammed de onlar gibi gidecektir. Bu cihetle onun diğer Enbiyadan bir farkı yoktur. Peygamberlerin tebliğ ettikleri şeriatlerin bakası için de kendi bakaları şart değildir. Evvelki Peygamberlerin hepsi vefat etti. İman eden tabi'leri sebat edib dinlerini muhafaza ve müdafaa eylediler. Risaletin hükmü budur. Risaleti Muhammediyyenin hükmü de başka değildir. Bu böyle iken şayed Muhammed, vefat eder veya katlolunursa siz onun dininden dönüverecek veya onu müdafaa etmiyecek misiniz ki bir katil şayiası üzerine kaçmaya kalkdınız? Hayır, vefatı Muhammedîden sonra sizin hayr-ü menfaatinız dönmekte değil, sebatadır. O zaman bu vazife tamamen size kalacak ve siz ahdinizde durub onu eda ederseniz şakirînden olacaksınız ve behemehal cenabı Allahın mükâfatına ereceksiniz. Netekim Enbiyai salifenin ümmetleri de ancak böyle mes'ud olagelmişlerdir».

sh.»1194

Burada «قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ» nazmı celili Resulden hal veya sıfat veya bir

cümlei istinafiye olarak bir kübrâ mevkiindedir, Ve bütün Resullere ammolduğu zahir bulunduğundan

Hazreti İsa dahi bundan dahil olmuş bulunur. Ve bu nassı ammin mütevatir olmiyan hadîslerle tahsîsî caiz

olmamak lâzım gelir « وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ » âyeti de nefyi

katil ve salbde kat'î ise de alel'itlak nefyi mevte kat'î olmadığından bunu muhassîs olamaz. Binaenaleyh

Hazreti İsanın ölmediği ve nüzul edeceği hakkında varid olan ehadisî sahihanın manâsını mevte ma'ruftan

başka bir veche hamletmek ıktiza edecektir. Çünkü « قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ » nassı

ammının umumî üzere cari olmadığı farzedilecek olursa âyetin tamamii takribi cayı işkâl olacaktır. Zira

kazıyye, külliyye olmadığı takdirde bazı Enbiyada sebki misal ile tecvizi mevte sahibi olsa bile hepsinde

vahdeti hükmü isbat edecek olan tahkiki mevte sabit olmayacaktır.

﴿ وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴾ Burada şakirinden murad, islâmda sebat ederek

ifayî vazife edenlerdir. Bunun için sabitîn veya tai'în ile tefsir edilmiştir. Hazreti Ali sabitîn ile tefsir eder, ve

der imiş ki «bunlar Ebû Bekr ve arkadaşlarıdır. Ve Ebû Bekr emîri şakirîndir». Binaenaleyh âyet, katil

şayiası üzerine ric'at ve firarın irtidat değilse de ona yakın bir kebîre olduğunu ifham ile bir tevbih ve

mü'minîni makamı siddîkîne i'lâ edecek bir terbiyeyi muhtevi olduğu gibi bilhassa vefatı Peygamberî

sirasındaki irtidat vekayîinin ve Hazreti Ebi Bekrin bunlara karşı metaneti siddîkîyyesiyle muvaffakiyyatı

cemilesine bir işareti muhtevidir. Ve bu şükrânın Dünyada mükâfatı da devleti islâmın teessüsü olmuştur.

145. ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ Katil şaiyası

üzerine perişan olanlar üzerinde

sh:»1195

iki hisden biri veya her ikisi âmil olduğu anlaşılıyor ki birisi vefatı Peygamberiden son derece müteessir

olarak her şeyden vaz geçmek, diğeri de düşman karşısında ölümden korkub can hevline düşmektir. «

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ de evvelkine cevab olduğu gibi işbu «وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ de

ikinciye veya her ikisine karşı tesliye ve irşadı mutazammın olarak metanet ile cihada sevk ve bu babda bu

iki endişenin bile bir mazaret teşkil edemeyeceğini beyan etmektedir. Filvaki Allah tealânın izn-ü iradesi

taallûk etmeksizin hiç bir kimsenini ölmesi ihtimali yoktur. Gerek döşekte olsun gerek katliyle olsun alel'ittlak

ölüm böyle olunca Allahın iradesi taallûk etmeden ne düşmanın savletiyle ne de kendi arzusuyla kimse

ölmez. Demek Muhammed vefat eder veya katlolunursa düşmanın savletiyle değil, Allahın izniyle olacaktır.

Kezalik her hangi bir şahıs da ölecek veya katledilecek olursa o da düşmanın savletiyle değil Allahın

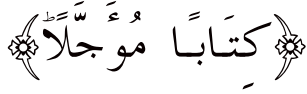
emriyledir. Ve bunun böyle olduğu da Uhud vak'asının netaici tecrubeviyyesinden biri olmak üzere sabittir.

Eğer böyle olmasa idi o gün hiç kimse kurtulamazdı. Binaenaleyh her iki takdirde Allahı unutmamak ve

iradei İlahiyyeye kemali rıza ile itaat edib ifayı vazife etmek lâzım gelir. Meydanı harbde vazife ise küffara

karşı koymak ve l'lâi kelimetillâh uğurunda hiç bir şeyden endişe etmemektir. İyi bilmelidir ki korkunun

eceli faidesi yoktur. Kâfirlere mağlûb olanlar bir müddet berhayat kalsalar bile irtidad tehlikesine

maruzdurlar. Allahın izniyle ölüm ise müeccel bir surette yazılıdır, Yani

indellah bir vakti malûm ile mukadderdir ki ne ileri gider ne geri kalır.» - Bir insanı vakı'de her hangi suretle

ölecekse öyle ölür. Ve anın dünyada iki ömrü yoktur. Binaenaleyh iki eceli de yoktur. Ba'zı kimseler eceli

müsemma ve eceli kaza diye iki ecel tasavvur ederler. Ve zavallı ecel yetmeden kazaya uğradı derler.

Bilmezler ki

sh:»1196

vakı' ne ise ömür, ecel odur. Ve o kimsenin indallah vakti ma'lûmu ondan ibarettir. Bundan maadası

hakikaten değil, imkânı zatî ve aklî üzerine mübtteni farzıyyat ve ihtimalâttır. Herkesin vakı'de ömrünün,

ecelinin vahdeti, inkâr imkânı bulunmıyan bir hakikati bedihiyye olduğu halde bir takımlarının bunu bir

mes'elei mu'dile imiş gibi ecel bir mi iki mi diye bahse kalkışmaları mes'eleyi kavrayamamalarından neş'et

eder. Evet, sirri kader malûm olmaz ve berhayat bulunan bir kimsenin ne vakıt ve ne suretle öleceğini de

Allahdan başka kimse bilmez. Sünneti ilâhiyyede esbabı mevt olarak tanınmış bir çok şeyler de vardır.

İnsan ecelinin ne olduğunu bilmediği için bunlardan tevakki de etmelidir. Ve fakat her halde şunu bilmelidir

ki bu tevakki ne iradei lâhiyyeyi tagyir, ne de indallah malûm ve hakikaten mukadder olan eceli tebdil eder.

Binaenaleyh endişei mevt. Tekakyyüdatı hayatiyye Allaha karşı olan vezaifi mühimmeyi unutturmamalıdır.

Çünkü hayat ve mematın bizzat medarı mahza meşiyetullahtır. Ve bunda kimsenin medhali yoktur. Fakat

hayattan istifade ve semeratı hayatı iktifat edebilmek hususu böyle değildir. Bu cihet iradatı beşeriyye ile

alâkadardır. Bunun için buyuruluyor ki ﴿وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا﴾ ve

her kim dünya sevabı murad ederse onu dünya sevabından veriniz

﴿وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا﴾ herkim de ahiret sevabı murad ederse

onada ahiret sevabından verimiz- « منها » kayıtları gösteriyor ki murad edilenin hepsi verilmezse de her

halde biraz olsun verilir. Ve iradei abid büsbütün hükümsüz kalmaz. Burada sevabı dünya fırkası ganimet

arzusuyla koşanlara bir ta'rızı mutazammındır ﴿وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ﴾ o şakirler ki ni'meti

islâmda sebat edib Allahın kendilerine ihsan ettiği kuvvet-ü kudreti ma

sh:»1197

hulikalehi olan tâate sarf ederek şükrünü eda ederler ve hiç bir mania karşısında bundan inhiraf

eylemezler. Bu şakirînden murad ya « لام عهد » ile şüheda ve sair mücahidîni ma'huledir. Veya «

لام جنس » ile alel'umum şakirîn cinsidir ki mücahidîni mezkûre bunda duhuli evvelîn ile dahildirler.

Burada cezaı şükürden murad da sevabı uhrevî olduğu siyakından zahirdir. 146.

﴿وَكَايِنٍ مِّنْ نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرًا﴾

« ر ا » RİBBİYYUN « رَبِّي » nin cem'idir ki râbbanî gibi rabbe nisbettir. Rabba kulluk eden demektir.

nın kesri Basra - Bısrıyyun gibi ismi mensub tegayyüratındandır. Rabbanî mürebbî demek olan rabbana

nisbet olarak mülâhaza edilebildiği gibi ribbî de cemaat demek olan «ribbe» ye nisbet olarak da tahlil

edilmiştir ki esasında içtimaî mefhumu mülâhazasile cemaat diye tefsir edilmiştir. Bunlardan başka

Vahidînin Ferradan nakli veçhile « ربيون » evvelûn ya'ni evvelkiler ma'nasına da gelir. Bazıları rabbanî

ile ribbî arasında bir ma'na farkı bulunduğunu söylemişlerdir. Ezcümle İbni Zeyd demiştir ki « رباني »

eimmei vülât « ربي » da raiyyedir ki ribbe müntesibdirler. Binaenaleyh rabbanî ve ribbî ikisi de rabbe

intisab ma'nasını mutazammın olmakla beraber « ربيون » ribbe intisab ile terbiye ve ta'lim görmüş

cemaat, rabbanî de rabbe intisab ile diğerlerini ta'lim ve terbiye edebilecek seviyyei âliyyede bulunanlar

diye tefrik edilmek en muvafık ma'na olacaktır. Maamafih bunların müteradif veya ribbiyyun

rabbaniyyundan eamm olarak da kullanılması caiz olur. Balâda min tarafillâh nübüvve, kitaba hüküm-ü

hükûmete nail olmuş bir beşerin insanlara karşı «bana kul olunuz» diye rübubiyet iddiasına hakkı

olmadığı ve « لَكِنْ كُونُوا رَبَّانِينَ » mucebince bunların vazifesi ta'lim ve tedris ile

rabbaniyyun yetiştirmek olduğu beyan olunmakla bi'seti Muhammediyyenin büyük hikmetlerinden birisi de

rabbaniyyun yetiştirmek olduğu anlaşılmiş ve ba'dehu «

« كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ » fermanı ilâhîsile

sh:»1198

ümmeî Muhammedin hayrî ümem olacağı da tefhim buyurulmuş idi. İŖte burada «Uhud» hâdisesi

dolayısıyla Eshabı Muhammedî yüksek bir mazmun ile terbiye edilmek üzere, siz böyle hayrî ümem olacak

rabbanîler olmağa namzed iken Enbiyayı salifenin ümmetleri kadar da olamayacak mısınız ki katil Ŗayiası

karŖısında periŖan oluverdiniz» mealinde büyük ve ince bir itab zemiminde «

«وَكَايِنٍ مِنْ نَبِيِّ الْخ» buyurulmuŖtur.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا الْخ﴾ 149.

Ensarı Enbiyaya ıktida için terđibden sonra bu âyetler de «eski dininize dönünüz» diyen münafıkların

sözleri sebebiyle nâzil olmuŖtur. Maamafih ale'l'umumı kâfirlere itaatten tahzir buyurulmuŖtur. Bu hitabı

tahzir bilhassa Ŗu manâyi tazammun ediyor ki cihaddan firar, küffare itaat ve mağlûbiyyete, bu da binnetice

Dünya ve Ahiret husranı müeddi olan irtidada bais olacak bir felâkettir. 151.

﴿سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَأْلَمٌ يُنَزَّلُ بِهِ سُلْطَانًا﴾
ERRUB; kalbi dolduran korku «SULTANEN» hüccet ve bürhan

ve delil demektir. Ŗayanı dikkattir ki müslimanlara büyük bir va'di tazammun eden bu âyet, kâfirlerin

hepsine Allaha bir Ŗirk bulunduğunu ve Ŗirkin hiç bir esası ilmîye istinad edemeyen bir zulüm, bir haksızlık

olduğunu ve ru'bün sebebi de bu şirk olacağıın iş'ar etmekte ve bu suretle müslimanları ihlası tāmme sevk eylemektedir. Binaenaleyh ma'hâyi ammiyle müşrikîn tabiri kâfirîn tabirine müradif demektir.

Şimdi Allah tealâ mü'minlere böyle vaidlerde bulunuyor da «Uhud» vak'asında neye bu musibetler

oldu? gibi bir sual hatıra gelirse 152. ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ﴾ şurası muhakkak ki

Allah size olan va'dini tahakkuk ettirmiş, sıdkını

sh:» 1199

göstermiş idi, o sıradaki ﴿إِذْ تَحْسُونَهُمْ بِأَذْنِهِ﴾ siz düşmanları Allahın izniyle kesib

doğrayordunuz.»- HASS; Katfile ibtali hissetmek manâsına olub katli kesîr, ve kökünü kesmek manâlarına

gelir. Yani düşmanınızı Allahın tevfiğiyle bozmuş önünüze katmış alettevali kesiyordunuz ve kesecektiniz,

fakat siz bu nusretin tamam olması için sabır, ittika ve emre itaat gibi lâzım gelen şartlara riayet etmediniz,

onun için va'din tahakkuku o zamana kadar devam edebildi ki ﴿حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ﴾ nihayet

za'fi kalbe düştünüz, sabredemeyib ganimete hırs ettiniz

﴿وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ﴾ emir ve kumandada münazea ettiniz ve isyan

eylediniz.- Çünkü okular Hazreti Peygamberin ta'biye ettiği ve her ne olursa olsun buradan ayrılmayınız

dediği mevkidenden kendi reiyleriyle ayrılmışlar ve kumandanları Abdullah ibni Cübeyrin emrini

dinlememişlerdi, bütün bunlar da ﴿مِنْ بَعْدِ مَا أَرَيْكُمْ مَا تُحِبُّونَ﴾ Allahın size

sevdiğiniz zafer ve ganimeti ve hezimetini a'dayi göstermesinden sonra oldu. O halde ki

﴿مِنْكُمْ مَنْ يَرِيدُ الدُّنْيَا﴾ kiminiz Dünya arzu ediyordu ganimete koştu

﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يَرِيدُ الْآخِرَةَ﴾ kiminiz de Ahiret arzu ediyordu, yerinde kaldı şehid düştü

﴿ثُمَّ صَرَّفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ﴾ Allah onu gösterdikten sonra o za'fi kalbiniz, niza' ve

isyanınız üzerine sizi o musibetlerle müptelâ kılmak ve imtihan etmek için düşmanlardan yüzünüzü çevirdi

﴿وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ﴾ maamafih şurası muhakkak ki nedametiniz hasebiyle sizi afiv de etti

﴿وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ Allah tealâ bu mü'minlere böyle büyük bir fadl-ü

ihsan sahibidir.

sh:»1200

Ve o afiv sizin nedamet ve imanınız dolayısıyla bu fadlı İlahînin eseridir. Yoksa bütün bütün mahvolmanız

hiç bir şey değildi.

Allahın sizi müptelâ kılması o zaman idi ki veya hatırlınıza getirin o zamanı ki:

﴿١٥٣﴾ اِذْ تَصْعَدُونَ وَلَا تَلُونِ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ

فِي أُخْرَايَكُم فَاثَابَكُمُ غَمًّا بَغَمٍ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمُ
 وَلَا مَا أَصَابَكُمُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٤﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ
 عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِّنكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ
 أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ
 هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنْ الْأَمْرُ كُلُّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي
 أَنفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا
 قُتِلْنَا هَهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ
 الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ
 مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٥﴾

sh:»1201

﴿١٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا
 اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنْ
 اللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا
 كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ

كَانُوا غُرَى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَمَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ
ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٧﴾ وَلَعِنَ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مِتُّمْ
لَمَغْفِرَةً مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةً خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٩﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ
مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ
حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا
عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٦٠﴾

sh:»1202

﴿١٦٠﴾ إِنَّ يَنْصُرْكُمْ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ
ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ
﴿١٦١﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٢﴾
أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَاوِيَهُ جَهَنَّمَ
وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٣﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا

Meali Şerifi

O sıra siz boyuna uzaklaşıyordunuz, kimseye dönüb bakmıyordunuz, Peygamber ise arkanızdan sizleri çağırıp duruyordu, bunun üzerine Allah sizi gama karşı gam ile müsab kıldı ki ne elinizden giden zafere ne de başınıza gelen musibete mahzun olmayasınız, ve Allah biliyor, ne yapıyordunuz 153 sonra o gamın arkasından üzerinize bir emniyet indirdi: bir uyku ki içinizden bir taifeyi sarıyordu, bir taife de nefisleri sevdasına düşmüşlerdi: Allaha karşı cahiliyye zannı nâ hak bir zan besliyorlardı: "var mı bize o emirden bir şey?" diyorlardı, "hakikat emrin hepsi Allahın" de, onlar nefislerinde sana açamadıkları bir şey gizliyorlar: "bizim emirden bir hissamız olsa idi burada katlolunmazdık" diyorlar, deki: "evinizde de olsa idiniz üzerlerine katil yazılmış bulunanlar yine çıkacak düşüb kaldıkları yerleri çaresiz boyliyacaktardı, Allah sinelerinizdekini yoklamak ve yüreğinzdekini meydana çıkarmak içindir ki bunu başınıza getirdi, Allah sinelerin kühnünü

sh:»1203

bilir 154 O iki cem'iyet çarpıştığı gün içinizden arkasını çevirenler, hakikaten onları Şeytan sırf ba'zı

kesibleri behanesile kaydırmak istedi, maamafih Allah kendilerinden afvetti, Allah gafurdur halimdir 155 ey

o bütün iman edenler! Sakın şunlar gibi olmayın ki küfrettiler de ihvanları Arzda bir siyahat ettikleri veya gazaya gittikleri vakit haklarında şöyle dediler "yanımızda olsalar ne ölürlerdî ne katlonurlardı" Allah bunu kalblerinde bir hasret olarak bıraksın diye, halbuki hayatı veren de Allah mematı veren de, ve Allah her ne yaparsanız görüb duruyor 156 celâlim hakkı için: eğer Allah yolunda katlolunur veya ölürseniz her halde sizin için Allahın bir mağfîret ve rahmeti onların Dünyada kalıb toplayacakları şeylerden daha hayırlıdır 157 celâlim hakkı için: ölseniz de katlolunsanız da her halde hep Allaha haşrolunacaksınız 158 deme ki mahza Allahdan bir rahmet iledir ki sen onlara yumuşak bulundun, eğer katı yürekli bir nobran olsa idin elbette etrafından dağılmış gitmişlerdi, o halde kusurlarını afvet de günahlarına istiğfar ediver ve emirde reiylerini al, sonra da azmettin mi artık Allaha mütevekkil ol, çünkü Allah mütevekkil olanları sever 159 eğer Allah size nusrat verirse o vakit size galib yoktur, ve eğer o sizi yardımsız bırakırsa kimin haddinedir ki ondan sonra size yardım etsin? ancak Allaha dayansın o halde mü'minler 160 bir Peygamber için, emanete hıyanet olur şey değildir, her kim hıyanet eder: ganimet ve hasılattan bir şey aşırırsa boynuna aldığı kıyamet günü yüklenir getirir, sonra da hersese kazandığı ödenir, hiç birine zulmedilmez 161 ya o vakit Allahın rıdvanı peşinde giden kimse Allahın hışmına uğrayan ve yatağı Cehennem olan kimseye benzer mi? o ne fena meaddır 162 onlar Allah indinde derece derecedirler, ve Allah her ne yapıyorsanız görüb duruyor 163

153. ﴿اذْ تَصْعَدُونَ﴾ o sıra uzak uzak gidiyordunuz, yahud dağlara çıkıyordunuz

﴿وَلَا تَلُونِ عَلَى أَحَدٍ﴾ ve hiç bir kimseye

sh:»1204

dönüb bakmıyordunuz, yani alabildiğine kaçıyordunuz

﴿وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرِيكُمْ﴾ Peygamber ise gerinizde, ya'ni dümdarlarınız

içinde sizi çağırıp duruyordu. Yukarıda nakledildiği üzere «

﴿إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ، إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ﴾ diye çağırıyordu. Demek ki firarın şiddetinden

merkez, sâka halinde, ya'ni dümdar gibi kalmıştı, böyle oldu da ﴿فَاتَابَكُمْ غَمًّا بِغَمِّ﴾ Allah

sizi gam üstüne gam ile cezalandırdı. O ganimet zayi' oldu. Katlolunuyor, yaralanıyordunuz, düşmanın

zaferiyle dağdar oluyordunuz. Peygamberi öldürmek için vukubuluna hücum ile dilhun ve perişan kaldınız.

Yahud: Allah sizi gama mukabil gam ile cezalandırdı. Siz isyanınızla Resulullahı gamlandırdınız, Allah da

ona mukabil sizi bu gamlarla gamlandırdı. Diğer bir ma'na ile: Peygamber sizin başınıza gelen felâketlerin

acısını yüklenerek size gamküsar oldu ki

﴿لَكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ﴾

﴿بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ ne zayi' ettiğiniz fırsat ve nusrate, ne de uğradığınız musibetlere mahzun

olmıyasınız. Vukuatı Dünyay karşı metin ve tecribekâr olarak Allaha sığınib istikbale hazırlanasınız. -Zira bu suretle bittecribe görülmüş oldu ki acı acıyı unutturur. En büyük zannedilen gamları unutturacak gamlar olur. Ve bir lâhza içinde Allah mağlûbları galib, mahzunları memnun edebilir. Ve Allah bütün yaptıklarınızdan ve yapacaklarınızdan haberdardır. 154.

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنًا نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ﴾
o gamdan sonra Allah size bir emniyyet bir uyku verdi ki içinizden bir kısmını bu uyku basıyor,

sarıyordu.» -Ma'lûmdur ki insanı şiddetli korku içinde uyku tutmaz, uykusuzluk devam ettikçe de perişanlık izdiyad eder. Binaenaleyh böyle bir hal içinde uyuyabilen korkuyu unutmuş, bir emniyyet duymuş, bir sükûneti kalbiyye bulmuş

sh:»1205

demektir. Rivayet olunuyor ki müşrikler cereyanı vakiadan sonra Uhudden açılırken yine geleceğiz diye tehdid savurarak açılmışlardı. Müslimanlar da vaz'iyete nazaran emin olamıyorlar. Düşmanın sahta bir ric'atle iğfal ederek tekrar hücum etmesinden veya giderken Medineye bir baskın yapmasından pek ziyade endişe ediyorlardı ve hatta düşman dönüb şiddetle bir hücum daha yapacak olursa bütün bütün mahvolmak tehlikesinin bile baş göstereceğinden korkanlar bulunuyordu. Bunun için kalkanlarının altında kıtale amâde bir halde duruyorlardı. İşte bu havf-ü keder içinde buldukları bir sırada idi ki Allah bir

emniyet verdi. Uykulamağa başladılar. Hazreti Zübeyr demiştir ki «korkunun şiddetlendiği sırada ben

Peygamberle beraberdim. Allah bize bir uyku verdi ki beni uyku basıyordu ve uykum arasında rü'ya gibi

«لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَهُنَا»

dediğini vallahî itişiyordum». Ebu Talha Hazretleri de demiştir ki «Uhud günü başımı kaldırdım kimi

gördümse kalkanının altında uykudan eğilmiş idi, o gün ben de uyku basanlardan idim, elimden kılıcım

düşerdi alırdım. Sonra kamçım düşerdi alırdım.» Böyle bir emniyet uykusu Bedirde dahi vak'ı olmuştur. «

إِذْ يَغْشِيكُمْ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ = Enfal» ki bunlar varidatı Rahmaniyye ve sekineti

îlâhiyye cümlesindedir. Bu uyku alel'âde bir uyku olmayıb fevkal'âde bir îanei îlâhiyye olmuş ve

müslimanlar bundan bilvücuhtan istifade etmiştir. «يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ» nazmından anlaşılıyor ki

orada bütün mü'minlere inan bu uyku hepsini birden gaşyetmemiştir. Velhasıl bu askerde iki taife vardı:

Mü'minler, münfiklar. Mü'minler Muhammed aleyhissalâtü vesselâmın Allah tarafından hak Peygamber

olduğuna ve sözleri hevedan olmayıb vahyi hak bulunduğuna cezmetmiş ve Allahın bu dine nusrat

edeceğini ve bütün dinlere galib kılacağını da Peygamberden dinlemiş bulduklarından bu vak'ai

fecianın, köklerini kesecek bir

sh:»1206

istisale kadar varamıyacağına imanları muktezasınca kat'î ümidleri vardı. Bu sayede o korkulara rağmen

emniyetleri münselib olmamış «

لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ» sirri de tecelli etmiş

bulduğundan kendilerini uyku tutabilmiş ve bununla bütün bütün sekinet bularak korkuları külliyyen zail

olmuş ve kendilerini toplamışlardı.

﴿وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ﴾ diğer bir taife de nefisleri derdine düşmüş

kendilerinden başka bir şey düşünmüyor. Dine Peygambere ehemmiyet vermiyor, Agrazı nefsanîyeleri

uğraşıyorlardı ki onlar Münafıklar idi.- Nübüvveti Muhammediyyede şekk üzerine bulunuyorlar. Ve

muharebeye ganimet hevesile veya fikri ihtilâl ile gelmişlerdi. Ekserîsi daha bidayette Abdullah ibni übey

ile beraber savuşub gitmiş bir kısmı da kaçamamış kalmıştır. Vak'a bu hale tahavvül edince ibtida

gönüllerinde intikam almış gibi bir memnuniyyet hissettiler, sonra da her iki taraf için şüpheli mevkî'de

bulduklarından dolayı korkuları iştidat ettikçe etti. Gözlerine uyku girmedi

﴿يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ cahiliyye kafasile Allaha haksız

sui zande bulunuyorlar, artık Peygamberin işi bitti, muzmahil oldu zü'munde bulunuyorlar. «Muhammed

hak Peygamber olsa idi Allah ona böyle küffarı musallat etmezdi» diyorlar, Allah «

﴿يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ وَيَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾ bir faili muhtar olduğunu bilmiyorlardı

﴿يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ﴾ Resulullaha gûya danışıyorlarmış,

ta'limat istiyorlarmış gibi «gözedilen o emri zaferden bizim için cüz'î bir nasıb var mı?» Diğer bir ma'na ile

«bize bir iş bir tedbir var mı?» Diyorlardı ki bu ta'bir «nasıl ba'dema emri hâkimiyetten bize de bir hissa var

mı?» Gibi bir maksadı siyasîyi ve yahud «nasıl bu işlerde biz bir dolab çevirebiliyormuyuz? Senin

va'dettiğin zaferi akım bırakacak bir rol oynuyabiliyor mi imişiz?» gibi bir garazkârlığı tazammun edebilir.

sh:» 1207

﴿قُلْ﴾ ya Muhammed! Deki ﴿إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ﴾ emrin hepsi Allahındır.

Binaenaleyh akıbet bütün galebe onun ve onun dostlarındır. «

﴿فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ yahud bütün tedbir onundur. Ezelde takdiri ilâhîsinde

ne hükmetmiş ise o olacaktır. Ya Muhammed o münafıklar

﴿يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ﴾ nefislerinde -ya'ni gönüllerinde veya

kendi aralarında- bir şey, bir fikri fasid, bir küfür gizliyorlar ki onu sana açmazlar. Denilmiş ki müslimanlarla

beraber bir muharebeye geldiklerine nedamet ediyorlardı. Aralarında

﴿يَقُولُونَ لَوْ كَان لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا ههنا﴾ bizim için o

va'dolunan emirden bir şey olsa idi ya'ni Muhammedin va'di doğru olsa idi, yahud bizim re'y-ü tedbirden

hissamız olsa da, re'yimizle hareket edilse idi, burada böyle katle ma'ruz olmaz, içimizden bu kadar maktul

vermezdik» diyorlar. Ecelin iki olduğuna kail oluyorlar, esbabı âdiyenin iradei İlâhiyye hılâfına ircayı te'sir

edebileceğini zu'mediyorlar.» - «Emr» kelimesi ya umurun müfredi veya evamirin müfredi olduğu emri

zaferi tekzib maksadile Nübüvvete bir i'tiraz diğer cihetten yukarıda beyan olunduğu üzere Abdullah ibni

übeyyin Medineden çıkarılmaması hakkındaki re'yi kabul edilmemiş olduğundan dolayı emr-ü idarei

Peygamber'yi bir tahtie ve bunun altında istişareden daha kuvvetli bir surette emri hükûmete iştirak ve

müdahale etmek ve bu garazla Peygamberin emri idaresini istibdadkâr görmek istiyen bir fikri ihtilâl vardır.

Bu münafıklar « هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ » derken bu garazları besliyorlar. Ve bittabi'

ızhar edemiyorlardı. Halbuki ewelâ Resulullah reîsülmünafıkîn olan Abdullah ibni ubeyyi istişareye da'vet

etmiş idi, saniyen

sh:»1208

kendisi de rü'yasını anlatmış ve aynı reyide bulunmuş ve fakat şûranın ekseriyyeti çıkmak re'yinde ısrar

ettiklerinden dolayı o re'iy hâkim olmuştu. Binaenaleyh bu vaz'iyet karşısında Resuli ekreme münafıkların

bir nevi' istibdad isnad edercesine « لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ » demeleri

müfteriyâne bir tahrifi hakikat idi. Salisen bu vak'a ile tecrube, göstermişdi ki münafıkların dairei istişareye

alınması bile muvafıkı hikmet değildir. Zira Abdullah ibni Übeyy, kibr-ü mahvetinden reyinin kabul

edilmemesine tahammül edemiyerek igbirarını artırmış ve tedabiri harbiyyenin cereyanına yakından

vakıfolarak ona göre orduda ihtilâl çıkarmağa çalışmıştır. Bu sebeble idi ki balâda beyan olunduğu üzere «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ » âyeti nâzil olmuş ve « قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ » emri İlahîsi ile bu noktai nazardan da hakikat gösterilmiştir. Ve

bunlara rağmen umuri islâmiyyede istibdad olmadığını ayrıca tebyîn için de «

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ » gelecektir. Şimdi «böyle maktul vermezdik» iddialarına da قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِM diye cevap, emir buyurulmuştur. Yani ya Muhammed de ki «Uhud»e çıkmayıb da

evlerinizde yani Medinede bulunsa idiniz maktuliyetleri yazılmış olanlar her halde devrildikleri yerlere

çıkacaklar, yine katlolunacaklardı.»- Zira takdiri İlahî kabili redd-ü tağayır değildir. Ve bundan dolayı Allaha

sui zande bulunmamalıdır.

﴿وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ﴾ Allah

bunları mü'minlere inayeti olmadığından değil nice nice hikem-ü masalih için ve alelhusus sinelerinizdeki

ihlas ve nifaki âleim tecribede imtihana çekmek ve kalblerinizdeki gizli şeyleri vesveseleri, şüpheleri,

künahları tasfiye ve tahtir eylemek için böyle yapmıştır. Şunu da bilmeli ki

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ Allah sinelere musahib olan ve onlardan ayrılmıyan

serair-ü

sh:»1209

hafayı tamamen bilir. Binaenaleyh öyle imtihanlara çekmesi de bilmediğinden değildir. Bunda muktezai rububiyet olan bir sirri istifa vardır ki bununla mü'minler mümarese kesbeder, münafıkların da halleri meydana çıkar.

155. ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ التَّقَى الْجَمْعَانِ﴾ Şüphe yok ki iki

ordunun çatıştığı gün içinizden yüz çevirenler yani, düşmandan dönen veya Medineye kadar kaçanlar

﴿إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا﴾ her halde kazanmış

oldukları bâzi hataya sebebiyle Şeytan onların ayaklarını kaydırmak istedi.» O bazı künahlar ne idi? onu

ancak Allah bilir ve burada setretmiştir. Anlaşıyor ki tâat, tâate sevkettiği gibi günah da günaha sevkeder.

Ve insanın Şeytana kapılmak kabiliyetini tezyid eyler. Maamafih

﴿وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ﴾ muhakkak ki Allah onların günalarını afvetti çünkü

﴿إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ dir. «

﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهَا مِنْ دَابَّةٍ﴾
=

O gün sebat eden veya kaçanların aded ve eşhası hakkında haberler muhtelifdir. Muhammed ibni İshakın nakline göre bir sülüsü mecruh, bir sülüsü münhezim olmuş, bir sülüsü de sebat etmiş. Münhezim olanlar hakkında da ihtilâf vardır. Denilmiş ki bazısı Medineye kadar vardı ve Resulullahın katlolunduğunu haber verdi. Bu, Sa'd ibni Osman idi. Ondan sonra daha bazıları gelmiş, kadınların yanlarına girmişlerdi, kadınlar bunları «demek Peygamberden kaçıyorsunuz ha» diyorlar ve yüzlerine toprak saçıyorlar, «burada öreke var, al da iplik bük» diye tahkir ediyorlardı. Diğer taraftan denilmiştir ki müslimanlar dağdan ileri geçemediler. Tefsiri Kaffalın

sh:»1210

beyanına göre bu babdaki bütün haberlerden hulâsaten anlaşılabilen şudur ki: bazıları dönmüş ve uzaklaşmış, bunların kimisi Medineye kimisi de diğer tarafa gitmiştir. Fakat ekserisi dağ tarafında kalmışlar ve orada toplanmışlar, bunlar miyanında Hazreti Ömer de vardı. Ancak bunun ibtidalında olmadığı, bir uzak gitmeyib dağın üzerinde Resulullahın orada suuduna kadar kaldığı muhakkaktır. Tefsiri Ebu Hayyanda mezkûrdur ki Hazreti Ömer bir Cuma günü hutbeye çıkmış, Âli İmrani okumuştur ve müşarünileyh hutbesinde Âli İmran suresini okumaktan hoşlanırdı. İşbu «**إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ**» âyetine gelince demiştir ki «Uhud» günü biz bozulduk, ben keçileri gibi sıçrayordum, nas da «Muhammed katlolundu» diyorlardı. Ben de «Muhammed katlolundu der bir kimse bulursam her halde öldürürüm»

dedim, nihayet dağın üzerine toplandık, bunun üzerine bu âyetin tamamı nâzil oldu, اِهـ yine tefsiri

Kaffalde ve Razîde mesturdur ki Hazreti Osman dahi ensardan Sa'd ve Ukbe namında iki kişi ile beraber

bouzmuşlar, hatta uzak bir mevki kadar gitmişler, üç gün sonra avdet etmişler, Hazreti Peygamber

sallallahü aleyhi vesellem de « لَقَدْ ذَهَبْتُمْ فِيهَا عَرِيضَةً = uzakça gittiniz» buyurmuştur. Bir

gün Hazreti Fatıma Hazreti Aliye «Osman ne yaptı» diye sormuş, o da müşarünileyhi eksiklemiş,

aleyhissalâtü vesselâm da «

يَا عَلِيُّ أَعْيَانِي أَزْوَاجُ الْأَخَوَاتِ أَنْ يَتَحَابُّوا = ya Ali kız kardeşlerin

zevcleri sevişmek hususunda beni yordular» hitabıyla karşılaşmıştır. Sebat edenlere gelince: Bunlar nihayet

on dört zat idiler ki Muhacirînden: Ebubekr, Ali, Abdurrahman ibni Avf, Sa'd ibni ebi Vakkas, Talha ibni

Abdullah, Ebu Übeydetebnilcerrah, Zübeyr ibnil'avvam. Ensardan: Hubab ibnilmünzir, Ebu Dücane, Asım

ibni Sabit, Hâris ibnissımma, Sehl ibni Huneyf, Üseyd ibni Hudayr, Sa'd ibni Muazdır. Zikrolunuyor ki o gün

bunlardan sekizi Resulullah ile ölüm üzerine mubayea

sh:»1211

etmişleri. Üçü Muhacirînden: Ali, Talha, Zübeyr, beşi de Ensardan Ebudücane, Hâris ibnissımma, Hubab

ibnilmünzir, Asım ibni Sabit Sehl ibni Huneyf idi, Biiznillâh hiç biri katlolunmamıştır.

Binaenaleyh 156.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا
لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى﴾ ey mü'minler o

küfreden ve sefere çıktıkları veya gazi olmağa gittikleri zaman ihvanları için

﴿لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَمَاتُوا وَمَا قُتِلُوا﴾ bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi,

ve katlolummazlardı diyenler gibi olmayınız, kâfirlere benzemekten sakınınız, onların şefer ve gazayı

hakikaten sebebi mevt telâkki edib de böyle söylemeleri

﴿لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ﴾ Allahın o telakkîyi kalblerinde büyük

bir hasret kılması içindir. Ya'ni o i'tikadın neticesi kalblerin ilel'ebed hasrette kalmasıdır. Bir kerre mevt ve

katli bu gibi esbaba isnad edenler ve daha ilerisini düşünmeyenler için teselliye imkân yoktur. Artık olan

olmuş ve «ah keşke göndermese idik» diye hasret çekmekten başka bir şey kalmamıştır. Bunlara onu

men'eylemediklerinden dolayı kendilerini ölüme sebeb olmuş bir katil gibi farz ederek nedametten başka

bir şey düşmez.. saniyen bu i'tikad sefer ve gazadan yılmağa ve onların fevaidi azîmesinden mahrum

kalmağa ve düşmanın istilâsına uğrayıp her felâkete baş eğmeğe sebeb olur ki bu da ebedî bir hasreti

azîmedir ﴿وَاللَّهُ يَحْيِي وَيُمِيتُ﴾ halbuki hayatı da mematı da veren Allah'tır. -Allah

öldüreceği zaman seferde de öldürür hizada da, harbde de öldürür sulhda da, nice sefere çıkanlar vardır

ki büyük büyük kârlar istifadelerle sağ ve salim dönerler gelirler. Nice muharebeye gidenler vardır ki

muzafferiyatı azîme ile avdet ederler. Allah öldürmeyince kimse

sh:»1212

ölmez, hem de ﴿وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ dir. Mü'minler bunu bilmeli ve kâfirlere

benzememelidirler. 157. ﴿وَلَعِنَّا قَتَلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مَاتُمْ﴾ şayed Allah

yolunda katlolunur veya ölürseniz hiç şüphe etmeyiniz ﴿لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ﴾

Allahdan bir mağfiret ve rahmet her halde ﴿خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ o kâfirlerin müddeti

ömürlerinde toplayacakları şeylerden hayırlıdır. 158. ﴿وَلَعِنَّا مَاتُمْ أَوْ قَتَلْتُمْ﴾ şunda da

şüphe etmeyinizki her hangi bir surette ölür veya katledilürseniz ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَحْشَرُونَ﴾

başkasına değil, ancak Allaha haşrolunacaksınız. Ona sevkolunub onun huzurunda toplanacaksınız,

ecrinizi, cezanızı ondan alacaksınız.

Mü'minlere vaki olan bu ihtarattan sonra Resulullahın şânına ve hukuk ve vezâifine müteallık olarak

telvini hitab ile şu âyet irad buyuruluyor:

159. ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ﴾ İmdi ya Muhammed! şu ni'meti

İlâhiyyeye bilhassa şükretmelidir ki mintarafilâh büyük bir rahmet ile meftur olduğun hüsni hulk

müktezasınca sen onlara yumuşak, nâzik bulundun, tekdire müstehik oldukları halde kusurlarını yüzlerine

vurub da sert muamele etmedin. Yoksa ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ﴾ sen

huysuz, bir kalbî yoğun olsa idin ﴿لَإِنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ hiç şüphesiz etrafından

darmadığın olurlar. Seni bırakıp kaçtıktan sonra bir daha başına toplanmazlardı, bu ise en büyük bir felâket

olurdu. Binaenaleyh ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾ hukukî risalete

sh:»1213

müteallık kusurlarını afvet ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾ ve hukukullahı Allah afvettiğinden onlar için

istiğfar eyle ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ ve emirde onlarla müşavere et. Yani vahiy varid

olmayıb re'y-ü ictihada mütevakkıf bulunan harb gibi umurı âmmeye müteallık işlerde onların re'yini al ki

emir, emir bilma'ruf olsun. ﴿فَإِذَا عَزَمْتَ﴾ ba'delmüşavere karar verib azmettiğin vakit de

﴿فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ﴾ Allaha tevekkül ve itimad et, icrada fütur getirme:

﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾.

Müşavere, şivar, meşvüre, meşvere, meşure, danışıb işaret almak, ya'ni rey almak demektir. Toplanıb

meşveret eden cemaate de « شُورَى » denilir ki bu da esasen obirleri gibi masdardır. Lisani Arabda

«işaret» « أَشَارَ إِلَيْهِ » diye « إِلَى » ile sılalandığı zaman lisanımızda meşhur olduğu üzere el veya göz, kaş ile ima ma'nâsına geldiği gibi « أَشَارَ عَلَيْهِ » diye « عَلَى » ile sılalandığı zaman da emretmek, reiy vermek ma'nâsına gelir. Müşavere işte bu manâca işaret almak içindir. İştikak noktai nazarından işbu müşavere ve işaret arı kovanından bal almak manâsından veya satılık bir hayvanı göstermek veya anlamak için at pazarında binib koşturmak manâsından me'huzdur.

Afiv ve istiğfar emirlerinden sonra « وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ » buyurulmasında calibi dikkat bir

takım nükteler ve hikmetler vardır:

1- Peygamberin onlarla müşaveresi şanlarının il'lâsını ve payelerinin terfiini icabeder. Bu da onların mahabbetlerinin izdiyadına bais olur. Müşavereye tenezzül edilmemesi ise bir nevi' hakareti tazammun eder ki bundan da sui hulk ve fazazat husule gelir. Bunun neticesi ise

sh:»1214

« لَانْفُضُوا مِنْ حَوْلِكَ » mantukiyle beyan buyurulmuştur. Bu noktai nazarla müşaverei

nebeviyye bir tatyibi kalbi tazammun eder.

2- «

كُونُوا رَبَّانِينَ ، وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ ، كُنْتُمْ
خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

muktedabih, nümunei imtisal olacak bir ümmet teşkilini istihdaf ettiğinden Eshabı Muhammedînin en

yüksek bir terbiyei siyasiyye iktisab etmesi matlûbi lâhî idi, böyle bir terbiye ise «

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ

müşavaresinde alınabilirdi. Ribbiyyunı Muhammedî rabbanî olarak yetişecekler, bilâhare de «

أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأَيْهِمْ اِقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ

biemrillâh nice ribbiyyun ve rabbaniiyyun yetiştireceklerdi. Buna ise her şeyden evvel pek büyük bir

semahat ve nezaketi haiz bir kemali ahlâkî ve irfanî rabbanî lâzım idi ki işte esası bir mevhibei lâhiyye ve

semerat-ü inkişafatı kesbi beşerî olan bu ahlâkın mebdei «

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ

فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ

Nebevviye bir sirri terbiyeyi ve hikmeti iktidayı tazammun eyler.

3- Esasen aleyhissalâtü vesselâm vak'ai Uhudün bidayetinde müşavere etmiş idi. Resulullah

Medineden çıkılmamasına mütemayil olduğu halde onlar çıkılması reyinde bulunmuşlardı. Çıkılınca da

olanlar oldu. Binaenaleyh bundan sonra Peygamber onlarla müşavereyi terk ederse o müşavereden

dolayı kalbinde bir teessür bulunduğu delâlet ederdi. Bunun için bu vakiadan sonra emri müşavere

tasrih buyurulmuştur ki kalbi Nebevîde bu vakiada böyle bir eser bulunmadığı ve müşavere hususunda

tessür caiz olmayıp emniyeti kâmile ile hareket edilmek lâzım geldiği ve hüsni niyyet ile vaki' olan re'yi

icthâdîden dolayı âhirinde hatâ tebeyyün etse bile evvelinde mes'uliyet olmayacağı anlaşılmış olsun.

sh:»1215

4- Münafıkların reisleri Abdullah ibni Übeyy müşavereye idhal edilmiş olduğu halde ahlâkiyeti

müşavereyi tanımayarak ve fikri tahakküme kapılarak en müşkil bir zamanda emre iştirak ve müdahale

hırsile «bize emirden bir hissa var mı? = «

﴿لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ . ﴿هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ﴾
«قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ» dediklerinden dolayı «شَيْءٍ»
﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ buyurulmasında hem siyaseti islâmiyenin tahakküm ve istibdad

fikrinden uzak bir ruhi semahat ve ahlâka ibtina eylediğini, hem de bu semahatın aslı tevhide ve fikri ihlâsa

muhalif açık veya gizli bir şirk ve işrake varan bir iştiraki emir mahiyetinde olmaması lüzumunu ayrıca bir

İhtardır. Binaenaleyh « وَأَشْرِكُهُمْ فِي الْأَمْرِ » buyurulmayıb da «

« وَشَاوِرَهُمْ فِي الْأَمْرِ » buyurulması münafıklara bir reddi ve müşaverenin «

« إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ » nassındaki vahdeti emri ihlâlâle değil, taharri ve ızhara müteveccih olması

lüzumunu da ihtiva eder ve âyetin evvelinde « فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ » âhirinde «

« فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ » ilh... hükmi celilleriyle bütün emrin Allaha ircaı da bu

noktai tevhidi i'lâm eyler. Bundan ise şu neticeyi alırız ki şûrayı islâmın vazifesi mücerred kendi arzu ve

iştihalarını ifade eden iradelerini göstermek değil, hâdisatta ibadullahın menafı'ı umumiyesi noktai

nazarından taharrii hakk ile olbabda edillei akliyye ve nakliyesinden ma'mulünbih olması lâzım gelen

hüknullahı ta'yin etmektir. Bu suretledir ki tecelli edecek olan irade, vaki'de hiç bir kıymeti olmıyan

mücerred iradatı beşeriyye değil, vaki'de tahakku edecek olan iradei İlâhiyyeyi temsil ve ona münkad

olarak müfid bir surette icrayı hükmedebilir. Burada iradei beşeriyyenin hiç hükmü yok denemez. Fakat

ilmin iradeye tabi' olmasile iradenin ilme tabi' olması arasında büyük bir fark bulunduğunu unutmamak

lâzım gelir. Binaenaleyh şûrâ evvel emirde bir fikri ilmî ile taharrii hak ve iradei İlâhiyye tecelliyatına ittiba'

etmek ve iradei cüziyyelerini kendi temennilerini ibraza değil, hükmi hakkı ızhar ve

sh:»1216

ta'yine sarf eylemek ıktıza eder. Yoksa ortada müşavere değil, iradatı muhtelifenin tenazu' ve cidali cereyan

eyler ve bu tenazu', fikri hakk-u hayr ile hükmüllaha irca' olunmadıkca firakı muhtelifenin tesadümü, inkırazı müstelzim olur.

İşbu müşavere emrinin vücub mu yoksa nedib mi ifade ettiği hakkında ulemanın ihtilâfı vardır. İmamı Şafî Hazretleri nebde hamletmiş ise de zahir olan vücubdur. Fakat müfessirîn ve ulemanın ittifakı vardır ki min indillâh vahiy nâzil olmuş bulunan hususatta Peygamberin ümmet ile müşavere etmesi caiz değildi. Çünkü nass karşısında re'y-ü kıyas batıldır, mevridi nassta icthada mesağ olmadığı ma'lûmdur. Nass

olmayan hususata gelince her şeyde müşavere câiz midir değil midir? Bir hayli ulema ve müfessirîn işbu «

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» emrinin emri harbe masruf olduğu fikrindedir. Çünkü vahiy bulunan hususatta müşavere caiz olmadığı müteyyakkan bulunduğundan « فِي الْأَمْرِ » deki «

الف لام» in istiğrak için olmadığı anlaşılır. Binaenaleyh ahd için olması taayyün eder. Bu âyette

sebketmiş emri ma'hud ise harb ve telâkii a'dâdır. Şu halde emirde buna muhtass olmak lâzım gelir. Lâkin

diğer ulema ise « الْأَمْرِ » in âmmolduğu ve ancak nass varid olan hususata tahsis edilmiş ve

binaenaleyh mutebakide umumî üzere hucet olarak kalmış bulunduğu fikrindedir. Fil'vaki' «

إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ» emri harbe mahsus olmadığı gibi buradaki « فِي الْأَمْرِ » dahi öyle

olmak lâzım gelir. Beyyinatın vürudundan sonra ihtilâf edenler ve kitabullaha iman etmeyenler aleyhinde

varid olan âyâtin mevridi nassta içtihadı mesağ olmadığını gösterdikleri ve daha açıkçası nass karşısında

ictihad, emri ilâhî karşısında re'y-ü kıyas ile ısyân eden mel'un İblis'in hali olduğu ma'lûmdur. Binaenaleyh

mes'elenin ruhu mazharı vahyolan Resulullahın emri dinde ictihadı da memur olup olmadığı mes'elesidir.

Peygamber için içtihadı tecviz etmeyenler müşâverenin emri harb gibi sırf

sh:»1217

Dünyevî olan hususata aid bulunduğuna kail olmuşlardır. Halbuki İlmi usulde sahih olan şudur ki

Resulullah vahye muntazır olur ve vahiy varid olmayan hususatta re'y-ü ictihadiyle amel ederdi. Ve bu

ictihadda ibtida' hata da melhuz olabilir, ancak hata vukubulur ise vahiyyle tashih olunur, devamı etmezdi.

İctihadı Peygamberînin ictihadatı saireden farkı bu idi yoksa cenabı Allah «

لَعَلَّمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ» diye ulemai müctehidîni medhetmiş ve «

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ» diye isti'mali basiret ile itibar ve kıyası da emretmiş iken

ülül'ebzarın seyyidi olan ve akl-ü zekâsı her kesin fevkinde bulunan Resulullahın bu nusudan haric

olamayacağı derkârdır. Binaenaleyh Resulullahın vahiy nâzil olmayınca ictihadı me'mur idi. İctihad ise

mübahase ve münazaraile kuvvet bulacağı cihetle mevridi vahiyden maadasında müşâveret ile de me'mur

olmuştur. Mervidir ki işbu « وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ » nâzil olduğu zaman Resulullah şöyle

buyurmuştur: «

أَمَّا أَنْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَغَنِيَّانِ عَنْهَا وَلَكِنْ جَعَلَ اللَّهُ تَعَالَى

رَحْمَةً لِّأُمَّتِي فَمَنْ اسْتَشَارَ مِنْهُمْ لَمْ يَعْذَمِ رُشْدًا وَ مَنْ تَرَكَهَا لَمْ

يَعْدَمِ غِيًّا = Biliniz ki Allah ve Resulü müşavere eden her halde müstağnidirler ve lâkin Allah tealâ

bunu benim ümmetime bir rahmet kıldı, onlardan her kim istişare ederse rüşdden mahrum olmaz, her kim

de terk ederse hatadan kurtulmaz» diğer bir hadîsi şerifte de «

مَا تَشَاوَرَ قَوْمٌ قَطُّ إِلَّا هَدَوْا لِارْتِشَادِ أَمْرِهِمْ = müşavere eden bir kavm her

hlde işlerinin en doğrusuna muvaffak olur» buyurulmuştur.

Bütün bunlardan anlaşılır ki burada Peygambere hitaben varid olan «veşâvirehüm» emri balâda beyan

olunduğu üzere bir çok fevaidi muhtevi olmakla beraber bunun illet ve hikmeti asliyesi ümmetin ta'lim ve

terbiyesi için varid olmuş bulunmasıdır. Binaenaleyh Peygamber için müşavere, mendub da olsa ümmet

için vacibdir. Netekim diğer bir âyette « وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ » buyurulmuştur. Bu noktada

Resulullah'a hitabdan mü'minlere iltifat ile buyuruluyor ki 160.

﴿إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ مِنْ بَعْدِهِ﴾

sh:»1218

HIZLÂN; Muhtaci, tam ihtiyacı sırasında bırakıvermektir. «Bedr» vak'ası birinci fıkranın, «Uhud» vak'ası da

ikinci fıkranın misalleridir. Gerçi «Uhud» da cenabı Allah mü'minleri mahzul kılmamıştır. Fakat «Bedr» gibi nusratı tamme de bahşetmemiş ve bu suretle hızlı İlahînin dehşetini takdir ettirecek bir imtihan yapmış olduğundan bu da ikinci fıkrayı bittecribe takdir için misali kâfi olmuştur.

﴿وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ Binaenaleyh mü'minler de ancak Allaha

tevekkül etsinler yalnız ona dayansınlar.

İmam, Fahrüddini Razî der ki «tevekkül bazı cahillerin zannettiği gibi insanın kendini ihmal etmesi demek değildir. Böyle olsa idi müşavere emri tevekküle mani olurdu. Tevekkül insanın esbabı zahireye riayet etmesi ve lâkin kalbini onlara bağlamayıb Haktealânın ismetine dayanması demektir.»

•••هـ Okular, merkezi terketib ganimete koşmalarına sebep olarak «Resulullah her kesin aldığı kendinin olsun der de ganaimi taksim etmez diye korkduk netekim «Bedr» de taksim etmemişti» demişler Resuli ekrem de «demek ki ganaimi size taksim etmiyeceğiz de gulûl yapacağız zannettiniz» buyurmuştu.

Bu sebeble şanı Peygamberîyi tenzih ve gulûlün gadabı İlahîyi calib büyük bir günah olduğunu ve cezasız kalmıyacağını beyan için şu âyetler nâzil olmuştur. 161.

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ﴾ GULÛL; Mali ganimetten gizli bir şey aşımak,

emanete hıyanet etmektir ki alel'umum emvali devlette sui istimal de bu kabildendir. Resulullah, gulûlü

kebairden saymıştır, ve bu babda bir çok ehadisi şerife vardır. Ezcümle «her kim üç şeyden berî olarak

ruhu cesedinden ayrılırsa Cennete dahil olur: Kibir, gurur, borc = «

« مَنْ فَارَقَ رُوحَهُ جَسَدَهُ وَهُوَ بَرِيٌّ مِنْ ثَلَاثٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ » ipliği

iğneyi de eda ediniz,

sh:»1219

çünkü yevmi kıyamette ar, nar, şenaattir «

« أَدُوُّ الْخَيْطِ وَالْمَخِيطِ فَإِنَّهُ عَارٌ وَنَارٌ وَشَنَارٌ يَوْمَ الْقِيَمَةِ »

buyurulmuştur.

162. ﴿أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ﴾ İmdi Peygamber gibi Allahın rızası ardında giden

zat ﴿كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ﴾ Allahdan bir dehşetli

gadab ile dönen ve varacağı yer Cehennem olan haine benzer mi? ﴿وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾ O

Cehennem ne fena masîdir. Hayır onlar müsavi olamazlar. 163. ﴿هُمُ﴾ O fırkai rıdvân ile o fırkai

sehat ﴿دَرَجَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ﴾ Allah indinde tabaka tabaka muhtelifirler, biri Cennette, biri

Cehennemdedir. ﴿وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ ve Allah onların amellerinin

derecelerini bilir, ona göre ecr-ü ceza verir.

Şimdi bu firkaı rıdvān ile firkaı sehatin hallerini bir az tafsıl ve vak'ai «Uhud» den müteessir bulunan

mü'minleri tesliye ve kalblerini takviye sadedinde evvelâ Resulullahdan bed ile buyuruluyor ki:

﴿١٦٤﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٥﴾ أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٦﴾

sh:»1220

﴿١٦٦﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانَ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٧﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ

بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ
﴿١٦٨﴾ الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا
قُلْ فَادْرَأُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٩﴾
وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ
رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٧٠﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ إِلَّا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧١﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ
وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧٢﴾

sh:»1221

﴿١٧٢﴾ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ
الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٣﴾
الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ
فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٤﴾
فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا

رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٥﴾ إِنَّمَا ذَلِكُمُ
الشَّيْطَانُ يَخَوْفُ أَوْلِيَآءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونَ إِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٦﴾ وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ
لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِزًّا فِي
الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ
بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾
وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ نُمْلِي لَهُمْ خَيْرًا لِنَفْسِهِمْ إِنََّّمَا
نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٩﴾

sh:»1222

﴿١٧٩﴾ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى
يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ
وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ
وَإِنْ تَوَمَّنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٨٠﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ
الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ

شَرُّ لَهُمْ سَيِّطَوْقُونَ مَا بَخَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٢٣﴾

Meali Şerifi

Hakikaten Allah mü'minleri minnetdar kıldı zira içlerinde kendilerinden bir Resul ba's buyurdu, onlara Allahın âyâtını okuyor, onları tezkiye ediyor, onlara kitab ve hikmet öğretiyor halbuki bundan evvel açık bir dalâl içinde idiler 164 böyle iken size hasımlarınızın başına iki mislini getirdiğiniz bir musibet isabet ediverince bu nereden mi dediniz? Deki o kendi tarafınızdan çünkü Allah her şey'e kadir 165 o iki cem'iyet çarpıştığı gün başınıza gelen de yine Allahın izniledir 166 hem mü'minleri belli edeceği için hem münafıklık edenleri belli edeceği için ki bunlara gelin Allah yolunda muharebeye girin veya müdafaada olsun bulunun" denilmişti, "bir muharebe bilse arkanızdan gelirdik" dediler, onlar o gün imandan sh:»1223 ziyade küfre yakın idiler, ağızlarile kalblerinde olmyanı söylüyorlardı, Allah daha iyi bilirken neyi gizliyorlardı 167 onlar ki oturdular da muharebeye giden ihvanları için "bizi dinleselerdi katl olunmazlardı" dediler, deki haydin o halde kendinizden ölümü defedin eğer gerçesiniz 168 ve sakın Allah yolunda

katledilenleri ölmüşler sanma, hayır, hep hayattadırlar, Rablarının indinde yaşarlar 169 Allahın fazlından

kendilerine bahş ettiği saadetle şadgâm olarak merzuk olurlar, arkalarından şehadetle kendilerine

yetişemiyen mücahidler hakkında da şunu istibşar ederler ki onlara bir korku yok, onlar da mahzun

olmıyacaklar 170 Allahın bir ni'metini bir de fazlını ve Allah mü'minlerin ecrini zayi' etmiyeceğini istibşar

ederler 171 hele o, kendilerine yara değdikten sonra Allahın ve Peygamberin emrine icabet eyleyenler:

mü'minler içinden bilhassa böyle ihsan ve ittika edenler için pek büyük bir ecir var 172 onlar ki nâs

kendilerine haberiniz olsun nas sizin için tahşidat yaptılar onun için onlardan korkun dediler de bu

kendilerinin imanlarını artırdı Allah yetişir bize o ne güzel vekil «

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ» dediler 173 sonra da kendilerine hiç bir keder

dokunmaksızın Allahdan bir ni'met ve bir fazl ile avdet ettiler ve Allahın rızası ardınca gittiler, daha çok

büyük bir fazlın sahibidir Allah 174 size o haberi getiren Şeytan sade kendi dostlarını korkutur, siz ondan

korkmayın da bana ısyandan korkun eğer mü'minlerseniz 175 sana da o küfürde yarışanlar hüzn

vermesin çünkü onlar Allaha bir zarar edebilecek değiller, Allah onlara Ahirette bir hazz vermemek istiyor,

onlara azîm bir azab var 176 şüphesiz iman bedeline küfrü satın alanlar Allaha zerrece zarar verecek

değiller ve onlar için elîm bir azb var 177 bir de o küfredenler kendilerini bırakışımızı zinhar kendileri için bir

hayır sanmasınlar biz onları sırf günahlarını artsınlar diye bırakıyoruz, hem onlara zillet verici bir azab var

178 Allah mü'minleri bulunduğunuz hal üzere bırakacak değildir, nihayet murdarı temizden ayıracak, Allah

sizleri gaybe muttalı' kılacak da değil ve lâkin Allah ona

sh:»1224

Resullerinden dilediğini seçer, onun için Allaha ve Resullerine iman edin ve eğer iman eder ve

korunursanız size de azîm bir ecir var 179 Allahın fazlından kendilerine bahşettiği şey'e bahillik edenler

sakin onu kendilerine hayırlı sanmasınlar hayır o, onlar için bir şerdir, yarın kıyamet günü o kıskandıkları

mal boyunlarına tomruk edilecek kaldı ki Göklerin ve Yerin mirası hep Allahın ve Allah her ne yaparsanız

haberdardır 180

164.

﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ

﴿أَنْفُسِهِمْ﴾ Bu ne büyük bir minneti İlahiyyedir. Bütün âlemi beşeriyete bir tarihi hidayet açan ve

âlemîne mahzı rahmeti İlahiyye olan böyle bir Resuli âlişânın ümmeti bulunan ve alelhusus şerefi suhbet

ve refakatiyle müşerref kılınan mü'minlere ne mutlu? Öyle bir Resul ki

﴿يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ﴾ onlara vahyi takrir ederek Allahın âyetlerini okur maarifi İlahiyyeye

isal ve kuvvei nazariyyelerini terbiye eder ﴿وَيَزَكِّيهِمْ﴾ onları tenzib-ü tasfiye eyler de kuvvei

ameliyyelerini, ahlâklarını tekemmül ettirir ﴿وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ onlara

kitab ve hikmet talim ederek rabbaniyyete ilâ eyler. -kitab, zavahiri şeriate, hikmet de onun mehasin

veledünniyatına, esrar-ü ilel ve menafıine işarettir. Halbuki

﴿وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ bundan evvel aşikâr bir dalalet

içinde bulunuyorlardı. O cahiliyyet ve dalâl bir kaç sene içinde birdenbire bu yüksek hidayet ve hikmete

münkalib oluverdi. Ve bu suretle kurum kadîme tarihi kapanıverdi. Binaenaleyh buna ümmet olan

mü'minlere fütur yakışır mı? Bu böyle iken 165.

﴿أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا﴾ sizin iki mislini isabet

ettirdiğiniz bir musıybet size isabet edince, ya'ni sizin

sh:»1225

musıbetiniz düşmanınızınkinin nisfi iken ﴿قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا﴾ bu başımıza gelen musıbet

nereden dediniz?»- «Bedr» muharebesinde düşman, yetmiş maktul ve yetmiş esîr ile musab olmuş idi,

«Uhud» de de müslimanlar hiç bir esîr vermiyerek yetmiş kadar şehid verdiler. Bu i'tibar ile müslimanların

«Uhud» deki zayıatı, müşrikînin «Bedr» deki zayıatının nisfi kadardı, bir de müslimanlar müşrikleri bir

«Bedr» de bir de «Uhud» ün bidayetinde olmak üzere iki kerre hezimete düşürmüşler, müslimanlar ise bir

kerrecik bozulmuşlardı. Bu i'tibar ile de müşriklerin giriftar oldukları musibete nazaran müslimanların musibeti ikiye karşı bir demek idi, hem müşriklerin musibetleri müslimanların «Bedr» muzafferiyetleri olduğu halde müslimanların musibeti müşriklerin bir muzaffeniyeti değil idi. Bu ise müslimanların fazlaca teessür ve hayretini mucib olmuş ve bunu ı'zam ederek «bu nereden?» diye bir endişeye dalmışlardı. Bu sual hâdisenin ilmî bir nazarla tetkik ve tenkidi için vaz'ı mes'ele kabilinden olabilirse de diğer taraftan münafıkların «Muhammedin va'di tahakkuk etmedi, Peygamber olsa idi bu musibetler olur muydu?» gibi şüpheler ilkasına çalıştıklarından bunda avammı mü'minînin fikirlerini bozulmak ihtimali de vardı.

Binaenaleyh Cenabı Allah hâdisenin haddinden fazla ı'zam edilmiş bulunduğunu bilmukayese göstererek

« اِنِّى هٰذَا » sualin haksız ve münasebetsiz olduğunu uslûbi istifham ile ihtar zımında «
وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ» mazmumuna işareten süruru gibi âlâmı da

mütehavvil olan bu âlemde bu halin taaccüb ve teessüf edilecek bir şey olmadığı tarzında bir cevabı

tesliyetle işaretle beraber mes'elenin hakikî cevabını da beyan için buyuruyor ki: ya Muhammed!

﴿قُلْ﴾ cevaben şöyle de: ﴿هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ﴾ o sizin kendinizden oldu. Bunun

sebebini evvel emirde haricte değil kendinizde emre muhalefet etmek, merkezi terkedib

sh:»1226

ganimet hırsına düşmek gibi sui irade ve hareketinizde aramalısınız. Binaenaleyh «bu nereden?» diye

taaccüb ve teessüf edeceğinize nefsinizi islâh edib âti için hazırlanmalısınız. Çünkü

﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ dir. Cümle kudretinden olmak üzere yolunda

bulunanlara nusrat ihsan ettiği gibi hilâfında gidenlere hızlân da edebilir. Hattâ hikemi hafiyyesinden dolayı

lûtfunu kahr, kahrini lûtuf suretinde gösterebilir. Burada evvelâ hâdisenin sebep ve men'şei kendileri

olduğu ve bu suretle efali ibadın kendi iradelerine müstenid bulunduğu tebliğ olunmakla beraber bundan

iradei beşerin iradei ilâhiyye hilâfına olarak hâdisatta müstakıl olduğu tevehhüm olunmamak, esbabın ve

iradei ibadın te'siri Allahın kudretine ve iradesinin taallûkuna medyun ve mütevakkıf bulunduğu iyice

anlaşılmaq için «إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» tezyilinden sonra doğrudan doğru

mü'minlere tevcihi hitab ile cevabı şual şu veçhile izahr olunuyor ki:

Ey mü'minler 166.

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ﴾ iki ordunun ya'ni

müslimîn ordusile müşrikîn ordusunun çatıştıkları o gün size her ne nekbet ıabet ettiyse -kendinizden

olmakla beraber- Allahın izniyledir.» -Zira izn-ü iradei ilâhiyye haricinde her hangi bir hâdisenin vukuuna

imkân yoktur demek ki iradei ilâhiyye iki suretle tecelli eder. Birisi cebrî olan iradei ilâhiyyedir ki hiç bir

sebeb ve şart ve iradei abid ma'iyetinde tenfiz suretinde tecelli eden iradei ilâhiyyedir ki bu irade rızayı

müstelzim olmaz. Ancak mes'uliyet ibada raci' olmak üzere bir müsaadei fi'liyye ifade eder. Buna ve

bilhassa bunun muhalifi rıza olanına Mütekellimîn tahliye dahi tabir

sh:»1227

etmişlerdir. Kur'anda alel'ekser bu nevi iradei tenfiziyeye « اذن » kelimesile ifade olunmuştur. Refi hacr,

ya'ni kaydi memnuiyyetin refi demek olan izin de rızayı müstelzim değildir. Ve binaenaleyh mes'uliyete

münafi olmaz. İşte burada « مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ » karinesile « فَبِإِذْنِ اللَّهِ » buyurulması

da bu kabildendir. Bunun için ba'zı müfessirîn bu izni irade ile, ba'zıları da tahliye ile tefsir etmişlerdir ki

maksad, bu iznin rıza demek olmadığını da anlatmaktır.

Hasılı kelâm va'd olunan nusratı İlâhiyye, mutlak ve cebrî değil idi. Sabr-ü ittika gibi iradei abd ile

alâkadar olan şartlarla meşrut idi. Mü'minler buna riayet etmeyib iradelerini sui istimal eylediklerinden

dolayı musibet vaki' oldu. Maamafih, alâ külli şey'in kadîr olan Allah hilâfını murad etse idi mü'minlerin sui

iradelerini ve müşriklerin bundan istifade eden harekâtını tenfiz etmez. Musibeti cebrî İlâhîsi ile

men'edebilirdi, lâkin etmedi, izin verdi ve binaenaleyh hadisei musibet de harikul'ade surette değil, alel'âde

bir surette vuku'buldu ki bu âdet, iradei ibadî izn ile tenfiz ve mes'uliyet sünneti İlâhiyyesidir. O halde buna

«bu nereden?» Diye taaccüb ve hayret edecek bir cihet yoktur. Bil'âkis teşekkür etmek lâzım gelir ki tabi'i

rıdvan olan Resulullahın ve beraberindeki bir kaç zatın sabr-ü ittikaları hurmetine müşriklerin hücumları

tevkif edildi de tehlike istisal bertaraf olundu.

Şunu da bilmeli ki bu musibet bir takım hikemi sübhaniyye ile de müterafıktır. Allahın iznile beraber bir

de ﴿وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ mü'minleri bilmesi, ya'ni halk beyninde temyiz edib zahire

çıkarması 167. ﴿وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا﴾ ve münafık olanları bilmesi, ayırd etmesi ve her

ikisinin ona göre ecr-ü cezalarını vermesi içindir, Bunda böyle mü'minleri ıstıfa' etmek ve münafıkları

ayırarak hikmetleri de vardır. O münafıklar ki

﴿وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا﴾ kendilerine

sh:»1228

geliniz fi sebilillâh kıtal ediniz veya kendinizi ve vatanınızı müdafaa ediniz -yahud- bilfil muharebe

etmezseniz bari teksiri sevad ederek düşmana göz dağı olunuz da define hizmet ediniz denildide.» -İbni

Abbas radiyallahü anh demiştir ki bunlar Abdullah ibni Übeyy ve arkadaşlarıdır. Çünkü Uhud günü bırakıp

gitmişlerdi. Abdullah ibni Amr ibni Haram da bunlara «size Allahı ihtar ederim, Peygamberinizi ve kavminizi

terk edib gitmeyiniz» demiş ve kıtal davet etmiş idi. Buna karşı

﴿قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْعَانَا﴾ «bir kıtal olacağını bilse idik, yahud kıtal

yapmasını bilse idik elbette size ittiba' ederdik» dediler ve bununla fesad çıkarmak ve istihza etmek

istediler. Doğrusu ﴿هُمُ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ﴾ o gün onlar

imandan ziyade küfre yakın idiler ﴿يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾

zaten bunlar ağızlarile kalblerinde olmayanı söylerler, ya'ni içleri dışlarına uymaz. Söyledikleri kalblerinden

gelmez. Bu bunların her zamanki halleridir. O gün de ağızlarından iki şey izhar ettiler ki kalblerinde yoktu

«kıtal olacağını bilmiyoruz bilse idik ittiba' ederdik» dediler. Kalblerinde ise bunların ikisi de böyle değil idi

﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ﴾ onların kalblerinde ne saklar olduklarını da Allah daha iyi

bilir.

168. ﴿الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا﴾ O münafıklar ki harbden savuşub

oturarak ihvanları ya'ni akrabaları için ﴿لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا﴾ bizi dinlemiş olsalardı

maktul olmazlar, bizim gibi kurtulurlardı dediler. -Bunu diyenin de Abdullah ibni Übeyy olduğu menkuldür.

Bu sözde evvelâ harbden kaçırılmak için teşvikatta bulduklarını ikrar, saniyen teşvikleri dinlenilmediği için

sh:»1229

izharı iğbirar, salisen maktul olanları tahkir ve oh olsun diye ahzi sar, rabian eceli inkâr vardır. Tâ balâda «

﴿إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا﴾ âyeti kerimesindeki iki taife bu münafıkların

yüzünden az daha za'fi kalbe düşüyorlardı, Allah muhafaza etti ﴿قُلْ﴾ ya Muhammed! bunları iskât

içinde ki ﴿فَادْرُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ﴾ öyle ise haydi kendinizden ölümü

defediniz bakalım? ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ sizin kurtulmanızın sebebi harbden savuşub

oturmanız olduğ ve size itaat edenlerin kurtulacağı davasında sadık iseniz bunu yapabilmeniz lâzım gleir.

Gelelim maktul olanlara:

Ey kabili hitabolan her hangi bir kimse, yahud ya Muhammed! 169.

﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ الْخُ﴾ . İmam Ahmed ibni Hanbelin ve daha bir çoklarının ibni

Abbas Hazretlerinden tahrir ettikleri bir hadîsi şerifte Resulullah buyurmuştur ki «Uhud» de ihvanınız

musab oldukta Allah tealâ onların ruhlarını yeşil kuşların cevflerine koydu ki Cennetin ırmaklarından

sulanırlar, ve meyvelerinden yerler ve Arşın gölgesinde muallâk altın kandillere giderler, istirahat ederler.

Vakta ki me'kel ve meşreplerinin hoşluğunu ve hâbgâhlarının hüsni letafetini tattılar, «nolaydı Allahın bize

neler yaptığını ihvanımız bilselerdi de cihaddan çekinmeseler, harbden kocunmasalardı» dediler, Allah

tealâ da «tarafınızdan ben onlara bunu tebliğ ederim» buyurdu ve bu âyetleri inzâl eyledi.» Tirmizînin

tahsin ve Hâkim ile diğerlerinin tashih ile Cabir ibni Abdillâh Hazretlerinden tahrir ettikleri bir hadîsi şerifte

de şöyle rivayet edilmiştir: Cabir radiyallahü anh dedi ki «Resulullah sallallahü aleyhi ve sellem bana rast

geldi» ya Cabir, seni münkesir görüyorum neye?» Dedi, ya Resulallah, dedim babam şehid oldu, iyâl ve

borc bıraktı, buyurdu ki «Allah tealâ ve babanı ne vechile kabul buyurdu sana tebşir

sh:»1230

edeyim mi?» Evet dedim, buyurdu ki «Allah tealâ hiç kimseye vera'i hicabdan başka bir vechile kelâm

söylemedi. Babanı ise ihya etti de ona vicahen söyledi «ey kulum dile benden vereyim sana» dedi, o da

«yarab bana hayat verirsin de senin yolunda ikinci defa katedilirim» dedi, rabbi tealâ, «benden onlar bir

daha dönmezler = أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ » diye sebk etti buyurdu. O da «ya rab arkamdan tebliğ et»

dedi, Allah tealâ da bu âyeti inzâl buyurdu. İkininin de vukuu mümkün olduğu gibi bu, bir âyet, obiri, bir kaç

âyet hakkında olduğu cihetle iki rivayet beyninde tenafi yoktur. Ve bu âyetlerin şühedai «Uhud» sebebiyle

nâzil olduğu hakkında ahbar mütezafıdır. Netekim surei Bakaredeki «

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

olmuştur.

170.

وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ إِلَّا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿﴾ O şehidler arkalarından kendilerine lahık olmıyan yani şehid

olmayıb berhayat kalan bütün mü'minlerni akıbet havf ve hüzünden kurtulub mes'ud olmalarile mjdelendir,
mesrur ve handan olurlar.» Bu surette demek ki kalanların din- Dünya selâmet- saadetyle bekası
şehidlerin merzuk oldukları ferah ve srurun esbabından birini teşkil eder. Diğer bir manâ ile: arkalarında
mücahede eden ve henüz şehadetle kendilerine lahık olmamış bulunan müstakbel şehidlerin elveym
çektikleri elem ve zahmete rağmen akıbet şehid olarak Dünya ve Ahiret havf ve hüznünden bütün bütün
kurulacaklarını ve kendileri gibi mes'ud olacaklarını istibşar ederler de sevinirler. şu halde geride harbi
kaybeden ve şehadetten mahrum kalan ve düşman istilâsı altında inliyen ve aiel'husus dinlerinin zıyı
tehlkesine ma'ruz bulunanların halinden haberdar olurlarsa şehidlerin de mahzun olmaları lâzım
gelecektir, Demek oluyor ki Allah tealâ şehidlere

sh:»1231

bunların hallerini ya bildirmiyecek, alâkadar etmiyecek veya bildirdiği surette onları o hüzünden koruyacak
ni'meti fazliye memnun edecektir. Çünkü fisebilillâh şehid olanlar «

لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » dur. Şehidler 171.

﴿يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ
الْمُؤْمِنِينَ﴾ hele o mü'minler ik 172.

﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ﴾

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ Bu âyet de «Uhud» un akıbında

Hamrai esed gazvesi hakkında nâzil olmuştur. Rivayet olunuyor ki Ebusüfyan ve arkadaşları «Uhud» den

çekilib «Revha» denilen mahalle vardıklarında nedamet etmişler «çoğunu öldürdük azı kaldı idi neye

bıraktık geldik, her halde dönmeli ve köklerini kesmeliyiz» diyerek dönüb müslimanlara tekrar hücum

etmek istemişlerdi. Hazreti Peygamber de bunu derhal haber almış ve onları yıldırarak, kendinin ve

Eshabının kuvvetini göstermek için Ebü Süfyanı ta'kib etmek üzere Eshabını teşvik etmiş «ve bu gün

bizimle beraber ancak dünkü günümüzde hazır bulunanlar çıksın» buyurmuş idi. Binaenaleyh

Peygamberle beraber bir cemaat hareket ettiler ki yetmiş kişi oldukları söylenmiştir. Medineden sekiz mil

mesafede bulunan Hamrai esed nam mevki kadar vardılar, Eshab, yararlı idiler, çok zahmet çekiyorlardı,

ecirlerini fevtetmemek için katlanıyorlardı. İçlerinde öyle mecruhlar vardı ki münavebe ile birbirlerini

sırtlarında taşıyorlardı. Biraz birisi yükleniyor, biraz sonra, binen inib altındakini yükleniyordu. Yine içlerinde

saat besaat birbirlerine dayanarak gidenler bulunuyordu ki hep bunlar yaraların ızdırabından idi, fakat

Cenabı Allah müşriklerin kablerine ru'b ilka etti de kaçtılar gittiler. İşte bu âyet bu hal içinde da'veti

Resulullah'a icabet eden bu mü'minler hakkındadır.

sh:»1232

Kezalik o mü'minler ki 173. 175.

﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ . . . إِنَّ كُنْتُمْ مَوْمِنِينَ﴾ bu âyetler de «Bedri

suğra» gazvesi hakkında nâzil olmuştur. Rivayet olunuyor ki Ebu Süfyan «Uhud» den Mekkeye gitmeğe

azmettiği zaman «ya Muhammed mevi'dimiz «Bedri suğra» Mevsimi olsun, orada çarpışırız istersen» diye

bağırıyordu. Hazreti Peygamber de Hazreti Ömere «بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ ذَلِكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ»

» diye cevap vermesini emretmiş idi. Vakit gelince Ebu Süfyan ma'iyetini alıb çıktı. «مَرَّ الظَّهْرَانِ»

nam mevkiya kondu, fakat Allah kalbine bir ru'b ilka etti, cayıb dönmek istedi o sırada Nüaym ibni Mes'udi

Eşceîye rastgeldi ki bu Nüaym, umre yapmış geliyordu, buna ya Nüaym, ben Muhammedle «bedr»

mevsimine çarpışmaya vaidleşmiş idim, bu sene ise kurak, bize her halde ağaçlarda hayvan yayacağımız

ve süt içeceğimiz bir sene yaraşır, bunun için dönmek istiyorum velâkin Muhammed çıkar da ben çıkmamış

bulunursam cür'et artar, Medineye git onları oyala, ta'vik et, sana on deve vereyim» demiş idi, Nüaym yola

çıkı, geldi gördü ki müslimanlar hazırlanıyorlar, «bu, dedi, doğru bir reiy değil, onlar diyarınıza geldiler, bir

çoğunuzu katlettiler, siz üzerlerine giderseniz hiç biriniz geri gelmez, ve bu söz bir takımları üzerinde icrayı

te'sir etti, Resulullah bunu anlayınca «Muhammedin canı elinde olan Allaha kasem ederim ki ben yalnızca

çıkırım» buyurdu, ve ma'iyetinde yetmiş kadar zevat ile hareket etti ki İbni Mes'ud Hazretleri de içlerinde

idi, gittiler, «Bedri suğra» ya vardılar, «Bedri suğra» Beni Kinaneye aid bir sudur ki bir pazar yeri idi, burada

her sene sekiz gün toplanırlar idi. Hazreti Peygamber ve Eshabı müşriklerden kimseye tesaduf etmediler, pazara gittiler, yanlarında nefakaları ve emvali ticariyyeleri de vardı, alış veriş ettiler, bire iki kazandılar ve Medineye salimen ve ganimen geldiler ki bu âyet bunlar hakkındadır. Ebu Süfyan da Mekkeye

sh:»1233

dönmüştü, Mekke ahali onun askerine «جَيْشُ السَّوِيقِ» tesmiye ettiler, «siz sevık içmeğe çıkmışsınız» dediler.

175. ﴿انَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ﴾ o sizi alıkoymak isteyen Şeytan, yahud o Şeytan
﴿يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ﴾ sizi dostlarından korkutuyor. -Burada Şeytan, müslimanları alıkoymak

istiye o herif veya onu sevkeden, dostları da Ebu Süfyan ve arkadaşları olduğunu ve manâ «

﴿يُخَوِّفُكُمْ أَوْلِيَاءَهُ﴾ takdirinde bulunduğunu müfessirîn beyan ediyorlar.

﴿فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونَ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ binaenaleyh ey müslimanlar

Şeytanın dostlarından korkmayınız, benden korkunuz, siz hâlis mü'min iseniz böyle olmanız lâzım gelir.

Şimdi bütün bu vakayı' üzerine Resulullahı tesliye siyakında telvini hitab ile buyuruluyor ki:

Ya Muhammed 176.

﴿وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ﴾ bu âyetin

sebebi nüzulünde bir kaç rivayet vardır:

1- Küffarı Kureyş hakkında nâzil olmuş Allah tealâ onların harb için asker toplayıp durmak gibi küfür de müharekatlarına karşı Peygamberine te'minat vermiştir.

2- Münafıklar hakkında nâzil olmuştur. Bunların küfürde müharekatları de şu vechile telhîs olunmuştur: Münafıklar Uhud vak'ası üzerine mü'minleri mütemadiyen korkutmağa, nusrat-ü zaferden ümidlerini kesip meyus etmeğe çalışıyorlar ve bahusus «Muhammed, meliklik için uğraşan ve sırf maksadı siyasî ile hareket eden bir inkalâbçı, onun için işler ba'zan lehine ve ba'zan aleyhine oluyor. Eğer Allah tarafından Resul olsa idi hiç mağlûb olmazdı» diye propaganda yapıyorlar. Bunlar müslimanların fikirlerini bulandırıyor ve bu sebeple Resuli ekrem de mahzun oluyordu.

sh:»1234

3- Ba'zıları demişlerdir ki küffardan bir kavim müsliman olmuşlardı. Sonra Kureyşten korkarak irtidat ettiler. Binaenaleyh Resulullah merak etmiş ve bunların irtidadı yüzünden bir mazarrat gelebilmek

ihimalini düşünmüştü.

4- Yehudîler hakkında nâzil olmuştur. Zira bunlar da Uhud vak'asından sonra küfürlerine daha ziyade germi vermişler ve müslimanları iğfal için çalışmağa başlamışlardı.

İşte bu âyetler bunların bir veya hepsi dolayısıyla nâzil olmuştur. Zahiri âmmdır.

Bunlar ﴿لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا﴾ Allaha zarar namına birşey yapamazlar.» -Bunda

iki manâ melhuz olduğu gösterilmiştir. Birisi, mülk ve saltanatı İlâhiyeden hiç bir şey tenkis edmezler,

demektir. Netekim Ebuzer radiyallahü anhim rivayet ettiği veçhile Resulullah sallallahü aleyhi vesellem

şöyle buyurmuştur: «Allah tealâ buyuruyor ki evveliniz âhiriniz ve cinniniz ve insiniz içinde en mütteki olan

adamın kalbi üzerine olsa idi bu benim mülkûme bir şey ilâve etmezdi. Bilâkis evveliniz âhiriniz ve cinniniz

insiniz içinizde en facir olan adamın kalbi üzerine olsa idi bu da benim mülkûmden bir şey tenkis etmezdi».

Birisi de «Allahın evliyasına hiç bir zarar yapamazlar, demektir ki eliyallahı ıvrara kalkışmak, Allahı ıvrara

kalkışmak hükmünde tutulmak suretile mubalâga ifade eden bir mecazdır. Makamı beyan, Peygamberi

tesliyet makamı olmasına nazaran ekser müfessirîn bu manâyı tercih etmişlerdir.

177. ﴿انَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ﴾ bu âyetin de mürteddîni ve

Yehudîleri istihdaf ettiği beyan olunuyor. Mürteddîn hakkında olması zahirdir. Yehudîlere gelince: Bunlar

sûrei Bakarede beyan olunduğu üzere bi'seti seniyyeden mukaddem Peygamberi tanıyorlar

sh:»1235

ve iman ediyorlar ve onunla düşmanlarına karşı istinsarda buluyorlardı. Böyle iken ba'solununca

küfrettiler, fikirlerini değiştirdiler, binaenaleyh imanını vermiş küfrü satın almış mürted mahiyetinde

demektirler. Maamafih bu âyetin münafıklara taallûku ihtimali de yok denemez zira onlar da daima iman ve

küfür mübadelesi üzerindedirler. Şu izahata nazaran birinci âyet vechile küfürde müsarea edenler münafık

vesair alel'umûm küffarın önlerinde giden pişüvalarına, ikinci âyet vechile imanı verib küfrü iştirâ edenler

de onların arkalarında gidenlere hamledilmek muvafık olacaktır ki mürtedler daha ziyade ikincide

bulunurlar.

Kâfirlerin gururlarına gelince 178.

﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ مَالَهُمْ﴾ burada imlâ imhal ve

müsaade manâsınadır.

Şimdi Uhud vak'asının müteveccih olduğu neticeye gelelim:

Ey ümmeti Muhammed 179.

﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ﴾ Allah tealâ, halıs

mü'minleri o bulunduğunuz karışık hal üzere bırakmazdı, öyle esbab tertib edecekti ki

﴿حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ﴾ nihayet murdarı temizden, münafıkı

mü'minden ayıracak, farketirecekti. Bu temyizi yapmak için

﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ﴾ Allah hepinizi gaybe muttali' kılacak

da değil idi, ya'ni sizin hepinizi münafıkların kalblerine muttali' kılmak suretile onları tefrik ettirecek değil idi

﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ ve lâkin Allah Resullerinden her

kimi dilerse seçer onu ona bildirir. Öteden beri sünneti lâhiyye budur. Muhammed Mustafa da böyle

yapmıştır. Binaenaleyh-

﴿فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

sh:» 1236

Bundan evvelki âyetlerde mü'minlere ukubeti uhreviyye ile vaid gösterildiği gibi bu âyette de Münafıkların

nifakları meydana çıkarılıp terzil edilmek gibi ukubeti dünyeviyye ile va'idleri gösterilmiş ve aynı zamanda mü'minlere ecri azîm va'dolunmuş ve hey'eti islâmiyenin ıslahına aid mukaddimat ihzar buyurulmuştur ki ahlâkiyyat ve iktisadiyyata taallûk eden şu âyet de bu mukaddimattandır.

180. «وَالَّذِينَ يَبْخُلُونَ»

«وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» Semavat ve Arzın mirası yani seleften halefe

intikal edegelen mal ve saire gibi Semavî ve Arzî miraslar, yalnız Allahındır. Mustakillen onun milkidir.

Bunlara tevarüs edenlerin milki hakikîleri yoktur, o muvakkat, müstear bir şeydir. Hepsi fani olur. Ancak

maliki hakikî olan Allahın milki kalır, binaenaleyh bunları Allahdan kıskanıb da Allah yolunda sarfetmek

hususunda buhledenler, bunu düşünmeli ve ne büyük günah yaptıklarını anlamalıdır. Semavî miras,

nübüvvet, ilim gibi maalidir. Bundan şu anlaşılır ki evvelâ miras bir kanunı İlahîdir. Saniyen «

«مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ» yalnız emvale mahsus değildir. Bir de burada bu sûreyi takib

edecek olan sûrei «Nisa» da gelecek miras âyetlerine bir nevi temhid vardır.

Allah habîr olduğu içindir ki:

﴿١٨١﴾ لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ
وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتَلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨٢﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ
وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿١٨٣﴾

sh:»1237

﴿١٨٣﴾ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا إِلَّا نُوْمِنَ لِرَسُولٍ
حَتَّى يَأْتِينَا بَقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي
بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿١٨٤﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ
وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٥﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ
وَأِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَمَنْ زُحِرَ عَنِ النَّارِ
وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَمَتَاعٌ الْغُرُورِ ﴿١٨٦﴾

Elbette Allah onların: "o herhalde Allah fakırdır, bizler zenginiz" diyenlerin lâkırdılarını işitti, o dediklerini
Peygamberleri nâhak yere öldürdükleriyle beraber yazacağız da diyeceğiz: tadın bakalım o yangın azabını
181 bu sizin ellerinizin takdim ettiği ve Allahın zulümkâr olmaması yüzündendir o kullara 182 onlar ki "Allah
dediler: bize şöyle and verdi: bize ateşin yiyeceği bir kurban getirinceye kadar hiç bir Resule iman
etmiyeceğiz" de ki size benden evvel bir takım Resuller beyyinelerle gelmiş ve o dediğinizi de getirmiş idi
ya onları niçin katlettiniz doğru iseniz? 183 şimdi seni tekzib ettilerse

sh:»1238

senden evvel de bir çok Resuller tekzib olundu ki o beyyineler ve o hikmetil sahifeler, ve o nurlu kitab ile
gelmişlerdi 184 her nefis ölümü tatacak, ecirleriniz ancak kıyamet günü tamamlanacak, o vakit kim ateşten
uzaklaştırılır da Cennete konulursa işte o murada erdi, yoksa dünyâ hayât aldatıcı bir meta'dan başka bir
şey değil 185

Burada risaleti Muhammediyye hakkında küffar tarafından tefevvüh olunan bazı şübühat ve itirazatın
nakl-ü reddine şüru' olunuyor.

181.

﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ . - «Rivayet olunuyor ki Hazreti Ebubekir radyallahüanh bir gün Yehudîlerin dersanelerine

gitmiş idi, baktı ki bir takım Yehudîler fenhasın başına toplanmışlardı ve bu fenhas Yehudîlerin ulema ve ahbarından idi. Ebubekir «yazık ya Fenhas Allahdan kork ve müsliman ol, vallahi sen şübhesiz bilirsin ki Muhammed Resulullahdır, siz onu indirinizde Tevrat'ta yazılmış bulursunuz» dedi, Fenhas «vallahi ya Ebubekir bizim Allaha iftkarımız yok o bize müftekır ve biz ona onun bize yalvardığı kadar yalvarmıyoruz, her halde biz ondan müstağni ağniyayız, o gani olsa idi sahibinizin zumettiği gibi bizden istikraza tenezzül etmezdi o bizi ribadan men'ediyor ve bize riba vadeyiyor, gani olsa idi bize riba vermezdi» diye tefevühatta bulundu. Bunun üzerine Ebubekir öfkeleni ve Fenhasın yüzüne şiddetli bir tokat vurdu, ve dedi ki «nefsim yedince olan zatı alâya kasem ederim ki bizimle senin beyindeki ahdolmasaydı boynunu vururdum ey Allahın düşmanı». Binaenaleyh Fenhas Resulullah'a gidib «ya Muhammed bak sahibin bana ne yaptı» diye şikâyet etti, Resulullah sallallahü aleyhi vesellem Hazreti Ebubekre «bu yaptığına saik ne oldu» diye ordu o da «ya Resulallah büyük bir tefevühhte bulundu, öyle zu'mediyor ki Allah tealâ şanuhu sh:» 1239

fakîr ve bunlar ondan ağniya imişler, bunu söyleyince Allah için kızdım ve yüzüne bir tokat vurdum» dedi.

Fenhas «ben öyle bir şey söylemedim» diye inkâr eyledi. İşte bunun üzerine Allah tealâ Hazreti Ebibekri tasdikân bu âyeti inzâl buyurdu. Bu rivayet ibni Abbas ve İkrime ve Süddi ve Mukatil ve İbni İshak'tandır. Şu halde kail bir iken bu lakırtının «الَّذِينَ قَالُوا» diye cemaate isnadı onların da razı olmaları sebebiyledir.

Rüesai Yehuddan «Huyey ibni Ahtab» ın kezalik "İlyas ibni Ömer" in "fakir ganiden istikraz eder" dedikleri ve bazı Yehudîlerin huzuru risalete gelib "ya Muhammed rabbın fakir mi ki kullarından karz istiyor" sözünü söyledikleri dahi müteaddid rivayat ile merviydir ki hepsi aynı manâya raci'dir. Kur'anın nezaheti ebediyyesine muvafık olamayacağından dolayı âyet kaili tayin etmemiş isede siyakındaki katil mes'elesi Yehudîlere aid bulunduğu malûm olduğundan bunun da onlar tarafından söylendiği anlaşılmiş oluyor.

﴿سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا﴾ bu dediklerini yazacağız. - Bu kitabet ya hakikati üzerinedir ki iki

vechile mutasavverdir. Birisi: amel puslalarına, suhufi a'maline kaydedeceğiz, defterlerine geçireceğiz demek olur. Ve hakikaten mizana konacak olan suhufi â'malin yazısını ifade eder. Zira bu yazı ma'rufumuz olan bir yazı olmamakla beraber hakikaten bir yazıdır. Netekim gramofon plâklarına ve telsizler vasıtalarıyle sadaların tesbiti ve nakli bir yazıdır, ve bu gün fennen malûm olmuştur ki sada ihtizazatı zahiren görüldüğü

gibi hemen zayı' oluvermiyor. Fezada her tarafa yayılıb yazılıyor. Nerede bir ahize bulunursa hemen
ahzolunabiliyor. Bunların kâinatta umumî elektrik cereyanları içinde nerelere kadar kittiğini ve arşı İlâhî
tahtinde daha ne suretler ıktisab ettiğini bilemeyiz. İkincisi, Kur'anda yazacağız, tarihe geçireceğiz, teşhir
edeceğiz

sh:»1240

demek olur, ve yahud burada kitabet, cezası verilmek üzere ilmi İlâhîde mahfuz kalıb unutulmamak ve
ihmal olunmamak manâsına mecaz veya kinayedir ki bu manâ lisanımızda da maruftur. «Bunu yaz» deriz
ki unutma cezasını göreceksin demektir. Binaenaleyh yazacağız demek ihmal etmiyeceğiz, bunu
unutmasınlar cezalarına hükmedeceğiz demek olur. İstikbal sığası bu manâda zahirdir. Birinci manâya
göre de istikbal sığasıyla iradı tevbeyle imkân bırakmak gibi bir nükteyi tazammun eder.

﴿وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ﴾ Mefuli maah mevkiindedir ki kavillerini bu fiilleriyle

beraber yani bu cinayetin başına yazacağız manâsını ifade ve pek büyük bir vaid ve tehdidi tazammun
eyler. Bu katli bunların ecdadı yapmış olduğu halde bunlara isnad edilmesi bunların da elyevm ona razı
olarak cezasına iştirâk etmekte bulduklarından dolayıdır. Yani Hazreti Yahya ve Zekeriyya ve saire gibi
Peygamberlerin böyle bigayri hakkın katli cürmü eşhasa değil Yehudiyetin mahiyyetine muzaftır. Ve işte

bu rıza ve bu izafet hasebiyledir ki bu âyet bunlar hakkında mücerred bir vaîd ve tehdidden ibaret olmayıb

risaleti Muhammediyyeye karşı gösterdikleri küfrün ve serdettikleri şüphelerin ciddî olmadığını isbat ile

kökünden ibtal eden bir cevabı da mutazammındır ki bu cihet mabadinde ayrıca tasrih de olunacaktır. Zira

Yehudîler yalnız Hazreti İsa gibi inkâr ettikleri Peygamberin katline teşebbüs ile kalmamış, Hazreti

Zekeriyya gibi vaktiyle nübüvvetini itiraf ve tasdik etmiş buldukları Peygamberleri de katletmişlerdir. Ve

bir Peygamberin katli ise her halde bigayri haktır ve bir küfürdür. Demek olur ki nazarlarında nübüvvet

sabit olduktan sonra bile katil ve küfür gibi cinayetleri tasvib edenlerin ve Allah tealâya karşı velevse hezil

ve istihza suretiyle olsun « **إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ** » demek cür'etinde bulunanların

bir Peygambere karşı dermiyan etmeğe uğraşdıkları

sh:»1241

şüphelerin ve itirazların cidden kalblerini işgâl eden bir şüphei ilmiyye değil, mahza hakaikî sabiteye karşı

inad-ü mükâbere tarikiyle ve bağı-ü udvan hissiyle serdedilmiş bir ahlâksızlıktan ibarettir. Ve bunların

hakikî cevabı nasihat dinlemeyib bırakivermek gibi kavil ve fiillerinin netaici vahîmesine bil'fiil atıvermek ve

« **ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ** » diyivermektir. Bunun için buyruluyor ki:

Yazacağız ﴿ **وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ** ﴾ ve harîk azabını tatınız diyeceğiz.»

-Harîk, elîm bimanâ mulim gibi fe'îl bimanâ müfil olarak muhrık manâsına gelir ki yakıcı Cehennem azabı

demek olur, el'harîk tabakatı Cehennemden bir tabaka diye de beyan olunmuştur. Maamafih harîk

lisanımızda olduğu gibi ihtirak, yâniş ve yangın manâsına da geldiği cihetle «

ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ» haydi yakmak istediğiniz fitne ve ihtilâl yangınının azabını kendiniz

tatınız bakalım demek de olabilir. Bu emrin indelhisab mı yoksa indelmevt mi verileceği hakkında iki rivayet

vardır. Bu emir verilirken adaleti rabbanîyye tefhim olunmak için şu da ilâve olunacaktır: 182.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ اَيْدِيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾

bu azab mukaddema kendi elinizle ya'ni kudreti kesbinizle yaptığınız kavî, fi'lî, i'tikâdî ma'siyetler, bir de

Allah tealânın kullarına zulûmkâr olmaması sebebiyle bir adaleti ilâhiyedir.

183. ﴿الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عٰهَدَ الْخ﴾ Bu, yukarıdaki «

الَّذِينَ قَالُوا» ya sıfat olarak merbuttur. Zemm üzere nasb veya refi veya bedel olması da tecviz

edilmiştir. Bu âyetin sebebi nüzulünde rivayet olunuyor ki rüesayı Yehuddan Kâ'b ibni Eşref ve Malik ibni

Sayf ve Vehb ibni Yehuza ve Zeyd ibni Manuh ve finhas ibni Azura ve Hüeyey ibni Ahtab gelmişler,

Resulullaha «sen Allah tealânın

sh:»1242

seni bize bir Resul olarak gönderdiğini ve sana bir kitab inzal eylediğini iddia ediyorsun, halbuki Allah tealâ bize Allah tarafından gönderdiğini iddia eden bir Resul bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe kendisine iman etmemekliğimize dair ahid vermiş ya'ni böyle emr-ü tavsiye eylemiştir. Binaenaleyh sen bu mu'cizeyi gösterirsen seni tasdik ederiz» demişlerdi, binaenaleyh bu âyet nâzil oldu. Bu ateşten murad Semadan bir fişilti ile inen bir nârı beyza ve kurbanı yemesi de yakıb tabiati nariyyeye tahvil etmesi demek olduğu ve kurbanın kabulüne alâmet olmak üzere böyle bir nar ile ihrakı, Enbiyayı salife zamanında şayi' bulunduğu da naklediliyor. Fakat bu mu'cize olmadıkca bir Peygamberin tasdik olunmaması hakkında Yehudîlere bir ahdi lâhî mevcut olduğu da'vası Hazreti Peygambere iman etmemek için uydurulmuş bir kizb-ü iftiradan başka bir şey olmadığı da muhakkaktır. Çünkü bunun gayesi bir mu'cizesi olmasıdır. Ve Allah tealânın nâmütenahi mu'cizeler olmasıdır. Ve Allah tealânın nâmütenahi mu'cizeler halkına kudreti de ma'lûmdur. Şu halde buna diğer mu'cizelerden fazla bir kıymet atfedilmesi ve bunun iman için şartı evvel ahdolunması mahzı iftira olur. Bununla beraber bu kurban mes'elesinin bir müddet cereyan edib lisanı Mesih ile nesholunduğu da söylenmiştir. İşte Allah tealâ onların kizb-ü iftialarını ve fikirlerinin iman etmek maksadile bir mu'cize talebi olmayıb mahzı mükâbere olduğunu pek belîğ ve dakık bir surette beyan ile ilzam için buyuruyor ki:

﴿قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ﴾ ya

Muhammed sen onlara şöyle söyle: benden evvel size bir çok Peygamberler açık açık bürhanlar,

mu'cizelerle ve o söylediğiniz kurban ve nâr mu'cizesile geldilerdi. Zekeriyya ve Yahya ve sair Enbiyayi

Beni İsrail gelmişler ve Beni İsrail Peygamberleri olmaları haysiyyetiyle

sh:»1243

mu'cizat miyanında bu söylenen mu'cizeyi de elbet göstermişlerdi imdi

﴿فَلَمَ قَتَلْتُمُوهُمْ أَن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ siz sözünüzün delâleti veçhile «bu kurban

mu'cizesi gösterilirse iman edeceğiz» demekle sadık ve ciddî iseniz o Peygamberleri ne için katlettiniz ya?

Ya'ni sizin ecdadınız onları katlettikleri gibi siz de elyevm onların fikr-ü mezhebinde bulunuyor. Ve onların

katline râzi duruyor terviç ve tahsin ediyorsunuz, hâlâ inad ediyor, o Peygamberlere iyman etmiyor ve o

katillerden tevbekâr olmuyorsunuz. Halbuki Muhammed Resulullah'a iyman etmek için bütün bu

Peygamberleri iyman etmek şarttır. Siz onları tasdik etmeden ve o günahlara tevbe etmeden Muhammedi

tasdik etmiş olamazsınız, Ve mâdemki onlar kurban mu'cizesini de gösterdikleri halde hâlâ iyman

etmiyorsunuz, o halde bedihidir ki bu gün taleb ettiğiniz bu mu'cizeye yine iyman etmiyeceksiniz.

Binaenaleyh ahid da'vanız iftira olduğu gibi bu talebiniz de yalandandır. Bir iftirayı tasdik manâsını

tazammun edecek bir mu'cize olamaz. Bu gün böyle bir şey gösterilmiş olsa, iddia edilen ahdin

mevcudiyetini tasdik demek olur. Allah tealâ bu iftirayı tasdik etmez ve siz hakikatte o Peygamberlerin

Peygamber olduğunu bildiğiniz halde yakînen iman etmediğiniz gibi bugün de öylesiniz. İşte ya

Muhammed sen onları Kur'anın bu i'cazkâr cevâbiyle ilzam ve iskât et ve sakın müteessir olma, çünkü:

184.

﴿فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ
وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ﴾ BEYYİNAT, vazih, Mu'cizeler, Zübür, Suhuflara dahi şamil olmak üzere

alel'itlak kitab demek olan « زبره » nin veya « زبور » un cem'idir. Kitabı münirin buna atfı atfûlhass

alel'âmm kabilindendir. Bundan da murad Tevrat ve İncil denilmiştir. Fakat urfi Kur'anda kitab şerai' ve

ahkâmı mutazammın olandır. Bunun için ekseriya hikmet ile müterafık olarak zikrolunur. Tekzibe maruz

kalmak sadıkların

sh:»1244

pek ziyade gücüne gideceği için Resulullah da bundan dolayı mükedder olurdu. Burada öteden beri bu

ibtîlânın bütün Peygamberler hakkında bir kanunî ilâhî olduğu beyan buyurularak kalbi Resulullah tatmin

buyurulmuş ve ba'dehu musaddikîne va'd ve mükezzibîne vaîd olmak üzere de şu ihtar edilmiştir.

185. ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ Her nefis ölümü tadacaktır. Ya'ni herkes ölecektir.»

-NEFİS, zat ve ruh manâlarına geldiği cihetle bundan ba'zı zevat. Bakayı ruh manâsını fethetmişlerdir.

Çünkü tatmak bir eseri hayattır. Ve zek ânında zâikın bâkı olduğunu ifham eder, yoksa zevk tasavvur

olunamaz. O halde manâ: "Her nefis bedeninin ölümünü tadacaktır." Demek olur. Bu da nefis, bedenin

gayrı olduğunu ve bedenin ölümüyle onun ölmeyeceğini ifham eder. Binaenaleyh zarureti mevt hayatı

cismaniyyeye mahsus olub ervahı mücerredenin ademi fenasına kaidirler. Ve âhret mes'elesini bu suretle

bakayı ruha müstenid bir hayatı ruhaniyye tasavvur etmişlerdir. Fakat diğer taraftan bir çok müfessirîn ve

ulema demişlerdir ki bu tarzı te'vil, bir tekellüftür. "Zaikatülmevt" demek ölecektir demek olduğu zâhirdir.

Belli ki tadan kim ise ölen o olacaktır. Evet bedenin mevtille nefis ve ruhun büsbütün fânı oluvermeyib bir

müddet kalabileceği diğer edilleden müsteban ise de alelumum ervahın lâ yemut oldukları davası ne âklen

ne de naklen bizzarure sabit değildir. Evvelâ, "zaikatülmevt" her halde tadan nefsin ölümünü müfiddir.

Rivayetler de bu manâyı göstermektedir. Rivayet olunuyor ki vaktaki " كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ "

âyeti nâzil oldu. Melâike, "ehli arz öldü" dediler, « كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ » nâzil olduğu

zaman "bizde öldük" dediler, « كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ » ervahın mevtini de ifade etmese

idi Melâikenin mevtini de ifham etmezdi ve Melâike için mevt ve fena mütesavver olunca ervahı beşer için

de mütesavver olmak lâzım gelir. Ancak « كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ » kazıyyei

külliyesi de umumî üzere carf olamayacağı da şayânı ihtar görülmüştür. Çünkü «

«فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ»

âyetinde Allah tealânın diledikleri bu umumdan istisna edilmiştir. Binaenaleyh Semaviyyattan olsun

Arziyyattan olsun gerek Melâike ve gerek alel'umum nüfus miyanında ilelebed lâyemut olanlar da

bulunabilecektir. İşte cumhuri ulemai islâmın mezhepleri budur. Hasılı bakayı ruh gayrı münkerdir. Ve fakat

umum için zarurî değildir. Dinin ve imkânı ahiretin alel'itlak bakayı evrah nazariyesine binası da zarurî

değildir. Kıyamet kelimesi de helâki külliyi ve ba'dehu kıyâm-ü neşr-ü haşri ifade eder ki mevt ve ba's

velhasıl Âhiret akidesi bir ebediyet akidesidir. Fakat bu ebediyet neş'eti ûlânın değil, neş'eti saniyenindir.

Evet her nefis ölümü tadacak, Dünyanın ne hüznü, ne süruru hiçbiri kalmıyacak

﴿وَأَنَّمَا تُوفُونَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ ve ecirlerinizin size tamam ifası da ancak

Yevmi kıyamette olacaktır.» Dünyada iyi veya kötü bilcümle mesaînin ecir veya cezasını yine Dünyada

istihsal etmek mümkün değildir. Meselâ şehidlerin kanları ile kazanılan muharebelerin semerati

muzafferiyetinden o şehidlerin Dünyada müstefid olmasını düşünmez tenakuz olur ki bütün fezail de

böyledir. Gerçi dünyada hiç ecir verilmez de değildir. Burada da ba'zı semerati mesaînin iktifat edildiği

vardır. Fakat bu Dünyada akibet mevt ve fena muhakkak bulunduğu için gelen her hangi bir menfaat ve lezzet inkita' ve zeval korkusuyla mahlût ve behemehal gamm-ü kederle mutahtır. Gamsız sÛrur, korkusuz

emniyyet, elemsiz lezzet, inkitasız saadeti ebediyye Yevmi kıyamette hasıl olur. Mizan ve tasfiyei hesab

oradadır. Bunun için ﴿فَمَنْ زُحِرِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ﴾

narı Cehennemden uzaklaştırılıb Cennete idhal edilen her kim ise

sh:»1246

işte o kendini kurtarmış ve her muradına ermiştir. Yoksa

﴿وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾ Dünya denilen o fâni hayat, müşterisini

aldatan meta'ı gururdan başka hiç bir şey değildir." - Serab gibi parıldar, bulut gibi geçer gider. META'

Satılık kumaş ve kullanacak alât ve edevat veya gerek alât-ü edevat, gerek emval ve gerek saire alel'itlak

medarı intifa' olan az çok lüzumlu şey manâlarına gelir ki lisanımızda «matah» dediğimiz zaman bu üçüncü

manâyı kasederiz. Gurur, aldanmak demek olduğu gibi «Gârr»ın cem'i olarak aldaticılar demek de olabilir.

Meta'ı gurur müşteriyi kandırmak için allanıb pullanarak hoş gösterilen ve alındıktan sonra aşağılık olduğu

anlaşılan meta' demektir. İşte hayatı Dünya budur. Bunun müşterisi olanlar. Bütün nazar ve ümidini buna

dikenler, ne saadet görülecekse bunda görülecek zannedenler aldanmış olurlar.

Burada bu meta'ı gurura aldanıb da küfr-ü tekzib ve igfal-ü tağrir arkasında koşan düşmanlarının

iz'acatına karşı Resulullah'a ve ona tabi' olan mü'minlere bir tesliyet ve nasihat vardır. Şimdi bu

düşmanların muhacematı kesilmeyeceğini ve bundan böyle bu kâfirlerin daha bir çok ezalarda

bulunacaklarını ifham ve bu suretle mü'minleri gaflet-ü gururdan vikaye ve ilim ve vukuf üzere kemali

metanetle hareket etmelerini ve vukuat karşısında za'f-ü telâşa düşmemelerini ihtar ederek istikbale ihzar

edib Sûrei Bakarenin nihayetindeki «فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» duasının tariki

icabetini tammolarak göstermek üzere buyuruluyor ki:

﴿١٨٦﴾ لَتَبْلُونَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ
تَصَبَرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

sh:»1247

﴿١٨٧﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنَهُ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا

قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٨﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا
آتَوْا وَيَحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ
مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٩﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩٠﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِأُولِي
الْأَلْبَابِ ﴿١٩١﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى
جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ
هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩٢﴾

sh:»1248

﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي
لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ
عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٤﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا
وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ

الْمِيعَادَ ﴿١٩٥﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ
 عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا
 وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا
 لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ
 ﴿١٩٦﴾ لَا يَغْرَنَّاكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٧﴾
 مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَاوَيْهِمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٨﴾ لَكِنَّ
 الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٩﴾

sh:»1249

﴿١٩٩﴾ وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ
 إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بَايَاتِ اللَّهِ
 ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
 الْحِسَابِ ﴿٢٠٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا

وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٦﴾

Meali Şerifi

Lâbüd mallarınızda ve canlarınızda imtihan olunacaksınız, ve her halde gerek sizden evvel kitab verilenlerden ve gerek müşriklerden bir çok incidecek sözler işideceksiniz, eğer sabr eder ve tekva yoluna gider, korunursanız işte bu azmolunacak umurdandır 186 vaktile Allah kendilerine kitab verilen okur yazarların şöyle misakını aldı: celâlim hakkı için onu nâsa anlatacaksınız, ketmetmeyeceksiniz, derken onlar onu omuzlarının arkasına attılar da mukabilinde biraz para aldılar, bakın ne kötü alış veriş 187 o ettiklerine sevinen ve yaptıkları işle metholunmayı seven kimseleri de sakın azabdan âzâde sanma, hem onlara elîm bir azab var 188 Göklerin ve Yerin mülkü Allahındır ve Allah her şey'e kadirdir 198 elbette o Göklerin ve Yerin yaradılışında ve gece ile gündüzün ard arda gelişinde şüphesiz âyetler var (vicdanları temiz) ülül'elbab için 190 onlar ki gerek kıyâm-u kuudde ve gerek yanları üzerinde hep Allahı zikrederler ve Göklerin, Yerin yaradılışında fikr ederler: ya Rabbena, derler: bunu sen boşuna yaratmadın sübhansın, o halde bizleri o ateş azabından kour 191 Rabbena: çünkü sen kimi o ateşe sokarsan onu muhakkak sh:» 1250 rüsva ve perişan etmişindir, zalimlerin de yardımcıları yoktur 192 Rabbena! Cidden bizler bir münadı işittik,

imana çağırıyor; Rabbinıza iman edin diyordu, dinledik iman ettik, Rabbena! mağfiretinle artık

günahlarımızı bizlere bağışla, kabahaetlerimizi: bizlerden keffaret buyur ve bizleri sana ermiş kullarınla

beraber yanına al 193 Rabbena! Hem Peygamberlerine karşı bizlere va'dettiklerini ihsan buyur da Kıyamet

günü yüzlerimizi kara çıkarma, şübhe yok ki sen va'dinde hulfetmezsin 194 Rableri de dualarına şöyle

icabet buyurdu: her halde ben içinizden gerek erkek ve gerek dişi hiç bir hayr işleyenin işlediğini boşa

gidermem, hep birbirinizdensiniz, benim için hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda

işkenceye uğriyanların, cihada gidenlerin ve bu uğurda katledilenlerin, kabahatlerini taraflarından

keffaretleyeceğim, onları altından ırmaklar akar Cennetlere koyacağım, tasavvur edemeyeceğiniz bir sevâb

ile Allah tarafından müsâb olacaklar, sevâbın da en güzeli Allah yanında 195 o Allahı tanımayanların refah

içinde diyar diyar dönüb dolaşmaları sakın seni aldatmasın 196 az bir zevk, sonra varacakları Cehennem,

ne fena döşek 197 lâkin o Allahdan korkan, korunan kullar, onlar için Cennetler var altından ırmaklar akar,

içlerinde kamak üzere onlar, Allah tarafından konukluklar, Allah yanındaki ise ermişler için daha hayırlıdır

198 şüphesiz ehli kitab içinden kimi de vardır ki, Allaha iman ettikleri gibi Allah için hakka boyun eğerek

kendilerine indirilene de size indirilene de iman ederler, Allahın âyâtını bir kaç paraya satmazlar, işte

bunlar, Rablarının indinde kendilerinin ecirleri vardır, şüphe yok ki Allah hesabını çabuk yapar 199 ey o

bütün iymân edenler! sabredin ve sabır yarışında düşmanlarınızı geçin ve cihad için hazır ve rabitalı

bulunun ve Allaha korunun ki felâh bulasınız 200

Siz o metayı gurura sakın aldanmayınız ve biliniz ki: 186.

﴿لَتَبْلُونَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ﴾ mallarınızda ve canlarınızda muhakkak imtihan

ve tecrube

sh:»1251

olunacaksınız. Emvalinizde itlâfa müeddi ba'zı afetler ve nefsilerinizde maktuliyet, mecruhiyyet veya

esaret veya diğ̈er ba'zı zahmetler, meşakkatler, korkular ve saire gibi mukadderat ile mübtelâ

kılınacaksınız.»

İBTİLÂ, külfet ve zahmet ile imtihan ve tecrube demek olduğu sebketmiş idi. Allah tealânın tecrube ile ilim

istihsalinden münezzehtir ve müstağni bulunduğu malûm olduğu cihetle bu gibi âyetlerde « بَلَّوْا » ve «

اِبْتَلَاءً », imtihan muamelesi yapmak manâsına bir istiareddir ki nüktesi ilmi tecribinin ehemmiyyetine ve

harekâtta tecribenin esas ittihaz edilmesine kulları bir irşaddir.

Bu âyetin de, « لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ » di zikrolunduğu üzere Finhas vak'ası veya şiiirleriyle müşrikleri

Resuli ekrem aleyhine teşvik ve tehyic eden Kâ'b ibni Eşref veya Resulullahın teşrif buyurub Kur'an

okuduğu bir mecliste « **إِنْ كَانَ حَقًّا فَلَا تُؤْذِنَا بِهِ فِي مَجَالِسِنَا** » diye

küstahlık eden Abdullah ibni Übeyy sebebiyle nâzil olduğu hakkında üç rivayet vardır.

﴿ **وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا** ﴾ ve eğer bunlara karşı sabreder ve başkalarından i'raz edib

bütün mevcudiyetinizle Allahın vikayesine girerek korunursanız

﴿ **فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ** ﴾ işte bu sabr-ü ittika işi azaimi umurdandır. Ya'ni

azmedilmesi lâzım gelen şerefli, meziyyetli, mühim işlerdendir. İmtihanda muvaffakiyyet bununla olacaktır.

Binaenaleyh bunda müsabaka etmeli ve metaı gurura aldanan ahlâksızlar gibi olmamalıdır.

Ya Muhammed: Bunu tebliğ et ﴿ **و** ﴾ şunu hatırla ve hatırlat 187.

﴿ **وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ** ﴾ hani Allah kendilerine

kitab verilmiş okur yazar olanların ﴿ **لَتَبَيِّنَنَّ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ** ﴾ o kitabı, yahud o

kitabda sıdkı nübüvveti sabit olan o Peygamberi zişanı Hatemülenbiyayı, nasa bihakkın beyan

sh:»1252

edib anlatacaksınız ve onu ketmetmiyeceksiniz» diye te'kid ve kasem ile misaklarını almış ve bunu onlara

taahhüd ettirmiş idi.» -Bu kitab verilmiş olanlardan murad Ehli kitab olan Yehud ve Nesârâ ulemasıdır.

Bunların işbu « أُوتُوا الْكِتَابَ » unvanile yadedilmeleri kendilerine Kur'an verilmiş olan

Müslimanların dahi böyle misakları alınmış bulunduğunu biddelâle ihtar eder. Binaenaleyh müslimanların

misakı bu unvanda mantukan dahil olmamakla beraber delâleten dahildirler. Bunun için ba'zı müfessirîn

burada « أُوتُوا الْكِتَابَ » da müslimanlar dahildir diye göstermişlerdir. Fakat bunun bil'ibare

olmayıp biddelâle olacağı unutulmamak lâzım gelir.

Bu misak, ne zaman ve nasıl ahzedilmiştir. Malûmdur ki kitabın mahiyeti neşr-ü beyan ve tebliği

hakayık-u ahkâm içindir. Binaenaleyh bir kitaba nail olmuş bulunmak, Ehli kitab ve okur yazar olmak, o

kitabın neşr-ü beyanı taahhüd etmektir. Bundan başka kütübi münzelei İlâhiyyenin hepsinde bunların

bihakkın neşr-ü beyanı emr-ü teklif ve iyradı delâil ile ilzam olunmuştur. Sonra Tevrat ve İncilin mündericâtı

miyanında «o Peygamber» in, ya'ni Hatemülenbiya Hazretlerinin evsafı ve sıdkı nübüvveti tebşir ve beyan

edilmiş ve buna iyman o kitablara iyman cümlesinden olmuştur. Ve bilhassa bu âhir zaman Nebiysinın, bu

istikbal Peygamberinin tebşiri o kitabların ve Ehli kitabın ta'kib ve intizar ettiği en büyük bir beşaret

bulunuyordu. Binaenaleyh Tevrat ve İncilin neşr-ü beyanını taahhüd etmiş bulunan ulemayı Ehli kitabın en

büyük vazifesi kütübi İlâhiyedeki hakk-u hakikatın hiç birini ketmetmiyerek neşr-ü beyan olduğu gibi bu

miyanda bilhassa Hatemülenbiyanın sıdkı nübüvvetini de hiç bir veçhile saklamayıb neşr-ü beyan etmek

hem umumî ve hem hususî surette taahhüd edilmiş bir vazife idi. İşte âyetin hedefi beyanı da budur. Umumi

noktai nazara göre «^{لَتَبِينَهُ}» zamiri kinaye, hususî noktai nazara göre de

sh:»1253

«o Peygamber» e raci'dir. Bunun için Said ibni Cubeyr ve Süddî rivayetlerinde zamir, Muhammede, Hasan

ve Katade rivayetlerinde kitaba irca' edilmiştir. Sûrei Bakarede «

﴿أَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ﴾ . ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ
﴿يَعْتُوبَ الْمَوْتَ﴾ . ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ﴾

âyetlerine bak.

İşte bunlar böyle taahhüd edib misak verdiler ﴿فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ﴾ de o kitabı

arkalarına attılar, taahhüdlerini ifa etmediler, hakkı ketmettiler de Peygambere ve müslimanlara eza ve

iz'aca kalkıştılar. Sûrei Bakarede «

نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ
﴿كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ bak. Bunu evvelâ Yehud yapmış, bil'âhare Nesârâ da o yola gitmiş

olduğundan burada da ihtar edilmiştir. Bunlar böyle yaptılar,

﴿وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا﴾ ve mukabilinde bir semeni kalil aldılar, metaı gurur olan

hayatı Dünyaya aldanarak cüz'î bir para veya menfaat mukabilinde sükût veya te'vil-ü tahrif veya iğmazı ayn ederek hakkı ketmettiler.»- Bu semen' haddi zatında ne kadar çok olursa olsun mütenahî ve fani olduğu için ebedî ve namütenahi olan ecri uhrevîye nazaran pek az bir şey olduğundan «semeni kalil» buyurulmuştur. Maamafih bununla bunların haddi zatında cüz'î bir menfaati Dünyeviyye için kitablarını unutuverdiklerine ve onu süffî bir surette beş on para için bile sui isti'mal ettiklerine de işaret buyurulmuştur.

Ve maatteessüf haylı zamandan beri bu hale müslimanlar da düşmüştür. Ulemadan hakkı aramayb gönlüne göre yanlış bir cevabı muvafakat etmek için teşvik veya tehdid eden bir çok cahil, ahlâksız müslimanlar bulunduğu gibi böyle menafii hasise yolunda dolaşan ve ilmi, dini bir dami tevzir telâkki eden ulema taklidleri de zuhur etmiştir. İşte cenabı Allah müslimanları bilhassa bu hallerden tahzir edib sabr-u ittika, sebat-ü azm ile iyfayı taahhüde sadakat-ü ciddiyet, ulüvvi himmet ile kavlen ve fi'len

sh:»1254

beyanı hakka, evamiri İlâhiyenin neşr-ü ta'mimiyle i'lâi kelimetullah için sevk, ve Ehli kitabın halini takbih

ile ﴿فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ﴾ buyurmuştur.

Şimdi bunun mücerred bir takbihten ibaret kalmıyacağını ve sureti umumiyede ahlâkta ciddiyet ve

tevazu' hilâfına hareket edenlerin akıbetleri elîm olduğunu beyan için de münafıklar dolayısıyla şu âyet

nâzil olmuştur. 188. ﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا﴾ yaptıkları her

hangi bir iş ile ferahlanan, lisanımız tabirince mağrur olan

﴿وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا﴾ ve yapmadıkları bir şey ile medh-ü

senâ edilmelerini hoşlanan kimseleri ﴿فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ﴾

sakin azabdan kurtulacak bir mevkie zannetme, aslâ zannetme ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

hem bunlar için elîm bir azâb mukadderdir.» -Bu âyet münafıklar dolayısıyla nâzil olmuş bulunmakla

beraber hükmü gerek sair küffar ve müşrikînden ve gerek müslimanlardan bu ahlâkta bulunan eshabı

gururun hebsine şâmilidir. Mağrurlanmak, istikbalden gaflet etmek ve vazifenin kabul ve tahsini kendine aid

olmadığını bilmemek, yaptığı işi büyüksünüb kendine onu büyük görmek gibi bir küçüklüktür. Ve

yapmadığını yapmış gibi gösterilib medh olunmaktan hoşlanmak ise tahrifi hakdan bir zevk almak ve Allahı

unutmaktır. Evvelkisi buna sevkeder. Bu ikisi bir yere gelince de azâbı elîme müstahik olur. Maatteessüf bu

halde bulunanlar ne kadar çoktur.

Yek beyza-vü sad hezar gıdgıdak

Burada cenabı Allah müslimanlara bütün muvaffakiyyeti temin edecek olan kemali ubudiyyet ile mealii

sh:»1255

ahlâkiyyeyi telkin için ruhları halktan hakka ve kalbleri âlemi gururdan canibi meliki Gafura cezb ederek ve

sabr-ü ittika ve azmin bütün hedefini ve beyanatı sabikanın esbabı mucibesini telhıs ederek buyuruyor ki:

189. ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Bütün Semavat-ü Arz devlet ve

memleketi müstakillen Allahın mülküdür. Bunun idaresinde ancak onun emirleri ve onun emirleri ve onun

kudreti icrayı hükmeder. Bunlar içinde ahkâmı hakkın hılâfına hareket etmek isteyenler, elbette mahkûmi

ikab olurlar. Onun kudretine hiç bir şey karşı gelemez, Allahın kudreti payânsızdır. Herkes onun için

çalışmalı ve her vazifeyi bu mülkü idare eden ahkâm ve evamirine ve sünneti cariyesine tevfiikan ve ancak

onun namına yapmalıdır.

Bunu nasıl anlamalı? Bu noktada gönülleri ma'rifeti hakka cezb-ü tevcih ile tenvir ve saltanatı İlâhiyenin

suret ve esrarı tecelliyatını, Allah tealânın kemali kudret ve hikmetiyle sun'u mülkündeki ahkâmı

tasarrufatını, sirr-ü gayei hilkati keşf ettirecek olan âyâtı hakkı irae ve bütün usuli maarifi ta'lim ve dinin

gayei kemalini tefhim için buyurulmuştur ki 190.

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾

لآيَاتِ أُولَى الْأَبَابِ Semavat-ü Arzın yaradılışında ve leyl-ü neharın

değişmesinde lâyuad nice âyât ve delâil vardır ki bütün mülki kâinatın ona mahsus olduğuna ve Allahın

kudreti baliğa ve kibriya-vü azametine delâlet ederler. Fakat bu âyetler herkes ve her akıl için değil, temiz

ve tam akıl sahipleri demek olan « أُولُوا الْأَبَابِ » içindir. Öyle ülül'elbab ki «

الَّذِينَ الْخ

süfliyyatiyle beraber mevcudatı mekâniyye, HALK: Bunların zat ve sıfatlarıyla buldukları tarz ve keyfiyyatı

vücut üzere icad ve ifnalarını ifade eden illiyyeti

sh:»1256

hakikiyye mefhumunun hasılı, İHTİLÂFİ LEYL-Ü NEHAR: Zaman mefhumunu veren ve harekât ile alâkadar

olub bu mevcudatın mahlûkiyyetlerini ve inzibatlarını gösteren tevali ve tahavvüldür. İşte ulûmi hakkın usuli

keşfi işbu «Semavat-ü Arz, leyl-ü nehar halk-u ihtilâf ve lübb» vakıat ve mefhumları üzerindeki tefekkürdür.

Abdullah ibni Ömer radiyallahü anh Hazretleri demiştir ki: «Hazreti Aişeye Resulullahdan gördüğün

şeylerin en acibini bana haber ver» dedim, binaenaleyh ağladı ve uzun bir müddet ağladı da sonra dedi ki

«onun her işi acaibattan idi, bir gece bana geldi, yorganıma girdi, hatta cildini cildime ilsak etti, sonra da

buyurdu ki «ya A'îşe bu gece bana rabbıma ibadet etmek için izin verir misin? Ben de «ya resulâllah ben senin yakınlığını severim, muradını da severim mezunsunuz» dedim, kalktı, odadaki su kırbasına vardı, abdest aldı, suyu çok da dökmedi, sonra namaza durdu, Kur'an okudu ve ağlıyordu, Sonra iki elini kaldırdı yine ağlıyordu, Hatta göz yaşlarının yeri ıslattığını gördüm, müteakiben Bilâl geldi, Kendisine sabah namazını izan ediyordu, baktı ki ağlıyor «ya Resulallah dedi Allah tealâ senin matekaddem ve mateahhar zenbini mağfired etmiş olduğu halde ağlıyor musun? Ya Bilâl buyurdu «

أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا = binaenaleyh ben bir abdi şekûr olmayayım mı?» Ba'dehu

buyurdu ki «nasıl ağlamıyayım Allah tealâ bu gece şunu inzal etti. «

انَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ « Resulullah bunu söyledi, sonra da « وَيَلِّ لِمَنْ لِمَنْ قَرَّاهَا وَلَمْ يَتَفَكَّرْ فِيهَا = vay bunu okuyub da bu babda tefekkür

etmeyene». Diğer bir rivayette «

وَيَلِّ لِمَنْ لَا كَهَا بَيْنَ فَكَّيْهِ وَلَمْ يَتأمل فِيهَا = vay bunu çeneleri

arasında çiğneyib de bunda teemmül etmeyene» buyurdu.

Sûrei Bakarede vahdaniyyeti İlâhiyyeyi isbat ve takrir siyakında bu âyetin bir nazîri geçmiş idi, o daha

mufassal ve sekiz nevi' delâili muhtevi olduğu halde bunun o esasın bir icmalile beraber siyak ve matlûb

noktai

sh:»1257

nazarından pek dakık bir inkişafı vardır. Bunun için onun nihayetinde « **لَايَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ** »

» bunda da « **لَايَاتٍ لِّأُولَى الْأَلْبَابِ** » buyurulmuş, Resulullah da buna ondan ziyade

derin bir aşk ile alâkadar olmuştur. Demek olur ki evvelki matlabda alelittak akıl kifayet edebileceği halde

burada temiz ve halıs akıl demek olan « **لَب** » lâzımdır. Çünkü orada vahdadiyyeti lâhiyyenin isbatile

mebadii ma'rifetullah mevzui bahs idi, burada ise o ma'rifette terakki mevzui bahistir ki bunu maba'dindeki «

« **وَيَتَفَكَّرُونَ الْخ** . « **الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ** » evsafi iş'ar etmektedir.

Fahrudini Razî Hazretleri bu terakkî noktai nazarından der ki «salık ilâllaha evvel emirde teksiri delâil

lâzımdır. Fakat kalb bir kerre ma'rifetullah nuriyle müstenir oldu mu? Onun artık o delâil ile işğali kalbin

ma'rifetullahda istiğrakına hicab gibi olur. Zira aklın ma'kulâtı muhtelifeye iltifat ile işğali taakkulât ve

idrakâtında ta'mik ve istiksaya mani' olur. Bunun için salık ibtîdai emirde ta'mik ve istiksa ile değil, bir seyri

basit ile hareket edeceğinden teksiri delâile talib olursa da nurî ma'rifet bir kerre kalbe düştükten sonra o

delâilin taklilini ve mümkün olduğu kadar icmal ve fezlekesini arzu eder ki kalbin Allahdan gayrisiyle

işğalinden mütevellid olan zulmet zail olsun da envarı ma'rifetullahın tecellisi tekemmül etsin. Netekim «

« **فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى** » fermanında buna işaret vardır.

İşte Bakare âyetinde sekiz nevi' âyât ve delâil tafsîl olunduğu halde burada hepsinin esasî olan «

« خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ » ile iktifa olunması

bu terakkî hikmetile alâkadardır. İlh... Hulâsa orada « سِيرَ إِلَى اللَّهِ » matlûb idi, burada ise «

« سِيرَ بِاللَّهِ » matlûbdur. Sûrei Bakare âyeti «

« وَالْهَيْكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ » âyetini ta'kîb

ediyor. Ve binaenaleyh evvel emirde vücud ve vahdaniyyeti İlâhiyye âyetlerini takrir ederek şirkten tevhide

götürüyordu, buna akıl kâfi idi. Buradaki âyet ise « وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ »

âyetini ta'kîb ediyor. Ve binaenaleyh ehli imana saltanatı İlâhiyyenin suret ve esrarı

sh:»1258

tecelliyatını, Allah tealânın mülkündeki ahkâmî tasarrufunu sîr-ü gayei hilkati isbat eden âyâtı takrir

siyakında varid oluyor. Bu da maarifi akliyye ve nakliyye ile tehzib olunmuş ve vahdaniyyeti İlâhiyyeye

iman ile ubudiyyet ve ma'rifette kat'î merahil etmiş ukuli kâmile ve kulubi mü'mine erbabının kârı

olabileceğinden aralarındaki farka işaret buyuruluyor ki:

191. ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ﴾ öyle

ülül'elbab ki ayakta iken otururken yatarken, ya'ni gerek iştilgal ve gerek istirahat hallerinin hepsinde Allahı

zikrederler, dillerinden bırakmazlar» bu ahvali selâse insanın bütün ahvaline şamildir. Hatta harekâtı
bedeniyyeye şamil olduğu gibi i'tilâ, tavassut, sukut gibi halete de şamildir. Demek ki bu ülül'elbab her ne
halde bulunurlarsa bulunsunlar, kalbleri zikrullahdan başk abir şey ile itmi'nan zevkini bulamadığından
zikrullahdan gaflet etmezler, gönülleri mürakabei lâhiyyeye müztagraktır. Burada zikirden murad gerek zat
ve gerek sıfat ve e'fal haysiyyetiyle zikirden, kezalik zikri lisanîye mukarin olub olmamaktan eamin olarak
mutlak zikirdir. Abdullah ibni Mes'ud Hazretlerinin beyanına göre bu zikirden murad namazdır ki kudretleri
yettikçe ayakta, yoksa oturarak, yoksa yattığı yerde namaz kılanlar demektir. Maamafih namaz ezkâr
cümlesinden ma'dud ise de bütün ezkâr namazdan ibarettir de denemez, namazdan eamdır. Ülül'elbabın
böyle zikrullah müdavemet ile tavsıfleri terbiye diniyyede terakkı etmiş rabbanıyyun olduklarını müş'irdir ki
bu vasıf burada mevzuı bahs olan tefekkür suretile keşf-ü müşahede edecekleri fünunı ulûmun bir şartı
mütekaddimi demek olur. Maamafih namaz ezkâr cümlesinden ma'dud ise de bütün ezkâr namazdan
ibarettir de denemez, namazdan eamdır. Ülül'elbabın böyle zikrullah müdavemet ile tavsıfleri terbiye
diniyyede terakkı etmiş rabbanıyyun olduklarını müş'irdir ki bu vasıf burada mevzuı bahs olan tefekkür
suretile keşf-ü müşahede edecekleri fünun ulûmun bir şartı mütekaddimi demek olur. Maamafih « وَاو »
tertibte delâlet etmemek hasebiyle bunun bir şartı mütekaddim olmayıb tefekkürün bir lâzımı müfarıkı olması
da mümkün görünür, şühuddan gıyabı okuyabilen, şevaibi evhamdan muarra, alâiki nefsanıyye ve avaiki

sh:»1259

zulmaniyeden mütecerrid ukuli halisa erbabı olan ve hakaikı ahvali ve ahkâmı evsafı teemmül eden, etvarı

mülk ve esrarı melekûtü murakabe ederek meliki hallâk Allah tealânın bedai'ı sun'unu ve âyâtı kudretini

görebilen bu ülül'elbab cemii ahvalde mahabbetullah ile meşhun olarak Allahı yadedeler.

﴿وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ve Semavat-ü Arzın

muhayyirül'ukul olan keyfiyyet ve hikmeti hakkında tefekküre girer, Her matlabda emri hakkı anlamak ve

mazmunu üzere amel ederek iyfayı vazifeye muvaffak olmak için ahkâm tasarrufatı İlâhiyenin sureti

cereyanını gösteren sirr-ü nizamı hilkatı telâkkı ve keşfe çalışırlar. Bu halktan Semavat ve Arz mecmuunun

hem kül, hem cüz noktai nazarından hiç biri haric kalmaz. Semavat-ü Arz, suver ve keyfiyyat ve a'yanı, halk

mefhumu da te'siri illiyyetin hakikatini ifade ettiği için bu tefekkürün muteallakı, eşyanın suver ve keyfiyyatını

temaşa ve tasvir ve tavsif ve tahlil-ü terkib ile tahdid ettikten ve taharrii ilel ile hepsini müşterek oldukları

halk mefhumunda icmalen cem'-u tasnif eyliyerek cümlesini Halık tealânın sun'ı tahlıkına rapteyledikten

sonra melekûtü İlâhiyi müşahede ve ondan istikbal ve Âhirete doğru netaici ilmiyye ve hikemiyyesini fehm-ü

telâkkı ve bu suretle vazife hakkındaki hükmi İlâhîyi keşf-ü telâkkı ve bu suretle vazife hakkındaki hükmi

İlâhîyi keşf-ü ta'yin ederek muktezasını icra ve gayeye isabet için yine Halık tealânın tevfiq ve halkına

dehalet ve iltica etmek ve böyle mîadı Âhiret ile rıdvanı İlâhîye yürümektir. Binaenaleyh bu mevzu' ve

matlûb bizzat hikmeti İlâhiyye ve siyaseti rabbanîyye ilminin mevzu ve matlûbu olduğunda Şüphe olmamakla beraber bunda gerek İlmi hey'et ve gerek diğer ulumı kevnîyye ve fûnunu beŐerîyye mevzularının hepsi birer mukaddime ve tarık olarak dahil bulunduğunda dahi Şüphe edilmemelidir. Ve bu hasiyyettedir ki

sh:»1260

aleyhissalâtü vesselâm « **أُوتِيَتْ عُلُومَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ** » buyurmuştur. Ancak

burada muhtelif mevzuatı ulumun kasır olan hudud ve nazariyyelerini ve Şirk-ü taaddüd arzeden sîmalarını

atıb hepsinin müteveccih olduğu ilmi vahîdi küllîye teveccüh vardır. Bunun için bu mevzu'da tefekkür

bil'cümle eşyanın ve malûmatı beŐerîyyenin halk mefhumu altında tensik ve tanzim-ü tevhiidiyle Allah

tealâya istinadını yakinen idrak eden ve ancak mahabbetullah ve zikrullah ile mutmainnolan ülül'elbabın

Őıarı olduğu ve diğer mevzulardaki tefekkür, eşyadan Allaha müteveccih olub nihayet Allaha istinad ile

mütenahi olabildiği halde bu mevzu'da tefekkürün na mütenahi müstemirr olacağı ve bunun Evvel ve Zâhir

isimleriyle Allahdan başlayıb nihayet yine Âhir ve Bâtin isimleriyle Allaha müteveccih olacağı ifham

olunmuştur. Demek olur ki bunda halkın suret ve tarıkı tecellisini tesbîte çalışan tasvirî ve tehdidî fûnunu

Tabîyye ve Hey'et taharriyyatına dahi büyük bir terğib vardır. Bütün Semavat ve Arz mülküllah olduğu için

bu kitabı âlemden okunabilen her hâdise, her nizam, Hak tealânın ahkâm ve sureti tasarrufunu okumaktır.

Onu okuyanlar ve muktezasiyle hareket edenler, her halde nî'meti haktan mütena'im ve müstefid olurlar.

Fakat bunun iki tavrı vardır. Birisi sahib nî'met olan Halik tealâdan gaflet ve teamı ve ona arzı tabiiyetle

edai şükrandan kaçınıb zulmi küfrana sapmaktır ki bunun mahiyeti mülki İlahî içinde eşkıyalık ederek

geçinmeğe çalışmak olduğundan akıbeti felâket ve husrandır. Ve bu kabîl ulum-ü fûnun mütena'imlerinin

reisi İblis ve Şeyatîndir. Diğeri, mün'imî hakikîyi tanıyarak ona şuur ve iman ile arzı tabiiyet ve inkiyad

ederek edai şükrana çalışmak ve bütün harekâtını mülki İlahî içinde hükmi İlahînin infazına sarfetmektir ki

bunun pişüvaları da Melâike ve Enbiyai ve Siddikîn ve Şuheda gibi rabbaniiyundur. «

الْحَمْدُ لِلَّهِ . اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» budur. Bunlar Semaya

sh:»1261

çıkınca düşmemek üzere çıkarlar, obirleri ise düşüb helâk olmak için çıkmıya uğraşırlar. Yukarıdan beri

tesbit oluna gelen bu manâlarla bu âyet tefekkürî hilkete sevkederken hem fûnunu tabiiyye taharriyatına

tergib ediyor, hem de bu taharride bulunanlara büyük bir ders veriyor ki bu ders şu iki noktada hulâsa

edilebilir. Birincisi, Semavat-ü Arz mefhumlarının ifade ettiği tabakatı vücud içinde yekdiğerinden bazı

haysiyetlerle mütemayiz müteaddid mevzular etrafında toplanacak malûmat ve kavaidi yekdiğerinden

ezher cihhet ayrı ve tamamen müstakıl birer ilmi a'lâ telâkkî etmeyib bu malûmatın mâfevk bir nizamı ilmide

birleştiklerini ve o mevzuların bir ilmi a'lâ mevzuuna müstenid bulunduğunu unutmamak ve binaenaleyh

ikincisi, muhtelif avamili tabiiyye tesirâtı altında mahkûm kalmayıb hadisâtı ve nizâmı hadisâtı tabiatı eşya namına değil, Halik tealânın kudreti baligai vahdaniyyesi namına kaydetmek, yani illeti hakikiyyesine isnad eylemek lüzumudur. İşte bu noktai marifete terakkı etmiş olan ülül'elbabın zikr-ü fikri âlâullah olur da seyrillâh ile lâyenkatî' bedaii sun'î İlahîyi, Semavat-ü Arzın esrar ve hikmeti hıkkatini tefekkür ederler ve ederken

﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا... أَلَيْسَ إِنَّكَ لَا تُخَلِّفُ الْمِيعَادَ﴾

diyerek bu hüküm ve akide, bu haleti ruhiyye ve bu şevk-ü iltica ve ümid ile hareket ederler.» -BATIL;

Üzerine hiç bir hüküm-ü hikmet ve faide ve maslahat terettüb etmiyen demektir ki ma'dum, bilâ faide zahib ve zâil, biyhude ve abes olabilir.

﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾ Ey rabbımız! sen bu mahlûku, yani Semavat ve Arz

mecmuu olan şu âlemi batıl, hüküm-ü hikmetten, faide-vü maslâhatten âri, manâsız olarak halk etmedin,

leyl-ü nehar ihtilâfı içinde fenadan fenaya tevali edib giden şu şü'unatı mütehavvile menazırı ne ma'dumı

sh:»1262

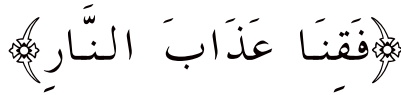
mehızdır, ne hiç bir faidei mürettibesi olmaksızın geçib ademi küllîye giden zâili mahızdır, ne de hiç bir

hikmet-ü maslahatı tazammun etmiyen abes bir şeydir. Bunda her neş'eti ulâ bir neş'eti saniyenin

mukaddimesi, her hadise, vakiati na mütenahinin tarıkıdır. Eğer bunların gerek mekân ve gerek zaman i'tibariyle aralarında bir nizamı terettüb bulunmasa idi ve eğer şu hadisatın kıymetleri yalnızca neş'eti ulûlariyle ölçülmek lâzım gelse idi ve eğer bu suretle bir metaulgurur olan hayati Dünya üzerine âtide hiç bir hüküm terettüb etmese idi bütün şu halk da batıl ve abes demek olurdu ve hatta bu meta gurur bile mümkün olmazdı. Binaenaleyh her lâhzasında fâni ve mütelâşi olan şu silsilei şüun melektûti İllâhîde bir nizamı âmin üzere cereyan etmekte ve nice nice hikem-ü mesalihi müştemil olarak istikbali namütenahide bir neş'eti saniyeye doğru yürümektedir ki bunun bir meta' olabilmesi o haysiyyettedir. Ve batıl bir metaı gurur olmaktan çıkması da ancak o haysiyyete teveccühündedir.

Subhansın yarab, seni tenzih ederiz, sana lâyıq olmiyan evsaf-ü efâlden ve ezcümle hikmetsiz bir şey halk etmekten mülkünü, irade ve sun'unu batıla müteveccih olmaktan münezzehtanırız. Gerçi sen bunları keyfemayeşa' irade ve sun'unla ibda' ve halk edersin, fakat irade ve sun'un hikmetten hali olamaz, o aynı hikmet ve nizamdır

Binaenaleyh sen bizi batıl akide ve amellerin bihasebilhikme müeddi oldukları azabı nardan vikaye eyle, çünkü 192.

sen, kimi cehenneme koyarsan onu rüsvay etmişindir, binaenaleyh bizi böyle olmaktan

sh:»1263

muhafaza eyle 193.

﴿رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ﴾

ya rabbenal biz bir münadi, bir da'vetci işittik ve dinledik ki «rabbınıza iman ediniz» diye çağırıyordu -bu

çağırın Resulullah veya Kur'andır.- Bu «nida» bizim kulaklarımızda, vicdanımızda tesirini gösterdi, çınladı,

halkatı âlem nizamsız, hikmetsiz olmadığı içindir ki bu nida, bizde icrayı te'sir etti ve iyman-ü iykanımıza

sebeb oldu ﴿فَامَنَّا﴾ biz de iyman ettik

﴿رَبَّنَا فَاعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا﴾ burada zünub, kebar;

seyyat sagair ile tefsir olunmuştur ki «

﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ âyeti de

bunu müeyyidir. ﴿وَتَوَفَّيْنَا مَعَ الْآبِرَارِ﴾ ve bizim ruhlarımızı ebrar ile beraber olarak

kabzet, yani bizi onlardan ma'dud kıl, onlarla beraber haşret 194.

﴿رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ﴾ ya rabbenal bütün Peygamberlerine

karşı bize va'd ettiğin va'dlerini de bize ver» biz bu münadiye iyman ederken Peygamberlerin hepsine

iyman ettik, hiç birini tefrik etmedik «

﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ

رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تَوَمَّنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ
أَجْرٌ عَظِيمٌ

de mev'ud olan nusratleri, ecr-ü sevab ve saadeti ihsan eyle

« وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ »
« رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

tefekkür ederler. Kendilerinin rabbanıyyun olduklarını ifham eden bu dualar onların hiyni tefekkürdeki

halleri ve tefekkürlerinin mebadii hâkimesidir. Ba'zı müfessirîn bunları hal yapmıyarak neticei tefekkürleri

gibi göstermek istemişlerse de cünhurun beyanına göre bunlar « يَتَفَكَّرُونَ » zamirinden haldir ki o

ülül'elbabın esnayı tefekkürdeki hallerini

sh:»1264

natıktır. Doğrusu da budur. Çünkü bilhassa « مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا » hükmü neticei tefekkür

olsa idi tefekkürün mümkün olmazdı, Zira tefekkür esasen mutlak bir hikmet itikadının neticesidir. Bu itikadın

menşesine bu da sair mebadii fikriyyei evveliyye gibi bir hükmi fitrî veya ta'limî veya terbiyevî olabilir. Asıl

netice ise « فَا » i netice ile başlayan şu iltifatı rabbanîdir 195.

« فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِ الْخ... »

Mü'minlerin ba'zısı müşriklerin veya Yehudîlerin ticeret ve tena'umlerini ve ferih, fehûr seyahatler ederek

refah ile yaşadıklarını görerek «Allahın düşmanları böyle refah içinde dolaşiyor. Biz ise açlıktan sıkıntıdan

helâk oluyoruz» demişlerdi, bunun üzerine şu âyetler nâzil olmuştur:

196. 197. 198.

﴿لَا يَغْرَنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ . مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ
﴿مَاؤِيَّهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ . لَكِنَّ الَّذِينَ الْخِ﴾

dikkattir.

«نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» NÜZÛL; Bir müsafire ilk geldiği sırada ikram edilmek üzere

hazırlanan yiyecek içecek ve sair ikramiye ki Türkçe konukluk tabir olunur.

Maamafih o kâfirler miyanında hüsni hatimeye nail olub mü'minler i'dadına dahil olacak olanlar da

bulunduğu unutulmamalıdır. Şöyle ki 199.

﴿وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا
﴿أُنزِلَ إِلَيْهِمْ﴾ Bu son kayıtlar gösterir ki bunlar cidden müsliman olacaklardır. Ve netekim bu

âne kadar ola gelmişler ve yine olacaklardır. Bu âyet ta yukarıdaki «

﴿لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ âyetinin de bir izahı gibidir. Onun gibi bunun da

Musevî iken müsliman olan Abdullah ibni Selâm ve arkadaşlarının veya İsevî iken müsliman olan ehli

Necrandan kırk, Habeşten otuz, Rumdan sekiz ve min haysül'mecmu' seksen zatın islâmları dolayısıyla

nâzil olduğu merviydir. Fakat ibni Abbas ve Cabir ve Katade demişlerdir ki: Habeş hükûmdarı Necâşî

Ashame»

sh:»1265

vefat ettiği zaman Resulullah onun üzerine giyaben cenaze namazı kılmış idi. Bunu gören münafıklar «hiç

görmediği bir Nasrânî üzerine namaz kılıyor» demiş olduklarından Necâşî hakkında nâzil oldu. Rivayeten

en şâyi' olan budur. Necâşînin vefatı da hicretin dokuzuncu senesinde vuku bulmuştur. Bunlardan başka

bu âyetin alel'umum Ehli kitabdan iymana gelenler hakkında nâzil olduğu da rivayet edilmiş ve Mücahid

buna kail olmuştur ki mazmunu âyete bu daha muvafık görülmüştür. Zira « لَمَنْ يَوْمِنُ » her halde

iman ederler manâsına istikbalde zahirdir.

Velhasıl 200. ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا﴾ Ey iman edenler siz telâş

etmeyiniz, sabırlı olunuz -haber de varid olduğuna göre sabır üç derecedir: musibete sabır, tâate sabır,

ma'siyetten sabır- ﴿وَصَابِرُوا﴾ ve sabırda Allah düşmanlarıyla yarışıp onların üstüne çıkınız, yani

imtihan ve mücahede mevkîlerinde düşmanların sabrının fekinе çıkmağa ve hevai nefsinizi yenmeğe

çalışınız ki sabırlı olmağa alıştırsanız bunu yapabilirsiniz ﴿وَرَابِطُوا﴾ ve murabata ediniz, ribat

yapınız, imam ardında cemaatle namaz gibi birbirinize bağlanıp vazifeye mukayyed olunuz ve alel'husus

gazaya düşmanlarınızdan ziyade hazırlıklı bulunarak atlarınızı bağlayıp hudud-ü süğurda karakol

bekleyiniz» -RIBAT; Allah yolunda mülâzemetdir. Bu esasen «rabtı hayl» yani at bağlamaktan me'huzdur ki

düşmana karşı atını bağlayıp tarassud ve intizar etmek demektir. Sonra süğurı islâmiyyeden birinde

bekleyenlere gerek süvarî ve gerek piyade olsun umumiyetle murtabıt tesmiye edilmiştir. İstılâhı fukahada

mürabit süğurdan birine bir müddet meklemek için gidendir. Ehl-ü iyaliyle beraber oralarda ikamet ve kesbi

maişet ederek yaşayan

sh:»1266

hudud seknesine murabit denilmez. Zamanımız istılâhına göre murabit fisebilillâh silâh altında bulunan

ve kışla ve karakollarda duran ve nevbet bekliyen askerler demek olur. Buharî ve müslimde Sehl ibni

sa'dden rivayet olunduğu üzere Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurmuştur ki «

رِبَاطٌ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا = fisebilillâh bir

gün karakol beklemek Dünya ve mafihadan hayırlıdır». İbni Mâcede senedi sahih ile Ebu Hüreyreden

merviy olan bir hadîsi şerifte de Resulullah buyurmuştur ki «her kim Allah yolunda murabit olarak, yani

karakol beklerken vefat ederse işleye geldiği ameli salih yine üzerine icra olunur, Rızkı da üzerine

gönderilir durur, fettandan emin olur, Ve Allah tealâ onu feza'den emîn olarak ba's eder». Ebuşşeyhın

Hazreti Enesten merfuan tahrir ettiği bir hadiste: «

الصَّلَاةُ بِأَرْضِ الرَّبِّاطِ بِأَلْفِ أَلْفِ صَلَاةٍ = karakol yerinde namaz iki milyon

namaza muadildir». Abdullah ibni Ömer radiyallahü anhümadan merviydir ki «ribat, cihaddan efdaldır. Zira

ribat müslimanların kanını muhafazadır. Cihad ise müşriklerin kanını dökmektir.

Bunları yapınız ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ Allaha ittika ediniz, alel'itlak emirlerine muhalefetten

sakininiz, vikayesine koşunuz ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ﴾ felâh bulasınız, arzularınıza nail,

temenniyatınıza muvaffak olasınız, dualarınızın mazharı icabet olduğunu göresiniz. -İşte sûrei Bakare

nihayetindeki «فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ» duasının da tam cevabı.

Burada surei Âli İmran hıtam bularak zehraveyn bir noktai visalde telâkı eylemiş ve bunun bir inkişafi

mahsusu olmak üzere terbiyei rabbaniiye, hıkat ve uhuvveti insaniyyeden tutarak teşekkül ve irtibatı

ictimâinin bir rüknü olan aile hayatına müteallık hukuk ve vezaifin beyanı ve terbiyei diniyyenin istikmali

siyakında bervechi âti sûrei «Nisâ» başlamıştır.

